

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

W1D-LC
PG
3932
.C5x

**A gift to the
Ukrainian collections from
MICHAEL BAZANSKY
Harvard College Library**

UKRAINIAN BAZAR

2329 GRAYLING AVENUE

DETROIT, MICH.

ДУБОВЕ ЛИСТЕ.

Дубове листе.

Digitized by Google

Дубове листє.

Альманахъ на згадку про П. О. Кулиша.

Упорядкували:

М. Чернявський, М. Коцюбинський, Б. Гринченко.

Зъ чотырма портретами Кулишовыми та зъ малюнками
його хаты, похорону й могилы.

У Києви, 1903.

Зъ друкарни Петра Барського, Хрещатыйъ, № 40.

UKRAINIAN BAZAR
2329 GRAYLING AVENUE
DETROIT, MICH.

WID-LC

PG

3432.

.CCX

Дозволено цензурою. С.-Петербургъ, 18 Сентября 1902 года.

До читачивъ.

Выдаючи сей альманахъ на згадку про славетного діяча вкраїнського письменства, годяться нагадати читачеви про того, кого зібралыся люде пошануваты своєю працею, та й сказаты за що саме вони його шанують.

Хочъ и не вси ще Кулишевы творы повыдруковувано, та все жъ найголовниши рысы його діяльности выявылыся вже добре и можна ихъ позначыты.

П. О. Кулишъ народывся 27-го лыпця року 1819-го въ мистечку Воронижи Глухивського повиту, въ Чернигивщынѣ, въ семейн козацькій, та такій одначе, що встыгла вже перекинутыся на полупанкивъ. Палкого й завзятого старого Кулиша прозывано „гарячымъ Кулишемъ“, и сынъ не бувъ холоднишый за батька.

Маты покынула свить, якъ хлопецъ бувъ ище малымъ.

Кулишъ бувъ восьмою дытыною въ семейн, де никола не чуты було иншою мовою, оприче вкраїнської, и ся остання ричъ спершу вельмы перешкоджала йому въ науци въ повитовій школи. Та подужавшы россійську мову, зробывся першымъ у класи.

Малоосвиченый Кулишивъ батько хотивъ оддаты сына, пнсля повитовой школы, до канцеляріи повитового суду, але пани Мужыловська, сусида Кулишивъ и богыня мрій маленького хлопця, обстояла, щобъ його виддано до Новгородсиверської гимназіи. Хочъ наука була тутъ и кепська, та можна було чытаты Жуковського, Пушкина, Гоголя, Артемовського-Гулака й Квитку. Выпадкомъ потрапляе хлопцеви до рукъ збирка вкраїнськихъ писень Максимовыча (выданне 1834), и ся книга зробыла таке вражинне на його, що винъ *вымчывъ* ии всю, щобъ никола не розлучатыся зъ улюблеными думами.

Доси вживавъ ридну мову несвидомо; теперъ почавъ любыты їи, навить пысаты нею: зъ колысь чутого оповидання своєї матери напысавъ казку „Цыганъ“—українську варіяцію одного зъ оповиданнівъ славетной збирки: „Тисяча й одна ничъ“.

Натура въ хлопця була горда й зважлива. Одного разу, вже въ четвертому класи, звеливъ йому вчитель статы навколишки за те, що не мигъ винъ зробыты алгебраичного завдання.

— Колы поставыте мене навколишки,—каже хлопець,—то закыну навикы алгебру; якъ же сей разъ мени простыте,—буду добрымъ учнемъ.

Учитель не послухався, и хлопець справди закынувъ алгебру и на экзамени сказавъ, що ничого зъ неї не знає.

Сього wypadку не треба забуваты, розглядаючи другу половину литературной діяльности Кулишеви.

У гимназїи винъ до кинця курсу не добувъ, выйшовшы (1837) зъ V-го класу. Бувъ учителемъ по панськихъ сем'яхъ, готуючыся на экзамень до кыивського университету. Здавшы экзамены, ставъ слухаты лекції (здається, р. 1839-го), та вже зъ кинцемъ р. 1840-го мусивъ покынуты университетъ черезъ безгришше та якись формальни перешкоды.

Бувышы ще Кулишъ въ университети, зазнайомывся зъ проф. М. Максимовичемъ, и въ выданни його „Кїевлянинъ“ (1840) вперше выдруковано Кулишеву працю: се бувъ переказъ по велькоруському двохъ українськихъ народнихъ легендъ.

Инспекторъ шкиль, а згодомъ помишникъ кыивського куратора, М. Юзефовичъ бувъ дуже прыхильный до Кулиша, и за його протекцією учительовавъ Кулишъ у луцькому, тоди въ кыиво-печерському та въ кыиво-подильському „дворянскомъ училищѣ“, а врешти ставъ старшымъ учителемъ исторїи въ ровенській гимназїи.

Въ Луцькому сварывся зъ директоромъ школы, неукомъ и хабарнымкомъ.

— Я не люблю горячого кулишу,—сказавъ йому одного разу той.

— Бо собаки не любють горячого,—видказавъ Кулишъ.

Писля Луцького Кулишъ проживъ чотыри roky въ Кыиви. Се бувъ найкращый часъ його жыття. Винъ познайомывся зъ Костомаровымъ, зъ Шевченкомъ, зъ Билозерськимъ Васылемъ та зъ иншымы зъ української молодежи. Се бувъ той гуртокъ українськихъ идеалистивъ, що марывъ выдвыгнуты зъ занепаду

українську націю и врешти склався въ Кырыло-Мееодивське Братство, що своєю мрійною метою мало поеднаты усихъ сла-в'янъ въ одну велику республику, де кожний наридъ мавъ бы самостайне національне жытте и де не було бъ ни панивъ, ни мужыкивъ.

Кулишъ тымъ часомъ захопився українськимъ минулымъ. Слидкомъ за В. Скоттомъ винъ творить исторычный романъ: „Михайло Чарнышенко, или Малороссія восемьдесятъ лѣтъ на-задъ“ (1843). Криваву епопею народнои боротьбы за волю вы-чае винъ по книгахъ та старыхъ документахъ, по роскопанныхъ мертвыхъ могилахъ та по живыхъ поетычныхъ переказахъ и писняхъ ридного села. На його повіяло духомъ старого героизму вкраїнськой исторіи и постала въ його думка сотворыты... вкра-їнську Іліяду. Винъ хотивъ „познаходыты думы про всихъ на-шихъ гетьманивъ да й зложыты зъ нихъ таку кныжку, якъ Гомерова „Іліяда“. Винъ пишовъ зъ села въ село, выпытуючы, выслуху-ючы скрызъ тіи думы. Та на лыхо—про дещо зовсимъ не склавъ на-ридъ писень, а про дещо хочъ и склавъ, та позабувавъ,—такъ и не довелося Кулишеви добуты ничего цилого. Узявъ тоди яки булы народни думы, додавъ до ихъ ище думъ, свого вже складання, та й выдавъ (1843) початокъ сіеи епопеи, въ якій думавъ зма-люваты всю вкраїнську исторію и яку назвавъ: „Україна“. Та тоди вже спивавъ Шевченко, и огныста поезія генія потъмарыла меншу поетычну силу. Другои часткы „Україны“ зовсимъ не було.

А тымъ часомъ перши роздили историчного роману „Черная рада“, надруковани въ мисяшныку „Современникъ“, зробылы те, що редакторъ того выдання П. А. Плетневъ, бувшы й ректоромъ университету й кураторомъ петербурьськимъ, выкликавъ Кулиша до Петербургу и давъ йому посады вчытеля въ гимназії та въ уни-верситети. Кулишъ працювавъ у „Современникъ“, познайомывся зъ цвитомъ петербурьской интеллигенції, та не забувавъ и вкра-їнськой исторіи и разъ-у-разъ посылавъ Бодяньскому въ Москву до выдання въ „Чтеніяхъ“ стари вкраїнськи литопысы, мижь иншымъ—славетный Литопысъ Самовыдцивъ. Тымъ часомъ умеръ академыкъ славистъ Прейсъ, и заходамы Плетнева академія на-укъ послала Кулиша, хочъ винъ и не счинчывъ университету, за жордонъ, щобъ маты зъ його потимъ профессора слав'янськыхъ литературъ. Кулишъ выйхавъ зъ Петербургу въ Чернигивщину,

и 22 сичня р. 1847-го одружився въ Борзенщани зъ давно йому знаною сестрою свого прыятеля й братчыка Кырыло-Мееодивсько-го В. Билозерського — Олександрю М. Билозерською, видимою теперь у нашій литератури пидъ псевдонимомъ „Ганна Барвинокъ“. Утрюохъ выйхалы до Варшавы, щобъ извидты простуваты за кордонъ. А тымъ часомъ выкрыто вже було Кырыло Мееодивське Братство, Костомарова, Шевченка й иншыхъ братчыкивъ позабирано. Хочъ Кулишъ и не бувъ братчыкомъ, т'алежъ и його, купи зъ В. Билозерськымъ, ухоплено въ Варшави, привезено до Петербургу.

Писля прысуду Кулишъ два мисяци видбувавъ кару въ фортеци въ Петербурзи, а потимъ заслано його до Тулы, забронывшы служыты въ министерствѣ народнои освиты й писаты.

Звидты винъ вызволився р. 1850-го, прыйихавъ до Петербургу и жывъ изъ журнальной праці, пышучы анонимно, бо ще й доси не вильно було йому писаты. Почавъ бувъ служыты,—не шастыло; пойихавъ хазайнуваты въ Полтавщину. Та його до литературной праці тягло бильше, нижъ до хазайства.

Згодомъ бачымо його вже въ Кыиви, тоди въ Петербурзи, дали за кордономъ и зновъ у Петербурзи. Одна по одной выявляються його кныгы: „Записки о жизни Н. В. Гоголя“ (1856—1857, 2 т.), „Записки о Южной Руси“ (1856—1857, 2 т.), „Черна рада“ (1857) та инши.

Найдужче зподобалысь „Записки о Южной Руси“ та „Черна рада“.

„Записки“, збирка змисту переважно етнографичного й исторычного (хочъ тамъ уперше выдруковано й двѣ перлыны нашего пысьменства красного: „Наймычку“ Шевченкову та „Орысю“ Кулишеву), мають и теперь вельку наукову вагу своими фольклорными запысамы й Кулишевымы про ихъ увагамы, а тоди зробылы вельке вражинне не тилькы яко наукова праця, а ще й яко одынъ зъ доводивъ сылы духовной творчосты народнои. Тутъ же Кулишъ уперше впорядкувавъ и крайнський правдпысь. *)

*) Такъ звану „кулишивку“. Трохы видминена, вона теперь ужывається у Галычынѣ и на Буковинѣ по всихъ народнихъ школахъ, въ украинськихъ гимназіяхъ и на украинськихъ катедрахъ на университетахъ Львѣвському та Черновецькому; ии жывае австрійський урядъ у Галычынѣ и въ офіціалъ-

Першый український исторычний романъ „Чорна рада“, може трохи холодный, але напысаный чудовою мовою, зъ деякымы прегарно змальованымы постатымы (Кырыло Туръ, Черевань) и теперь лышається выдатнымъ творомъ українського пысьменства.

Народня просвита дуже зацікавлювала Кулиша. Ще р. 1857-го винъ выдавъ українську „Граматку“, потимъ выдрукувавъ новымъ тыпомъ українськы проповиди Гречулевыча, вельмы ихъ поперероблявшы, чы то й зовсимъ знову напысавшы; дали йшовъ першый выпускъ популярной исторіи Украйны—„Хмельныщина“ (1861); за Кулишевою помиччу Д. Каменецкый выдае „Сильську Библиотеку“—дешеви кныжечкы зъ творивъ кращыхъ пысьменныкывъ, такъ звани „метелькы“ (39 кныжечокъ 1860—1862 р.)

Добре проредакувавшы й выдрукувавшы (1857) зъ своею хвалною передмовою „Народни оповидання“ М. Вовчка, винъ згодомъ намыслывъ выдаваты українськый журналъ „Хата“, та добувъ дозвиль тилькы на альманахъ „Хату“. Сю гарну збирку зъ творивъ своихъ и кращыхъ тодишнихъ пысьменныкывъ появывъ р. 1860 и тоди жъ выдавъ у чотырьохъ томахъ свои велькоруськы „Повѣсти“ („Феклуша“, „Яковъ Яковлевичъ“, „Алексѣй Однорогъ“, „Потомки заднѣпровскихъ гайдамакъ“ та „Чорная рада“).

Тымъ часомъ В. Билозерскый здобувъ дозвиль на мисяшныкъ (українською й велькоруською мовами) „Основа“, що й почавъ зъ р. 1861-го выходыты въ Петербурзи. Кулишъ заразе стае въ йому найщыришымъ робитныкомъ и справдешнымъ редакторомъ журналу. Українське пысьменство було тоди дуже вбоге на сылы: Шевченко вже вмиравъ, и тилькы на М. Вовчка та на Костомарова можна було рахуваты якъ на поважныхъ литературныхъ робитныкывъ. Якъ бы не Кулишъ зъ його надзвычайною працьовытистю та зъ його знаннемъ мовы й исторіи вкраїнськыхъ, то певна ричъ,—не проистнила бъ „Основа“ й ти два роки, яки истнила. Кныгу за кныгою журналу сповняе Кулишъ своиы працямы, пидписыуючысь и своимъ призывщемъ, и всякымы псевдонимаы. Се булы крытычни, публицистычни й исто-

ныхъ своихъ документахъ. „Россійская Академія Наукъ“ ужывае сього жъ правопысу въ українськыхъ параллеляхъ у своему новому „Словарѣ русскаго языка“.

рычни розвідкы по велькоруському, велькоруськи повисти зь українського жыття, українськи виршы и т. и. Найвыдатнищыми пряцями булы тутъ: „Обзоръ украинской литературы“ (Клыментій, Котляревський, Гулакъ - Артемовський, Гоголь), крытычно-полемычни „Лысты зь хутора“, въ якыхъ авторъ псвастававъ проты городянськой цивилизаціи панськиси, обстоючы за нову, сильську, яка ще мае сотворытыся заходамы новои украиньской интеллигенціи; „Исторія Украйны одъ найдавнішыхъ часивъ“ — початокъ, цикавый тымъ, що авторъ здолавъ прегарною вкрайньскою мовою выкладаты ричъ цилкомъ поважно-наукову: тоди се мигъ зробыты самъ Кулишъ тилькы, бильше ниhto.

У всихъ друкованыхъ въ „Основи“ Кулишевыхъ працяхъ багато крытычного перегляду мынулого Вкрайны, багато полемыкы зь ворогами вкрайньского слова и выясненнивъ того, якимъ мусыть быты нове наше пысьменство. Палкый борець, Кулишъ часомъ помылкою вдарыть и на прыателя (напр., його поглядъ на Котляревського, що й самъ винъ потимъ тіи думкы зрикся), але все въ його діяльности, навить си помылкы, выходылы зь благородно-чыстого бажання побыты шляхъ самостійному розвыткови творчои сылы народньои, и колы зь його усть часомъ и чуты було гострый судъ, то сей судъ вырекався зь погляду дорогыхъ авторови интересивъ народнихъ массъ. Багато оригинальныхъ та правдывыхъ думокъ, багато доброи науки якъ и що треба робыты...

Ой мовчавъ я, браття,
Словомъ не озвався,
Поки батько украинський
Писнею впывався, —

такъ пысавъ Кулишъ про свою поезію, що мистывъ увъ „Основи“, а потимъ зибравъ (1862) у збирку „Досвиткы“. Писля Шевченкового „Кобзаря“ се була тоди найлипша кныжка виршивъ, — вона й теперь чытаецься залюбки. Увесь цей невеличкый томыкъ — се поетычннй заклькъ, щобъ прокынулыся люде зь духовно-го сну—

Та на лыхо непорозуминне й розбратъ, таки рясни завсигдн середъ нашої интеллигенціи, вкupi зь де чымъ инымъ, доводють до того, що „Основа“, писля 22-и кныгы, не стала выхо-

дыты, а Кулишъ пойхавъ на хутиръ пидъ Борзну хазяйнуваты. Звидты винъ посылавъ исторычни розвідкы до петербурськихъ журналивъ и живъ у недостаткахъ. Потимъ подався на службу въ Варшаву, та вже р. 1869-го мусивъ ии покинуты. Його діяльність тамъ не вдовольняла його землякивъ, а начальство ремствувало на його за працю въ Галычыни.

Заразъ писля „Основы“ Кулишъ почынае працюваты въ галыцькихъ выданняхъ: „Вечерныци“, „Мета“, „Правда“. Винъ друкуе тамъ свои повисти: „Мартынъ Гакъ“, „Потомкы украинського гайдамацтва“—и всяки розвідкы: „Первый періодъ козацтва одъ його початку до ворогування зъ ляхамы“, „Нарысь исторіи словесности р.-української“, „Поглядъ на устню словесности украинську“, „Выкохуванне дитей“ та ин. Року 1869-го друкуе винъ у Львови свій перекладъ зъ Библии „Пятьохъ книгъ Мусіевыхъ“, а згодомъ виршовани переклады „Псалтыря“ й книгу „Иова“, врешти (у Видни)—прозовый „Евангелія“ (1871; пизнише Кулишъ, укупи зъ проф. Пулюемъ, выдавъ перекладъ усього „Нового Заповиту“). Кулишъ шыро працювавъ, займаючи нови поля пидъ українське слово та пособляючи галычанамъ боротыся зъ польськымъ нагнитомъ.

Все се було до р. 1873-го. Року-жъ 1873-го Кулишъ бувъ уже въ Петербурзи и працювавъ коло свои „Исторіи возсоединенія Руси“ (два томы 1874-го, третій—1877, кинця не було), а року 1877-го надрукувавъ у №№ 3 та 6 „Русскаго Архива“ свои розвідкы про козацтво и всимы цимы працямы дуже вразывъ чытачивъ.

Ще въ „Запискахъ о Южной Руси“ (II, 171—174 та инш.), въ „Основи“ (1861, V, 22—23, Липовыя пущи) Кулишъ гостро выступавъ проты козацькой старшыны за ии втыскы надъ народомъ, палко нападаючи часомъ и тамъ, де, може, й не треба було. Помалу си його непрыхильни погляды пошырылыся видъ старшыны й на все козацтво, за имъ и на поспильство. Велькый прыхильныкъ культурности, винъ не добачавъ ии у украинського народу и черезъ те погани стали йому й народни массы, и ихъ старшына. Винъ у всехъ козацькихъ рукахъ почавъ бачыты саму розбишацьку жадобу грабування й буяння, середъ народу—саму дыкисть. Колышни хвалы народньому розумови, совисти й справедливости переминылыся теперъ на палки прокльоны й докоры и козакамъ, и народови, а поручъ изъ цымъ почулыся хвалы тимъ

панамъ, що теперъ здавалися Кулишеви цивилизаторамы й культурныками, тимъ самымъ, зъ якими не могло зжытыся украинське серце

Поки Рось зоветься Россю,
Днипро въ море лететься... *)

Таки погляды виявлявъ теперъ Кулишъ у отихъ згаданыхъ исторычныхъ працяхъ та й у багатьохъ іншихъ роботахъ: исторычныхъ (напр., „Исторія отпаденія Малороссіи отъ Польши“), поетычныхъ, якъ отъ „Хуторна поэзія“ (Льв., 1882, збирка виршивъ), „Дзвинъ“ (те жъ, 1893), „Драмована трылогія“ (1900), поема „Маруся Богуславка“ (1899) та въ памфлети „Крашанка“ (1882)—нешасливій книжци, яка мала помырыты галыцькыхъ украинцивъ зъ полякамы, та, похылывшысь занадто на лядський бикъ, наробыла тилькы ще більшого колоту й сваркы.

Не була се раптова видмина въ думкахъ Кулишевыхъ: можна по його творахъ, починаючи ще зъ п'ятыдесятихъ рокивъ, дослідиты сю нещасливу еволюцію въ його поглядахъ. Може вона й не вразыла бъ такъ громадянство, якъ бы Кулишъ не высловлювавъ сихъ поглядивъ у надзвычайно гострій, палкій форми, приточуючы ихъ безъ лику часто до кожного випадку, а надто, якъ бы, нападаючи на чужи погляды, не додавъ до ихъ нападивъ и на людей, що виявляли ти погляды. Першымъ зъ ихъ бувъ прыхильный до козацтва исторыкъ його Костомаровъ. Напады на його въ „Исторіи возсоединенія Руси“ были таки гостри, що самъ Кулишъ згодомъ, у годину дочаснього каяття, назвавъ ихъ „непом'рно-р'зкими“, „о которыхъ теперъ“ — казавъ, — „вспоминаю со стыдомъ и раскаяніемъ, оправдывая себя только бол'зненнымъ состояніемъ, которое заставило меня немедленно оставить Петербургъ по напечатаніи второго тома „Исторіи возсоединенія Руси““ (**).

Пидъ той же хворобливый часъ и въ тому жъ другому томови „Исторіи возсоединенія Руси“ почалыся напады й на Шевченка. Колысь, у своему третьому „Лысти зъ хутора“ („Чого сто-

*) Досвиткы.

***) П. Кулишъ, Воспоминанія о Н. И. Костомаровѣ (Новь, 1885, т. IV, № 13, бикъ 74).

ить Шевченко яко поетъ народній*), Кулишъ по правди й зъ велькымъ талантомъ та розумомъ показавъ усю вельчезну вагу Шевченкового генія *); теперъ же винъ выступивъ проты його, яко поета, прыхыльного до козацтва. Нѣпады були ще гострищи, нижъ на Костомарова. Та згодомъ Кулишъ спокутувавъ, на якый часъ, и сей свій грихъ, назвавши Шевченка въ присвяти до „Крашанкы“ „мученыкомъ чоловиколюбства“, а въ „Исторычному оповиданни“ (въ „Хуторній поезіи“) наменувавши його „велькымъ духомъ“. Сими своїми словами видповивъ Кулишъ краче за кого иншого на вси свои напады на Шевченка до того й числа того...

Та хочъ ни нашъ розумъ, ни наше почуванне не можуть погодытись и николи не погодятьсѣ зъ тьмы непрыхыльными поглядамы Кулишевымы на наше мьнуле и на велького кобзаря земли ридной,—не були, одначе, прави й ти, що нападалися на Кулиша безъ ніякои мира, взываючы його навить зрадныкомъ,—того, хто весь свій викъ працювавъ за для добра ридного слова. Колы винъ и помылявся, то не помыляетьсѣ тилькы той, хто ничего не робыть, а Кулишъ такъ багато робывъ! Колы винъ и нападався на свій наридъ (я кажу не про особысти напады), то въ його докорахъ такы була частына правды, хочъ мы й не скризь однакови зъ Кулишемъ высновкы зробымо зъ тіей правды... И що Кулишъ, и нападаючысь на свій наридъ, хотивъ його бачыты кращымъ, культурнишымъ, хотивъ йому добра, а не лыха, и закыкавъ до сього добра, то то певне. Сьому доводомъ е хочъ бы й друкованый у „Хуторній поезіи“ „Зазывный лысть до вкраиньскои интеллигенци“—могучый зѣкыкъ до працы коло рѣзвытку рид-

*) Отъ що, мижъ иншымъ, тамъ напысано: „Шевченко—нашъ поетъ и первый исторыкъ. Шевченко перше всихъ запытавъ наши ними могылы, що воны такѣ, и одному тилькы йому дали воны ясну, якъ Боже слово, одповидь. Шевченко перше всихъ додумався, чымъ наша старосвитычна славна и за що прокынуть ии грядущи роды... Высоко надъ нами пиднявъ Шевченко поетычне свитло свое—и стало выдно по всій Украйни, куды зъ насъ коженъ мусыть простувать... Замовкла була наша словесность на якыйся часъ, прислухачысь до поважного благовистування... и благодатна була тыша, середь которои поетъ дававъ намъ нови законы слова украйньского. Не малѣ творывъ винъ дило тымъ благовистуваннемъ. (Кулишъ, Оповидання, Бахмутъ, 1900, боки 191, 121—122).

ного слова. Хыба се не любовь до того слова прымусыла Кулиша перекласты по крайнському прозою всю Библию, а потимъ, якъ той перекладъ изгоривъ пидъ часъ хуторной пожежи, заходиться коло перекладу знову и то тоди, якъ йому було вже 75 рокивъ! *) Хыба жъ не черезъ сю любовь сыдивъ Кулишъ коло перекладивъ украинскою мовою зъ Шекспира (трынадцять пiесъ), зъ Шиллера („Вильгельмъ Телль“), Байрона („Чайльдъ Гарольдъ“) та иншыхъ европейскыхъ классыкывъ? Та й въ оригинальныхъ Кулишевыхъ складанняхъ останнихъ двадцятьохъ рокивъ, въ отому „Дзвони“, „Хуторнiй поезiи“, въ поемахъ „Магометъ и Хадыза“, „Маруся Богуславка“, поручъ изъ ричамы такымы чужымы, що нико-лы вони намъ не стануться риднымы,—хыба нема тамъ чыстыхъ и прекрасныхъ перливъ поезiи? А хто краще за Кулиша знавъ нашу мову и чы є въ насъ хто иншый такый блискучый стыль-ста, якъ винъ?

Жыття Кулишеве тилькы на короткый часъ обняло було сяевома щасливою доли. А здебильшого воно складалося зъ тур-ботъ та зъ повсякчасной працы. И ся праця, найбильше жъ ос-танни двадцять рокивъ, була середъ обставынъ тяжкыхъ, середъ ворожнечы й занедбання громадського. Шануймо жъ сылу духа тiен людыны, що змогла середъ усього того працювати зъ такою не-высыпуючою енергiєю! Простимо йому його помылкы, бо краще зро-быты помылкы, бувшы въ жытти *сылою*, нижъ мляво пролежати свiй вiкъ—безъ помылокъ...

Останни рокы Кулишъ прожывъ на хутори пидъ Борзноу вдвохъ тилькы зъ своею дружиною. Тамъ и вмеръ 2-го лютого р. 1897-го, працювавшы мало не до останнього дня. Навить пер-едъ смертю, непрытомный бувшы, пысавъ у повитри пальцемъ, кинчавъ вельку роботу...

Його им'я вже запысалося выразнымы й велькымы литера-мы въ исторiи нашего пысьменства...

У Чернигови, 1901.

Б. Гринчѣнко.

*) Перекладъ сей Кулишъ тилькы трохы не выкичывъ. Недороблене доробывъ д. Ив. Левыцькый, и теперъ повну Библию старого й нового заповиту друкуе Брытанське библiйне товариство. Опроче того, Кулишъ въ дев'яности рокы багато виршувавъ зъ Библии; выдруковано зъ того сами „Тетовитови словеса“,—инше лежить у рукопысахъ.

A. Kyrind

Про Кулиша: 1. Жизнь Кулиша. (Правда, 1868, №№ 2—4, 24—28). 2. Пыпинъ, Исторія славянскихъ литературъ, т. I, 373.— 3. Петровъ, Очерки исторіи украинской литературы XIX ст. К., 1884, бб. 264—296.—4. Дашкевичъ, Отзывъ о сочиненіи г. Петрова „Очерки ист. укр. лит.“ (Отчетъ о 29 присужденіи наградъ графа Уварова, Спб. 1888).—5. Огоновський, Исторія литературы etc. III, 79—224; IV, 157—169.—6. Пыпинъ, Исторія русской этнографіи, т. III. Этнографія малорусская, 188—222.—7. Гринченко, П. А. Кулишъ. Біограф. очеркъ. Черн. 1898.—8. Маковой, П. О. Кулишъ. Оглядъ його діяльности. (Л. Н. Вистныкъ 1900 и окремо).—9. Шенрокъ, П. А. Кулишъ. Біогр. оч. (Кіевск. Старина 1901 и окремою книгою).—10. Чалый, Юные годы П. А. Кулиша. (Кіев. Старина, 1897., V, 291—299).—11. Костомаровъ, О казакахъ. По поводу статьи П. А. Кулиша въ „Р. Архивъ“. (Монографіи, т. XIV).—12. Слипченко-Мордовецъ, За крашанку-пысанка П. О. Кулишеви. Спб. 1882.—13. Костомаровъ, П. А. Кулишъ и его послѣдняя литературная дѣятельность. (Кіев. Старина, 1883, II).—14. П. Кулишъ, Воспоминанія о Н. И. Костомаровѣ. (Новь 1885, т. IV, № 13, б. 74).—15. Лысты Кулишевы и всяки матеріялы до його жыттепысу: Кіевская Старина зъ р. 1897-го.

Sostenuto.

Y dy-chi-ma bo-nabe e...
(npo mnyozu)
*da. moderat.
resist.*

Opus 8. Kyeuma.
C. A. M. S. L. 1907.

Sostenuto.

Y dy-chi-ma bo-nabe e... me-nsu-ye na d'bi fu...

inc.

po-vo uss:

de-re no sa - max de-re chumo ce - e, ce - e re - chumo,

dimin.

akr na ne - lu zo - fu...

Sostenuto

dimin.

ralenti.

Advers.

crisi:

Du-by-rod, pa-di-ro, y sep-ya-nya-ro: „sta-ife-ly bu-ye sep-ye,

poco rallent. *Andantino non troppo.*

Чи чо-по чуми бы-де?

poco rallent. *mf*

con allegrezza.

Ой, чо-по чуми бы-де, напо-ку-нчиреа ин-де,

у ба-ке ба-ку-че пе-ци-е-е кон-че!

cresc.

Ой, чо-по чо-по чо-по зпа-шч у кон-че!

не же - би - и : по - клон - ност, в са - ба - и *me ma fi* -

Agitato molto *sempre cres - cen -*
 и и на - ли - и ! Ве - су - ван. наг но - вил сур - че мо - с
sem - pre cres - cen -

Andante
 блан - ца, не - рога край из сур - ца *rit.* не сло - во мост -

All. mod. to
 че.

Берѣдъ степивъ.

(Прывсячується моему давньому спильныкови—И. Билыкови).

Дсводылося вамъ йиздыты пизньої весны, чы раннього лита по Украйни? Мирялы вы ии безмирни шляхы зеленыхъ та ривныхъ степивъ, де нищо не забороняе вашымъ очимъ вымиряты ихъ и вздовшъ, и вшыръ, и впоперекъ; де одни тилькы высоки могылы нагадують вамъ про давне жытте людське, про бои та чвары, хыжацьки замиры та кривави сичы; де сыне небо, побратавшысь зъ веселою землею, розгортае надъ нею свое блакытне, безмирно-высоке, безодне-глыбоке шатро; де тоне вашъ поглядъ въ безкрайому простори, якъ и ваша душа—у безмирній безодни того свиту та сйива, сыньої глыбыны та сызопрозорои далечызны?... Якъ що вашымъ очимъ доводылося хочъ разъ бачыты все те, то не забыты вамъ того довику.

Ось ранокъ.... Ясный та погожий ранокъ писля короткои ночи. Зирочки кудысь зныклы—пурнулы у сыню безодню блакытного неба; край його горыть-палае рожевымъ огнемъ; червонувати хвыли ясного свиту мыготять середъ темноты; по-надъ степомъ вие ии послидне зитханне; положысти балкы дринають середъ темной тини, а высоки могылы выблыскують срибною росою; пиднимається сызый туманъ и легесенькымъ дымкомъ, чепляючысь за рослыну, стелеться по земли... Тыхо,—нищо не шерхне, нищо не пысне.... Ось зразу шугнуло свитомъ, наче хто торкнувъ головешку, що догоряючы тлила,—и сызе полум'е вихтемъ

знялось угору середь червоного жару. Витрець легенький дхнувъ; поблызу у травы засюрчавъ коныкъ; десь далеко ударивъ перепель, а тамъ надъ шляхомъ понеслась-полылася, наче срибный дзвончокъ, жайворинкова писня. Недалеко видъ неи роскочується друга; перепелы у травы распочали перегукуванне; коныкы одынь передъ другимъ навпереймы сюрчалы.... Рушывся бильший витрець и пишовъ-похылывъ, по травы котючы непрымитную хвилью, выграючы срибною росою.... Ще наддало свиту; ще разъ кинуло з-за горы рожевымъ огнемъ; крайнеба, мовъ кармазыномъ укрыте, мыгоче, пашыть—мовъ лыченько сором'язливои дивчыны... Ажъ ось, здається, наче хто прыснувъ!... З-за горы скакнула невеличка искорка середь рожевого сйава и довгою промянистою стрилою перетяла увесь степъ; рядомъ зъ нею стелеться друга, а третяя мчыться навздогинци... Ось цилый пукъ знявся! цилый оберемокъ мчыться! И—на далекому небосклони загравъ-засвитывъ край искрытого кола... Зрадила земля: усмихнулись высоки моголы срибною росою; закурылысь положысти долины пахучымъ туманомъ; жайворонкы, якъ не перервуться, щебечуть; перепелы хававкають та падыпадьомкають, а неугавни коныкы завелы у травы таке сюрчанне, ажъ у вухахъ ляскотыть.... Сонце! сонце! се тебе, довичній свите, стриваючы, витає земля... „Геть соби все темне та зле, цуръ тоби, лыхе та недобре! Прокынулась свитова маты, показала намъ лыченько красне! Слава тоби, пышна вельче, мольсь до неи, жывый свите! Мчыся йй назустричъ, тыхесенький витре, и прогортай, продымай стежки й дорижкы, щобъ наша маты не запоршыла дорогои сукни!“... Спиває кругомъ васъ увесь свить, все жыве; и ваше серце, трипаючысь, якъ пташка пидъ ситкою, пидспивує свитови, б'є й дзвоне у глуху дошку вашои грудныны. Яка то радисть його огортає! яке нестямно-хороше почуванне його колыше!... Ваше тило шыпає прывитный холодокъ, ваши очы веселыть краса свитовая, вашу душу чарує його щасте. Вы почуваете, що вы—частына того свиту, невеличка цяточка його жывого тила, непрымитный куточокъ його безмирной души. Його мука—ваше лыхо; його радисть—ваше щасте; його втиха—ваша забавка.... Скажы жъ мени, царю земный-чоловиче, що твоє, а що свитове?

Мовчыть царъ земли: зачарованый свитовою красою винъ наче дримає.... Ось десь узаявся невеличкий кибчыкъ и, выголошуючы свою голодну писню, високо знявся надъ вашою головою.

Середь прозорого свиту чорніе його блискуче пир'є, широко розпросторени крыла ледве тремтять у чистому повітрі; здається—мовь хто спустивъ його на непримитній ниточки зъ самого неба и держить надъ землею. Ваши очы уп'ялыся въ його; ваше серце дождьдає—що дали буде... Ось щось злегка луснуло—наче перервалася нитка, що придержувала того кибчыка на одному місци, злегка трипнулыся його крыла, и кибчыкъ опукою пустывся на землю. Не встыгли ваши очы вслидкуваты за тымъ, де винъ спустыться, якъ винъ знову знявся угору, дзьобаючы гострымъ носомъ невеличкого конька.... „Смерть... розбій!...“ тьохнуло у вашому серци. „Середь сіи красы свитовой, де заклъовується радисть та щастє, де прокыдається любова до всього,—лыха смерть та розбій появилысь!... Нащо то? за що?...“>

Видразу помутылась у вашихъ очахъ краса свитова, тыхая радисть почала зныкаты, щось васъ злегка вщипнуло за серце, не болисть—а якесь недобре почуванне окрыло вашу душу...

— Якыме! пора запрягаты!—кажете вы своему возныци.

А Якымъ, лежачы пидъ возомъ на кобеняци, дримає. Його шапка насунулась на закрыти очы; його гаряче тило пестыть и лоскоче прохолода. Йому такъ гарно, такъ смашно свитомъ дримається. Винъ цилу ничь не спавъ, поглядаючы на коня, щобъ той не зайшовъ куды далеко видъ воза, де вы на пахучій трави цилу ничку такъ смашно спалы, пидъ дозоромъ тыхой зоряной ночи.

— Якыме!—гукаете вы, звишуючыся зъ воза.

— А говъ?—обзывається Якымъ.

— Пора,—кажу,—запрягаты.

Якымъ почухався, цмокнувъ, буцимъ промовывъ: хе-е! а не запригъ бы ты й самъ?—и, позихаючы, почавъ зводытысь.

Ось кинь запряженный; Якымъ пидсунувъ зелену траву у задокъ, вымостывъ ии тамъ, щобъ вамъ було добре сыдиты, самъ скакнувъ на голый полудрабокъ и, пидбираючы вижки, гукнувъ:

— А ну, гнидко, спочывъ за ничь? Рушай дали,—поки рано!

Гнидко струснувъ шкурою, сипнувъ и повагомъ пишовъ шляхомъ, закыдаючы то на той, то на другый бикъ голову, щобъ хочъ подывытыся на те місце, де йому було такъ добре: и пашы доволи, и спочынку чымало.

Якымъ выдно помитывъ гнидкову думку и почавъ йому докоряты:

— А, не хочешь? огынаешься?... Не хотивъ и Якимъ уставати, та, бачъ, збудылы... Но-о!

Реминный батигъ ляснувъ середь гнидкової спины, засталяючи на ій довгу смугу. Гнидко, мовъ опеченый, кинувсь-стригнувъ и, пырхаючи, пишовъ дрибною ходою.

— За що ты його, Якыме, оперезавъ отакъ? Хай соби повагомъ тягне,—кажете вы.

— А колы жъ його и пидтюпцемъ, якъ не ранкомъ?—одказуе неласкаво Якимъ.—Покры холодокъ,—хай тупае, бо якъ сонце прыпече, то тоди и повагомъ буде важко... Но!—гукнувъ знову Якимъ, смыкнувшы сердыто за вижки.

Гнидко ще дужче прыдавъ ходы. Заклацалы його копыта объ суху землю, загулы колеса, котячысь по ровному шляху.

Той гуркить и клацанне гудуть у вашій голови, одзываются у спины. За нымы не чутно ни неугавного сюрчання конькивъ, ни веселого щebetання пташокъ, ни голодного киб'ячого гуку... Одно безперестанно—гуръ-гуръ-стукъ! гуръ-гуръ-стукъ! Ясне сонечко выкотылось геть з-за горы, обае своимъ теплымъ проминнемъ, а легенькый насупроти витерь несе зъ холодокъ пахощи степовой рослыны. Вамъ знову робыться гарно. Знову царь земли закрыва свои очи, а тыха радисть почына обнимати ваше сердце.

Ось вы выйихалы на невысоку гору. Сирымъ змиємъ плазав шляхъ зъ горы у долину по мижъ зеленою травою безкрайого степу. Ясне сонце геть пидбылося вгору, розсивае свое золоте марево по зеленій долини. Ни перомъ не спысаты, ни словомъ не сказаты тіеи несподиваной красы, якою до васъ усмихнулася долина!

Зелена трава горыть-палае зеленымъ огнемъ, на іи довгыхъ лысточкахъ грае и сяе, мовъ самоцвитне каминне, чыста росе, то стрильне вамъ у вичы тоненькою голочкою жовтого свиту, то зачервоніе круглою горошыною, то засыніе сыноцвитомъ, то посыпле зеленымы искорками... И тожъ—по праву ручъ и по леву ручъ. Куды вы не повернетесь—все горыть-палае, вся долина пышається, мовъ зверху веселками вкрыта!

Вы дывытесь и дывуетесь; вамъ здається, що вы йдете не по вбытій дорози зеленого степу, а якымсь невидомымъ краемъ красы та чару, та вильного пахучого повитря. Вамъ легко дышеться, легко жывется. Все, що васъ колысь давило та сму-

токъ будыло,—зныкло; знову любви та мыли почування почалы васъ огортаты, сны якись душу колышуть; зъ самого глыбу сердца вырынають думкы непримитни, гадкы легкокрыли,—самы мчаться и васъ мчатъ за собою.... Куды? не пытайте! не шукайте!

Середь тїи п'янои оманы, середь того чаривнычого хмелю до вашого уха доносыться якыйся глухий гуркить, якыйсь неясный скрипть... Це зразу васъ неначе шо пидъ бока штовхнуло.

— Тпру-у!—чуєте вы голосъ Якымивъ, шо видразу надержавъ гнидка.

Вы хытнулись, кынулись, озыраетесь.

Недалеко передъ вами стоить валка у висимъ возивъ. Верхы на тыхъ возахъ высоки, выплетени зъ лозы, прыкрыти зверху лыхою рядыною. Шкапїичны, шо byly запряжени у возы, закустри, заморени, понури головы посхылялы. Биля першою шкапы стоить высокый чоловикъ, сухой, якъ скипка, чорный, якъ сажа. У його тилькы зубы билють, та выблыскують гостри очы зъ пидъ настовбурченыхъ бривъ, а то увесь винъ засмаленый сонцемъ та густо прыкрытый чорною кептягою. Здавалося, стоить передъ вами стара верства зъ трюхлымы облупанымы бокамы, вся почорнила видъ негоды.

— Чого вы стали?—гукае Якымъ.—Не бачыте, шо навпроты йидемо? Звертайте!

— А тоби хыба повылазыло, шо мы не порожни?—сердыто обизався чоловикъ.

— Не порожни?!—передражнивъ його Якымъ.—А мы хыба порожни? онъ, бачъ, пана везу!

— Ну то й везы його зъ Богомъ!—глухо одмовывъ чоловикъ и почавъ на шкапїичны чуба поправляты.

Якымъ звернувъ гнидка зъ шляху и повагомъ почавъ обмынаты валку.

Пройизжаучы побиля переднього воза, вы бачыте, шо зъ пидъ його халабуды вызрае до васъ молодыця зъ невельчкою дытыною на рукахъ, два хлопчыкы зъ билымы, якъ молоко, головамы, дивчынка зъ заплетеною у косахъ замясть косныкывъ вервовочкою зъ валу. Биля другого воза, схыльшысь на шкапу, стоявъ ще молодой парубокъ и цикаво дывывся на васъ, а зъ воза выставылося покарбоване облычче бабуся зъ пов'язаною

чорнымъ платочкомъ головою; била закустрана борода дидова зъ червонимъ попеченымъ сонцемъ лицемъ та яснымы очыма.

— Здрастуйте!—прывиталыся вы до диды.

— Здрастуйте й вамъ!—обизвався дидъ беззубымъ ротомъ.

— Куды Богъ несе?

— Далеко,—повагомъ одмовывъ винъ,—звидсы не видно!

— Це, пане, переселенци,—додавъ Якимъ, стьобнувши гнидка, щобъ мерщи обмынуты воза.—А онъ гляньте, яка хазайлыва молодыця: и кучу зъ курьмы за собою везе; а онъ—и кота узялы зъ собою... Бодай вамъ добро snyлося!—базикавъ Якимъ, пидганяючы гнидка возжыною, щобъ швыдче помынуты валку.

Та вы вже не слухаете Якимового базикання, не дыгытеса и на переселенцивъ, що выставылыся зъ пидъ своихъ наметивъ и цикаво васъ озырають; не мылуется красою свитовою, що передъ вами якъ кылымъ розгортається, б'е у вичы, до сердца радистю доходе...

Голова ваша похылылася, смутокъ облягае душу, нерадисни думкы почалы за сердце щыпаты...

— Торкай гнидка, Якыме! торкай!—не знаючы, що робыты, просыте вы.

Якимъ стьобнувъ гнидка... Знову його копыта заклацалы объ суху землю, знову загулы колеса по ровному шляху.

Перейхавшы долину, вы знову почынаете пидниматъся на згирокъ. Гнидко проты горы не заскаче, тягне тихою ходою; витерь не мчытеса вамъ назустричъ, не пестыть холодкомъ вашого облыччя,—затыхъ; сонце геть-геть пиднялося, почало допикаты. Ось воно у бикъ васъ прыгрило; ось прыпекло у плече; жарко цилуе въ щоку. Десь и докучлыва муха взялася, лизе вамъ прямо у вичы. Васъ розбирае досада на несподивану гостю. И якый лыхый занисъ ии у се безлюдне мисце? Вы одмахуетеса рукою, а вона, не потураючы на те, здийметеса, политае надъ вами и—то объ нисъ ударытеса, то сяде на щоку и знову плазае до ока.

— Добра бъ тоби не було, осоружна!—скрыкнулы вы и зъ нес-тямкы ударылы по щоци рукою.

Тилькы видляскъ роздавсь та питъ почавъ васъ облываты.

— А ну, Якыме, поганяй! Що мы, мовъ тымы воламы, плуганы-мося?—сердытеса вы, дывлячысь на Якыма, що хылятеса передъ вами зъ одного боку на другый.

— Но-о!—гукнувъ Якимъ, ударывшы гнидка возжыною.

Гнидко надавъ ходы, а проты горы не заскаче.

Нудно вамъ робыться и душно; сонце пече. Оце настае уже день. На неби ни хмарочки, ни плямочки—высоке та сыне, воно де-дали почынае жовтиты; не то що видъ сонця,—й видъ його почынае пашыть та гриты. Степь, струснувшы зъ себе росу та зигнавшы непрымитни тини, горыть ривнымъ жовтозеленымъ колиромъ; висока трава почынае гнутысь-хылытысь, поверхъ неи тилькы гарячий витерь гуляе, та сонце розсива свое пекучо-искрысте проминне. Зъ пидъ гнидковыхъ нигъ та зъ пидъ воза почына вырыватысь кыптяга,—курыть, обдае васъ пыломъ; чысте пахуче повитре стае важкымъ, курнымъ. Вы вже скильки разивъ чхнули, скильки разивъ ухопылысь за груди, ледве переводючы духа.

А сонце пидплывае все выще та выще, пече все дужче та дужче; стае душно, ажъ млосоно. Охъ, де бъ того холодочку узяты, хочъ на хвылыночку пидъ його свою голову прыткнути!

Онъ гень-гень у жовтій мли безмирной дальни, ажъ бия самого небосклону, довгою смужкою сыніе щось. Що то? Доцова хмара высобуе з-за горы свое верхов'е, чы темный лись дрмае на соняшній специ?.. Колы-не-колы тягне звидты холодочкомъ.

— Якыме! Що то манячыть?

— Де?

— Ажъ онъ—гень-гень... Бачъ?

— Бачу... Лись, выдно, буде, а може й слобода надъ ричкою ростяглась, бо звидты прохолодою тягне,—угадуе Якымъ.

— Твоими бъ, Якыме, устами та медъ пыты!—мовыте вы, радючы, що Якымъ видгадавъ ваше бажанне.

Видъ нестямной спеку вы зневиряетесь на свои очы. Васъ бере думка: а що, якъ то тилькы одно марево, що такъ часто морочыть чоловика у безмирныхъ пискахъ безводного степу? Пекуча згага та гирка печія його такъ знемогли, що передъ очыма незнатъ де берутся кучеряви садкы, темни лисочки, и сыни ричечкы кругомъ ихъ оббигають... Ось-ось вони передъ очыма грають; ще трохы—и вы загасыте нестямну згагу, потушыте пекучу печію... Верства всього зосталася до того, а якъ дви, то й багато... Лупъ! и вы вытрищаете здывовани очы... Де дилыся ти садкы та лискы и ричкы чысти бигучи? Передъ вами одни тилькы пискы жовтіють та безмирна пустыня розлягається буро-червонимъ паломъ...

— Ни, ни!—думаете вы,—въ насъ того не бува, то десь далеко видъ насъ, у чужій стороны... Онъ и Якымъ угадуе, що то не омана, а вже Якымъ привычный до того—не обманеться. Охъ, колы бъ швыдче! охъ, колы бъ скоріше!

А сонце мовъ росердылося на васъ за таки думкы; вытрищылося, пече, тысячами горячыхъ голочокъ угорожується у вашу одежду, добирається до вашого тила, точе-высмоктуе горячымъ потомъ зъ його всю воду, смале и суше почервониле облычче. Вы чуєте, якъ у васъ гускне кровъ, ледве плазае вона у набряк-лыхъ жылахъ, трудно до сердца доходить,—скільки то, бидному, надае лышньої роботы! Омливаючи, воно такъ порывчато б'ється: то застугоне, мовъ зъ персердя, у глухи груди, то, одходячы, затрусється важко та дрибно, то на хвылыну зовсимъ перестане кыдатись—замре. Сонъ—не сонъ облягае васъ—якась сонная мля-висть, и думкы спують у вашій голови—не думкы, а якисъ не-вельчки урывкы мученыхъ думокъ.

— Ну, та й допикае!—чуєте вы немовъ видкилась здали. То Якымъ занепалымъ голосомъ гомоне.

— А ну, лышень, бадьорнише!—обзывається винъ до гнидого. Швыдче до мисця дойдемо, десь у холодочку спочынемо... Онъ, бачъ, лисъ бованіе... Ноо-о!

Васъ сипнуло; вы кынулыся, наче зо сну, розкрываєте очы... Справди, онъ по гори сыніе рослына; то, мовъ стигъ сина, горбомъ здймається вгору, то гострою швайкою пиднимається въ небо, то невельчкымы копыцями роскыдалася по гребинчастій гори. Свижий витрець на васъ подыхае... Охъ, легкокрылый брате! выходи зъ своего тыхого захысту—гущыны лисовой, зъ пидъ шырокихъ гиллястыхъ кущивъ та глыбокихъ темныхъ яривъ, де ты въ холодочку пахучому спочываешъ опивдни, ховаючысь видъ горячои спеку! Вылазь за возлиссе, на горы высоки, спустыся въ долины шыроки и подмы-повій на степы безкраи та довги, на ланы безмирно-шыроки! Зъ сынної ричкы, де ты на легесенькихъ хвыляхъ любышь гойдатысь, здймы непримитную пару, оберны ии въ чорную хмару и повисъ-розстелы ии по небу сынному, заховай видъ насъ сонечко ясне, захысты видъ його недоброго замиру—роспекты насъ, ростопыты!...

Ваша голова закрутылася; заходылы зелени кружала передъ закрытымы очыма; пидъ сердце щось пидступыло,—даве васъ, духъ

у грудяхъ спирає... Якъ снпъ той вы хылытєсь и прылягаєтє на тому мисци, де сьдиды.

Сонъ то, чы друга страшниша немичъ васъ похылыла? Вы нпакъ не розберетє; думкы вашы сплуталысь; голову наче що рукамы здавыло, болыть вона, пече ии. Вамъ бы хотилось гукнуты Якымови, щобъ давъ допомогы звестыся, та языкъ вашъ не повертаєтєся—онимивъ, голосъ вашъ заслабъ, зныкъ. Вы почуваетє, що тамъ у васъ,—дєсь глыбоко у середьни,—ледвє кыдаєтєся серце, ледвє ворущытєся жыттє, що незабаромъ, черезъ хвылыну, воно ще разъ трипнетєся и замрє на вашихъ устахъ його послидне зитханнє... Вамъ страшно робытєся, гарячый холодъ пробигъ по за вашою спыною, торкнувся вашого серця и наче опикъ.

— Егє! такъ вы онъ якъ? спаты?!—доносытєся до васъ голосъ Якимивъ, мовъ зъ пидъ земли.—Овва! Таке добро, а вони—спаты! Уставайте лышєнь, та хочъ надышетєсь уволю!

Вы кынулысь, зводытєся, роскрываетє здывовани очы. Що за дыво? Вы вь лиси. Середъ товстючого высокого дерева гєнь на гору корытомъ потягєся шляхъ; довгє гиллє посплнталося надъ нымъ высокою осєлю; зелєна тинь та холодочокъ выстылають його и хьба де ненарокомъ яснє сонєчко, пробывшысь кризь густє лыстя, метушытєся по землї ясною плямою, або тлїє не-вєлычкою жарыною...>

Зразу не знать де подилася ваша сонная немичъ, вернулася до васъ ваша сыла. Гнидко, натужуючысь проты горы, тьхо ступає; збоку йдє Якымъ, прыдержуючысь за полудрабокъ рукою, цмока на гнидка, злєгка трымає за вижкы. Васъ такъ и рвонуло скакнуты зъ воза. Якымъ не похопывся спыныты гнидка, якъ вы ужє й доли; стукнулысь сьбъ суху груду ногамы, злєгка поточылыся и, потягуючысь, расправляетє натомлену спыну. Вамъ стає гарно: по кожнїй жылочци пробигає несподивана миць, вь кожнєму сустави вона обзываєтєся молодою радистю; серце ваше б'єтєся повно та ривно, груды дышуть глыбоко та вильно, душу чарує почуваннє любє.

Щє недавнєчко васъ пєкло и палыло, щє недавнєчко вы не зналы, дє дитыся середъ ривного безкрайого стєпу; а тутъ дє не ваялася гора и лисъ по гори густый та высокый. Страшеннє дуб'є гордо повыганяло свои головы вгору, шыроко распросторыло гилькы на вси боки; гонка бугылова та шыроколысти лопухы прымостылыся коло ихъ у холодочку—роскошуютъ; по

широкихъ полянахъ молода лищина зъ жовто-зеленымъ лыстомъ гриється на соняшній специ; на низахъ куци темнозеленои калны посхылялы виты додолу; по ихъ солов'и неугавни засилы, безперестанно несеться ихъ щебетанне вповодшь всього лису; невелички пташкы сперечаються зъ ными своими писнями: цюмка та прыцмокуе въ чорнобыли кропыв'янка, шось белькоче чыжыкъ зъ высокого в'язу, вищуе лита сывая зозуля, жовтобрюхаволга перегукується зъ одудомъ, а зъ кушивъ лищины иде-несеться важке орлычыне туркотанне...

Помалу вы беретесь все вгору та вгору. И непримитно наче, а натуга гарячыть вашу кровь, сердце стукае дрибнише, зитханне важчае, затынається. Та ось незабаромъ—и вы на гори, на шырокій поляни высокосты. Тутъ уже и дерево ридче, и трава ныжча—запекло ии сонцемъ. Ось уже и край неба стае выдко, не ховається винъ за лисомъ, а тикае кудысь дали, за гору. Може знову на степы безкраи, на ланы шыроки, де гарячый витерь вие, да пече-прыпикае сонце ясне? Ось, ось и... вы якъ укопаныи стали...

Маты уроды, красо свитова! Де ты берешъ таки пышнии барвы, колиры блыскучи? Який метець, якою талановытою рукою наложывъ ихъ на тебе такъ густо та ривно, такъ втишно та мыло и покрывъ зверху чаривнымъ свитомъ, наче золототканымъ серпанкомъ?... Ой вы, маляри, на весь свить славетни! ке мени вашу палитру и краски, пензели й полотна! Я буду малюваты тебе, цяточко небесного рау, невеличка крыхотко красы свитовой!... И вы, кобзари голоснии, спиваки пророчого слова! Дайте мени того жывого огню, що нымъ вы проникаете людськи души, чаруете сердце и здймаете цилый рйй думокъ та гадокъ, цилу вервечку пышныхъ мрйй въ заклопотанйй голови людськйй! Бо не моимъ слабымъ голосомъ выявыты мырови про той закутокъ щастя, де краса свитова побраталася зъ тыхымъ спокоемъ, де чаривна врода заручылася зъ незвычайнымъ дывомъ!... Краю мйй!...

Вы на гори, на самому шыпелчку. Видъ васъ по праву ручъ збигае унизъ шляхъ, наче змйй велетенъ в'ється винъ помижъ деревомъ, а по ливу—яры та бескеты, непролазни хащи та гостри головы червоного кглею, а прямо передъ вашыми очыма розислалася долына... Сама наймыслывиша ткаля не затче такой ряснои плахты, якъ маты прырода заткала на дыво людимъ ту шыроку долыну! Зелени луку зъ пышными квиткамы стали йй

за основу; поодыноки кущи зеленого дерева пороскыдалися темнымъ затканнемъ; надъ ричкою село зъ билимы хаткамы та вышневымы садкамы облягло ии узорчатою лыштвою, а чыста ричка оторочуе сыною кгальонкою. У ии темній глыбныи видываэцца и лись, и горы, и село зъ хаткамы та садкамы, и небо безоднз та сыне зъ билимы, наче павутыннэ, хмаркамы, и сонце пекуче та ясне зъ його незвычайнымъ сяэвомъ. А тамъ, дали за ричкою, що обставылася стиною темнозеленого очерету, потяглыся ныв'я довгымы поясамы, розислалыся ланы шыроковымы кылымамы, ховаучы свои край ажъ тамъ, де земля зыходыцца зъ небомъ, де блакытныи край неба зываэцца зъ темно-зеленою далечысною... И надъ усимъ оцымъ, шатромъ роскынулося высоке та глыбоке небо, сяэ искрысте сонце и обдае усе гарячымъ свитомъ; ясни плямы и темни тини ходять, перелазять зъ мисця на мисце. О, чаривныце-прыродо! на що ты мене вабышь своимъ чаромъ? На що прыкувала на одному мисци та й не пускаешъ? Пусты мене! Онъ, бачъ, Якымъ уже спустывся зъ горы и, не доизжаучы мосту, повернувъ на пышну поляну, щобъ самому одпочты и свого гнидка попасты. Онъ уже винъ мае думку утаборытыся тамъ, бачъ—роспрыгае... И вы мерщи побиглы шляхомъ до Якыма.

Въ холодочку гонкого шыроко-гиллястого осокура, середъ пышнога кылыму густой травы, утаборывся Якимъ зъ своимъ добромъ. Вижкамы прып'явъ гнидка до сусидной березы, а самъ розставывшы трынижокъ, налаштувуючыся варыты кашу, зъ видромъ побигъ до рички, що недалечко плескалася въ положытыхъ берегахъ. Вода у ий чыста та прозора; сонце пронызуе ии зверху ажъ до самого дна, и тилькы посередыни чорнэ: то або глыбныя видэначаэцца, або зелене жабурынне уккрыло чысте дно. Тыхый витерь вэе вповодышъ рички, здымае невелычку хвылю и шырокою складкою жене вповодышъ течэи. Ось погнало ии ажъ до берега, плеснуло гень на писочокъ, пидхопыло порожню черепашку, сипнуло ии у воду, погойдало, погралося и знову выкынуло на берегъ.

Васъ такъ и потягло до воды, до ии чыстой хвыли, до ии циющой прохолоды. Мерщи все зъ себе!... Шубовсты!.. Заклыко тила-потемнила ии прозора товща, шыроки кругы знялыся по верху и, росходячыся на вси боки, покотылы одынъ за другимъ, здымаучы невелычки бульбы; поперечни хвыли захыталыся, по-

дались назадъ и, ступаючысь одна обь одну, пишли соби выстрыбомъ, попережаючы одна другу... Шу-шу-шу-у! пльгъ! лясъ!... шу-шу-шу-у! пльгъ! лясъ!... Посередъ того муткого кып'ятку тилькы биліе ваше тило, подаючысь пидъ водою впоперекъ ричкы. Ось вамъ уже стало важко пльвты пидъ водою, духъ почавъ затынатися у грудяхъ и вы мерщи вырынаете зъ пидъ хвыли ради та весели; струшуете воду, що патьокамы збигае зъ вашою головою, расплющаете очы и, перевившы духа, обдвляаетесь кругомъ себе. Чыста вода васъ обмывае, чоломка и въ груды и въ плечи, лоскоче по пидъ бокамы; зъ высокосты сонце прыще на ней своиы огненнымы стриламы, посылае вамъ гарячи поцилуны, гойдається поверхъ прозорои хвыли. Ось вы незнарешне прыснулы—невелычка веселка знялася билия васъ, свитнула у вичы и незабаромъ зныкла; ось вы повелы рукою—закыпила тыхая хвыля, пидняла цилый оберемокъ билого шуму й кынула на васъ; вы пурнулы—шумъ помчався вповодшъ течіи, и вы знову вырынаете середъ тыхой та чыстои хвыли. Вамъ стае гарно, несказанно гарно середъ тіеи ридкой прохолоды; васъ обіймае якась миць, напручуе ваши жылы, выклькае радисть у серци, порывае на играшкы-забавы. Наче мала дытына, вы почынаете бавытись середъ воды: то ляжете на спыну и колышытесь на тыхій хвыли, задывляючысь у сыне небо, то колы васъ однесе течією, перекидыаетесь на груды и, вымахуючы рукамы, пльвете проты течіи, а то пурнете на глыбыни, а вырнете ажъ на бережечку.

Ажъ Якимъ задывывся на васъ. По його загорилу облычю грае тыха усмишка.

— Ради, що до воды добралыся, та й бавытесь!—вымовляе винъ до васъ.

— А що жъ ты, Якиме, не купаешся?—гукаете вы до його.—Покы окрипъ закыпыть—освижысь!

— Дывлюся, якъ вы бавытесь, та й себе тягне,—одказуе Якимъ.

— А колы тягне, то чому не купаешся? Чы може плаваты не знаешъ, боишся втонуты? То онъ зъ берегу неглыбоко—побовтайся.

— Та я колысь трохы плававъ, а теперъ не знаю, чы не забувъ,—повагомъ одказуе Якимъ, почынаючы роздыгатысь.

— Якъ то ты тамъ плававъ колысь?—думаете вы, дывлячысь, якъ повагомъ Якимъ зкыдае зъ себе одежу, и зразу замышляете

проты його: отъ колы бѣ тилькы винъ увійшовъ у воду—потягты його на глыбѣ, хай покаже, якъ по сокырячій уміе плавати.

Ось Якимъ роздигся; чорный та запеченый сонцемъ стоить винъ на берези и якъсь неймовирно поглядае на воду. Ось пидійшовъ до воды, обережно ступывъ однією ногою и, струснувшись, подався назадъ.

— Чого ще випробовуешъ? Вода тепла!—гукаете вы.

— Де вона вамъ тепла? ажъ морозъ по-за шкурою пишовъ, якъ черкнувся ногою!—каже Якимъ и знову неймовирно поглядае на воду.

— Колы ты однією ногою торкнувся, то, звисно, вона здалася холодною. А ты—разомъ!

— От-такъ!—гукнувъ Якимъ и, наче хто здоровенну каминюку шпурнувъ,—кынувся у воду.

Закыпило-заревло навкругы, ажъ ричка охнула и нестямно на вси боки захыталася. Вы й не счулыся, якъ Якимъ била васъ вырнувъ.

— Го-го-го-го-о!—загукавъ винъ товсто на всю горлянку, ажъ луна у лиси розляглася.—Братъ ты мій! яка холоднеча! А ну—гритися! А ну—ажъ на той бикъ!

И, мовъ добрый косарь, замахавъ Якимъ руки, рижучы впоперекъ хвыли. Вода пидъ нымъ гула-клекотила; выдавленный слидъ довгымъ поясомъ видзначався по ричци, а Якимъ, повертаючи голову то на той, та на другой бикъ, знай махае руки, мовъ сажнямы вымирае ричку. За кожнымъ його замахомъ, наче дровняка, плыве поверхъ воды його загориле тило, та такъ и плыгоне упередъ; гоки винъ замахнется вдруге, злегка покрыеться воно водою, а тамъ знову знырне й поверхъ воды мчаться на той бикъ.

— Чы то бѣ хто подумавъ, щобъ Якимъ, отакый неповороткый та отакъ плававъ!—дывуется вы. И—ну на вздогинци!.. Шкодá! Не вашимъ слабымъ рукамъ сперечаться зъ дужымы Якимовымы; нема у васъ ни того хысту, ни тіви дотепности. Якимъ мовъ рыба плыве и воды, здається, не черкається, онъ уже не далеко до того боку сягае; а у васъ уже й руки помлилы, дыхаты стае важко, а вы ще и до середины не добулысь; щобъ перепочты, вы перекидыаетесь на спыну.

— Эге-е!—регоче Якимъ зъ того берега, шаруючы руки пискомъ,—вы всима нападамы? А нуте ще по жиночому!

Той глумъ Якимивъ коле васъ, щыпае; досада впывається въ сердце.—Постій же!—думаете вы,—я такы тебе здывую.—И, перекынувшысь на бикъ, починаете плывты.

— А це жъ по якому? По павучачому? Такъ павучча тилькы стрыбае!—регоче Якимъ.

Та вы вже не дослухаетесь досады; вы ради, що добрались до неглыбокого мисця, де вы ногамы черкнулись дна. Слава Богу! А то вамъ довелося скилькы разивъ и похлынутысь водою; руки наче хто пов'язавъ, а ноги позмыкавъ—не слухаються вашою воли.

— Хай тобі всячына, Якиме!—перепочывшы трохи, мовите вы.—Зъ тобою не сплывешъ. А я думавъ, що ты тилькы по сокырячій и вміешъ.

— И по сокырячій, якъ схочу!—регоче Якимъ и знову пускається вплавъ.

Посередъ ричкы винъ почавъ показуваты, якъ по сокырячій плаваты: то пурне, то вырне, то заплеще въ долошки, то заверещыть:—рятуйте! то зарже, якъ жеребець.

— А це вамъ и по жиночому!—гукае винъ знову; расплатується на води, мовъ жаба; выхае спыною, перебирае ногамы такъ, що вода кругомъ його, наче пидъ лотокамы, пине та шумыть.

А це сразу Якимъ якъ зажелипае:

— Охъ ты, бисова тварюко! тпру-у!—и чымъ дужъ замахавъ руками.

Не встыгли вы пидвестыся, подывытыся, чого то Якимъ такъ затурбувався, якъ винъ уже и на той берегъ выплывъ и голый помчався вповодышъ луку.

Що тамъ лучылось?—Вы пидводытеся и бачыте, якъ гнидко, вывернувшысь на трави, намиряється перекынутысь: хытнеться збоку на спыну, пидниме ноги вгору, замеле нымы, та й упаде набикъ.

— Бачъ, падло!—гукнувъ Якимъ бия гнидка, колы той такы перекынувся.

Гнидко, зачушы бия себе гризный голось Якимивъ, пидвився на передни ноги, глянувъ на Якима и сразу пидскочывъ на задни, схыляючы нызько голову, мовъ засоромывся, що безъ хазыйського прыводу трохи побавывсь.

— Стій, я тебе, бисова звирюко, скупаю!—сварытыся Якимъ и почина одвязуваты повидъ. Гнидко наблыжывся до Якима, скося

блыснувъ на його своимъ червонымъ окомъ и тернувся объ бикъ мордою.

— А ну! Чы бачъ, зрадивъ?!—И Якымъ, замахнувся кулакомъ на гнидка. Той, прышурюючи око, геть одвивъ голову набикъ.

Черезъ хвылыну и гнидко, и Якымъ уже плывлы ричкою. Гнидко, задравшы морду и выставившы, мовъ човень, шыроку спыну, плывъ тыхо, разъ-позъ-разъ порскаючи та хропучы; а Якымъ, ухопывшысь за хвистъ, ззаду пидганявъ гнидка, якъ той намирявся звернуты набикъ.>

— Купай же, Якыме, гнидка, а мени часъ и вылазты,—кажете вы Якымови, почувуючы, що вода взяла такы свое: частише обсыпа васъ з-за спыны морозомъ, зубы цокочутъ; вы повынни мицнише ихъ сциплюваты.

Повагомъ вы переплывы ричку, мерщи выскочылы на берегъ одягаться. Одежа, напечена сонцемъ, гріе васъ; теперъ вамъ любе и тепло: воно зупыныло несподиваный холодъ, що васъ такъ зразу обнявъ, выкыла якисъ утишни почування, будыть думкы; глыбоко воны до серця доходятъ. Облычче ваше сумне, задумане; сказать бы, вы росердылыся на кого. Та то тилькы такъ здається, то тилькы—зъоколу; то—незвычайна облуда тыхой одрады, що розлыавється у вашому серци якымсь теплымъ прывитомъ.

Ось вы, мовчки, не дывлячысь никуды, одылысь; мовчки знялысь, почемчыкувалы въ холодокъ пидъ шыроко-верху осокорыну, де Якымъ розвивъ багатте; ненарокомъ глянулы на казанокъ зъ водою надъ огнемъ,—чы не кыпыть ще? и, наглянувшы недалеко зелену, якъ рута, полянку, вывернулыся на й, якъ на мянкому кылыми.

Тыхо. Вы чуєте, якъ ваше серце б'ється объ груди глухо обрубо... А то що шумыть? ваша кровь? Ни, то червоне полум'е знявшысь угору, лыже чорне дно казанкове и сычыть на йому, незнарощне пролыта вода; злегка лопочуть дрова; зъ ричкы доносыться гукъ та регить Якымивъ, порсканне гнидкове... Надъ, вамы стоить гонка сокорына; высоко у гору буюе, шыроко розвела на вси боки свою густу верховыну и прыкрыла васъ легенькою тинню. А онъ, на праву ручъ здіймається горы; пидковою обнялы воны ту долину, де вы лежыте; вся верховына ихъ покрыта густымъ лисомъ, а боки порыти глыбокымы ярамы та крутымы проваллямы... Онъ понавертало цили купы жовтой глыны; понаставляло гострыхъ стрильчатыхъ голивъ червоного кклею. Онъ

гола скеля стоить, трохы похыллася набикъ; на самимъ ии вершечку прымостылася била береза, журливо спустывшы виты до-долу... И надъ усымъ оцимъ высоко роспросторылося блакытне небо; блыскуче сонце обдае усе своимъ яскравымъ свитомъ. Здаецься—передъ вами стоить картына и любо вражае ваши очы своею чаривнычою красою. Вы такъ задывылыся на все те, такъ замылувалыся, що не чулыся, якъ и ваши очы закрылыся, якъ тыхе забутте почало колыхаты вашу голову.

— Эге-ге! Я думавъ, що вы тутъ доглядаете? А вы спаты!—чуєте вы голосъ Якимивъ.

Роскрываєте очы; зыркнули... Якимъ, пустывшы гнидка по воли, мерщи кынувся до трынижка, звернувъ казанокъ набикъ и надержуе, покы той перестане клекотиты. Гнидко пишовъ попаскы, выщыпуючы свижу траву та вышукуючы зеленишу мисцynu.

— Гей! гей! гнидко! гнидко!—гукае Якимъ, зигнувшыся надъ трынижкомъ и не знаючы, що йому робыты: чы казанка доглядаты, чы гнидка завертаты?

Вы поспиаєте на помичъ: берете зъ Якимовыхъ рукъ держало зъ казанкомъ, а винъ бижыть мерщи гнидка ловыты.

— Клопить!—думаете вы, задывляючыся, якъ Якимъ забирае упередъ гнидкови, хытрыть його переняты. „Клопить!“ б'е у вашу голову, якъ вы звернули увагу на себе. „Отъ якъ бы було не вывертатыся пидъ осокоромъ та доглядаты казанка, то й клопоту б'е не було; може б'е вже доси и каша зварылася: не ссало б'е такъ за серце, не в'яло пидъ грудьмы“...

Якимъ не забарывся гнидка зловыты; прып'явъ його вижкамы до березы и мерщи кынувся до казанка. За його працею швидко и каша поспила.>

Доводылося вамъ колы небудь польову кашу йисты? Щерба одна, засыпана трохы пшономъ та задобрена шматочкомъ сала зъ цыбулею—отъ и все. А що то за смашна та добра! Пахощи стравы поедналыся зъ пахощами польового повитря; буд'ить у васъ смакъ непевный, выкыкають голодь ненасытный!... Шматокъ чорного засохлого хлиба, що вы ледве вгрызете його зубамы, здаецься кращый найсолодчого медяныка; ложка щербы, що вы влываєте у ротъ, якось смашно лоскоче за языкъ; горяча пара, прыпахуючы злегка старымъ саломъ, прыязно б'е у нисъ и ще бильший смакъ выкыкае. Ложка, шпарко переходячы видъ рота до казанка, щобъ знову до рота сягнуты,—не похопытья васъ зад-

вольныты... Здається—навхыльци пывъ-бы, очыма йивъ,—такъ хо-роше та смаковыто. И за серце перестало ссаты, и пидъ грудьмы не в'яне; якась сыла всього васъ проймае, легкысть та скорысть бадьорыть. Ось уже ложка почала й дна казанку досягаты, гарчыть по йому, намиряючысь повнише набратысь; тамъ на самому споди каша густыша, та ще смашныша, такъ вона й расплывається въ роти, такъ и росходыться, мовъ те масло на гарячій сковоро-ридци.

— Та й мастакъ ты, Якыме, кашу—варыты!—кажете вы, кладучы ложку, якъ уже въ казанку не зосталося ничего.

— Хыба то я ии варывъ?

— А хто-жь?

— Огонь!—жартуе Якымъ.

— Та огонь то огонь... А хто готувавъ?

— Яка тамъ готивля? Укынувъ пшона та затовкъ саломъ, отъ и все!

— А чого жъ вона така добра?

— Польова каша завжди добра. Може черезъ те, що не въ печи упривае, а середъ вильного повитря... А може вы выголада-лись добре?—додае Якымъ.—На голодни зубы, кажуть, и пидошва смашною здається. Голодъ не титка!—гуторыть весело Якымъ, перемываючы ложки та складаючы добро у клунокъ.

— А що жъ, пора може й рушаты?—пытае винъ, швыдко упора-вшысь.

— Якъ що ты зовсимъ управывся, то й рушымо.

— Ось тилькы воза пидмажу, та й готовъ!

Сонце геть повернуло на захидъ, якъ вы рушылы зъ мисця. Пройизжаючы мостомъ, вы ще разъ глянули на чысту ричку, де вы купались, на зелену долину, де вы вылежувались та пидкри-плялись... Чыста водо-прохолодо! тыхый краю—земный раю! разъ на вику довелося васъ здыбаты, та до вику не забуде серце ва-шого ласкавого привиту!

Ось и село. Генъ по гори розислалося воно невеличкымы дворами зъ вышневымы садкамы, зъ бильмы хаткамы. По дво-рахъ, якъ и слидъ,—комирчыны, хливци усяки; кругомъ тыны та загороды... На що то? Видъ кого люде розгородылись? Видъ якого ворога захыщаютъ свое добро отымы тынамы невысокымы? Самы видъ себе? Видъ своего сусиды?... Охъ, люде, люде! На шырокому свити е багато й воли, й простору, й добра усякого безъ миры,

та ваше ненажерливе око не задовольняється тымъ, чого треба гарбае—скильки засягне! Треба тынивъ та ровивъ, щобъ вашу ненажерливість спыныты!

Вамъ стае чогось боляче, досадно... Зъ горы такъ далеко выдко. И темно-зелена долина, огорнена горами, и горы, покрити лисомъ, и луки, поризани сыньою ричкою. Зъ пидъ горы сонце навкосяка обल्याе все те своимъ золотымъ свитомъ, пестыть и красе своимъ прывитнымъ сяеомъ,—мережае темными поясами тини... Все таке хороше, красне! дывытыся бъ та мылуватыся, а вамъ стае досадно. Чысте та прывитне село здали, здається вамъ и тиснымъ, и вонючымъ,—зъ дворивъ несе хливами, по вулицяхъ трусько та вузько; прывитни били хатки здаються въ середыни темными та нещырымы,—зздрысть та ворожнечы звылы тамъ свое гниздо и з-за ихъ тыхого захысту вызырають на свить божый, бажаючи його полонты... Швыдче зъ села! геть мерщи на вильне простир'е!

Ось вы вже й за селомъ, у царыни. Сумни млыны облягли шырокий майданъ, мовъ сторожи; сирый ихъ поклить здається вамъ пузатымы павукамы, а довги крыла—чорными пазурамы. То вони выставылись на край села сторожыты здобычъ. Поглядають зъ горы на безкраи поля и тыхо регочуть: росты, буай, зелена рослино, на нашу корысть! Выгривай та вырошай, ясне сонце, добрее зерно: не мыне воно нашого ненажерлывого рота, перемелемо мы його своимы кам'яными зубами! Якъ та земля зимою покрыється билимъ снегомъ, переведемo мы все те на биле борошно. На що намъ твоя теперишня краса та пышне убранне? Годуй нымы нерозумну тварюку та всяку скотыну, а мы свого господаря чымсь мякшымъ погодуемо!

Ось вы мынули царыну, мынули й млыны; выхопылись знову на безкраи поля, на безмирну простористь степу. Бурюю гадюкою в'ється по степу шляхъ бытый, а винъ—нимый та мовчазный!—роспросторывся по земли—дримае. Сонце блискучымъ покотьюломъ котыться до спокою; його, здається, такъ мане та невидома далечыня за горою, що вся загорилася, ажъ палае рожевымъ полум'емъ. Видъ неи и той край червоніе, що прусусидывся до неи. У повитри тыхо; туманъ чы кыптяга завыслы въ йому, здымається надъ степомъ дымчатымъ пологомъ; темни тини стелются довгымы поясами видъ заходу ажъ до скоду. Высоке небо почынае сыниты, дыше на землю прохолодою. А сонце спускаеть-

ся все ныжче та ныжче, наближається до горы все бильше та бильше; його блискуче сяєво меркне, густа червона краска крые здоровенне коло... Вамъ стае сумно; голова хыляться на груды.

— Завтра, мабуть, витерь буде!—обзывається Якымъ.

— А що?

— Сонце онъ якъ червоно сидає,—показує винъ.

Вы зводите очы. Середъ рожевого полум'я, наче червони бокла, стоить-колышется соняшне коло. Отъ-отъ воно черкнется темной горы, що здіймається биля самого неба! Отъ-отъ воно стукнется объ неи!... Що то тоди буде?... Ни, не стукнулося, Тыхо, наче хто бережно руки спустывъ його, посунулося воно за гору... Широка тинь знялася видъ неи, якась невидома сыла погнала ии звидтиля на васъ, розстылаючи впововшь степу... Западъпадъомкалы перепелы въ травы, засюрчалы неугавни коныкы й жайворонкы, качаючысь чорною горошыною у сыньому неби, посыпалы свои дзвинкы писни. Якъ и ранкомъ, вони защебеталы, загукалы, та тилькы безъ тїен видрады, що ранкомъ,—не було того молодого завзяття, що тоди: якосъ сумно, боляче-сумно, наче хто провожає кудысь когось близького соби и розлягається та розливається жалислывымъ лементомъ.

Ось сонце ще бильше осило; мовъ скиба стыглого кавуна, червоніе воно тилькы половиною... Ось и половина зменчується... тилькы четвертына... дали скибочка... кильце тилькы... ось и воно плыве—зныкає... Зразу кынуло вамъ у вичы темнотою, а черезъ хвылыну середъ червоного заходу знявся здоровенный блискучый стовпъ, шугаючы высоко у небо своєю широкою верховыною... Небо нахмурылося, темніе, степъ выстылає густа чорна тинь. Жайворонкы спускаються ныжче, тыхнуть, сидаючы на землю; коныкы перестаютъ перегукуватись у травы, одни перепелы неугавно падъпадъомкають... Ще трохы згодомъ захидъ почына блиднуты; ясный середъ його стовпъ меркне-зныкає; середъ высокого неба на його темно-сынїй осели почынають загорятись зирочки; мовъ зъ далекого даленя хто жарыною грається—доходять ии свить до васъ,—то блисне, то зныкне. Темнота кругомъ розходьтись, здіймається зъ земли вгору, шугає пидъ саме небо. Вже вамъ стає выдко тилькы кругомъ себе, а дали—все меркне въ сирїй темноти тыхого вечора. Нею покрывається степъ, мовъ пурынає въ сиримъ мори туману та пылу; край його чорнїють, зиходяться й зпываються зъ далекымъ краємъ неба; сыне

небо темніе, выблыскуючы зирочкамы яснымы, мовъ хто розіславъ надъ землею темно-сыній оксамытній пологъ, оздобывшы його золотымы кгудзыкамы. >

— А що, чы не втаборымося на ничъ отута?—пытае Якимъ, повертаючы до васъ почорниле облычце.

— Якъ знаешъ... Мени все едно,—одказуеце вы йому нехота, линыво.

Якимъ повернувъ гнидка зъ шляху. Повозку вашу шось пидняло трохы зпереду и незабаромъ наче въ ривъ спустило,—колеса стукнулись, насадъ затрищавъ.

— Чы то шляхъ такъ выбылы, чы ровомъ окопалыся?—промовывъ Якимъ, надержуючы гнидка.

Ось и задни колеса пиднялыся вгору и, спускаючысь, стукнулись объ землю. Повозка покотылася не бытымъ шляхомъ, а травою.

— Тпру-у-у! годи!—мовывъ Якимъ, прыпыняючы гнидка, и стрывнувъ зъ воза.

— Отутъ будемо й ночуваты!—додавъ винъ и почавъ распрягаты коня.

Вы сыдите на повозци, вамъ не хочеться уставаты. Гуркитъ колесъ та подорожня стусанына обзываються у вашій спыни, шумлять у голови, гудуть у вухахъ. Вамъ здаеться, що вы йидете, що васъ хытае. Ось вы простягаеце ноги, посуваеце ихъ ажъ у передокъ. Васъ зглегка кольнуло у бикъ, заболито пидъ грудмы... Потягаючысь и расправляючы спыну, вы розвертаецеся на вози. Якыйсь тихый спокій васъ обнимае; втома видбирае руки й ноги; лежавъ бы такъ и не ворухнувся! Кругомъ васъ тихо, ажъ глухо тихо; якъ бы Якимъ не вовтузывся била гнидка, прыпынаючы його на ничъ до прыкорня, то, здаеться, ничего бъ не було чутно; тилькы темнота метушыться передъ очыма, немовъ хто махае чорнымъ платкомъ передъ вами. А тамъ, надъ вашою головою чорнымъ шатромъ розстылаеться темносыне небо зъ золотымы зирочкамы. Скулькы то ихъ тамъ? и якыхъ тилькы немае? То—одсторонъ далеко одна видъ другою порозбигалыся, стоять соби й лупають до васъ своимъ свитомъ, то — позбиралыся въ гурты и выблыскують неяснымъ свитомъ, а то позывалыся у довгу предовгу вервечку й билуватымъ поясомъ перетяглы все небо... Писку, кажутъ, менче на всій земли, нижъ зирочокъ тихъ въ якій небудь частыни неба. И тожъ усе жыви стоты, якъ и

наша земля; кожна зъ ныхъ живе своимъ жыттемъ, тягнеться до свои подругы, отъ якъ и наша земля до сонця... И всимъ намъ мисце є въ тому безмирному краи... Якою жъ вельчезною повинна буты та обшырь, що ихъ у соби розмистыла? Чымъ ты вымирышь ту безмирну пустыню, що зоветься свитомъ? И думкою не збагнешь тієи безъ кинця-краю озіи!... А тамъ, за нею що? Та ничего, то все вона, безмирна свитова обшырь-пустыня. То тильки мы тутъ, на земли, привыкы бачыты кожному початокъ и кинецъ, и думаемо, що все на свити повинно ихъ маты... Що жъ ты таке тутъ, пылыно свитова, царю земный, чоловіче? Колы твій розумъ не збагне того свитового простору, твои очы не проглянуть його пустоты, твоя думка не досягне його краю, скажи жъ мени, що ты таке зъ своимы высокымы думкамы, зъ своимъ гордовытымъ розумомъ? Куды ты пнешся зъ нымы, куды лизешъ?... Жытте земли заснувало твое жытте, дало тоби покормъ, вырбыло зъ його кровъ, вылипыло въ твой голови мозокъ, сказало: думай нымъ!... И ты, двоноге звиря, высоко пидняло свою голову вгору, загордувалося. Цей безмирный свить-мырь— тильки за для тебе! Все живе, що роде и плоде земля—твои слугы, тоби на потребу!... Оханыся та кругомъ себе обдывыся! Та земля, що твое жытте зародыла—вона його й розоре: зигне його болистямы, пидкосе хворобамы, зныщыть смертю!... „Земля есы—и въ землю пидешъ“, и твій гордый розумъ-мозокъ выточе гыдкый червакъ, що ты його за свое жытте топтавъ ногамы. Що жъ ты за царь такый, скажи мени? Що ты за сыла така, колы себе ни видъ чого захыстыты не зможешъ? Покинь же свои высоки думы, горди замиры та поглянь кругомъ себе. Поверны свои очы назадъ, у свои прожыти вики, у свои мынули столиття... Що ты тамъ бачышь? Бои, тасичи, змагання та чвары... кровъ братова червоніє на тоби до сього часу... Зачатый у крови, выгодованный та вырощенный нею, нею ты живешъ до сьогонди; заснувавши свое жытте на хыжацтви, ты ти хыжацьки замиры перенись и на громадськи справы: помежувавъ бративъ на станы, подилывъ ихъ на колина, выставывъ одного проты другого и втишаешъ себе отымъ змаганнемъ, забуваючы про братерство... Булы въ тебе свои проводари, з'являлыся пророчи люде; булы й пророкы вельки... Проймалы воны тебе своимъ огненнымъ словомъ, та не пронявся ты ихъ святою вирою; прынявъ ты облуду за душу и, прыкрывшы зверху блискучымы шатамы, гривъ коло

серця свои хыжацьки замиры. Жытце твое и доси давне!.. А глянь на свить, на його красу пышну, на його дбшырь безмирну... Здаецься вьсього багата е—и красы и достатку... Для вьсих вона однакова, вьсйм бы його стало...

— Добродію! Вы не спыте?—спытавсь вась Якымъ, уклавшысь спаты бия вьоза на трави.

— Ни, не сплю,—одказуете вы, ради, що хочь голось Якимивь одвивь вась видь тїи плутаныны, яку закуйовдылы ваши невпынни думкы.—А що скажешь, Якиме?

— Та... Хотивь вась попытаты...

— Пытай, що таке?

— Вы не знаете, добродію, якь його запысатыся на Амурь?

— Куды?—ажь скрыкнулы вы.

— На Амурь... Сторона е така... Земли тамь, кажуть, неомирно: иды, беры, займай скилькы хочь—нихто тоби не забороне.

— Чы ты, бува, не здуривь, Якиме?—гукнулы вы, пидводячысь на вьози.—Ты жь йихавь зо мною цилисинькый день, зь ранку и до пизньои ночы... Бачывь цей край,—якый винь хороший та пышний. Де ты знайдешь другый такый на билому свити?—И вы почалы Якимови горяче выкладаты про все, що вамь довелось бачыты сьогодни, про ти чаривни та мыли почування, яки вы пережылы, про красу и достатокь свого краю.

— Та воно то такь, добродію. Що й казаты? Хороше у нась и красно, и вьсього вволю е... Онь у мене жинка, дитокь трое, а земли ни клаптя немае. Городь такый, що зь свои стрихы та на чуже капле... Оть вы й розсудить: якь туть його жыты?... А Амурь—сторона, кажуть, багата: земли тїи—неомирно; лису—скилькы хочешь; ричкы—такь и кышаты рыбою! Оть якь бы хто знайшовсь такый добрый та допомигь мени туды зь сим'єю добытыся.

— А ты бувь тамь? Бачывь своимы очыма все те, про що оце туть наказавь?

— Я не бувь, а вси такь кажуть... Ото, що сьогодни стривалы, тежь на Амурь пишлы... И курей, и кишокь повезлы зь собою... Добро!..

— Хороши бубны за горами, а зблызьку шкурятяни,—знаешь?

— Знаю,—нехотя одказавь Якимъ.—Такь вы, значыть, не раете на Амурь?—не швыдко спытавь винь.

— Не тилькы тоби, а й ридному батькови не пораю! Багато вашого брата туды пишло; булы люде зь достаткомъ, та й ти зныщылысь, перевелысь ни на вищо... Диты повмиралы; самы— видь хворобы та всякыхъ напастивъ ледве ноги волочать... Радниши бь и назадъ вернутыся, та ниякъ доставытысь.

— А вы самы, добродію, звидты? Бачылы тамъ самы нашого брата?—попытався Якимъ.

— Ни, я тамъ не бувъ,—по газетахъ пышуть.

— А-а... пышуть?... Ну, такъ будемо жь спаты,—одказавъ Якимъ,—бэ онъ уже й волосожаръ зійшовъ, незабаромъ почне свитаты.

Середъ ничной тыши та темноты до васъ донеслося, якъ Якимъ почавъ лаштуватися до видпочынку: щось таке винъ пидсовувавъ, щось розгортавъ и, позихнувшы, незабаромъ почавъ высвистуваты носомъ.

Чы не часъ бува и вамъ видпочыты?... Часъ, часъ!... Та чы зійде жь сонъ на вашу заклопотану голову? чы заспокоє винъ ваше розражене серце та роз'ятрену душу?...

П. Мырный.

Вона пысьменна.

Оповиданне.

сь ій Богу, ха-ха-ха, що вона у книжку чыта, ха-ха-ха!..
Ось ій Богу, що чыта, хрестъ мене побый, го-
ойда!—сыпала, якъ намыстомъ, живо та дрибно,
напывъ зъ реготомъ, ажъ злегенька слына брызкала
зъ рота, товстоморденька та червона, якъ спила ягода, Катря
Москаливна межъ гуртомъ дивчатъ на гойдальци у недилу, то
пидлитаючы, якъ на крылахъ, угору, то падаючы, якъ каминчыкъ,
унызъ.

— Та бре-е-ешешъ, та не бре...ш...шы, б-ббрехня, та годи-и-и!—
посыпалысь зъ усихъ бокивъ довги, коротки, товсти, тонки голоса,
наче крапли дощу на стрику зализну, и въ ихъ чулыся и дыво-
выжа, и глузуванне, и нерозуминне и, може, трохы зненавысты,
чорной, якъ сажа.

Катря почала запрысгатысь:

— Щобъ мени кризь землю провалытысь, ха-ха-ха, щобъ мени
пидъ винецъ не пидійты, колы брешу, щобъ мени Васыля не по-
бачыты, ха-ха-ха, чыта, ій Богу що чыта вона у книжку, го-ой-да!

Тилько за тымы ха-ха-ха, що якъ дзвоночки дзеленчалы, та
за розмахомъ гойдалкы не можна було добраты кинця.

— Та ты бо справди скризь брешешъ!—выступыла зъ-за стовпа
гойдалкы суха якъ деревце, що не прыйнялось, Мокрына Кова-
ливна зъ жовтымъ волосемъ (якъ локшына высило по обыдва
боки, высмыкавшыся зъ косы)—сказала и скрывыла губы такъ,
наче чогось гиркого найилась. Вона жъ николы никому ни въ
чому виры не йняла.

Катря скипила, такъ почервонила, ажъ до волосся, ажъ вуха та вика їи стали червонымы и затремтили, и скрыкнула:

— Брешу? Ну, то ходимъ!

Вона смыкнулася якъ обирвана нитка, гепнула зъ гойдалкы, ажъ тая високо вгору одсочыла и мотузкы перекрутылись, и побигла, а за нею Мокрына и килькось дивчатъ, крычучы: „А ну, ну!“

Воны побиглы горбдамы до билон хаты старосты Конона Короленка, що стояла на краю села; тилько вона одна на все село була зъ тесовымъ кганкомъ, а городъ бувъ обгороженный кругомъ тынкомъ. Дивчата, що спершу биглы зъ гукомъ и реготомъ, теперъ побиглы лехше, пидтанцьовуючы навспынякы, тримаючы пучкы коло рота, щобъ ихъ не чуть було, наче снигъ, що мякко падае и мякко стеле, а якъ добиглы до тынка—и зовсимъ замовкы, и вси разомъ палы, наче жовтый лысть въ осены, и... ничычыркъ...

Коло хаты бувъ вышнеый садокъ. Вышынне потроху одциталось и маленька, маленька стежечка, що трава все хотила зайняты, та ноги людськи їи давылы, то вона одвернулася и дала мисце шырокому лыстячку подорожняка, була вкрыта по краечкахъ довгымы билымы пахучымы смужкамы. Увесь часъ летилы їи биленькїи точечкы, та ще багато ихъ и на деревахъ зосталось, такъ, що вышни стоялы якъ били хмары, тилько злехка рожевилы на сонци, що вже спустилося якъ разъ вривень изъ нымъ та облывало ихъ своимъ червонымъ свитомъ, запалюючы разомъ и темни стовпы ихъ червонымъ золотомъ. Вгори на неби творылось чудо: де не взялысь, збиглысь хмаркы дуже тоненьки, якъ пера, блискучи, якъ срибло, якъ дрибна рыб'яча луска, и вїялысь, и розлягалысь и вдовшъ и вшыршъ, и минялысь, колы знызу поступавъ до ихъ вогонь сонця, а ще выще небо все голубило та темнійшало... Ось зъ другого боку неба, ливоручъ, шугнуло зелено-блиде пасмо и, змишавшыся разомъ зъ голубымъ та червонымъ, пожовкло, якъ гвоздыкы, а дали посывило, якъ голубъ сызокрылый: колы це хтось ставъ кыдаты по небу рожевымы трояндамы... На тимъ же боци, де сонце ховалось, все держалося червоне сяево и въ тому сяеви помалу, помалу ходыла по садочку вся середъ квитокъ одъ вышення, наче обведена имы, якъ каблучкою, дивчына зъ сухенькымъ довгообразымъ облыччемъ, нахыленнымъ до кныжки такой старої й засмальцованої, що й

картокъ у іѣ неможна було розлипыты. Облычче нахылялось такъ нызько, що яснилы тилько іѣ товсти косы, зав'язани кругомъ головы, та чорни бровы на билому круглому чоли. Били вышневи лысточкы сыпалысь іѣ разъ у-разъ на голову, вона того не помичала. Вона въ голось читала зъ кныжки: „земля наша не ривна, якъ стиль, а ссарообразна“... Вона все збывалась на цьому слови „саробразна, якъ“...

Ни, дивчата не могли бильше вытрыматы; вони порскнули зъ реготу, скилько не держалы роты руками. Почулося: „Пшррр“...

Дывчына зомлила на мисци, пидвела свои довги виѣ и перелякани сири очы, що заблыщали проты сонця, а уста іѣ такъ и зосталысь на пивъ одкрытымы... Черезъ хвылыну вона, прытулышы свою мянку кныжку до грудей, зныкла въ хати, якъ наляканый соловейко въ гаю.

Дивчата зъ смишками розбиглысь, балакаючы промижъ себе.

— Га, хоче розумнишою одъ насъ буты!—якъ ножемъ ризонула Мокрына.

— И яка нудна ця Оксана, якъ крейда, наче въ неи кровы нема,—брыкаючы высоко босою ногою, сказала напоследокъ Катря, выявлячы тую думку, що у всихъ у голови снувалась,—наче зъ нитокъ полотна наткала:—тутъ весна на двори, тутъ писни, тутъ парубкы—ха-ха-ха!.. а вона—кныжки... тьху на тебе! А ну, хто швыдче?...

По-о-обигла!.. По-о-обиглы!

II.

Парубкы тежъ цуралыся Оксаны, бо була вона якась дыка, якъ лыщынонька въ лиси,—ни танцюваты, ни спиваты, а щобъ поцилуваты, то Бо'храны! такъ щильно закрыеться заразъ рукавами—тилько гостреньке пидборидде та продиль мижъ косамы знать. И ховається, и тулыться, и тремтыть уся, якъ осычына, або цидыть кризь сциплени зубы: „не займай, не хочу, не хочу“... А то втече геть, не пидпустыть и зблызька до себе... Ще жъ до того була вона, на ихъ думку, дуже блида та суха, якъ былына, то щобъ свататы,—нихто й не тїавъ: руки у неи дуже нижни, таки довги та били, наче шыя у гускы,—выдно, що ничого не робыть. И справди: вдына дочка (сынъ бувъ учителемъ у другому сели, а бильшь

дитей не було), то, звисно, маты балувала; хочъ наче и строга соби, та до роботы іи не дуже неволыла, все: „я сама,“ а що жъ то вже за жинка, колы не робитныця, на чорта іи грамота й били руки?

— Мы соби й кращу знайдемо, що жыжкы тремтитымутъ, що дило горитыме, що чоловика любытыме,—казалы парубкы и мыналы Оксану Короленкову и николы вночи пидъ вербою зъ нею не стоялы.

Стояла жъ вона частенько сама тихои теплои весняной нocy, стояла пидъ тынкомъ, высунувшысь зъ перелазу, далеко простягшы голи по ликти, били и въ питъми руки свои, дывлячысь шырокымы очыма просто впередъ, наче когось выгядаючы, когось дожыдаючы... Зори пысалы золотымъ на темному, якъ плысовому, неби, помалу з'являючысь одна за однією, и Оксана почынала слидыты ихъ очыма, вышукувала стожары, и здавалось ій, наче бъ то справди золоти буквы та слова въ кныжци, чы Б—Богъ, чы Д—Добро?... И чудне щось почынало робытись зъ Оксаною: думкы іи складалысь усе до ладу:

Ой ничко, ничко, ничко темньенка!

Чогось заболыло, чогось защемыло мое серденько,

Що стою я отута, стою саменька...

Ой зори вы ясни, ой зори вы чысти,

Чому вы далеко, золоте намысто?

Колы бъ же вы, зори, колы бъ та близенько,

Може бъ одпочыло и мое серденько...

И дали отакъ усячына лызла ій у голову та все до ладу, то про зори, то про квиткы. И все іи серденько хтось наче у руци трымавъ и воно трохы болыло, трохы радыло, якъ очы дывылысь въ темный садокъ, а вуха чулы соловейка въ гаю... Може бъ вона заспывала—тоди бъ свое серденько розыгнала,—та голосу не мала. А може й мала, та нйкылы не насмылювалась його здыматы высоко, хочъ и хотылось ій иноди прыстаты до гурту дывчатъ та парубкывъ, що—вона чула—крычатъ увечери на выгони пысень, та соромылась... Соромылась и ховалась, якъ пролысокъ пидъ сныгомъ. Та колы жъ часомъ и прыстане до ихъ, що дуже нудно стане самій—тягне до гурту, якъ колось до сонця,—то наче чужа вона имъ. Почнуть смыяться, що у Параскы

нись довгий, якъ у гайстра, а їй не смишно, бо на їй думку „Параска жъ не вынувата“. Почнуть судыты, що Гнать укравъ шматокъ сала, а їй не хочеться судыты, бо зновъ „винъ не вынуватый, бо голодный сыдыты, а ниhto не дає“. Почнуть ляты Марусю, що грызеться зъ свекрухою, все якъ вовкъ проты неи зубы щырыть, то Оксана думає, що й Маруся й свекруха „обы-ви и вынувати, и прави, бо Марусю диты стяглы, а свекруху—жытте, и обыдвѣ засмыкани, обтрипани, якъ конопли, того й лю-тують“... И хотилось бы їй имъ помочи даты, та, ба! ниhto їй не пытає, а вона не знає, на яку їй ступыты; колы жъ почне гуляты, якъ дивчата, то чы выйде бигты: чы одстане, чы незручно повернуться,—їи пхнуть и скажуть: „Ну, ты вже, мняло, сыды краще дома!“

Довго думає Оксана веснянои зорянои теплои тыхои ночи про свои негоды: чого воно такъ, що вона и реготаты якъ слидъ не вміє, тилькы тыхенько усмихнеться, наче та квитка, що злехка витромъ лысточокъ завернуло... Ажъ покы маты не хопытья їи и не почне помалу клыкаты їи зъ порога хаты перелякано:

— Оксано, Оксано, а де ты? А йды спаты!

— Га?—тыхенько обизветься, наче зо сну, Оксана и йде тыхенько въ хату, наче черезъ медъ, що лыпне. Не хочеться їй, тилькы вона була слухняна, а маты, чорнява, суха жинка, дуже ще молода зъ выду, зъ зрошенымы бровамы и чорнымы, якъ слывы, очыма, булы такы строги.

— Що ты тамъ робыла? Де ты тамъ стояла? Изъ кымъ?—почне гостро роспытуваты вона дочку, ажъ очы заблыщаты у неи:—ты гляды мени!—Вона тягне їи за рукавъ, хоче прыды-вытысь до їи лыця, чы поблидла, чы почервонила?

— Ниде... тамъ... коло тынку... ничого... Еге... сама.. ни зъ кымъ... зъ кымъ же?—несмило одвичает Оксана и чысты очы їи же сповняються слызьмы.

— Дуже ты вже розумна,—каже зъ серцемъ Кононыха и чудно: вона и рада, що їи дочка така, якъ голубка била, та й протывно, що вона така млява: не горыть и не палає,—якъ сыре гилле,—не така жъ вона була въ свои лита—охо-хо!

— Ну, лягай уже спаты!—додає, хытаючы головою, ривнымъ голосомъ:—батько сьогодни, мабутъ, не вернется зъ ярмарку.

Обыдвѣ лягають, тилькы Оксани довго не спытсья и не дре-маеться; згадала вона писню:

Ой, одна я одна, якъ былинонька въ поли,
Та не давъ мени Богъ ни щастя, ни доли...

И дали зновъ до ладу плететься:

Падала зирочка, падала зъ неба,
Мабуть никому ии не треба...

Сонечко ясне въ неби з'явилось,
Зори прекрасни геть покотылись...

Чы розгорыться мое серденько,
Чы такъ зав'яне, якъ квитка, ненько?

— Мамо, а мамо, чы вы спыте?—гукае тыхенько Оксана, звившысь на ликти.

Ни, маты не спыть, вона думу думае, що дочка у неї чудна: „И навчывъ же ии Олександръ (сынъ) на нашу голову чытаты! Зовсимъ наче дивку спортывъ, пустоцвить якыйсь!... Хай бы вже краще була непокирлыва, лыха, линыва, або що... то бъ за косы одтрипала та и вже, а се що?... Наче рыбонька холодна... Ну, чого тоби?—зъ серцемъ обзывається вона до дочки.

— Чы вы знаете, мамо, що... що.. —вона наче чы боялась, чы не насмилювалась казаты, бо ий дуже недобрымъ здався голосъ матерынъ, и вона прыснулась блыжче до неї по полу, де вони разомъ спалы, и налалала суху, шорстку матерыну руку своєю тежъ сухою, тилькы мянкою, гарячею рукою.

— Ну, кажы,—обизвалась зновъ уже безъ серця маты,—що тамъ таке?

— Та чы вы знаете, мамо, що' земля наша, що то мы по ий ходымо, не ривна, якъ стиль, тилькы кругла... якъ що?... якъ яблуко, якъ картоплына, якъ горошына... и крутыться, крутыться,—ий Богу, вона... коло сонця...—разомъ наче выгукнула Оксана (не могла вона въ соби сього вдержаты, якъ не може снигъ за водою не питы), сказала однимъ раптомъ и пидвелась на лижку. Якъ бы въ хати було ясно, то выдно було бъ, яки въ неї стали гарни очи.

Стара Катерына росердылась:

— Що ты брешешъ? Видкиля сее?... Га, ты зновъ за свое! А я що тоби казала? Покрынь ты, pokryнь свою науку, бо ни хто не посватае! Добре буты розумнымъ, тилькы ты вже така розумна,

що аж дурна... Ось визьму й спалю завтра твою книжку въ печи!

Вона одвернулась до стины, колы почула, що Оксана тыхенько плаче: тоди вона прытягла ии до себе и прыгорнула до своихъ теплыхъ грудей, якъ колысь було малу тулыла...

Оксана плакала. Сорочка у матери стала мокра. Вона сказала:

— Ну, вже годи... тилькы никому не хвалысь, що знаєшь.

Оксани одъ слизь полехшало и вона скоро заснула, обкрутившысь коло матери, якъ ципка беризка коло куца.

Вы думаете, батько Оксану хвалывъ за те, що „учена“,—ни, де тамъ! Тилькы бувъ винъ плохенькый соби, смырняга и ридко колы гомонивъ. Колы жъ зъ нього громада сміялась, що дочка йому „бамагу“ прочтае, бо самъ непысьменный, то винъ казавъ, мыгтячы добрымы очыма и трохы червонючысь, хочъ воно бъ и не прыстало до його сывои довгои бороды, наче выйденыхъ сухыхъ шикъ та „мыкдали“ на грудяхъ:

— Та вона, знаете, братця, тая штука не вредна, не вредна вона, тилькы розуміється, якъ воно дивча, то... йому вже не зовсимъ... Тилькы, братця, онъ же у Петривци вже й дивчатокъ учыты почалы...

— Еге, еге, дурни, того и вчать,—гегекавъ хто небудь зъ громады.—Куды баби наука? Ии дило—диты, а не то що... Отъ ни за що не оженывъ бы парубка свого изъ такую „кныжкою“.

— Воно звисно,—заразъ лякався Конинъ,—се що й казаты! Воно имъ ни для чого... тилькы я кажу, колы есть, то й есть, ничего не зробишь... Бачыте, Олександръ же схотивъ, Олександръ, дакъ тее...

Винъ всюды и скризъ згадувавъ свого Олександра, що бувъ дуже вже пысьменный и получавъ „билета“ учителемъ; винъ же його любывъ, якъ хлибъ люблять, и слухався и поважавъ, наче бъ то не винъ його батько, а навпаки.

Вси реготалысь и казалы:

— А на що пустывъ зайця на капустку?

Староста йшовъ додому, чухаючы потылицю, а вдома и справди заставлявъ Оксану соби „бамагу“ чытаты, що старшыни одъ прыстава передана, а одъ старшыны зновъ йому „для руководства“, щобъ добре знаты, що тамъ таке, бо бувъ винъ боязькый и дуже „сповнытельный“ чоловичокъ. Оксана, така рада,

така рада, що въ прыгоди стала, починала тремтячымъ голосомъ чытаты, дывуючысь, що сама не добре дила въ тій бамази:

„Симъ предпысуецься старшыни Поповскои волости неукоснително нарядыть десятскихъ и сотскихъ для охраненія миста пожара до моего туда самоличнаго прыбытія въ село“.

Батько жъ добре розбировъ, бо вже привыкъ чуты, якъ „началство“ говорыть; винъ слухавъ, усмихався и думавъ: „та-кы жъ чытае; ій Богу чытае, та ще й добре!... Скажыть на мылосць!.. Ще й таки розумни слова чытае: не по нашому жъ, по мужыцькому, сказано...“ И якось любо, ажъ тепло йому робылося и хотивъ винъ щонайблызше прыступыты до дочки, прыголубыты іи якъ зовсимъ маленьку дывчынку. Та не смивъ. Соромывся и жинкы, и іи самой, и стинъ у хати, и себе... Винъ тилькы вывся коло неі голубомъ сызокрылымъ, трохы пидскакуючы навспынячкы коло столу, кумедно вытягаючы жылаву, худу, темну шыю та зыркаючы въ бамагу, що винъ бачывъ, та наче не бачывъ, бо не мигъ прочытаты. И замисць того, щобъ, якъ хотивъ, Оксану озолотыты, казавъ хочъ тыхо та твердо:

— Ну, Оксанко, помалу, помалу, ты мени тіей бамагы не зопсуй, бо знаешъ, я тоби що...

Винъ не кинчавъ и ховався за стиль, щобъ його не видно було...

Еге, радивъ то винъ радивъ такъ, якъ той слипый, що йому про сонце кажуть: хочъ не бачыть, то чувъ. А про те гирко такъ було йому, що у всихъ людей дивкы, якъ дивкы, „крыкльви та брыкльви, якъ козы“, тилькы у нього чорна троянда розцвилася! Казавъ бы винъ ранійше, щобъ іи Олександръ не вчывъ, дакъ якось не вспишывся.

А кумедно було дывытысь, якъ Оксанка, наче те граченя, шыроко одкрываючы червоного рота (у неі булы дуже червони уста), проказувала за братомъ: „А, Бе, Ве, Ге!“ Олександръ же іи вчывъ, шуткуючы, вже колы самъ кинчавъ школу. Перше вона сама брала яку його кныжку, ще ничого не розбираючы, довго дывылась мовчкы въ неі, все прыглядаючысь, якъ у глупу ничъ у степену, а то й крейдою на лави або паличкою по писку выводячы тіи буквы, що ихъ не знала, наче якись лыштвы-мережкы. Колы жъ Олександръ іи навчывъ чытаты, а самъ пойхавъ, покынувшы ій уси свои (тры-чотыри) кныжки, то вона вже одъ

ихъ не одставала. И такъ якъ маты сердылысь, а батько казалы: „Гмъ, гмъ, шось ты вже тее... дуже...“ то вона почала крадькома чытаты по куточкахъ и добре ховаты кныжки то въ стриху, то въ погрибъ. Кныжки наче до серця ій прырослы. А чытала вона такъ: зъ початку до краю прочытае и зновъ починая такъ саме, ажъ поky вывчыть всю чысто на пам'ять, тоди за другу береться.

— Треба було іи въ тютюнъ мижъ дивчата змалечку оддаты,— казала Кононыха чоловикови (той тилькы головою хытавъ),— а то пожалувалы, отъ и заморочыла соби голову, що ажъ не-весела стала, якъ льодына чыста ходыть, наче слаба!

Биль проймавъ матиръ пры тыхъ словахъ, биль та жалъ, гострый, якъ зализо; ажъ сердыто робылось и крычала вона Оксани, якъ що тая була тутъ:

— Одійды геть!

Тая заразъ у плачь, бо була дуже доткльва, якъ кульбаба—тилько дмухны,—такъ и облетыть! Маты жъ іи обижала жалуючы, а иншымъ ни въ свити не дозволыла бъ іи зачыпыты: „Я тому очы выдряпаю, хто про Оксану що скаже,“—хвалылась вона, и всяке вирыло, що такъ воно й буде, бо була вона по-хожа на коршака.

Дарма, що въ своему сели Оксану не сваталы, ще бъ то Кононыха соби зятя не знайшла—овва! Найшла, та якого: врод-львого и багатыря: чотыри десятыны, самъ одынака и свекрухы нема! Побачывъ у церкви въ сели (на храмъ на ярмарокъ пры-йиздывъ) Оксану и матиръ іи. Катерына роспытала, видкиля винъ и хто та сказала, що у Конона Короленка можно дешево купыты куливъ на вкрывлю. Скоро винъ зъ батькомъ прыйихавъ кули купуваты та разомъ посватавъ и Оксану.

Що жъ було Оксани робыты: чы йты, чы не йты?

А вже жъ що йты. Одно те, що батько-ненька благосло-вылы, друге те, що треба жъ колысь иты, а третє те, що сподо-бався ій той Иванъ Недопеченый. Якъ винъ уперся въ неи разъ своими чорнымы, трохы напередъ высаженымы очыма, зъ пидъ нызько до бривъ стрыженого волосся на круглій голови, та й не одводывъ уже ихъ никуды, то вона спершу закрылась рукавомъ, згодя одкрылась,—все дывыться, наче мисяць на неби. Спустила очы и голову нызенько, пидвела зновъ,—все дывыться неодступно,

сыдячы на одному мисци; зайшла за пичь, зновъ выйшла,—все дывыться на те саме мисце, де вона стояла. Пишла геть зъ хаты, вернулася,—все такъ саме дывыться, не одводячы очей, не во-рухнеться, дывыться тилько на неї и мовчыть. Такъ и въ церквї дывывсь... У неї наче вугилле въ грудяхъ затлилось и почалы навертатыся въ голови слова до ладу, якъ нитка на веретено:

Ой голубе мій ты мый, мій любый соколе,
Якъ бы жъ то зъ тобою,—не треба бъ и воли...

И Оксана платкы подавала...

Довгенько жылы Иванъ зъ Оксаною тыхо та мырно, бо вона була тыха, тилько дила гараздъ не вмила. Та бильше все соби шкodu робыла: то руку окропомъ попаре, то ножемъ урижеться; колы жъ горщыкъ розиб'е або дижу ридко вчыныть, то заразы плаче та такъ гирко, що не прыходытья ії ни быты, ни лаяты. Ну та дарма, потроху прывыкла до хазяйства, прывыкла й до чоловика. А спершу все лякалася: тилько винъ до неї, заразы вона й заскыглыть, якъ чаечка на болоти, и хочъ дається и поко-ряється, та все жахається. Прывыкла и до сына, що спершу зовсимъ не знала, що йому робыть. Прывыкла: вже жъ йому бувъ годочокъ. Такой винъ саме прехорошый, на Оксаныну думку, якъ батько, зъ здоровымы очыма, наче у жабенятка. Прывыкла, устодолылася, обжылася—и закортило ії...

Ось одного дня у недилу ни свекра, ни чоловика вдома не було. Хлопець спавъ соби въ колысци, цмокаючы злегенька и такъ солодко товстенькымы губамы вви сні и крипко стульшы ручки въ кулакы. Въ хати було чепурненько, стиль застеленый скатертю, борщъ пахучый у печи, прыпичокъ заметеный, и такъ тыхо, що чутно, якъ муха пролетыть. Оксана полизла наче крадь-кома въ скрыню и на самому-самому дни, мижъ юпкою та кер-сеткою, що нихто бъ не знайшовъ, вона добула одну зъ своихъ кныжокъ и сила до столу зъ краечку, якъ птыця на гилляци, чы-таты зновъ про „нашу землю“. Колы це надійшовъ чоловикъ. Увійшовъ, побачывъ и остовпивъ.

— Оксано, Оксано, що це?—тилько и мигъ винъ вымовыты.

Вона жъ застыгла, якъ крапля воды на морози, писля по-чала плутаты:

— Це я... це ты... нудно мени... трошки... тилько трошечки... я все вже попорала... я обидь уже зварыла...

Вона схлылась на стиль головою. Вона жь думала, що Иванъ и не знать якъ росердиться; винъ же поклавъ ий руку на голову та такъ и стоявъ мовчки. Вона тежъ мовчала пидь його рукою, ледве духъ переводыла. Писля винъ промовывъ:

— Ну, то що? Це жь добре, це дуже добре... ось колысь и його, може, навчышь (винъ хытнувъ головою на колыску), бо я жь непысьменный: яось не навчывсь, хочъ и вчылы,—трудно воно дуже тее, еге!

— Ни, ни,—почала впевняты Оксана та жваво щебетаты, наче лотоки одкрыльсь,—це не трудно, це... охъ, якъ же ловко!... А ты жь голодный, Иване!

Вона мерщій кынулась до печи и почала, шпарючысь, борщъ вытягаты, а Иванъ такъ и зостався надъ кныжкою и дывывсь у неи, не одводячы очей, якъ колысь на Оксану, тоди, якъ сватавъ ии.

Г. Грыгоренко.

Рукавички.

Мыкыта бигъ скилькы духу додому.

У велькодну субботу крамныци зачыняються завжды пизно, але сього року черезъ тепле тыхе повитре городяне затрымалы крамаривъ ще доьше, й Тыхонъ Семеновычъ выпустывъ свого прыкащыка мало не опивночи.

Мыкыта поспишався на Подоль додому, де його сподивалася молоденька жинка, щобъ иты зъ нымъ до церкви. Винъ певенъ бувъ, що вона вже давно впоралася бия свого маненького господарства, прычепурыла маленьку свитлычку, поставляла все на стиль, убралася сама й теперъ нетерпляче вызырае його. Винъ уявлявъ соби, якъ радо витатыме вона його, якъ гарно буде йому йты поручъ изъ нею въ цю чудову теплу ничъ до церкви, якъ весело буде розгивлятыся и, нарешти, якъ пышатиметься винъ завтра нею—своею жиночкою-красунею, якъ вони одвидуватымутъ то прыкащыкивъ, то мищанъ, то знайомахъ панивъ. Звычайно, насампередъ вони пидуть до пани Любыцькои: у неи Дуня прожыла ажъ симъ рокивъ, у неи навчылася й одягатыся гарно, й балакаты зъ якоюсь незвычайною ввичливистию обиходытыся зъ людьмы; видъ неи и зъ порады їи замижъ за його пишла и видъ неи одержала найбильше подарункивъ. Навить та сама биласта, ненача срибломъ заткана сукня, що пошыла соби Дуня теперъ икъ Велькодню, тежъ тїей пани подарунокъ. Правда, на саму облямивку сукни Дуня потратыла мало не половыну тыхъ грошей, що заробывъ бувъ Мыкыта за мисяць, але жъ чы то жъ йому шкодиты жиночци п'ять-шість карбованцивъ на облямивку? Довелося за рады тїей облямивки взяты у купця впередъ за мисяць гроши—нема що робыты, якъ треба,—то треба. Винъ узявъ, и

теперь облямивка така саме, якои бажала Дуня, и яку вподобала сама пани.

Сталы наблыжатыся святкы. Дуня звелила взяты знову грошы впередъ. Мыкыта взявъ и виддавъ уси, причь двоухъ карбованцивъ, що залышывъ бувъ соби на новый картузь, але недавнечко виддавъ їй ти два карбованци и сьогодни не мавъ и шага на свичку до плащаныци. Але вона була напевне у церкви, напевне поставыла свичку, а чы не однаково, винъ, чы вона поставлять Богови свичку: чы не одна у ихъ кышеня, чы не одни думкы, не одна молитва? Люде може й осудылы його, навить винъ тамъ, биля плащаныци, вже чувъ де що; але Господь Мылосерднѣй не осудыть. Винъ знае потаенни думкы людныны, винъ чытае въ души й серци... До його доходятъ щоденни молитвы Мыкытыны, його щыра подяка за те щасте, що Винъ йому пославъ. Сырота, чужый наймытъ зъ дев'ятыохъ рокивъ, не дуже вродлывый, безъ усякыкъ достаткывъ, чы мигъ винъ сподиватыся, що власнымы пучкамы, безъ усякой допомоги, порады, своимы сыламы, своею працею здобуде такой забезпеченый шматокъ хлиба; буде на двадцятому роци головнымъ прыкашыкомъ у одній зъ кращыхъ крамныць у городи и на двадцять п'ятому визьме за себе Дуню, покоянку пани Любыцькой, -- цю пышаву красуню, що не мала, якъ здавалося Мыкыти, соби ривни ни помижъ покоянкамы, а ни помижъ городянкамы. Це було перше його коханне. Винъ покохавъ їи зъ першого погляду, кохавъ їи цылий рикъ у потайни, ховаючы свое сердце и видъ людей, и видъ себе самого и напевне не зважывся бъ ще довго прызнатыся й Дуни, колы бъ вона, спостеригшы, якъ червоніе, якъ блидніе винъ, забачывшы їи у крамныци, не стала йому сама до помочы. На поглядъ пани Любыцькой Мыкыта бувъ до пары Дуни и литамы, й достаткамы. До того заживъ винъ и помижъ купцямы, и помижъ городянамы такой доброй славы й пошаны, що можно було надїятыся на далеко кращу посаду, на кращу плату, нижъ мавъ винъ у крамныци въ Тыхона Семеновыча. Мынуло тры мисяци, якъ вони побралыся, и тры мисяци здалыся за тры дни. Що-ранку схоплювався Мыкыта до схидъ сонця, настановлювавъ обережно, щобъ не збудыты своей, звыклои довгенько поспаты, жинкы, самоваръ, чыстывъ соби одержу, чоботы, вносывъ топыльво, воды и тоди вже, якъ самоваръ почынавъ закыпаты, будывъ Дуню та прохавъ выпыты вкупи зъ нымъ чаю. Видбывшы той чай, Мыкыта бигъ

до крамныци и тамъ ажъ до вечора не прысидавъ. Винъ не знавъ, щб робыть увесь день, якъ господаруе його жинка, не думавъ про те, куды та на вищо вытрачае його гроши; винъ не вымагавъ видъ неи ничего, причъ того щастя, що вона й безъ його вымаганья давала йому своимъ коханнемъ, свою прыхыльнистю, своимъ ласкавымъ словомъ. О! йому не всмихалося жытте! Винъ не зазнавъ до сього часу ни теплого гниздечка, де бь винъ почувавъ себе дійсно „своею“ людыною, не знавъ сим'и, не знавъ ничьей ласкы. Винъ знавъ доси тилькы обов'язкы до чужыхъ людей, винъ выконувавъ ти обов'язкы и одержувавъ за це декилькось карбсванцивъ, пошану; але ни гроши ти, ни пошана не грилы йому серця. Змалечку чужый наймытъ, чужый попыхачь, винъ це вперше святкуватыме вельке свято у „своему“ куточку, зь „своею“ дружныною, йистыме „свою“ паску.

Ось уже й додому недалечко: вже выдко свитло у викни... Ще скилькысь хвылынъ, и Мыкыта у свойй господи.

Все сталося такъ, якъ винъ сподивався. Дуня упоралася давно зь усимъ господарствомъ, двичы вже выбигала на вулицю вызыраты його и такъ радисно зустрила. Якъ гарно прыбрала вона хатыну! Де вона добула ци биленьки завискы на викна? Ось и малюнкивъ начипляла. А яки ривни та высоки паскы на столи! Навить мазурку спекла! Святкы! Святкы!... Вона цилкомъ задовольнена: и хатынка ихня, и стиль прыбрати не гиршь, нижь у самого поважного Ивана Семеновыча, прыкащыка зь зализнои крамныци, и хай теперь жинка його, гладка Приська, захогається зь своимы паскамы, дарма, що одержуе бильше якъ трыдцять карбованцивъ на мисяць.

И сукня Дунина справди чудова. Смугластому облыччу ии такъ лычати ти срибласти ныткы пидтканья, а сама Дуня здається такою статурною та тоненькою. Його одяга, сорочка, чоботы, тежь напготови. Винъ похапцемъ одягається, а вона, весела, щаслива, щибече, не стыхаючы. Скилькы було ий клопоту цымъ тыжднемъ. Пасокъ вона не зважылася пекты сама—видавала знамойй пекарци, и якъ дорого вони обийшлыся! Правда, можно було бь напекты й дешевыхъ: сусидка, напрыкладъ, спекла ажъ шисть пасокъ на пивъ сотни крашанокъ, але жь чы зважылася бь вона соромыты свого любого Мыкыту, шануючы гостей булкою замисць „папушныкивъ“? „Мазурка“ тежь не дешево обийшлася, та дарма... Святкы тилькы разъ на рикъ.

Але ось вона раптомъ замовкла.

— Чого ты замыслылася?—запытавъ їи Мыкыта.

— Прыгадую щось,—видказала Дуня и ще дужче замыслылася.

— Кажы, що?—запытавъ, трохи вже занеспокоеный незвычайнымъ выразомъ Дуниного лыченька, Мыкыта.

— Однаково не знайдешъ,—видповіла Дуня, похапцемъ одмыкаючы свою скрыню.

— А може й знайду?

— Не знайдешъ!—мовыла вже трохи зъ серцемъ Дуня и почала перекидаты усе въ скрыни до самого денця. Не знайшовшы тамъ того, чого шукала, вона грюкнула зъ усїей сылы важкымъ викомъ окованой зализомъ скрыни и, пидоткнувшы спидныцю, полизла на запичокъ. Тамъ було безличъ коробочокъ, кошычкывъ та торбочокъ зъ усякымы стьожкамы, кружевамы, намиткамы та клаптыкамы, що повыкыдала колысь геть пани Любыцька. Дуня поспорожняла вси ти коробочки та кошычки, переруйнувала вси стьожки та клаптыки и ще дужче занеспокоена, ще дужче збентежена стала перекидаты й на лижкови. Мыкыта переставъ одягатысь та стеживъ кожечъ рухъ своєї жинкы. Запытаты їи, чого вона шукає, що загубыла, винъ довго не зважувавсь, бо боявсь ще дужче росердыты їи, але нарешти такы не вытрымавъ:

— Чы не грошы часомъ ты загубыла?—спытавъ винъ обережно.

— Грошы! яки грошы? Де бъ тамъ узялысь ти грошы? Симнадцять копійокъ тилькы й зосталося видъ тыхъ двадцятьохъ карбованцивъ, що винъ їй давъ.

Мыкыту немовъ ножемъ шпыгнуло: „Симнадцять копійокъ! Зъ чого жъ, зъ якыхъ грошей жытымуть вони ще два тыждни писля святъ?“

— Такъ чого жъ ты шукаєшь?—запытавъ винъ такъ байдуже, немовъ и не чувъ ничего про гроши.

— Рукавычокъ,—видмовыла Дуня, лагодючы нашвыдку подушкы та перыну.

— Якыхъ рукавычокъ?

— Билыхъ,—мовыла вона мало не зъ плачемъ.

— Я, здається, и не бачывъ ихъ николы у тебе...—завважывъ Мыкыта.

— Якъ то не бачывъ? А на весилли! Ахъ! знаю, знаю, де вони! Прыгадала!—радисно сплеснула вона рукамы.—Беры, Мыкытко, швидче ослинець та лизь до божныка: вони тамъ, за тією иконою.

Мыкыта прыставывъ ослинець и зразу диставъ якыйсь верчыкъ паперу.

— Вони! вони!—ажъ пидстрыбнула Дуня й видразу очи їи засялы, облычче стало таке, якъ звычайно—безжурно-радисне, що такъ подобалрся Мыкыти.

— Невже тоби отыхъ рукавычокъ справди було такъ треба? Чы ты бъ любисинько не обійшлася й безъ ныхъ?—запытавъ винь, усмихаючысь, прыгадуючы той смутокъ, що обгорнувъ бувъ Дуню, колы вона шукала ти рукавычки.

— Та невриже жъ такы ты, дурненький, не розуміешъ, що безъ тыхъ рукавычокъ пропалы бъ и святкы за для насъ,—перепытала вона його, прылагожуючы йому новенький зелений зъ червонымы горошынамы галстухъ.—Чы я бъ зважылася вылизты за поригъ у цій сукни та безъ рукавычокъ? Куды бъ я подила свои руки та ще такы червони? У будень-день та й то мени ніяково ходыты зъ голымы рукамы, а то жъ такы пидъ отаке свято! Я ось умысне купыла соби й легеньки черевычки до цієї сукни,—додала вона, показуючы Мыкыти свою, обуту у новеньки тоненьки черевычки, ногу. Мыкыти не подобалыся ти черевычки: шырока нога жинчына немовъ расплескалася у ныхъ и здавалася велькою та нечепурною; про те винь не сказавъ їй ничего и не запытавъ навить, скільки вона дала за ныхъ. Щаслывый зъ того, що у господи въ його знову весело, що Дуня сміється, весела, Мыкыта похапцемъ скинчывъ свое убранне и ставъ пидганяты Дуню, що заходылася пидновляты свои кучери, понивечени на печи.

Нарешти Дуня полагадыла сукню, нахынула на голову намитку и почала натягаты на ливу руку рукавычку. Мыкыти й чудно здавалося, що його жинка, немсвъ тая справжня пани, стоить посередъ свитлыци та панькається зъ рукавычкою, и любо було дывытыся на їи такый щаслывый, веселый, черезъ ти рукавычки, выдокъ.

Але ось Дуня насупыла бровы, тупнула ногою и одвернула видъ Мыкыты.

— Не дывысь!—мовыла вона и раптомъ густо почервонила.

— Чого жъ то такъ?—зсміявся Мыкыта,—наврочу, чы що?

— Не лизы!—видказала вже вона зъ серцемъ.

— Чого ты сердышся? Вже жъ и рукавичкы є!—засміявсь изнову Мыкыта.

Дуня не видповила ничего, тилькы одійшла геть у кутокъ, дали видъ його.

Мыкыти обрыдло вже стояты, винъ присивъ на лижку, выкурывъ цыгарку, а Дуня все панькалася зъ рукавичкою.

— Може ты не на ту руку натягавшъ?—нарешти запытавъ Мыкыта, прыгадавшы, якъ одна куховарка порвала кольсь у крамныци на шматочки рукавицю, натягаючы їи не на ту руку.

— Натягны!—видмовыла Дуня и простягла до Мыкыты свою руку зъ накинutoю на кинчыкы пальцивъ рукавичкою.

— Вони не нализуть,—мовывъ Мыкыта прыривнявшы зморхли рукавичкы до шырокои, велькои руки своєї жинкы.

— Якъ то не нализуть?—сқыпила Дуня.—Адже жъ я ихъ надивала до винця...

— А теперь не нализуть, далеби не нализуть, и не натружуй ларемно ручокъ... Ходимъ до церкви: обійдешся й такъ.

Дуня сқыпила ще дужче и зъ усіей сылы потягла рукавичку; рукавичка триснула и распалася ажъ у трюохъ мисцяхъ. Дуня зирвала їи геть, пошпурыла черезъ усю свитлицю и зъ одчаемъ, зъ гиркымы сльозамы кинулася, якъ була, у новій сукни, у намитци, на лижку. Мыкыта не знавъ, що робыты, що їй казаты, якъ заспокоиты. На вси благання, на вси вмовлянн я вона видповидала ще бильшымы сльозамы.

Що робыты? якъ пособыты? Невже справди святкы пропадутъ черезъ оти рукавичкы? Адже мало хто зъ мищанокъ и носыть рукавичкы, и на двори такъ тепло... Навищо вони здались?...—умовлявъ Мыкыта жинку, але ци слова ще дужче дратувалы їи.

— Що зъ того, що не вси мищанкы носять рукавичкы? А хыба винъ забувсь про Саньку, Наталку або Гальку? хыба винъ ихъ бачывъ колы зъ голымы рукамы? А чымъ же то вона, Дуня, гирша за ихъ? Чы не тымъ, що пишла за його замижъ? О! покы вона служыла, їи не доводилося плакаты з-за такой дрибныци, якъ рукавичкы. Навищо вона замижъ пишла? Колы бъ не ласка пани Любыцькои, то вона бъ не мала й новои сукни на свято, ходыла бъ задрипанкою, бо чоловікъ не може розстартыся и на рукавичкы, що коштують карбованця!

Мыкыта тилькы слухавъ. Николы до цього часу не спадало йому на думку, що хто небудь, а надто Дуня, може назваты його недоброю дружиною. Винъ, здавалося йому до цього часу, выконувавъ передъ жинкою вси свои обов'язки: винъ видававъ їй и сердце, й душу, все жытте свое; винъ видавававъ їй свою працю, свои гроши, але ось вона незадовольнена зъ нього. Може винъ и справди выненъ чымъ? Самъ винъ не знае гараздъ, чы справди тыхъ рукавычокъ такъ треба Дуни, не знае, чы дійсно винъ выненъ передъ жинкою, чы мае вона право докоряты та вымагаты видъ його бильшого, але хыба це не все одно? Винъ бачыть гирки слъозы, винъ чуе серцемъ, що ти слъозы не спынятыся и черезъ святкы, винъ бачыть, що Дуня почувае себе нещасною, прынаймни нещаснишою за якусь Саньку, Наталку, Гальку, и цього досыть, дуже досыть за для того, щобъ зробыты й його нещаснымъ.

Мыкыта одійшовъ видъ лижка и сивъ билия столу. На столи лжавъ вельчезный ключъ видъ крамныци: купецъ доручавъ Мыкыти завжды окремый ключъ, абы винъ мигъ незалежно видъ його увиходыты у крамныцю. Мыкыта угледивъ той ключъ, прыгадавъ крамныцю, а вкupi зъ тымъ и безличъ рижнобарвныхъ рукавычокъ. Чы винъ не дурный? Чого винъ турбується? Чы то йому важко пійты туды, до крамныци, взять одну парку жинци и такимъ чыномъ здобуты спокій, вернуты такъ несподивано загублене щасте. Сторожа знае його, а господареви винъ роскаже все, якъ було, або може й зовсимъ ничѳго не казаты, а позычыты десь пiсля святъ карбованця та й виддаты за рукавычкы. Це зовсимъ лехко зробыты.

— Дуню! годи плакаты: ходимъ я тоби рукавычкы вынесу зъ крамныци,—мовывъ винъ весело.

Дуня видразу стыхла. Вона кынулася цилуваты його, дякуваты. Вона божылася, що безъ рукавычокъ не можно ниякимъ чыномъ обійтыся, прохала свого „любого“ Мыкытку, свою „дружынюнку“ не сердытыся на неи, а тымъ часомъ швыденько вытырала мокрымъ рушныкомъ заплакани очы.

Воны пишлы.

Сторожи не було поблызу. Дуня прысила на схидцяхъ, а Мыкыта одимкнувъ крамныцю, увійшовъ, зачынывъ за собою двери, засвityтъ страстну свичку, що нись до церкви, и знявъ зъ полицы коробокъ зъ рукавычкамы. Винъ перекидавъ його

разъ, удруге, передывывся кожну парку и причъ килькохъ чорныхъ, не пидкожыхъ до срибластои сукни, не мигъ знайти ни одніи парку, що погодылася бѣ на руку його жинци. По всихъ церквахъ дзвонны, той дзвинъ голосно лунавъ по высокій крамныци; Мыкыта чувъ, якъ пройшовъ повзъ двери одынъ, другый гуртокъ молоди, що перебували вже по всихъ церквахъ и биглы ще послухаты подолянського пан-отця; до його доходывъ гоминь людей, що поспишались до церкви зъ паскамы на посвяченне; повзъ муры його крамныци безперестанку йихалы, йшли люде, а винъ усе шукавъ та шукавъ рукавычокъ и не знаходывъ. Уже щось подибне до одчаю стыскало йому груди; винъ прыгадавъ Дуню, ии слъозы, и сердце немовъ упало, захололо... Колы ось винъ угледивъ на полыци якись блидо-жовти рукавычки. Винъ подывывся на номеръ и мало не крыкнувъ зъ радощивъ—це бувъ той самый, 7^{1/2}, що винъ такъ довго шукавъ.

Черезъ якыхъ п'ять-шестъ хвильнъ вона та винъ, обоє задовольнени, стоялы поручъ у церкви и зверталы на себе увагу мало не всихъ подолянъ.

Зразу жъ писля службы Мыкыта зъ Дунею надійшлы до свого господаря и похрыстосувалыся зъ нымъ. Купецъ запрохавъ ихъ розгивлятыся. Мыкыти було бѣ любише питы до себе, розговитыся своею паскою, але видъ такои незвычайнои ласкы не можно було видмовытыся, и Мыкыта згодывся. Що до Дуни, то вона немовъ навить и забулася про свои паскы та мазурку и не примусыла себе двичы прохаты. Вона певна була, що своимъ убраннемъ здывуе не тилькы гостей купцевыхъ, але навить його невестку, Галыну, що вельмы кохалась у роскишныхъ сукняхъ и за рады сього ладна була зробыты й зайви гоны.

И справди Галыни дуже вподобалася й сукня, й облямивка и навить легенька та тоненька, якъ павутынка, намитка, але надъ усе зацикавылы ии рукавычки: якъ разъ пидъ колиръ до ии жовтои сукни. Вона тежъ выбрала соби парку, але трохы свитлишыхъ, и колы бѣ Дуня згодылася зминятыся, то вона була бѣ ий дуже вдячна. Дуня радо згодылася: до ий билои сукни це надто темни рукавычки; але тутъ тилькы невестка прыгадала, що забула свои рукавычки въ крамныци.

Треба було обов'язково прывезты ихъ, и Галына побигла до Мыкыты. Вона напевне не пам'ятала, де саме ихъ поклала—хай Мыкыта подывытыся скризъ по крамныци, але хай винъ прыды-

вляється добре, бо вона ихъ позначыла. И щобъ Мыкыта краще зрозумивъ, де саме того значка шукаты, Галына взяла Дунину рукавичку й вывернула їн.

— Та це жъ вони й е!—здыувалася вона, показуючы на рукавичци якийсь кругленькый значокъ.

— А покажъ сюды!—погукавъ купецъ.

Галына показала.

— Правда: твоя,—мовывъ купецъ,—вони лежали окремо на полицы. Якымъ же то чыномъ Галыныны рукавичкы та опынылыся у твоєи жинкы, Мыкыто?—озався винъ до прыкащыка.

Мыкыта дуже почервонивъ, про те певный, що никому й на думку не спадає обынуваты його у злочынствы, наготовывся вже оповидаты про свою прыгоду, але глянувъ на купця, и слова вмерлы на губахъ...

Винъ знавъ свого господаря, за шість рокивъ винъ вывчывъ коженъ рухъ його, знавъ, що значыть коженъ поглядъ, кожде слово його, и винъ видразу спостеригъ той усмихъ, що перекрывывъ усе облычча Семенови Тыхоновычу, якъ винъ озався до його. Такъ само осмихався винъ колысь давно, выгонючы невеличкого хлопчыка, якъ той попався у якийсь крадижци: „Геть, злодію! Геть, злодіяко!“ казавъ винъ, выпыхаючы хлопця за двери, а самъ усе осмихався... Такъ невже жъ це Семень Тыхоновычъ, Галына и вси ци гости, що розгивляються въ купця, вважають и його за злодія? А його чесне им'я? А п'ятнацать рокивъ бездоганной працы по чужыхъ людяхъ? Невже все це забулося, и парка рукавичокъ затуманыла всимъ пам'ять, очы ниhto не пам'ятає ничого причъ цієї нещасливои прыгоды зъ рукавичкамы, ниhto не бачыть, що передъ ными стоить винъ, Мыкыта?

— Жиночци, жиночци подарунокъ зробывъ, га? Такъ, Мыкыто? Правда? Замисто пысанкы рукавичкы подарувавъ?—осмихався купецъ, не выпускаючы зъ своихъ рукъ рукавичокъ.

И рукавичкы ти ростуть... Еже Мыкыта за ными ничого не бачыть, навить винъ не бачыть и Дуни, що стоить тутъ десь, недалеко видъ його... Ниде нема ничого, нема прожытыхъ рокивъ, нема ни щастя, ни горя на свити—нема ниде ничого, причъ цихъ блидожовтенькыхъ рукавичокъ... Мыкыта хоче всмихнутыся, хоче засміятыся и росказаты весело, байдуже про Дунины слезы, про свое горе, але щось незвычайне робыться зъ нымъ: у вичю

темніє, серце ниміє, холодный пить выступає: винъ чытає въ очахъ у купця и въ усихъ гостей цихъ одынъ прысудъ соби: „Злодій!“

— Попався Мыкытка нашъ, поповся, якъ китъ изъ саломъ,— жартувавъ купецъ,—а все черезъ жиночку молоденьку.

— Такъ я жъ не кравъ... я...—нарешти почавъ бувъ Мыкыта й самъ здывувався, якъ чудно бренивъ голосъ його, якъ важко було йому казаты.

— Дарма! Дарма! Людына безъ помылкы не живе. За рады такого велького свята я прощаю, и Богъ простыть. Вып'емо, брате, за мырь! Ну бо, блыжче до столу! Галыно! налый йому повну склянку! Попоштуй його отымъ жовтенькымъ вынцемъ: до кольору. Ха-ха-ха! до кольору твоимъ рукавычкамъ,—перепынывъ купецъ ричъ Мыкыти и потягъ його за рукавъ до столу.

— Семене Тыхоновчу, вы не думайте, що я... зважується Мыкыта вдруге выправдатыся.

— Годи, годи про це! Хыба я тебе не знаю?—перепыняє знову купецъ Мыкыту и пкає йому до рукъ повну склянку вына.

Мыкыта бере ту склянку, выпыває ии вразъ, але видъ неи йому робыться ще важче.

Швыдче, швыдче на свиже повитре, додому, куды небудь, абы дали видъ усихъ, видъ тыхъ рукавычокъ.

Воны пишлы додому.

По дорози що хвылыны витають ихъ люде. Воны зупыняють ся, хрыстосуються. Мыкыта тежъ балака, видповидає на пытання, але йому здається, що то не винъ балака, не винъ хрыстосуеться, а хтось иншый, хтось такый, що взявъ на себе обов'язокъ казаты й сміятися за його. Самъ же винъ не має ничего спильного ни зъ тымы людмы, що балакають зъ нымъ, ни зъ святкамы, ни зъ городомъ: його мовъ прыв'язано зализними ланцюгамы до паркы рукавычокъ и на всьому свити нема ничего цикавого, причъ пытання: що дума теперъ купецъ? Уважає Мыкыту за злодія, чы ни?

Тамъ, у господи въ купця и перши хвылыны на вулицы Мыкыта бувъ левенъ, що винъ зрозумивъ значинне купцевого усмиху та його сливъ, але потроху, пидъ впливомъ свижного повитря та певнисть почала зныкаты, и винъ уже схылявся до прыємной думкы, що купецъ тилькы жартувавъ. Найдужче пидтры-

мувала його у цій думці Дуня: вона такъ мало походила на жинку злодія, такъ весело виталася до людей.

— Зайдемо до пани?—озвалася вона до Мыкыты, якъ вони надійшли до вулицы, де бувъ будынокъ пани Любыцькои.

— Зайдемо,—згодився Мыкыта.

— Але... якъ же я пиду теперъ до пани безъ рукавичокъ?—запытала немовъ сама себе вона, але голосъ її такъ непрямно забренивъ, въ очахъ видбылося стільки прыкросты, що Мыкыта знову затремтивъ.

— Я не пиду до пани,—мовивъ винъ стыха.

— Якъ то не пидешъ?—здыувалася Дуня.

— Не пиду, та й край,—видповивъ уже суворо Мыкыта.

— Та вона жъ мени й подарунокъ уготовыла, — завважыла Дуня.

— Хай йому всячына—обійдешся й безъ того подарунку,—мовивъ Мыкыта.

— Ты мени, чы що, на сукню наберешъ?—Дождьдайся! Рукавичкы та й то довелося красты!

Мыкыта не ставъ дали слухаты: винъ круто повернувъ у протылежну вулицю, звернувъ у вузенькій провулочокъ и незабаромъ опынивсь у свойй господи. Винъ почепывъ картузь, скинувъ пальто, почавъ бувъ ходыты по хати, але швыдко втомывся и сивъ до столу.

Якымъ винъ ишовъ зъ цієї хатыны, и якымъ повернувся? Де подилося те щасте, веселоши, де та певнисть у соби, у своихъ сылахъ, що почувавъ винъ такъ недавнечко? Не весельть ця хатына, де винъ зазнавъ стільки щастя, ничего не каже серцеви той портретъ Дунинъ, що винъ носывъ колысь на грудяхъ. Що винъ самъ зробывъ? Що зъ нымъ зобылы и що такъ зминыло його? Невже рукавичкы? Такъ, рукавичкы. Вони, вони подіялы се зъ нымъ.

Винъ же не хотивъ ихъ красты, винъ же ихъ не кравъ. Винъ хотивъ ихъ купыты, але грошей не було: всього симнадцять копійокъ на два тыждни жыття зосталося—и винъ заплативъ за нихъ... своимъ чеснымъ им'ямъ. Серце, душу, грошы винъ виддавъ Дуни давно. Сьогодни жъ винъ виддавъ їй и останне—свою добру славу, що далася йому, бидному сыроти, найважче; винъ виддавъ їй ту пошану людську, що здобувавъ довгымы рокамы, и вона ще не задовольнена зъ цього. Що жъ може

винь їй ще дати? Що вона йому скаже, якъ купецъ прожене його? И напевне прожене, бо злодїивъ винь не держить. А колы ї не прожене, то не даватиме бильше ключа, не виритиме, стержытиме—Мыкыта не звыкъ до того и самъ покыне купця. Винь покыне. Але куды винь подинеться тоди? Де прыхылыть свою покрыту виковишнимъ соромомъ голову, де заховаеться видь Дуниныхъ докоривъ? Нема мисця, де бь заховаться: скризь Дунины слъозы, докоры, скризь усмихъ на облыччу въ купця, скризь рукавычкы... Хыба пидь землею? Такъ, такъ: тилькы пидь землею. Тамъ винь не бачытиме, не чутиме ничего, туды не дїйде ничего. А Дуня? Дуня перша за всихъ людей назвала його „злодїемъ“, вона у вичы йому сказала, що винь „укравъ“,—навищо жь здався їй винь, злодїй?

На третїй день Мыкыту вынесли зь окремон каплычкы, збудованои умысне за для тыхъ, що попрощалыся зь жыттемъ у ликарни. Купецъ не пошкодїивъ грошей на похоронь. Ни винь, ни гости, ни Галына не натякнулы никому ї словечкомъ про той нещасливый випадокъ зь рукавычкамы, и колы бь не ласка молодои удовы, що йшла вся у чорному за труною та, умываючысь гиркымы слъозамы, оповидала сусидкамъ про свое горе, ни хто бь и доси не знавъ, черезъ вищо зважывся винь на такий великий грихъ,—укоротывъ самъ соби вику отрутою.

— Хай бы така прыгода трапылася въ морозъ, колы, хай Богъ простыть, за зашпорамы иноди ажъ до плачу доходить, а то жь весна... Божый рай... тепло—навищо ти рукавычкы?—дывувалася старенька мищанка, поспишаючысь за труною.

И сонечко, немовъ на довидъ, що стара мищанка правду каже, що рукавычокъ не треба, що воно грїе якъ слидъ и не вынно за цю прыгоду, засяло ще дужче, заграло на бани кладовыщанської церкви, що повзъ неи пронесено труну Мыкытыну.

Мыкыту пронесено повзъ церкву, повзъ зеленый, якъ рута, цвынтарь, повзъ кладовыще и безъ попивъ, безъ дякивъ, безъ молитвы вкынуто въ яму, выкопану на окреміи левадци, мало не зовсимъ за городомъ. Тамъ було вже декилькосъ могылокъ, але ни одного хреста, ни однїи деревыны...

Л. Яновська.

Египетські фантази.

I.

Сфинксъ.

Жолись давно, пидь сонцемъ полудневимъ,
Середь мовчазной розлсгой пустыни
И распачлыво-мертвого спокою,
Въ души раба, що зрись въ тяжкій неволи,
Вродылась мрія и запанувала
Надъ нымъ, своимъ творцемъ, потужно й сыльно,
Мицнишь видъ влады гордыхъ фараонивъ.
И наказала мрія взяти каминь
Зъ горячыхъ скель ливійської пустыни
И зъ нього вытесать дывну подобу
На вичну загадку викамъ потомнымъ.
И ставъ тесаты рабъ горячый каминь.
И все було палкымъ въ годину творчу:
И небо, и земля, и каминь, и ризець,
И сердце майстра; мовъ горячый прысокъ
Летили з-пидь ризця дрибни уламкы.
И згодомъ на распеченимъ писку
З'явився твирь, немовъ жыва потвора:
Линыве тило лева простяглося,
Мовъ спекою прыгничене въ полудни,
Та загадкова людська глова

Здіймалась гордо и дывылась просто
Каминнымъ поглядомъ попередь себе,
А на устахъ бувъ усмихъ зловорожый.
Той поглядъ и той усмихъ бувъ страшнишый,
А нижъ убійче сонце у пустыни.

И та потвора стала въ людяхъ богомъ,
Й будувалыся простори храмы
Зъ важкымы колоннадамы, а баркы,
Убрани лотосомъ, неслы й жертвы.
Легенды потимъ розійшысь про неи,
Закрашени въ густую барву кровы.
Спивалы й свои писни поеты,
А вчени будувалы пирамиды
Зъ книжокъ, що малы загадку вгадаты
Очей таемныхъ и ворожыхъ усть.
Въ тыхъ книгахъ спысани булы имення
Ти потворы: „сонце“, „правда“, „доля“,
„Жытте“, „коханне“ и багато иншыхъ,
Та краще всихъ прыстало слово „сфинксъ“,—
Воно таемне, якъ сама потвора.

II.

Ра-Менеисъ.

Ра-Менеисъ була горда цариця, дочка фараонивъ,
Гарна й страшна, мовъ Урея, змїя золотая,
Що обывала подвійный винець двоухъ Египтивъ,
Мала чолд діамантове й темни рубиновы очы.
Вдача въ царици була, мовъ Нила пидступныи воды,
Що выплывають зъ таемныхъ джерель, невидомыхъ никому
Влада царици була, немовъ афрыканськее сонце,
Мовъ потужный самумъ, що не хоче й руины лышыты.
Весь Египетъ стогнавъ, мовъ спивучый колбссь у пустыни,
Владу важку несучи гордой Ра-Менеисъ;
Часомъ винъ ворущывсь, наче левъ у кайданы закутый,

Глухо порикувавъ, наче пидземный огонь,
Тяжко прыдавленный гнитомъ горы кам'яной,
Але якъ тилько з'являлась до люду цариця
Зъ гордымъ, немовъ діамантовымъ, чоломъ, и ледве
Въ темныхъ, карыхъ очахъ прокыдались рубинови искры
Мыттю левъ той покирно пидъ ноги царици лягавъ
Зъ усмихомъ сфинкса цариця йому наступала на шыю.

Ра-Менеисъ панувала и въ храмахъ нарівни зъ богами:
Вси каминни богыни робылись до неи подибни;
Руки майстривъ заселылы пустыню навколо Египту
Людомъ колоссивъ зъ облычемъ гордой Ра-Менеисъ.
И не було ни одной струны на египетськихъ арфахъ,
Щобъ не спивала хвалы повновладній царици Египту.

Ра-Менеисъ будувала соби пирамиду въ пустыни,—
Бильше лягло тамъ людей, нижъ каминня паленого сонцемъ;
Але не встыгла вгори заострыться царская мог-ла,
Якъ надъ Египтомъ було вже одно тилько сонце—небесне
Ра-Менеисъ на пурпурове лижко злягла и не встала.

Тыхо лежала цариця въ сповывачахъ, повныхъ бальзаму,
Зъ блидо-злотыстымъ облычемъ, неначе зъ слоновои костью,
А надъ чоломъ, якъ и перше, сіяла корона—
Двохъ Египтивъ винецъ—и змія золотая Урея.

Ра-Менеисъ положиылы на барку червону
И понисъ ии, тыхо колышучы, дали, все дали
Нилъ жовтоводый, свята непрозорая ричка.
Въ бильхъ убранняхъ жерци въ срибнии систры *) дзвонылы,
Плачемъ велькымъ рыдали невильныци чорни,
Шаты свои роздыраючы, ранячы тило до крови,—
Густо-червоныи крапли падалы въ жовтую воду.
Арфы сумни голосылы, квылылы египтянокъ спивы;
Лотосу квити блакытни, в'янучы, гнулысь додолу.
И пльвала такъ червоная барка, мовъ сонце, на захидъ.

Ледве жъ на беригъ писковатый, де вже выднылись-
высоки

Горы-могылы царьски, вынеслы тило царици,—

*) Систръ—музычный инструментъ у давньому Египту, подибный до *triangolo* нашихъ оркестривъ.

Путь заступивъ йому людъ (бачивъ левъ, що розбити
кайданы!)
Билыхъ жерцивъ розигнавъ, потопивъ усихъ чорныхъ не-
вильныць,
Врвавъ арфы въ египтянокъ и на триски поламавъ,
Лотосу квити стоптавъ и барку спалывъ на кострыщи,
Тило царици закинувъ далеко въ пустыню, въ писки,—
Тамъ їй выхры що року рухому могылу робылы,
Сонце лыло свій огныстый бальзамъ на дочку свою вмерлу.

Часть летивъ и пройшли надъ Египтомъ вики несчы-
сленни.

Вже й могылы царськи почалы западаты въ руину,
Вже й имення царськи почалы западаты въ непамять,
Руйнувать стали руки безбожныхъ гробныци и храмы.
И не разъ, якъ рука, чы повитре, чы сонце торкались
Тысячолитнього трупа—винъ распалався на порошокъ.
И сміялись безумни нащадкы, що й муміи предкивъ не вични...

Разъ на пивничъ ишовъ караванъ, щобъ видправыть
за море

Награбовани скарбы зъ руинъ фараонивъ забытыхъ.
Попереду везлы саркофагъ вельчезный, порожній;
Чорный каминь на сонци блыщавъ мовъ распечена бронза,
Ледве сунулы десять верблюдивъ тягаръ той пекучый.
Раптомъ передній погоничъ, идучы, спиткнувся,
Глянувъ додолу й видскочывъ, ужаленый страхомъ,—
Пидъ ногамы у нього лежала гадюча голивка
И палалы, мовъ искры, на сонци червоныи очи.
— „Ля Илляга!“—сказавъ йому шейхъ каравану,—
„Ся гадюка не зъ тыхъ, що збавляють жыття правовирнымъ,
„Гляньте, вона золота, въ неи очы—коштовни рубины“.
И власноручно почавъ выиматы зъ писку ту гадюку,
Але слидомъ за змією зненацька зъ писку пидвелося
Мертве облычче въ злотыстимъ винци двоухъ Египтивъ,—
Ра-Менеисъ пидвелася, дывно-нетлинна цариця,—
Поглядъ таемный, здавалось, ховають закрыти повикы,
А блидыи уста ледве стрымують усмихъ ворожий.

Скам'янили погоньчи, вгледившы мертву царьцю;
Тилько шейхъ правовирный не втратывъ святого спокою:
Винъ не лякався жинокъ ни живыхъ, а ни мертвыхъ,
Звыкъ тилько цину складать имъ на гучныхъ базаряхъ.
Винъ подумавъ: „Ся жинка цины въ нашимъ краю не має,
Але безумныи джавры заплатять безумныи гроши“.
И наказавъ обережно забраты зъ писку ту царьцю
И покласты ии въ саркофагъ, не грабуючы злота.
Царськымъ ложеи здавалася та чорна важка домовына,
Якъ заблыщала надъ нею змя золотая Урея.
Але закрылося гучно каминнее вико,—
Ра-Менеись заховалася на завжды видъ проминя сонця.
Пискамы дали сыпкымы до моря подавсь караванъ
И безъ препоны дійшовъ до приморського людного миста.
Не помыльвся розсудливый шейхъ: справди джавры безумни

Гроши безумни йому заплатылы за мертву царьцю
И повезлы ии геть черезъ море на пивничъ.
Тамъ, на пивночи далеко, въ тимъ мисти, що вкрыте туманомъ,
Де такъ шумуе жытте, мовъ холодный потикъ верховыны,
Люде пивнични поставылы храмъ для богивъ всего свиту,
Винъ же й гробницею бувъ для всего, що колысь панувало;
Тилькы боги не булы вже богами; а все нежывее
Тамъ навикы втеряло надю воскреснуты знову.
Тамъ то покласты хотылы гордую Ра-Менеись.

Плывъ корабель, роздыраючы хвылы, не день, не го-
дыну,
Вытрымавъ бури, не збывся зъ дороги въ тумани,
Тышу морську переждавъ, мынувъ уси скели пидводни,
Дали й дали все мчавъ, пронызанный витромъ холоднымъ.
И чымъ дали на пивничъ плывла нежывая царьця,
Тымъ холоднише ставала пекуча колысь домовына,
И выступалы на чорному каминю слъозы солони.
Якъ привезлы саркофагъ ажъ до брамы новитнього храму,—
Бувъ винъ холодный, важный, мовъ крыжина зъ пивничного
моря.

Якъ пиднялы його били рабы, щобъ понесты до храму,—
Руки не здержалы, вправъ саркофагъ, и земля застогнала:

Десять рабивъ винъ скаличывъ и самъ росколовся на двое.
Леле! Розбылося ложе гордой Ра-Менеисъ.

И сказаны одынь до другого нови фараоны,
Ти, що дали за цырыцю безумны гроши арабамъ:
„Хай тамъ розбылася труна, але наша цырыця зосталась;
Тысячолиття мыналы, вона жъ не зминылася й доси,
Наша цырыця коштовна, владарка Ра-Менеисъ“.
И видхылылы росколоне вико того саркофагу...
Що жъ тамъ було?—Жмутъ сповывачивъ тонкыхъ, твер-
дыхъ видъ бальзаму,

Жовти кости укытыи порохомъ вохкымъ,
Чорни пасма волосся,—мижъ пасмамы тумы
Матовымъ блескомъ яснивъ высокый винецъ двоухъ Египтивъ
И сялы рубинови очы змии золотой Урей...

Холодъ безжалисный, вохкый зныщывъ несмертну ца-
рыцю,

Що пролежала вика пидъ египетськымъ сонцемъ жерущымъ,
Дывну нетлинність и вроду черпаючы зъ хвиль променыс-
тыхъ.

Ра, богъ пивденного сонця, въ пивничній краини не правывъ,
Правывъ тамъ холодъ ворожий и вохкысть байдужа туман-
ивъ,—

Мусила въ землю вернутысь гордая Ра-Менеисъ.

Леся Украинна.

Мій злочинъ.

Н а р ы с ь.

и, не выдержу! Не могу довше выдержаты! Мушу прылюдно прызнатся до греха, хочъ знаю напередъ, що на души мени не буде лекше видъ того. Адже жъ видплата тутъ неможлива, бо яка жъ видплата може вынадгородыты невинно пролыту кровъ, вернуты замордоване жытте?

Такъ, у мене на сумлинню е убийство, огыдне, безцильне убийство. То значыть, не се одно тилько. Адже жъ чоловикъ—велькый, систематычный, рафинованый убийця мижъ божымы сотвориннямы, та й уси ти сотвориння зъ свого боку докладають и свою добру пайку до загальнои, велькои симфоніи убийствъ, котру намъ подобається называты „органычнымъ жыттемъ“. Уси мы вбываемо, де тилькы ступымо: рижемо, топчемо, давымо, ничечымо миліоны живыхъ творивъ. А ни хвылыны не можемо жыты безъ убийства. Наши стравы, наша одижъ, наши забавы, нашъ хидъ и нашъ сонъ, навить нашъ виддыхъ, усе те непрерывный рядъ тысячивъ и миліонивъ убийствъ. А найцикавійше те, що мы навить не спостеригаемъ сього. Та не тилько анатемськи микроорганизмы вбываемо зъ байдужымъ серцемъ. Навить нашихъ выще устроєныхъ бративъ,—рыбъ, ракивъ, птахивъ и звиривъ мы мордуемо безъ грызоты сумлиння и заспокоюемо себе тымъ едынымъ и найвыщымъ *raison d'état*: треба намъ ихъ для власного прожытку. Якъ чоловикъ, що замолоду выбиравъ

пташачи гнізда, ловывъ мотыливъ, збирывъ комахъ, а й доси не покынувъ кохатысь у рыбальстви, я маю на сумлинню певно не мало тысячивъ такихъ убийствъ. Та про те вси воны забути, и тильки се одно мучыть и грызе и вертыть мою душу довги лита. Тилько се одно не вмирае и не зныкае, и оживае все на-ново, болыть тымъ гирше въ моимъ нутри, що бильше сылкуюся забуты про його, затерты йго.

Ажъ страшно мени робыться, колы ота нещасна подія выразно, зъ усимы подробыцями вырыне въ мойй пам'яты. Видъ того часу мынуло багато литъ, певно бильше якъ трыдцять. Я бувъ тоди невеличкый сильськый хлопчына и бигавъ, граючысь, по лисахъ и поляхъ мойого ридного села.

Власне надійшла весна, одынъ зъ першыхъ гарныхъ теплыхъ днивъ. Першый разъ по довгій зимовій неволи въ тисныхъ, душныхъ хатахъ, мы, сильськи диты, могли побигаты соби вильно. Мы выбиглы на синожать, що ще була гола и сира видъ скиненой недавно зимовой перыны. Тилько десь-не-десь прокльовувалася зъ земли свижа зелень: сквапльви гостри лыстки тростыны, ще позыввани въ гостри шыла, лыстки хрину та лопухивъ надъ потокомъ. Тилько въ недалекомъ лиси сподомъ усе забилося видъ дыкого часныку, що власне почынавъ уже видцвитаты, видъ билыхъ и сынихъ пидлищкывъ.

Надъ нами здыгалося темно-сыне склепинне неба, всмихалося сонце, а на далекихъ вершкахъ Карпатъ блискотили ще здорови снігови шапки, мовъ искрысти діяментови короны. Та ихъ краса не зворушувала насъ надто дуже, бо мы почувалы каждой хвыли холодный зимовый подувъ, що йшовъ видъ ныхъ унызъ до сходу сонця. И ричка почувала се; вранци вона була ясна и чыста и плюскотила тыхенько мовъ у лити, а теперь клекотила гнивно въ своихъ тисныхъ берегахъ и протыскалася внызъ своимы жовтаво-бруднымы, розбурханымы водамы: се булы якъ разъ оти блискучи діяменты, розтоплени веснянымъ сонцемъ.

Та все те не въ сыли було попсуваты нашу весняну радисть. Мы ходылы, скакалы и пидскакувалы, и бигалы довкола, и видвидувалы всихъ нашихъ знайомыхъ: старого могучого дуба на краю лиса, що то по його крипкихъ конарахъ мы литомъ лазылы навзаводы зъ вывиркамы; високу похылену березу зъ жалибно навыслмы тоненькымы гилькамы, що мы ихъ звычайно надужывалы на гойдавку—на вельку грызоту панови лиснычому;

тых крыныци въ лисовій гушавыни, де мы, позасидавшы за грубымы яворамы та в'язамы, не разъ прыдывлялыся вечерамы лысамъ, борсукамъ та дыкымъ кабанамъ, що сюды прыходылы пыты, и вкинци—глыбоки, чысти млынивкы, де мы що недили зъ гачкамы чатувалы на шупакивъ, а колы прыпекло сонце, зъ крыкомъ и реготомъ освижувалыся въ чыстій, холодній води.

Кожде мисце довкола тыхъ млынивокъ, найбильшъ улюблений теренъ нашыхъ забавъ, оглядалы и обнышпорювалы мы зовсимъ докладно. Се бувъ спустъ стародавнього велького ставу. Пивперекъ долины, видъ лиса до лиса, пиддймалася здорovenна гребля, що теперь, обривняна и здавна розорювана плугомъ, выглядала якъ довгый, ровный горбъ, тилько въ трьохъ мисцяхъ перерванный: разъ—потокомъ, що тутъ скручувавъ ажъ пидъ лисъ и гнивно булькотивъ и рвавъ та пидмулювавъ высокый, стримкый беригъ, и два разы—згаданымы вже млынивкамы, одынокымы останкамы колышнього панського ставу. Ти млынивкы булы не надто шыроки, глыбоки зъ на сяжень, отинени декуды вильхамы, вербамы та лозовымы корчамы. Литомъ густа, пахуча трава та квиткы билон конюшыны нависалы зъ берегивъ ажъ надъ саме водяне дзеркало. Теперь, що правда, кругомъ було досыть голо и сумно, та й у води, що въ лити густо-часто оживлювалася плюскотомъ шупакивъ и громадамы червоноокихъ плотыць, котри звычайно плавалы цилымы купама пидъ проводомъ одной найбильшой, теперь було тыхо. Та мы про те що крокъ заглядалы цикаво въ воду, пидъ кождый пруть, пидъ кождый зив'ялый лопухъ, у кождый корчъ, чы не задусывся де який нашъ знайомый шупакъ пидъ льодомъ, або чы пани выдра не була ласкава зобыты нашымъ рыбамъ визиту.

— Пссъ! Пссъ!—засычало наразъ два чы тры хлопци, що йшлы передо мною, схылылыся до земли и поповзлы тыхо напередъ, намагаючыся обступыты довкола одынъ корчъ.

— А вамъ шо таке? Що тамъ е?—запытавъ я поневоли такожъ шептомъ.

— Птахъ! Птахъ! Не бачышь його?

— Де винъ? Де?

— Ось тутъ у корчи. Побигъ. Мы ще такого не выдады. Не литае мабуть, лышь бигае.

Поки ще хлопци обступылы корчъ, я пишовъ просто до середины корча, обережно розгорнувъ густы гилячкы и побачывъ

справди невеличкого птаха, що сховався въ торішній сухій трави. Не знаю, чы винь бувъ ослаблений, чы переляканий,—досыть, що побачывши мене надъ собою, не полетивъ и не побигъ, и я въ тій хвили мавъ його въ руци. Все хлопци позбигались, щобы побачыты мойого бранця.

— Ахъ, який гарный!

— Такого пташка я ще не бачывъ николю.

— Гляньте лыше на його очы!

— А його пир'ечко!

Се бувъ маленький болотяный пташокъ, яки въ нашій пидгирській околицы показуються дуже ридко. Пир'е на нимъ було попеласто-сире зъ легенькымъ перловымъ полыскомъ, дзьобыкъ тоненький, темно-зеленкуватый и таки жъ сами довги, тонесеньки ноги. Винь сыдивъ тыхо, затулений у мойй долони, не трипався не дряпавъ и не дзюбавъ, якъ се звычайно чынять инши дыки птахи, колы ихъ зловыты въ руку.

— Що ты будешъ робыты зъ нымъ?—запыталы мене де-яки хлопци, озыраючы завысными очыма гарну здобычъ у мойй руци.

— Понесу його додому.

— Будешъ його пекты?

— Або я знаю? Буду його годуваты.

— А знаешъ, що винь йистъ?

— Побачу. Колы не схоче йисты хлиба, то може буде йисты мухы, а колы не мухы, то хробакивъ, а колы не хробакивъ, то слымакивъ або сим'я, або пшоно. Вже щось вынайду йому.

Я справди понисъ малого гарного птапка додому и посадывъ його не до клиткы, а въ середыну подвійного викна, де мавъ бильше куды бигаты и литаты, бильше свитла и повитря. Пташокъ не литавъ и не пурхавъ, а тилькы бигавъ здовжъ шыбъ, тутъ и тамъ постукуючы своимъ тоненькымъ дзьобыкомъ у скло, та разъ-у-разъ, якъ мени бачылось, тужно поглядаючы на шырокий, вильный свить. Часомъ зупынявся, схылявъ головку и зновъ пидносывъ ии наглымъ, пташынымъ рухомъ або перыхлювавъ ии на бикъ, такъ що одно око, бачылось, блукало по гилькахъ близькои яблуни, и потимъ зновъ потакувавъ головою такъ сумно и зрезыгновано, немовъ бы хотивъ сказаты:

— Ахъ, тамъ на двори такъ гарно и тепло, та моя весна пропала! Я въ неволи!

Мене щось немовъ шпыгнуло въ сердце, колы я килька хвылынъ прыдвлявся сьому пташкови. Мени самому зробылося сумно.

— Пусты його! По що будешъ його держаты тутъ!—прошептало щось у мойому нутри.

— Але жъ винъ такой гарненький! И я жъ зловывъ його!—видповивъ я вперто соби самому.—Може винъ привыкне Колы бъ я тилькы знавъ, чымъ його годуваты!

Зъ годуваннемъ мавъ я справди чымало клопоту. Я поклавъ пташкови килька крышечокъ хлиба, кильканайцять зернятокъ конопляного сим'я, кильканайцять зернятокъ проса и кильканайцять хатнихъ мухъ,—кожду пожыву окремо въ чыстенькій мушли; поставывъ йому черепокъ воды и пишовъ геть, щобъ лышыты його въ спокою. Колы ввечери я повернувъ додому и зазырнувъ до свойого пташка, то побачывъ, що винъ ани не доторкнувся до пожывы, тилькы сыдивъ у кутыку, високо вгору простягнувъ тоненьку шыйку и, не змыгаючы окомъ, глядивъ черезъ викно на двиръ, де середъ пурпурового пожару заходыло сонце за снигову шапку Хребты-горы, и видъ часу до часу потакувавъ головкою такъ сумовыто и безнадійно, що я не могъ довше дывытыся на його.

— Може се нична пташына,—подумавъ я,—и ажъ уночи буде йисты.

Ся думка заспокоила мене трохи, и я спавъ твердо и не думавъ про пташка. Рано, ще до схидъ сонця, я побигъ зновъ до свитлыци и зазырнувъ до викна. Пташокъ усе ще сыдивъ на тимъ мисци, де я вчора бачывъ його, усе ще простягавъ шыйку високо догоры и все ще, не змыгаючы окомъ, глядивъ черезъ викно на шырокий, вильный свить отамъ, за склянымы шыбами и видъ часу до часу потакувавъ головкою. До пожывы ани не доторкнувся.

— Пусты його! пусты його!—закрычало щось у мойому нутри.—По що тоби мучыты його! Адже жъ винъ згыне зъ голоду!

— Ни,—видизався иншой, упертый голосъ въ мойому нутри,—я мушу довидатыся, чымъ винъ годується! Прынесу йому слымакывъ и хробакывъ, и жаберыны.

Не знаю, звидкы мени стрилыла до головы така думка, що винъ може йисты жаберыну. Я побигъ на пасовыско, назбиравъ усякыхъ дрибныхъ слымакывъ, накопавъ хробачкывъ и выловывъ

зъ воды добру жменю жаб'ячої икры и прынісь усе те мойому бранцеви. Винъ навить не звертавъ увагы, колы я вси ти достаткы клавъ передъ нього, не показувавъ а ни страху, а ни найменшой цикавосты, а ни крыхиткы апетыту на ти ласощи. Здавалось, що тилькы сонце й тепло и весна тамъ на шырокимъ вильнымъ свити брали всю його увагу.

Того дня мавъ я якусь роботу, то жъ пишовъ геть и вернувъ ажъ увечери. Я поспишывся заглянуты до пташка. Винъ бигавъ, легенько потакуючи, здовжъ шыбъ и навить не доторкнувся до поживы.

— Дыво дывне!—подумавъ я и хотивъ заразы выпустыты його на волю. Та мени прыйшло на думку, що теперъ винъ певно ослаблений и нездатный до литання, а колы заразы увечери выпущу його ось тутъ на подвиррю, то се буде нашому котыкови дуже легка и пожадана здобычъ. Липше буде, колы ще сьогоня винъ переночуе у мене. А завтра ранисенько я занесу його на те саме мисце, де його зловывъ, и пущу на волю.

Другого дня, схопывшыся ранисенько зъ соломы, я побигъ до свойого бранця. Винъ усе ще не брався до ніякои поживы и сывивъ ослаблений и втомлений у куточку, очыма все зазираючи черезъ викно на волю. Винъ спокійно давъ себе взяты и поглянувъ на мене тымы самымы несказанно сумнымы оченятамы, якими дывывся кризь шыбы на сонце та на яблоневи гилькы. Разъ навить винъ потакнувъ головкою, немовъ бы хотивъ сказаты:

— Такъ, такъ, знаю вже, куды мене несуть. Я вже давно знавъ, що воно дйде до того.

Я вынісь його на подвирре. Винъ сывивъ спокійно въ мой долони и не пручався. Я чувъ його м'ягке пир'ечко и його тепле тило.

— А смачне мусыть буты його м'ясо!—стрилыла мени наразъ думка черезъ голову.—А що, якъ бы його заризаты и даты спекты?

— Пусты його! Пусты його!—шепча щось мовъ добрый янголь у моимъ нутри.—Адже жъ бачышь, винъ такой маленький. Навить заходу не варто, щобъ його пекты.

— Але жъ бо шкода його пускаты! Я жъ зловывъ його!—бунтувала ся дытяча впертысть у моимъ нутри.

— Пусты його! Пусты його!—лебедило щось тыхо-тыхо въ найглыбшій глыбыни мои души.

А пташокъ сыдивъ тыхо и зрезыгнувано въ мой жмени. Я растульвъ долоню—винъ не полетивъ. Щось огыдлыве, злорадне трыумфовало въ моимъ нутри.

— Бачышь! Винъ самъ не хоче! Ты жъ давъ йому змогу втикаты, чому жъ не втикавъ?

— Але жъ винъ слабый и зголоднийый,—лебедило щось тыхотыхо въ глыбыни моеи души.

— Етъ, що тамъ!—скрыкнула дытяча впертисть, и въ найблыжчій хвыли я видкрутывъ головку малому гарному пташкови. Винъ затрипавъ разъ чы два своими тоненькымы нижкамы, зъ шыйкы выплыло дви чы тры крапелькы кровы, и малого гарного пташка не стало. Въ мой долони лежавъ холодный, бездушный трупъ.

И наразъ зломылася, розвіялася вся моя впертисть, моя завзятисть, мое самолюбство. Я почувъ выразно, що я отсе зробывъ щось безглузде, огыдлыве, що я допустывся безсердного вбыйства, навальвъ на себе провину, якои не видпокутую и не видмолю никола. Адже жъ я знивечывъ зовсимъ безцильно таке гарне, невынне жытте! Ось тутъ, на вильнимъ божимъ свити, передъ лицемъ сього гарного, теплого весняного сонця я выдавъ и выконавъ жорстокий, ничымъ не мотывованый засудъ на смерть. Теперь я почувъ зовсимъ ясно и выразно, що се вбыйство було зовсимъ безцильне. Адже жъ сього бидного трупыка я не зможу а ни обскубы, а ни йисты. Ни, я не мавъ сылы навить ще разъ поглянуты на його. Я выпустывъ нежывого пташка зъ руки и засоромленный, стурбованый, прыгнобленный побигъ геть видъ його, щобы не бачыты його, щобы затерты въ души навить спомынку про його. Мени дуже хотилося плакаты, але я не мигъ; щось не мовъ клищамы стыскало мою душу и вона не могла въ сльозахъ вылыты свого болю. Маленький гарный пташокъ лежавъ у мой души, я понисъ його зъ собою и мени здавалося завсигды, що винъ глядыть на мене своими несказанно сумнымы очыма, глядыть зъ тыкою резыгнацією, потакуе головкою и шепче тыхотыхесенько:

— Ахъ, я се й знавъ, що пропала моя весна, що неволя буде заразомъ и моя смерть!

Въ м'якому вразльвому дытячому серци не довго тривалы ти турботы. По двохъ-трыохъ дняхъ я вже забудъ про пташка и його нещасну долю, забудъ, бачылось, на завсигды. Вражинне

мого злочыну залягло десь у темнымъ кути моеи души и звильна його прысыпалы, прыкрылы и погреблы инши вражиння, инши спомыны.

А про те воно не замерло. Мынуло цилыхъ дванадцять литъ, и колы на мене звалывся першый велькый ударъ нещаслив и доли, колы я молодой, зъ сердцемъ повнымъ жагы, бажання жыты и любыты, посередъ чудового лита сохъ и в'янувъ у тюрми и мусивъ почуваты, якъ розбывалывся вси мои надіи, якъ безъ мылосердя толочено, розтоптувано, безъ цили и безъ ума нивечено та руйновано все те, що я вважавъ найдорожшымъ скорбомъ своеи души,—тоди середъ тривожной, безсонной ночи явывся мени той маленький, гарный пташокъ, шпыгонулы мене въ саме сердце його сумни, повни тыхой резыгнаци оченята, прошепталы мени його повильни рухы ти несамовыто страшни слова:

— Ахъ, моя весна пропала! Я въ неволи! Знаю вже, знаю, чымъ то воно скинчыться.

И видъ тоди я не могу позбутыся сього спомыну. Винъ затроюе мени кожду хвылыну щастя, розбывае мою сылу и видвагу въ нещастю. Винъ мучыть мое сумлинне, и мени здається, що все дурне, безцильне, жорстоке и погане, що я тилькы колы зробывъ у своимъ жыттю, скрыстализувалося въ конкретный образъ оцього малого, невынно замордованого пташка, щобы тымъ докучливійше мучыты мене. Тыхымы ночамы я чую, якъ той пташокъ тыхо-тыхо стукае дзьобыкомъ о шыбу, и я прокыдаю я зо сну. А въ хвыляхъ тривоги й розпуку, колы лютый биль запускае кигты въ мое сердце и грозыть ось-ось зламаты сылу моеи воли, мени здається, що я самъ є той маленький слаб сылый, голодный пташокъ. Я чую, що якась уперта, завзята и нерозумна сыла держыть мене въ жмени, показуе мени невловымы прывыды свободы и щастя, та може въ найблызшій хвыли безъ прычыны и безъ цили скрутыть мени голову.

Ив. Франко.

На теми зъ Хейяма.

(Зъ перського).

1.

Ты знаешъ, серденько: жытте
Дае намъ тугу разъ-у-разъ,
А на кинци й сама душа
Якъ стій одлыне геть изъ насъ.

Сидаймо жъ онъ на морижку,
Зазнаймо скилькысь днивъ утихъ,
Поки новитній морижокъ
Ще не прорись изъ насъ самыхъ.

2.

Мене впеvняють: „Буде пекло,
Ба є й тепера“.—
Не вирьмо, сердце, сій промови:
Брехня й хымера.

Колы бъ уси пишлы до пекла,
Хто п'є й кохає,
То взавтра бъ, наче на долони,
Спустило въ раи!

3.

На двѣри весна. Поручь мене—кохана.
У неи, мовъ въ гурыи, станъ.
Є кварта вына,—дакъ його попываемъ,
А збоку хвылюється лань.

На дечью думку, се—погань, мерзота,
А я вдовольняюся вкрай.
Бодай я зробывся гыдчійшый одъ псюкы,
Колы хочъ згадаю за рай!

4.

Серце-серце! кров'ю обкыпаешъ
Ты зъ лыхой доли,
И що-дня, що-дня тебе шматують
Все новитни боли.

На кинци жъ кинцивъ душа одлыне
Изъ мойого тила...
Такъ на вищо жъ ты, душе, до мене
Въ тило прылетила?!

5.

Маешъ вроду, любый подыхъ,
Гарна въ тебе кожна рыса;
Маешъ лычко, якъ тюльпанчыкъ,
Станъ—неначе въ кыпарыса.

А не звисно: за для чого жъ
Той Маляръ талановытый
Оздобывъ тебе такъ гарно
Въ тлиннимъ царстви сього свиту?

6.

По надъ берегомъ течійкы
Пышно квитчаться зилля.
Ты бѣ гадавъ, що то й не квиты,
А сміється янголя.

Не топчите ихъ зневажно:
Кожна квитка проросла
Зъ праху вродныци, що въ неи
Щичка, мовъ тюльпанъ, цвила.

7.

Якъ насъ не було ще,—такъ само свитало,
Такъ само й смеркалось;
Такъ само вертилося небо. Такъ само
Усе видбувалосьъ.

Поволи жъ ступай, бо не порохъ ты топчешъ
Свою ногою,—
Ты гарній красуни отсе наступаешъ
На око п'ятою.

8.

Черезъ те, що я родився,
Свиту корысты немає,
Та й на тимъ, що я помру,
Свить ничего не зыскае.

И даремне я извидкысь
Хочу видповидь дистаты:
На що тра мени було
И родытись, и вмираты?

9.

Такъ! шо діється на свити,—
Все не зъ нашого бажання.
Ну й навищо жъ маты въ серци
Всяки замыслы й змаганья?

Разъ-у-разъ мы мусымъ тоскно
Промовлять самы до себе:
„Ще прыйты мы не поспилы,
А одходыты вже треба!“

А. Крымський.

Зъ Абуль-Аля.

1.

И чого се той ганчаръ
Такъ зневажно топче глыну?—
Винъ не думає, шо самъ
Стане глына за хвылыну!

Може буты, шо й горща
Зъ тои глыны зроблять люде.
Хто захоче—зъ ганчара
Йисты буде й пыты буде.

Може хтось и въ дальній край
Схоче горщыка поперты!..
И товктыметься биднякъ
За жыття и—зновъ—по смерты.

2.

Ворожбыть ворожыть людямъ...
Але жъ винъ немовъ слипый:

Мае тамъ якуюсь книгу,
Щось вычитуе у ній.

Ажъ нудьга на се й дывытысь!
Де жъ винъ може розгадать
Ти рядкы, якыхъ не тямьть
Самъ пысака прочытать?!

Перше винъ пославъ бувъ Мусу...
Дали Иса вчывъ не такъ,
Хочъ такожъ навчавъ одъ Бога...
А Мохаммедъ—зновъ инакъ.

Кажуть люде: „На останокъ
Буде ще пророкъ у насъ:
Всю тоди пизнаемъ правду!..“
Бидни люде! шкода васъ!

Вы жылы учора въ питьми,
Та й сьогодни хывете...
Тилькы жъ годи!... въ нашимъ свити
Не балакаймо про те!

Хочешъ стрилыты дурныцю—
О!—крычы найголоснишь!
Але схочешъ правду мовыть—
То шепны та й тыхо дышь...

А. Крымський.

Весна.

1.

Сонетъ 1.

Рвесно, весно, де ты забарылась?
Чому не йдешъ ты насъ тепломъ зогриту?
Уже земля, ждучы тебе, втомылась
И хоче снигъ зминять на пышни квити.

Чы ще зима не досыть наглумылась?
Чы ще морозы будутъ скажениты?
Доволи, вже й диброва зажурылась
И простяга до сонця змерзли виты.

Прийды жъ, прийды; тепла и свитла прагнуть
Уси жыви створиння, вси рослыны
И безъ твоєи ласкы замирають.

А прийдешъ ты,—уборы пышни вдягнуть
Садкы, лисы, и горы, и долины
И спивы щастя въ гаи залунають.

II.

Сонетъ 2.

Прыхоть же, весно: вже готови вси мы
Тебе, богине пышна, зустричаты
И, вглядившы твои зелени шаты,
До тебе выйдемъ зъ спивамы гучнымы.

А ты устами пышнымы твоими,
Якъ ривныхъ, всихъ насъ станешъ цилуваты.
И оттоди почнемъ мы оживаты
И замицнятысь сыламы новымы.

И забренеть, и полететь угору
Нашъ спивъ, окрыленный твоимъ коханнемъ,
И вславыть винъ твои могутни чары.

Усе до одного прыстане хору,
И гимнъ людей зъ пташынымъ щебетаннемъ
Въ одній гармоніи проныже хмары.

III.

Сонетъ 3.

Ты все не идешъ, и заклыкъ нашъ даремный,
Хоть часъ давно наставъ твого прыходу?
Чому жъ не хочешъ ошастыть прыроду?
Чы тымъ, що въ ій живе народъ никчемный?

Такъ: темни души й неба покрывъ темный,
Холодни хмары надъ серцямы зъ льоду.
Але прыйды и, якъ цилющу воду,
Подай у серце намъ свій вплывъ таемный.

О, чаривнице! ликарко чудова!
Ты клычешъ жыты й тыхъ, хто жыть не хоче,
Ты гоишъ раны втомленого духа.

Ось-ось твоя жыва поллеться мова,
Й жыттемъ створинне всяке затрипоче,
Що тую мову тилькы разъ послуха.

V.

Сонетъ 5.

Я чувъ ии, ту мову чаривную,
И сердце рветься ще ии почуты.
Наибильше щастя, де найменшъ отруты,
И щастя те мое, бо я истную.

Та мова душу розважа смутную;
Тоди вже не пытаюсь я, чы буты:
Здасться, въ вичнисть бы протягъ минуты,
Щобъ вично бачыть ту красу живуую.

О, хутко, хутко вже тебе побачу,
Красо-прыродо, въ шлюбному убранню,
Тебе, утихо кожному дыханню.

Якою жъ писнею тоби видячу
За радисть ту, що въ сердце напыла ты?
Натхны мене й навчы тебе спиваты!

VI.

Канцона 1.

Вона вже йде,
И сердце жде
Ии, якъ кралю молоду.
Иды жъ скоришъ,

Мене потишъ,
Тоби на зустричъ я пиду.
Въ ряснимъ гаю
Журбу свою
Забуду й щасте тамъ знайду;
По мукахъ всихъ
До чаръ твоихъ
Зъ сльозамы щастя прыпаду.
Тоби ясній,
Тоби благій
Я росповимъ свою биду;
Твоимъ квиткамъ,
Твоимъ пташкамъ
Гучни я спивы заведу.
Иды жъ мерщій!
Въ прыроди всій
Я чую вже твою ходу.
Красо моя!
Зустрину я
Тебе якъ кралю молоду.

VII.

Канцона 2. Сестина 1.

Вже хмары не таки густы й холодны;
Ихъ сонце проминемъ своимъ розбыло.
Воно осяло и зогрило землю
И щедро всимъ дало свого проминня;
Дало його й на наши вбоги хаты,
И всякъ його прыймае, скильки хоче.

Воно никого помынуть не хоче;
Не якъ земни ти свитыща холодны,
Що ихъ проминне не про вбоги хаты.
И кайданы зимы воно розбыло
Не за для тыхъ, що видъ його проминня
Шатромъ готови бъ захыстыты землю.

О, сонечко! давай намъ бильшь на землю
Проминня, бо земля тепла вже хоче;
А наши всяки штучниі проминня
Палацы хай освичують холодни.
О, сонечко, колы бъ же ты розбыло
Той дахъ, шо скрывъ видъ тебе наши хаты.

Щобъ темрявы не знали наши хаты!
Осяяни—воны осяють землю,
Бо свитло, скоро кайданы розбыло,
Вже безъ упыну пиде скризь, де хоче.
А норы темни и снигы холодни
Не скрываютъ видъ земли його проминня.

Тебе, благе небеснез проминня!
Тебе витають наши вбоги хаты,
Бо ты зогрило намъ чуття холодни.
Любовъ небесъ—ты вчышь любыты землю,
И сердце землю всю зогриты хоче,
Бо ты въ йому холодный лидъ розбыло.

Ще льхо намъ бажанне не розбыло
Иты туды, де сяе намъ проминне,
И сердце буты въ темряви не хоче.
Мы на земли будуемъ наши хаты,
Але зъ небесъ мы визьмемъ свить на землю,
Щобъ винъ свитывъ и гривъ сердца холодни.

Холодни хмары, сонце, ты розбыло!
Пошлы жъ на землю бильшь и бильшь проминня,
Бо наши хаты тьма повыты хоче!

VIII.

Сонетъ 6.

¶¶а небо знову сонце выплывае,
Щобъ докинчыть звытяжную роботу;

Але покынь теперь свою турботу:
Вже ворогивъ твоихъ давно немає.

Поглянь на все розложыще безкрае:
Тамъ крыга й снигъ, твого вжахнувшысь льоту,
Ростанулы, щобъ дать воды болоту,
Та вже й воно видъ тебе высыхае.

И сонце бачыть, що вйну скинчыло,
Бо бачыть поле вильнымъ зновъ и чыстымъ—
И стало зъ лютого благымъ и мылымъ.

И де вогнемъ палючымъ променыстымъ
Воно снигы ворожи ростопыло,
Зростыло тамъ травы зеленый кылымъ.

IX.

Сонетъ 7.

Вже скризь травця пышно землю вбрала.
Поглянь на гору, якъ тамъ на узбочи
Прыроды сылы молоди робочи
И засялы безъ плуга й рала.

Дай, Боже жъ, щобъ повикъ вона пышала
И тишыла вси стомленіи очы;
Дай, Боже, щобъ зъ холодной пивнсчы
Вона зимы ще довго не зазнала.

Нехай не схне й не зитнеться косою,
А зеленіе проминемъ зогрита
И скроплена небесною росою.

Бо такъ не втишуть пышною красою
Уси багатіи дарункы лита,
Якъ та травця втишыла собою.

Х.

Сонетъ 8.

Бувъ день ясный—и вразъ зибралысь хмары;
Але видъ ныхъ не будьмо въ безнадіи,
Бо то бажани гости весняніи,
Що не приносять намъ на землю кары,

Але несуть дошу благиі дары,
Щобъ дать поживу на жыта новіи,
А пышно вбрани луку молодіи
Прыбраты ще въ нови яснійши чары.

И дощъ пройшовъ. Сієє зновъ проминне
Зъ ясныхъ небесъ надъ пышною землею,—
Вона жъ така хороша стала й свижа,

Неначе въ ти щаслыви дни твориння,
Колы ще не глумылыся надъ нею
Ни лютый зєирь, а ни людына хыжа.

XI.

Сонетъ 9.

Весна все дужче расправляє крыла.
Деревы вже вдяглы новее вбранне.
О весно, весно, чыстее коханне,
Якъ бы ты й коже сердце обновыла!

Якъ бы й нашъ духъ ты такъ красою вкрыла,
Щобъ безъ злсбы, зєєирря й горювання
Твоихъ пташокъ мы чулы щєбетанья.
Чы надъ людьмы твоя краса безсыла?

Але я все жъ тебе благословляю;
Щасливый тымъ, що мигъ тебе спизнаты,
Я не хотивъ бы землю покидаты

И тилькы смутно, що зъ такого раю
Зробылы мы долину мукъ безкраю,
Де тилькы й можна плакаты-рыдаты.

В. Самійленко.

О ч ы.

Сонце кынуло по за себе бльскучымъ золотымъ вогнемъ. Бльскомъ мерещилы горы, сялы долины. Присиле на горбку село залывалося яснымъ свитомъ, миныло фарбамы розтопленого золота й миди. Одынъ струминь того бльскучого проминня оперся у нызеньку Мотронынну хату. Вогнемъ горилы викна, жевриллы неривни, били стины; вогнемъ обльвався похыленый коминъ, бльщалы помащени глеемъ прысьбы; сячымъ полум'емъ яснила почорнила стриха, и прынкаючымъ свитломъ дрижало кожде стебельце, кождый напывъ перегнылый снопокъ обдертой хаты.

Струминь бльскучого свитла вдывався и до середины та й залывавъ цилу хатыну. Въ бльску полум'я сміявся мыснъкъ рядомъ билыхъ мысокъ, яснила постиль, выглядавъ из-за сволока свячений васылокъ, бльщалы святы образы.

Золоте проминне заходячого сонця обльвало високу стать молодой дивчыны, що схылылася надъ одимкненою скрынею и щось тамъ перебирала; воно гей бы продыралося черезъ неи, а русява ии коса яснила кругомъ, якъ головы святыхъ на образахъ.

На лавци сыдила стара жинка, складала до купы рубци, а въ рукахъ мыгала бльскавкой довга голка: то ховалася, то вырынала зъ билого полотна.

Двери рыпнули. Свитло кынулося цилымъ снопомъ на образы и розбиглось по усихъ кутахъ хаты.

За нымъ увійшла мала пидсадкувата жинка.

— Слава Исусу!

— На вики.

— Що шыете, нанашко?

— Отъ, щось шыю. Сидайте!

— Най все добре сѣдае.

— Прышлысьте намъ що доброго сказаты?

— Нема ничо доброго, ни злого; прышламъ, щобы-сьте мени дали зо два сирныкы.

— Калыно, дай сусиди сирныкъ, десь у прывалку,—сказала стара жинка до дивкы.

Дивка поступылася до прывалка та й ажъ засіяла видъ блыску сонця и свои красы. Высока, гнучка, билива—вона за-красыла цилу хату.

Сонце ще яснійшымъ проминнемъ кынуло на хату, лышь уже не золотымъ, а якымъ мутнійшымъ, кервавымъ, а зъ нымъ доходдылы якисъ далеки мишани зъ повитремъ згуку.

— Дзвоняты!—шепнула стара и пиднесла руку, щобъ перехры-стытыся.

— Не хреститыся, то по души дзвоняты.

— Най зъ Богомъ спочывае,—сказала стара побожно,—кому вже судылося умерты.

— А вы не знаете, хто вмеръ?

— Богъ знае.

— Та жъ то Палагна Процева.

— Що кажете!

— Ого!

— Така здорова годна жинка!

— Вночи заслабла, а сьогоня уже й минулася.

— Може то ще не вона?

— Та якъ не вона? Сама ии сестра Васылыха казала мени: йшла селомъ, плачучы.

— И багацтво ничого не помогло, якъ прышовъ часъ; а такъ надъ нымъ розпадалася.

— Скупа була небижечка, надъ усимъ ажъ тряслася.

— А теперъ якась инша його обяде, бо винъ десь незаба-ромъ схоче женытыся.

— О-тось те вповилы: чы схоче? Сьогоня такыи женытыся, якъ жинка умре, що надъ гробомъ трясеться, а винъ ще не старыи,

здоровый; лышь учуемо, що якусь дивку засватавъ, такъ якъ теперь дзвоны чуемо.

— А пропасныця бы нымъ трясла, та винъ дивку сватавъ бы,— обизвалася Калына, сміючысь.

— А що жъ ты гадаешъ?

— А де жъ дивка пишла бы за його?

— Та винъ ще липшый видъ парубка, а багацтво ажъ гуде.

— Прыпадокъ выйшовъ бы на його маетки! Якъ заверне велыки, якъ банькы, били очы, то ажъ морозъ тиломъ иде.

— Ой, небого, кобы ты лышь бравъ!

— Най го лыхо бере!

— Що хочешъ,—багачкою була бъ. Тамъ поле, волю, кони, коровы. А въ хати—чого тамъ нема! Повни скрыни усього; видъ полотень ажъ грядкы угынаються,—звій коло звоя. Вона, небижка, ночамы бувало пряде.

— Ой уже! Якъ бымъ на його подывылася, то бы усього видхотилося мени.

— Дурна, а тоби на що на його дывытыся?

— Та якъ не дывытыся?

— Коло такого хазяйства, якъ у його, то нема часу прыдывлятыся чоловикови.

Жинкы сміялыся, докотили, а дзвоны дзвонили далеко сумно. Ясне проминне блидло, зчорнило, а видъ червонои луку сиро видбывався прыкрытый мракою клынъ гирь. Гордо, неривно видризувалыся верхы деревъ, а зъ одного боку пидносывся вгору золотый хрестъ на церкви. Сонце гасло, дзвоны стогналы, плакалы и гралы хвылямы прычахлого проминня, погасаючої дныны.

.....

У дви недили писля того, якъ видзвонили багачевій жинци по души, у Мотроны за столомъ сыдили старосты.

Мабуть сусида у таку годыну сказала, що багачысько кынувъ на Калыну окомъ та й заславъ до неи старостивъ. Мотрона зъ утихы не знае, якъ мае годыты: гостыть, частуе; а донька стоить коло печи, якъ стина блида, зъ затысненнымы зубамы. Багачъ и соби понурывся, сыдыть, ничего не говорыть, лышь видъ часу до часу зыркае на дивку зъ пидъ ока билымы кульковатымы, якъ банькы, очыма.

Въ сели ажъ загудило. Про нищо въ цилимъ сели не говорятъ, лишь про Калыну. Де двое стоить, тамъ, якъ кажутъ,— вона третя.

— Отсе разъ їй трапляється, отсе разъ! багачкою буде.

Дивки кажутъ, що вже видъ теперъ згордила: хочъ ще не подала слова, а вже иде селомъ, якъ бы никого не бачыла. Молодыци, що мають свекрухъ, завьдують, що сама буде соби у хати; парубкы нибы жартують, а выдко, що ихъ злисть бере, що не можуть зъ багачемъ зривнятыся. Калыну и саму багатство кортыть, та часомъ ажъ повирыты не може, колы нагадае, якоу багачкою вона була бы, якъ люде за люде малы бы їи, якъ бы у церкви розступалыся передъ нею, якъ бувало передъ небыжкою Палагною. Киньмы йиздыла бы, якъ пани яка. Варвара, що такы пышається, що їй тато волю дае, и ривнятыся до неї не зможе. Лышь якъ його соби нагадае, то наразъ якъ бы завмерла; та не такъ його, якъ його били кульковати, якъ банькы, очы.

.
.

Уже по весиллю.

У хати лышь пташачого молока нема, багацтво ажъ розпирается, а вона виддыху соби не дае, все робыть та й робыть, якъ бы пишла за такого, що якъ не заробыть, то не мае що до рота взяты. Цилый день у роботы та у хазяйствы. Якъ винъ на обійстю, то вона въ хати щось робыть; якъ винъ увїде до хаты, то вона на обійстю десь знайде соби роботу, а все лышь дывыться, абы сама була, щобы не чула його духу, не выдила бильыхъ велькыхъ, якъ банькы, очей.

Не разъ у недилу убереться якъ пава та й иде зъ нымъ до церкви. Винъ ажъ голову задере зъ гонору та лышь видъ часу до часу глыпае на неї окомъ, а їи кождый його поглядъ якъ бы цвяхомъ до земли прыбывавъ,—опустыть въ долину очы, а на серцы якъ бы хто каминня наклавъ.

Зъ усеї роботы найлипше любыла прясты; та хочъ грядкы видъ пряжы угыналысь, вона все пидъ куделею сыдыть. Сусиды казалы, що винъ бувало небыжку жинку и самъ до кудели наганяе, а за цей лютытья, та й сварытья, що колысь усы кудели переломыть.

А вона сыдыть та такъ якъ той павукъ снуе нытку за ныткою та й зъ веретена очей не зводыть.

Колы винь коло неи сяде, говорыть,—вона соби говорыть видповидае, та лышь видъ часу до часу видвертае голову, абы не бачыты його велькыхъ бильхъ, якъ банькы, очей.

Якъ колы сама у хати, то стане коло викна та й задывыться на сыне небо, на горы, що ховалыся у далекій сынявій мраци, та й зитхне глыбоко, якъ бы ій жаль було за тымъ синимъ небомъ, що такъ яснило, колы вона ще дивувала, колы ще не знала, яка іи доля чекае.

Вулицею перебижыть яка дивка, зачервоніють овыванкы, а іи якъ бы сипнуло щось за серце,—прыпре голову до стины, а думкы, якъ мухы, брентять по голове. Нагадае то одно, то друге; якъ бывало ходыть зъ дивкамы на танецъ, та якъ Иванъ іи здоганяе; Васыль, бывало, завсигды іи першу клыкавъ у танецъ. Иде на толоку, якъ бы на весилле, така рада, така весела,—а въ голове все одна думка, усе якъ бы пыталася іи, що іи чекае, якъ вона жыты буде?

Ось показалося жытте!

Щось зновъ мыгнуло по передъ викна. То винь звидкысь зновъ узаявся. Гадала, що його нема дома, а винь тамъ стоить та й держыть щось у рукахъ. Ставный винь, высокый, волоссе, якъ зъ ворона, чорне, блыскуче. Наразъ видвернула голову, прыкнула віи, та хоть не дывыться, то бачыть його кульковати били, якъ банькы, очы.

.....

Знайшлася дытынка. Таке маленьке, неспромижне, вытягае рученята, шукае іи серця, жые іи кров'ю. Безъ неи воно не обійдеться, плачемъ іи прыклыкае, а вона сумуе, колы лышае його. Воно цилый свить для неи, циле жытте въ нимъ, цила іи душа. Лышь колы бъ воно до неи засміялося, подывылося на неи. Ухопыла обыдва кулачкы у свои руки, цмокае, всмихається, а воно стягае губкы, крываетъ бровынята, насылу розтулюе затулени віи. Ще разъ покрутыло головкою, скрывылося—и глыгнуло на ню велькымы бильмы, якъ скляни банькы, очыма.

Н. Кобрынська.

Поэзія.

Сльозы.

Мынае часъ ночамы, днямы,
Сплывае мрйнымъ коломъ снівъ,
И вже давно не вси мижъ нами
И друзи й свідкы кращыхъ днівъ.

О, скількы сылы занепало,
Погасло радисныхъ надій,
И скількы страдныкывъ послало
Прокльоны доли молодій.

И скількы спыть ихъ сномъ могылы
Въ земли холодній мовчазній,—
Оттыхъ, що сылы въ ихъ кыпилы,
Що потопалы въ мори мрй!..

Такъ на ланахъ достыглыхъ жыта,
На буйнимъ витри колоскы
Найкраще зерно плодовыте,
Мовъ сльозы, точать на пискы...

Лисля похорону.

Гирко ты плакала... Стины мовчало.
Блымала, гаснучы, свичка сумна.
Тини по темныхъ куткахъ хвылювало,
Мовъ шепотили: „сама ты, одна!..“

Гирко ты плакала... Все промынуло:
Мылощи, любощи, свята ясни...
Все геть мынулося. Круто звернуло
Щасте недовге на темряви дни.

Гирко ты плакала... Сльозы душылы.
Сумно глядили на тебе зъ стины
Очы дружыны и мовъ говорылы:
„Серденько, годи, забудься, засны!..“

Гирко ты плакала... Стины мовчало.
Мовъ прыслухалася й тыша нима.
Тини ще блыжче зъ куткивъ выступало...
Въ цилому свити була ты сама!..

Урожай.

Въ чыстимъ поли похожаю,
Скільки зору—оглядаю
Буйни нывы та ланы:
Скризь пышаються воны!

Колосъ колосу кывае,
Колосъ колосу спивае,
Нибы скризь гуде бджола,
Божа ратайка мала.

Ледви-ледви колыхае
Билотурка золотая,

И поныкъ густый ячминь,
Мовъ йому стояты лянъ.

Шелестыть овесь митластый,
Зъ витромъ бавыться, сриблястый,
И волошка промижъ нымъ
Грае винчыкомъ дрибнымъ.

Перепилка голосоыста
И комашка золотыста,
Жукъ, метелькъ той и я—
Вси въ степу одна сем'я.

Всимъ намъ сонце зъ неба сяе,
Всихъ насъ степъ прыйма-витае
На ясныхъ своихъ ланахъ,
Вси мы въ його у гостяхъ...

А надъ степомъ витеръ віе,
Сяе сонце, землю гріе,
Ходять-грають на корни
Хвыли золота ясни:

Колось колосу кывае,
Колось колосу спивае,
Нибы скризь гуде бджола,
Божа ратайка мала.

* *
*

Ие прышукуй зъ неправдою згоды,—
Стринешъ лютую згубу ты въ ій,
А въ годыну важкой прыгоды
Стій за правду, безбоязно стій!
И падешъ ты, якъ палы герои,
Тамъ, де досыть славетныхъ лягло,
Де зъ ихъ слизь и кровь ихъ святой.
Слово правды жывои зійшло.

* *
*

Тыхо гойдаються въ сыньому мори
Искоркы-зори,
Нибы купається въ хвыли блискучій
Рій ихъ летючий.
Скели здіймаються, ще неостыли,
Темни, похыли.
Въ чорнимъ мижгирри десь свитло палає
И погасає.

Чуєте писню на тыхому мори,
Въ синимъ простори?
Слухайте, ось вона зновъ обизвалась
И увирвалась.
Човенъ малюється въ мори на хвыли
Геть за пивъ-мыли.
Хто, безталанний, тамъ хоче вловыты
Долю у сити?..

Тыхо купаються въ сыньому мори
Искоркы-зори;
Тыхо гойдається пина тамъ нижна
Вся билоснижна.
Писня далекая ледви лунає,
Мовъ замирає...
Дай йому, Господы, въ ничъ сю вродлыву
Долю шаслыву!..

М. Чернявський.

Дялечка.

Етюдъ.

Triste comme un beau jour
pour un coeur sans espoir.

F. Coppée.

Драбнястый визъ, запряженный одною конякою, разъ-уразъ пидскакувавъ и немилосердно трусывъ, не попадаючи въ колею. У земської вчителькы Раисы Левицькой, що йихала на вози, почало одъ труської дороги болиты пидъ грудьмы—и це було добре, бо одрывало ии одъ прыкрыхъ думокъ. Вона ще не проколола писля исторiи зъ попомъ, мовъ видламокъ розирванои выбухомъ бомбы. Передъ ии очыма якъ на злисть вставало худе, скрывлене видъ злосты облычче попове... Та все скинчылося тымъ, що ии перенесено до другои школы, куды вона саме й йиде. Заразъ по испятахъ вона забрала свое убоге манатте и, не бажаючы й дныны лышатыся въ одному сели зъ нависнымъ попомъ, подалась удо-рогу. И хочъ вона далеко була вже одъ мисця прыгоды, а все жъ ця исторiя гнитыла ии, якъ сонна мара, и мутыла ии, и пидйимала у серци злисть. Це вже вдруге на протязи своєї трынадцаты-литньої службы вона мусыть черезъ непорозуминне зъ попомъ миныты школу—и хто знае, що чекае ии на новому мисци...

Але те, що такъ трусыло и такъ кололо пидъ грудьмы, не давало снуватыся гиркымъ думкамъ.

Край дороги, якою котывся визъ, лежавъ билый писокъ и пересыпався на витри. Раиса задывылась, якъ курывся надъ зем-

лею, немовъ дымъ, билый писокъ и пеленою закрывавъ далеку смугу чорного бору. Чепурни березы маялы на витри, якъ русалки, зеленымы косама. Кострубати й присадкувати вербы зъ обохъ бокивъ дороги мицно чиплялыся оголенымъ кориннемъ за землю, немовъ хыжий птахъ загнавъ пазури у здобычъ. Було, не вважачы на травень, душно, якъ улитку. По горячому небови повзлы довги й били, якъ павутынне, хмаркы, а на заходи вставало щось гризне и росло и сварылось далекомъ гуркотомъ. Раиса все поглядала туды, зъ тривогаю думаючы, чы втечуть вони одъ грозы, пры одной згадци про яку вона холола и здригалась. Визныкъ, въ одповидь на ии проханне, цмокавъ на шкапу и бывъ ии пужалномъ по сухыхъ ребрахъ, та це помагало не багато.

В'ихалы въ лисокъ. Тутъ було затышно и пахло смолою. На тли яро-зеленои молодой березыны гаптувалься чорни гилькы сосныны, а тамъ, де березына вытисняла сосну та пропускала парусы сонця, все, здавалось, залыте було зеленымъ бенгальськымъ вогнемъ. Надъ дорогою попадалась часомъ вся въ цвиту дыка груша, або кущъ черемхы зъ медовымъ духомъ билыхъ деликатныхъ кытыць.

За лисомъ шыроки поля поволи й лагидно спускалься унызъ, и визокъ усе котывся вузькою нев'изженою дорогою, шо бигла кривулькою помижъ озымною до села.

Та ось и село. Середъ нызькодолу й мочаривъ стояло воно, прыкрывшы свои убоги осели витамы крыслатыхъ вербъ. Здалеку здавалося, шо то не хаты, а стижки счорнилои й гнылои соломы коваються пидъ вербама.

Визокъ котывся вулицею, а Раиса цикаво роздывлялася на обыдва боки. Хаты здебильшого булы стари, чорни, зъ чорнымы жъ, порослымы мохомъ, стрихама. По дворахъ стоялы багна й зеленасти калюжи. Вулиця тежъ блыщала баюрама. На всьому одбыльсь слиды убожества. И жытла, и люде, шо вично рыуться въ земли, прынялы, ввыжалось Раиси, колирь земли, здавалься деталяма мертвои прыроды. Багныстою вулицею йшовъ мужыкъ, немовъ дубове кореныще котылось по дорози: смагле, якъ кора на дереви, облычче, цупки, порелани й прыпали землею руки, груби, якъ пенькы, ноги. Онъ выбигла зъ чорной хаты молодыця, прыклала долоню до очей и дывылась на подорожню. Сонце грало на ии бронзовыхъ голыхъ ногахъ, якъ на стовбури похыленои надъ тыномъ вербы. На вулицы, по пидъ хатамы, валялася де-

ревня; диды сьдили на ній, схылывшы головы, и ледве можна було одризнты ихъ одъ тои темной, счорнилои массы. Замурзана дитвора, въ помишь зъ собаками и свынями, роилася по пидъ тынню. Худи пидсвынкы на высокыхъ ногахъ, зъ заболоченымы черевами, ныкалы по вулыци. Скризь тхнуло гноемъ. Въ долини, въ озерци, хлюпалы праныкамы пидкасани, зъ червонымы якъ у бусливъ ногамы, молодыци. За выгономъ, край села, выднилось друге село, густо заселене сирымы хрестамы, пидъ якымы тыхо спочывалы, обернувшысь въ землю, трудивныкы земли. А дали розлягалось поле—ривне, сиро-зелене, голе—на якому червона спидныця робитныци здавалася одынокою польовою квиткою.

За закрутомъ, на горбочку, з-за велькыхъ пышныхъ кленивъ, выглянула била церква. Черезъ дорогу, проты церкви, стояла школа—нова, висока, пидъ зализомъ, на горбочку, якъ сорока на тыну. Визныкъ завернувъ и в'ихавъ у велькый, зарослый шпорышомъ, двирь.

Показалось, що школа замкнена. Раиса обійшла навкругы ії, зазырнула у викно, звидкы глянула на неи пустка, поторсала колодкою на дверяхъ одъ чорныхъ синей—никого й ничего. Якийсь чоловикъ сперся одъ вулыци на тынъ и зъ цікависто стежывъ за Раисою.

— Не знаете, въ кого ключъ одъ школы?.. я нова вчытелька...—звернула до нього Раиса.

— Та мабуть у сторожыхы, у Тетяны... Бигай-но швыдко по Тетяну, вона поле въ мачухы на городи!..

Услидъ за цымы словами почулася лопотнява босыхъ нигъ и щось биле мыгнуло на вулыци.

Раиса сила на лавци пидъ школою и чекала сторожыху. Навкругы було тыхо и безлюдно. На велькому зеленому шкильному двори паслась роспряжена вже визныкомъ коняка, а винъ самъ прылигъ у холодку пидъ возомъ.

Мынуло такъ бильшь пивъ годыны. Врешти ляпнула хвиртка и на стежци показала Тетяна. Суха, прыстаркувата дивка, вона мицно держала въ замазаныхъ свижою землею пальцяхъ ключъ, зъ неймовирою поглядаючы на Раису.

— Здрастуйте!..

— Здрастуй!.. одчыны шкслу... я прыйхала до васъ за вчытельку.

Тетяна прожогомъ, зъ рухамы москаля у спидныци, кынулась одчыннаты школу, впустила Раису, а сама побигла зносыты зъ воза речы.

Гучно залуналы по пустыхъ хатахъ Раисыни крокы, и сперте, зъ сыльнымъ духомъ сосновой дошки повитре затамувало ій виддыхъ. Вона швидко поодчыннала викна. Тепле, зеленасте свитло выповныло хаты, и глянула у викна шырока блакыть неба.

Тетяна тымъ часомъ позносыла усе манатте зъ воза, унесла воды, подала учительци вмытыся и налапавшы въ мишку самоваръ, вытягла його звидты за вухо, ажъ винъ забряжчавъ.

— Самовара вамъ ставыты?

— Наставъ...

Поки сторожыха поралась билия самовара, Раиса пишла оглядаты школу.

Школа була простора, нова, недавно поставлена. У велики викна невпынно перлось сонце и такъ пекло высоки соснови стины, що на ныхъ выступала жывыця. Жовто помальовани парты, ссунути въ кутку докупы, byly покрыти пыломъ. Въ шыбку былась здорова муха и жалибно дзычала. Одъ чорной шафы зъ кныжками до шкильной дошки павукъ снувавъ павутынне. Раиса обійшла уси покои,—скризь була пустка и тыша; школа нагадувала порожній вулій, перекинутый пидъ хатою на сонци. Кватыра вчытелькы складалась зъ двохъ невеличкыхъ хатынокъ. Особлыве мала була спальня. Въ ній заледве могло помистытыся лижко, маленький столыкъ и невеличка скрыня. Колы Раиса прылягла на лижко, ій здалося, що вона опынылася на дни глыбокого колодязя, бо нетынковани соснови стины, що тисно обступалы іи навкругы, дуже скидались на цямыну. Друга хатына була трошкы бильша и зъ виконъ выдно було билу церкву середъ зелени высокыхъ деревъ.

Поки учителька пидживлялася, сторожыха стояла коло дверей, уважно розглядаючы іи та іи пакункы зо всихъ бокивъ. Врешти вона насмилылась, сила зъ крачку на канапку и почалась розмова, въ якій сторожыха намагалась якъ найбильше довидатысь видъ Раисы та якъ найбильше росповисты ій.

Раиса дизналася, що школа стоить порожньою ще зъ посту, колы учителька злягла та й хутко й душу Богови оддала; онъ тамъ, у тій маленькій хатынці, де Раиса буде спаты,—тамъ

мучылася одынока якъ палець учителька, и колы бь не стари матушка, не було бь кому и очей закрыть.

— Хыба пипь старый уже?

— Ни, пипь не старый, винь удвонець, мае одну дивчынку пидлитка, стари жь матушка—то маты попова... Багатырь, великымъ хазяйствомъ орудуе, а що въ сели панивь нема—нема де й заробыты, то люде йдутъ до батюшкы...

Туть Раиса довидне дызналася, що й колы саме сказавь пипь дякови, що одповивь йому дякъ, що зь того выйшло, и якъ та исторя одбылася на крывій Семеныси, чоловикъ яком доводиться братомъ у другихъ дяковому кумови... Оповиданне Тетяныне, якъ хвыли одь укынутого въ воду каменя, все шыршымы й шыршымы кругамы росходылось по селу, займало массу людей, захоплювало далеки куткы и плутало таки детали рижныхъ сторинъ жыття, що въ голови Раисыній усе змишалося, и вона перестала слухаты гоминку сторожыху.

Росташувавшысь на швыдку въ своихъ двоихъ покоикахъ, впорядкувавшы свою дивочу постиль, Раиса рано лягла у лижко. Та спаты не могла. Свичка блымала на столыку въ головахъ, а вона, вытягшысь пидь свижимъ рядомъ, водыла очыма по дощаныхъ сосновыхъ стинахъ тиснои хатыны. Пры тьяному свитли стины ще тиснице обступалы Раису, ще бильше нагадувалы колодажну цямрыну. Раиса лежала на дни колодязя, а тамъ, вгори, куды свитло ледве доходыло, почынався свить и жытте.

Жытте!... вона думала про нього. Отъ ей уже трыдцять першый рикъ пишовь, а чы багато дало ей те жытте? Вона тилькы и жыла, що въ останнихъ клясахъ духовной школы, колы семинарысты, называючы себе родычамы ии, прыносялы ей кныжки, вельы зь нею розмовы про любовь до народу, про политику... ей було страшно и любо; вона ховалась зь своимъ скарбомъ, зачытувалась до болю головы, тремтила одь новыхъ думокъ и почувала въ соби таку любовь до „народу“, що спочатку хотила вмерты для нього, а потому роздумала и поклала жыты. Вона уважала себе за щось выще одь своихъ подругъ, та й одь тыхъ людей, що булы навкругы; въ грудяхъ у неи радисно былася хвыля новой сылы. Вона рвалась изь шкильныхъ стинъ на волю, на службу „народови“. И сталося. Батько, старый убогий дякъ, забравъ ии додому, на село. На сели булы сами мужыкы, якыхъ Раиса дзбре знала и не дуже любила. Вдома, у бидноти,

у великій сем'ї, де не було мисця зайвому роту, жылось не весело. Правда, батько изъ шкуры лизъ, щобъ одягты Раису не гирше одъ попивенъ, абы даты їй спромогу йиздыты по весилляхъ та по храмахъ, де можна було знайти жениха-богослова. Та женихъ якось не знаходывся, бо ни багачкою, ни красунею панна не була, беда вдома не меншала,—и по двохъ рокахъ, змарнувавшы батькови надїи, Раиса мусыла пїйты въ учителькы. Трынадцять литъ учителькою! Трынадцять литъ вона сохла, якъ яблуко у сушни. Спочатку хочъ потишала себе думкою, що вона не зайва на свити, що вона служитъ высокій справи, але ця теорїя зъ кожнымъ рокомъ блидла, половила и зъ часомъ зовсимъ загнула. Жытте, таке одноманитне, таке безбарвне, текло вузькымъ корытомъ и ничого не давало для особыстого щастя; выроблялись однобични, професїональны интересы, по за якими вона почувала себе мухою в-осены. Вона такъ и называла себе: „осиння муха“. Раиса не разъ пытала себе, чы любыты вона свою школу? Такъ, вона любыла школу, любыла свою роботу, пры якій втрачала голось, хрыпила, надсажувала груды и вела безперестанну вїйну зъ школярамы, зъ ихъ батькамы, зъ попомъ и зъ начальствомъ. Вона любыла це все, якъ любыты мужыкъ оранку, жныва або тверду лаву, на якій спочывае його натомлене, струджене тило.

Однакъ для серця цього було мало. Правда, воно не разъ розцвیتالось пидъ зминливимъ проминнемъ щастя, цвило закынуте, невидоме, у тыши, и не маючы надїи кынуты насинне въ родючий грунтъ, зив'яло, зсохло, якъ зсохлы ии лыця, груды, руки, якъ зсохла вона вся, мовъ польова квитка зъ гербарїя.

И ось, кынута долею въ чуже село, ще бильшь одынока, якъ доси, перевертається вона зъ боку на бикъ на дни колодязя и не може заснуты, и зъ жахомъ думае, що мусыты же выйты колысь зъ цього колодязя и стритыся зъ дїйсностю, въ якій центральне мисце на сей разъ займае така дрибнычка, якъ видносыны зъ попомъ.

Вже почало дниты, колы Раиса заснула.

Збудывъ ии чужый голось пидъ викномъ:

— Я ще вчора бачывъ, якъ щось пид'ихало до школы, та й кажу батющи: чы не нова вчытелька, а вони й посылають—пїйды, кажуть, до Тетяны, дизнайся, хто, звидкы й що воно...

Раиса, мовъ опечена, скочыла зъ постели и застукала въ викно. Яке йому дило? Це не церковна школа, а земська!... Вона його не знае и знаты не хоче, винъ для неи нищо, винъ тилькы „законовчитель“, та й то не теперь, на вакаціи. Це просто нахабнисть, думала Раиса и хвлювалася.

За килька день була недиля. Раиса не пишла до церкви. Зумысне. Вона ныкала по порожнихъ хатахъ, перечытувала стари кныжки, сыдила въ садку пидъ деревомъ, або прыймала школяривъ, що прыносялы їй сунуци, абы познайомытысь зъ учителькою. Пойихаты на вакаціи вона не мала куды, батько давно померъ, до родычивъ не хотилось.

Пипъ ничымъ не об'являвся, и Раиса трохи заспокоилася.

Раиса найбильшь любила сыдиты пидъ викномъ у свой „чыстїй“ хатынці, звидкы було выдно билу церкву середъ густои зелени. Часомъ, колы сонце погідно сидало, церква здавалася рожевою, а вершечкы деревъ золотымы.

Одного вечора, колы Раиса мылувалася грою свитла на церкви, передъ викнамы несподивано з'явилася висока постать. У Раисы стрепенулось сердце. Одскочывши одъ викна, вона кинулась до выходу, та згадала, що обыдвѣ дѣри выходять у двиръ, и вона напевно стринеться зъ попомъ. Раиса перебігла клясь, одчынула викно и высочыла въ садокъ. Пипъ поторсавъ дѣри, постоявъ трохи, и, обійшовшы школу, заставъ Раису пидъ стиною.

Обое змишалыся.

Винъ знявъ брыля, и рум'янець збентеження поповзъ йому ажъ на лысыну.

Вона—зигнута и блида, стрила його переляканымы и сердытымы очыма.

Винъ прыйшовъ познайомытыся. Винъ знавъ, що вона прыймала и въ недилю выглядавъ їи въ церкви, але вона не одвидала дому Божого... Вона тутъ людына нова, никого не знае, и колы трапытыся яка потреба, винъ просыть звернутыся до нього—свого найблыжчого сусида. Бо хочъ вона земська вчителька, та винъ думае, що церква й школа мусяты иты поручъ.

Винъ не помитывъ лыхого вогныку въ Раисыныхъ очахъ, якымы вона метнула въ нього пры останнихъ словахъ—и вивъ дали:

— Я и моя маты будемо дуже ради, колы вы насъ одвидаете... Скоро прыйде на вакаціи моя дочка Тася... вамъ буде веселице...

Раису мучыло одно пытанне: чы поклыкаты попа у хату? Те, що вона була „зъ духовныхъ“, прыщепыло їй певну повагу до людей не зъ свицького стану, але спеціальна нехить до гостя перемогла.

— Цуръ йому!—ришыла Раиса и слухала дали. Гостю докучыло стояты. Шукаючы очыма, де бѣ систы, винъ тыхо понисъ свою загорнену у бильй пидрыснукъ, скорійшь жиночу, нижъ чоловічу постать до садовои лавкы.

Раиса тежъ сила зъ краечку.

Отець Васыль, за пивъ годыны, яки проседивъ на лавци у шкильному садку, встыгъ пожалитыся на свою п'яну, ливну и не дбаючу про церкву парафію, роспытаты у Раисы, хто вона й звидкы и навить злегка докорыты покійній вчытельци, що не вмила защепыты молодому поколинню духа покоры.

Раиса неохоче й коротко одповидала свому гостеву, але о. Васыль благодушно не помичавъ того. Прощаючыся, винъ ще разъ запросывъ Раису въ гостыну.

Раиса ускочыла въ хату. Шоки въ неи горилы, въ грудяхъ трипалося прыкре почутте несповненого обов'язку... „Треба було поклыкаты до хаты... першый разъ прыйшовъ... Та цуръ йому!..“ удруге подумала вона.—„Образыться? Покирно прошу! Не треба мени зъ нымъ ніякихъ зноснъ.“

Та зносны не порвались.

Стара „матушка“ прыслала якось їй тарилку малыны, а колы Раиса трохи занедужала, и Тетяна сповистыла про це „батюшку“, винъ давъ їй килька порошокивъ хины и потому роспытывавъ у Тетяны про здоров'є вчытелькы.

Проте Раиса не показувалась а ни въ церкви, а ни въ попивській господи, хочъ була певна, що цымъ ображує духовну родыну. „Нехай!“ уперто говорыла вона и одводыла тоди очи одъ викна, въ яке дывылася на неи била церква въ обіймахъ зеленыхъ велетнивъ.

Мынувъ травень, почалась червцева спека. Одынъ день выдався особльво гарячимъ. Ще зъ самого ранку Раиса почувала якусь тривогу въ тили.—„Неодминно буде гроза!“—зъ жахомъ думала вона. И справди, писля завзятой, хочъ тыхой, спеку якось

швидко смерклося и запавъ морокъ. Небо и земля стемнили, на обрії з'явилася чорна смуга. Скоро на смузи тій щось блыгнуло, немовъ спажнувъ сирныкъ и погасъ. Трохы згодомъ показався свить у другому мисци, а дали зновъ спалахнувъ на першому. Небо переморгувалось. Проблыскы свитла, спочатку таки блиди й тыхи, чымъ дали розросталыся, потужнили. Почало здаватися, що за чорною смугою хмары то здіймається, то падає, щобъ пиднятыся на другому край, хвыля вогняного моря.

Та ось у новому мисци щось моргнуло. Свитло блискавки прытьмарылось, за те выбухы прыскорылы темпъ. Чорне небо безперестанку моргало блискавкою, осмихалось кривымъ усмихомъ.

Раиса все бильше и бильше хвылювалася. Бо хочъ хмары могли пройты стороною и тоди все кинчылось бы далекою блискавкою, та могло буты и инакше, а тутъ якъ на те вона пу-стыла додому Тетяну и лышылась сама у порожній школи. Раиса засвитыла передъ образами лямпадку, забылась у кутокъ, далеко видъ виконъ и здригалась коженъ разъ, колы викна раптомъ блакытнили одъ сыльной блискавки и мебели, заскочени свитломъ, немовъ розбигалыся зъ якоисъ таємной нарады.

Ничъ быстро надходила.

Чорни хмары росли на крайнеби, насувалыся надъ чорною землею. На двори стало чорно, якъ у комени. За те блискавка розгорялася, жеврила, ставала слипуче-билою. Колы вона потокомъ билон лявы роздырала заслону нocy, на обрії на одну мыть з'являлася въ огняныхъ рямахъ чорна сыльветка зъ тополь, хать и витрякивъ и чезла якъ сонъ. Околышня тыша була насычена тривою, жахомъ навить, тепле повитре мовчало, якъ залякана дытына. Здавалося—вельтенський звирь-потвора наблыжавсь до прынышклои земли, розкрывавъ вогняну пашу и скалывъ чорни зубы. Одъ його дыхання трусылыся дерева и поховалось усе жыве. Звирь усе наблыжався, шырше розкрывавъ пашу, частійше дыхавъ полум'емъ... Чулось вже далеке рычанне... И вразъ сталося щось незвычайне: тыхе повитре стрепенулось, скрутнулось, шарпнулось въ бикъ, знялось надъ землею и зъ божевильнымъ жахомъ кынулось тикаты... Воно мчалось на ослипъ, у темряви, зъ свыстомъ и сычаннемъ перестрахи, розбываючы груди объ стины й барканы, порываючы за собою писокъ, лысте, дерева и все, що лежало на його дорози. А на здогинъ за нымъ такъ само

мчалась чорна потвора, нависала надъ землею и позихала полум'емъ...

Раптомъ—гара!..

Видъ того рыку затремтила земля, забрязчали шыбки й йойкнуло сердце.

Раиса скрыкнула. Ще ранійше, за кожnymъ гуркотомъ грому, вона неспокойно кыдалась въ кутку помижъ двома стинамы и тыхо постогнувала. Їи вытрищени очи и зблидний, скудлый зразу выдъ свитылись у темряви фосфоромъ. Вона чула, що волоссе стало у неи тверде, якъ дритъ, и щось холодне разъ-у-разъ торкалося до нього. Ноги й руки булы холодни, якъ лідъ, а въ середьни, у грудяхъ, клубкомъ котылась тривога. Але колы почалась кононада и надъ головою чи покотылись небесни гарматы, Раиса скорчылась вся и забылась у куточокъ, зъ нимымъ жахомъ чекаючы катастрофы. Лямпадка передъ образомъ згасла, и Раиса не мала сылы встаты и засвтиты чи. Тымъ часомъ пальба ставала частищою. По небу литалы вогняни стрилы, червони змїи, цили клубкы полум'я. Колы зъ одного боку розлягався дружній пострілъ, то зъ другого въ отповидь йому вылитавъ и котывся по небу такой могутній гримъ, що земля тряслась, стины въ школи ходылы ходоромъ, а парты въ сусидній хати у дыкому сполоху занималсь зъ мисця и зъ грюкотомъ гасалы у порожньому кляси. Кононада тяглась довго и уперто.

Та ось все стыхло, прычаилось, наче збиралось зъ сыламы. И раптомъ небо понялось вогнемъ, роскололось посередьни и зъ страшнымъ трискомъ завалылось на землю, церква похытнулася, стины въ школи розсыпалсь и все щезло и затыхло.

— Панно Раисо, чы вы ще живи й здорови?—почула вона коло себе якийсь чужый голосъ.

Спахнувъ сирныкъ, и въ блидому свитли з'явылась передъ нею велька фигура о. Васыля у билому пидрясныку. Зъ його парусынового, окованого жовтою бляхою, вельчезного парасоля збигавъ на помість струмокъ воды, а чоботы булы въ болоти. Винь прынисъ зъ собою въ душну и сперту атмосферу зачыненои хаты вохкить и свижить литнього дощу, и надвирне повитре трохы очутыло Раису.

Побачывши слыве зомлилу вчытельку, чи блиде, ажъ жовте облычче, шыроко одкрыти очи, о. Васыль скрыкнувъ:

— Що зъ вами, Боже мій!...

Винъ сквапно засвितывъ свичку, наблызывъ ии до Раисыного
лыця и стурбовано поспытавъ:

— Що зъ вами?

Раиса мовчки дывылась на його пошыршенымы зинькамы,
хочъ, здавалося, пизнавала гостя.

О. Васыль зложывъ пучкы своеи пухкои, якъ у попади,
руку и, обвиваючы лице Раисыне холодомъ вохкого рукава, пере-
хрестывъ ии велькымъ хрестомъ:

— Во им'я Отця и Сына и Святого Духа...

Раиса звелась на ноги, повела тривожно по хати очыма и
тыхо поспытала:

— Грозы... нема вже?

Нема... Выпавъ гарный лывный дощъ, и небо теперь ясне...
Ну й буря була!.. Колы вдарывъ останній гримъ, винъ думавъ,
що запалыло церкву и побигъ оглядаты... але показалося, що все
гараздъ, хочъ вдарыло десь блызько коло церкви, або коло шко-
лы. Тутъ винъ згадавъ, що Раиса лышылась сама, бо пустыла
Тетяну додому, и схотывъ довидатыся, чы не сталось чого зъ
Раисою, чы не налякало ии, тымъ бильшь, що двери одъ школы
одчынени булы... Ажъ тутъ онъ що... Ну, якъ же вона себе по-
чувае?... Лучче?... Слава Богу!.. Отъ тилькы въ хати душно, не-
здорово, краще одчынныты викно... Що? Вона боиться?... але жъ
небо зовсимъ ясне и зоряне, а повитре чысте й тыхе... Правда?
Йй такъ лучче буде. Чы може винъ чымъ помогты йй? Може бъ
послаты по Тетяну, а то вона ще не зовсимъ очутылася... Звис-
но, колы вона не хоче, винъ не посылатыме, хочъ на його думку
такъ було бъ краще... За те винъ заразы прышле йй настоянны
на зилли, пивъ чаркы якои прожене зъ лыця ии блидоту и заспо-
коить сердце. А теперь винъ побажае йй на добраничъ и споди-
ваеця, що завтра вона встане цилкомъ здорова...

И колы винъ прощався, одъ його пухкои руки, одъ билого
пидрясныка, що загортавъ слыве жиночый торсъ, одъ блидуватого
облыччя, сирыхъ очей и навить лысыны вяло такимъ спокоемъ,
що Раиса не могла пустыты його такъ швыдко одъ себе. Якъ-не-
якъ—вона була йому вдячна.

— Посыдыте ще—несмильво попрохала вона о. Васыля, не вы-
пускаючы його руки зъ своеи,—чого вы такъ хапаецесь? У мене

мусыть буты готовый самоваръ, я ще до грозы поставыла його...
Нап'ємося чаю...

И не даючи йому часу на одповідь, вона пирнула въ тем-
раву сусидньої хаты...

Самоваръ радисно клекотивъ и выпускавъ пару. Лямпя пидъ
былымъ абажуромъ золотыла нови соснови стины. Духъ свижого
чаю мишався зъ озонованымъ повитремъ, въ одчынени викна
дывылось зорямы небо. Раиса дзвоныла склянками. Ии суха фи-
гурка въ билій одежи метушылась по хати, якъ на витри пер-
ринка, чорни очи блыщали, на зив'ялыхъ лыцяхъ гравъ легкий
рум'янець, а въ голоси чулась така нотка, наче електричність,
пронисшысь надъ землею, лышыла дещо въ цьому утлому тили.

О. Васыль, заклавшы ногу на ногу и пускаючи струмокъ
дыму одъ папиросы, дывувався тій раптовій змини въ настрои
учителькы, хочъ ця змина була йому прыємна. Йому прыємна
була й та чыстота, якою блыщало золото самовара, молошный
абажуръ лямпы, соснови стины, сукня хазяйки и зоряне небо.

Раиса ще не зовсимъ одійшла писля грозы; це було по-
митно зъ легкого тремтиння руки, колы вона ставыла передъ
гостемъ склянку, зъ ии нервовыхъ, занадто жвавыхъ рухивъ, зъ
блыску очей и пиднесеного настрою. Ий зразу стало такъ легко
говорыты зъ о. Васылемъ, наче винъ бувъ ии давнимъ и хоро-
шымъ знайомымъ.

Показалось, що вона знала його покійну жинку. Фаня була
на дви клясы старша за неи, але вона добре пам'ятае ии. И отъ
вона померла... висимъ литъ мынуло, якъ померла, а Раиса ни-
чого й не видала.

— Єдына потиха лышылась у мене въ жытти—це моя дивчын-
ка Тася... Вона завтра або позавтру прыйиде.

И колы о. Васыль говорывъ про дочку, облычче въ його
ставало добрымъ, а сири очи прѹменилы. Винъ бувъ радый, що
мае зъ кымъ поговорыты про свою улюблєнцю, а Раиса ци-
кавылася дивчынкою.

Опричь Таси, вони згадувалы багато спильныхъ знайо-
мыхъ,—и тутъ Раиса мала чымало несподиванокъ...

Тымъ часомъ рій згадокъ и видомостей про смерть, надго-
роды и щаслыву або сумну долю спильныхъ знайомахъ тыхо брє-
нивъ у хати пидъ веселый клекитъ самовара и выкыкавъ у

пам'яты давно забути облыччя й подіи, колысь пережыти почуття, колысь пешени надіи...

По видходи о. Васыля, Раиса пирнула въ лижко, на дно колодязя. Однакъ вона не помичала ныни сягаючои у высочинь цямыны, надъ якою трипавъ крыламы морокъ.

Передъ очыма іи стояла велька постать зъ спокійнымъ облыччемъ, зъ променыстымы очыма, зи складенымы надъ іи чоломъ пучкамы пухкой руки.

За два дни у школу вбигла дванадцятылитня дивчына зъ кругленькимъ клапоухымъ выдочкомъ помижъ пиднятымы до горы плечыма. Іи быстри чорни очыци нагадували покійну Фаню— и Раиса зразу догадалась, що то Тася. Погано пошыта перкальова сукенка не укrywала оцупковатои фігуры, били панчохи тисно обхоплювали груби лыткы, а жовти вушка одъ рудыхъ черевыкывъ тилипалыся на верха, якъ свын्याчи вуха. Тася проскочыла повзъ Раису—и, не помитывшы іи, оббигла уси клясы, стукаючы черевыкамы та заглядаючы у вси закуткы, наче вона вернула до свого дому и обдывлялась, чы все гараздъ. Врешти вона наскочыла на Раису и засоромылась. Але не надовго. За килька хвылынъ вона вже засыпала Раису безладнымы пытаньямы:

— Чы є въ ней сестра? А вышни въ садку вже достыглы? Чы и въ ней була та сама начальныця въ школи? Яки конфитуры Раиса любыть, бо вона любыть всяки?... и т. д. и т. д.

Тася швыдко спрыятелювалася зъ Раисю, не выпускала іи руки зъ своихъ, тягла до себе въ гостыну. Раиса пишла.

Въ попивськихъ горныцяхъ вони никого не застали. Та о. Васыль скоро надійшовъ и дуже зрадивъ Раиси.

— Матусю... матусю...—гукавъ винъ у другу хату, утыраючы вприлу лысыну:—гостя маємо.

Десь здалеку почувся частый стукитъ, наче коза стукала ратыцьямы по помости. Трохы згодомъ у дверяхъ показалася чорна баба зъ ципкомъ у рукахъ, одъ якого и походывъ той чудный згукъ.

— Матусю... матусю...—передражныла вона сына—гистъ... а якый то гистъ? Вчытелька... могла бъ давно вже прыты...

Вона зновъ постукала ципкомъ, перейшла, не звернувшы увагы на Раису, хату, сила на стилецъ и замырыла: матусю... матусю... вчытелька... вчытелька...

Не вважаючи на неласкаве витання, Раиса зразу почула симпатію до цієї старосвицької фігури в чорній мищанській одежі. Голова в матушки була пов'язана по старосвицьки чорною хусткою, з якої виглядала замисць обличчя печена картопля.

— Матю на всіх насъ бурчать отакъ...—прохавъ выбачення о. Василь.

— Бурчать... бурчать...—повторила стара попада, встала, перейшла, постукуючы, хату, сила на другій стілець и замурмотила собі щось підъ нись.

На неї очевыдячки не звертали уваги.

Тымъ часомъ Раиси видно було, якъ у другій хаті Тася присила передъ грубкою, запустила в неї руки, щось довго порпалась тамъ и вытягла врешти звидты слончокъ з конфитурамы. Знявшы обережно папиръ, вона запустила в середину палець, обмазаний в попиль, и швидко сунула в ротъ. Вона з такою насолодою лызала конфитуры, що чорні очки блыщали в неї, якъ у звирка, а настовбурчени вуха червонили, якъ свижо нам'яти.

О. Василь хвалывсь своимъ хазяйствомъ. Винъ показавъ власноручно посаджени яблуні, давъ имъ добру рекомендацію, познайомывъ ии зъ запахомъ стани, зъ болотомъ коровныка и склыкавъ для неї усе кудкудакаюче, гегаюче и крякаюче пирнате царство. Зо всіхъ звиркивъ, яки оточали Раису на велькому двори попивськой господы—самымъ жвавимъ и цікавимъ була Тася, оцупковата фігурка якої шыгала поміжъ телятамы, або врывалась середъ нескazanого гвалту в гусяче стадо.

Пылы чай на веранди пры тихому заході сонця. Велька й благодужна фігура о. Василя, безперестанне бурчанне старон матушки, що нагадувало джурчанне воды зъ підъ рынвы, жвависть молодой кизочки у Тасі, ця проста розмова й обстановка навивали на душу спокій. Вь одчынени у хату двери дывылись зъ патретивъ архырей надъ старынными червонными меблямы и збильшували невелычке товариство, вь якому Раиса не почувала себе одынокою.

Лидь рушывъ, знайомисть зав'язалася.

Раиса рада була, колы Тася часомъ зъ самого ранку забигала до неї и тягла ии вь лисъ, або вь поле. Часомъ вони брали зъ собою о. Василя. Винъ мусывъ зъ ными шукаты гры-

бы, насылу згынаючы свою сыту постать у билому пидрыснюку. Колы винъ втомлювався, а довги косы мокрили одъ поту, воны позволялы йому спочыть. Потому часто прыбигалы дывытыся, якъ винъ лежавъ на трави та пахкавъ папироскою. Воны зносылы йому вызбирани губы.

Стару матушку Раиса швыдко пидбыла: вона варыла й конфитуры, помагала въ пекарни, доглядала робитныць. Стара була дуже рада и выявляла се бурчаннемъ, якъ и на всихъ домашнихъ.

Вси четверо складалы немовъ родыну.

Особливо веселымы были у ныхъ недильни обиды. Заразь писля службы Божои Тася тягла Раису до себе, и та мусыла йты до кухни, щобъ зготувать для маленькой ласухы яку легу-минку. Роспечена коло вогню, зъ засуканымы рукавами, влитала вона до йидальни, гремила посудю и проганяла о. Васыля, шо валявся зъ газетою на канапи.

— Идить до себе, вы намъ заважаєте!—весело крычала вона йому.

За обидомъ выходыла зъ о. Васылемъ, якъ звычайно, суперечка. Рахувалы, скилькы о. Васыль выпывъ чарокъ.

— Вы вже п'ять выпылы!—зъ обуреннемъ гукала Раиса...— Вамъ це шкодыть, а вы п'єте та й п'єте!...

— Яка зъ васъ учителька,—до п'яты порахуваты не годни: я выпывъ чотыри, а не п'ять.

— Ни, п'ять... я вамъ забороняю бильше пыты—чуєте?

— Ова!

— Ова!—дражнылась Раиса и швыдко хапала зъ столу пляшку.

О. Васыль боронывъ свои права и йшовъ вийною на Раису, обертаячысь раптомъ зъ слугы Божого въ слугу Марса. За столемъ здймався страшный заколотъ, Тася выщала, якъ заризане порося, стара попада бурчала, переходыла зъ мисця на мисце та невдоволено стукала ципкомъ, ажъ посуда дзвенила.

Кинчалось звычайно трюмфомъ слабйшой стороны, та въ грунти были задоволени вси, хочъ апетыть Тасинъ такъ загострувався одъ боротьбы, шо зъ солодкого слыве никому ничего не лышалось.

Разомъ воны йиздылы на синожать, въ поле, на пасику. О. Васыль зывкавъ до вчителькы. Винъ часомъ посылавъ ии доглядаты сапальныць на бурякахъ, або прыручавъ одвезты полу-

день косарямъ, що Раиса робыла охоче. За цымы приемнымы, звычайны для Раисы розрывками непомитно збигавъ часть, тымъ бильшь непомитно, що вона почувала себе въ сем'и о. Васыля, якъ у ридній. Въ кинци лита Тасю одвезено до школы, и всимъ стало сумно. За те о. Васыль мавъ прычину частійше навидуватись до школы, щобъ поговорыты зъ Раисою про свою улюбленую. Опречь того, винъ прыносявъ зъ собою „Епархіальныя Вѣдомости“, яки йому линькы було чытать самому, и вони чытали вдвохъ. О. Васыль насампередъ розгортавъ оддиль хроникы. Тамъ стоялы усе знайоми назвыща, опысувалысь всякы выпадкы й змины въ жытти мисцевого духовенства. Спочатку Раиса цикавылась цымъ зъ ввичлывосты, щобъ не образыты о. Васыля, а потому втяглася и перенялася интересамы колышнихъ, ще за часивъ бурсы, своихъ знайомыхъ. Лучалося, що колы привозылы почту, а о. Васыля не було вдома, Раиса перша перечытувала новынкы и нетерпляче чекала о. Васыля, щобъ подилытыся зъ нымъ тымы новынкамы.

— Чы вы чулы, що о. Аркадія переведено на другу парафію, а о. Феогность диставъ набедренныка?—стричала вона його.

— Невже? Звидкы вы знаете?

— А ось чытайте.

И вони нахылялыся надъ газетою такъ, що чорна грывка Раисына лоскотала лысыну о. Васылеви.

Скоро о. Васыль знайшовъ роботу въ школы. Батькы прыводылы дитей запысувать до школы, и Раиса такымъ способомъ знайомылась зъ селянамы. Тутъ о. Васыль бувъ дуже корыстнымъ: винъ знавъ кожного селянына, його жытте, характеръ и думкы, знавъ його жинку й дитей, його скарбъ тлинный и не тлинный. Пышно розсившысь у кляси, о. Васыль порядкувавъ:

— Цього можна прыняты—маты його богомильна жинка, никоы не пропустыты службы Божои...

— А! й ты, Иване, прывивъ до школы хлопця... хочешъ, щобъ и сынъ бувъ такой велькорозумныкъ, якъ батько!.. Ни, цього не запысуйте... Я його знаю...

— Змылуйтеся, батюшко, не гнивайтесь! Я жъ у тому спашу не выненъ.

Тутъ почыналыся рахункы за спашъ, або за якась покрадене жыто; о. Васыль сердывся, пырскавъ, червонивъ и настоювавъ, щобъ хлопця не запысувалы. Це сердило Раису, та пры людяхъ

вона уважала незручнимъ нагадати попови свои права. Коли жъ Раиса довидалась, що селяне почали, перше нижъ до неї, ходити до попа зъ проханнемъ за своїхъ дітей, вона обурылась и выявила йому своє незадоволенне. О. Василь однакъ потрапивъ заспокоити Раису, и все вышло такъ, що вона ще мусыла дякувати йому. Та й якъ було не дякувати або не слухати його! О. Василь все знавъ и все мигъ. Треба було полагодити дакъ у школи, бо протикало,—о. Василь заразъ знаходивъ майстривъ. Потребувала учителька дровъ на зиму,—о. Василь доглядавъ, щобъ привезено сухихъ. Здумала Раиса йихати въ управу, або въ мистечко,—о. Василь стававъ у прыгоди киньмы и т. д. и т. д.

Раиса справди була вдячна йому за несчисленни дрибни услуги та рады, безъ якихъ вона въ чужому сели почувала бъ себе далеко гирше.

Опричъ того, винъ їй подобався. На їи поглядъ винъ бувъ гарный: одъ його високого чола были спокій и шляхетнисть, сири очи променили щыристю, освичували тыхымъ свитломъ циле облычче. И винъ бувъ нещасный, лышывшысь такъ рано удивцемъ. Раиса чула часомъ въ серци певну нижнисть, якась матерне почутте до сього знивченого жыття, и їй легше було выбачыты о. Васылеви, нижъ кому инчому.

По вид'їзди Таси, Раиса умовылась столуватыся у старої матушкы. Шо-дня утрехъ вони дилилы хлибъ-силъ. Це зблыжувало ихъ, немовъ ридныло. Раиса навить де въ чому впливала на духовного отця. Вона поволи зменшувала звичайну порцію чарокъ, яку о. Василь заживавъ при обиди, и врешти о. Василь зовсимъ зальшывъ пыты. Коли винъ росповидавъ їй, якъ винъ багато мигъ выпыты та скилькы часомъ выпывавъ, серце їи згвнялось гордистю, що отъ же вона змогла своимъ впливомъ выкореныты таку застарилу й згубну звичку.

Довги осинни вечоры вони проводылы разомъ за круглымъ столомъ попивської йидальни, пры свитли тмяной лампы. Пидъ буркотанне старої матушкы вельсь безконечни бесиды про Тасю, згадувалось у найдрибнищыхъ подробыцяхъ їи дытынство, їи выгадки, словечка. Вони укладалы пляны їи выховання, мріялы про їи долю. Атмосфера въ йидальни ставала теплищю, риднищю.

Осинній холодный морокъ, що облягавъ димъ и бивъ у викна дрибнымъ дощемъ, оддильявъ ихъ одъ цилого свита. Вони

почували себе на безлюдному острови и через те ще близьчмы одно одному.

Часомъ вони читали довги й скучни романы безъ кинцевыхъ картокъ, вытягнени въ комори зъ покрытой пыломъ завали. Читала Раиса. О. Василь ходивъ перехильцемъ по хати, закладшы руки въ кешени пидрясныка та схылившы въ задуми голову, а по стинахъ лазыла тинь кудлатого ведмедя.

Стара попада дримала. Инколы зъ просоння вона чиплялася до якогось слова, бурчала, стукала ципкомъ та росходылась такъ, що Раиса мусыла зупынятысь. И вгамовували, и зновъ точывся по хати ривный голосъ, бравъ штурмомъ хату осинній дощъ и лазыла по стинахъ ведмежа тинь.

Та справжними святными вечорами булы ти, колы о. Василь читавъ напысани имъ для недили проповиди. Винъ близьче присувавъ до себе чадну лямпу, закладавъ за вуха непокирни косы и обертався въ деспота. Найменчый шумъ, найменча, хочъ бы й похвальна увага старои матушки просто його розлючували. Винъ читавъ свій твиръ, и ясни очи його металы искры, а вибрующый голосъ, злегка гугнявый, выкидавъ цили стосы энергичныхъ сливъ. Зъ легкымъ рум'янцемъ на щокахъ, зъ глыбокою зморшкою помижъ бривъ—о. Василь громывъ своихъ парафіянь, якъ старозавитній пророкъ. Крадижки, неслухнянисть, п'янство, байдужнисть, вбывство души и тила—густою хмарою нависали надъ головами, а на зустричъ тій хмари йшла ще чорнища, ще гризнища хмара страшныхъ обицянокъ пекельной кары и пахла сиркою и дыхала полум'ямъ. А середъ цыхъ чорныхъ хмаръ, якъ билый невынный голубъ, здіймалась у высочинь огрядна постать натхненного проповидныка и вбирала въ себе зачаровани погляды обохъ жинокъ.

— Я имъ покажу, я ихъ допечу!—страхавъ о. Василь неприсутнихъ парафіянь.

Правда, все це було гарне й сыльне, та деяки мисця не довольнялы Раису. Й здавалося, що одни думкы треба було поясныты, розвыты, други зовсимъ выкнуты; до того алегоріи не завжды булы яснымы и консеквентнымы. О. Василь не допускавъ жадной крытыкы. Якъ напысавъ, такъ напысавъ.

— Ни слова змины!—роspалювався винъ.

Однакъ Раиса стояла на своему, доводиыла. Пчыналась палка суперечка, въ якій часомъ необережне слово зъ усть о. Василя

ображало Раису. Кинчалося на тому, що Раиса брала оливець и робыла въ рукопысу вставки та поправки, зъ якымы о. Васылеви такы доводилось згоджуватыся.

У недилю Раиса ранійше бигла до церкви, зъ нетерплячкою чекала проповіди. Вона уважно помичала, якый впливъ зробить проповідь на парафіянъ, особлыво въ тыхъ мисцяхъ, що byly змодификовани ею, и їй здавалося, що бабы зъ бильшымъ почуттемъ сякають носа, а облыччя чоловикивъ набирають розумнишого выразу.

Проповидь здавалась Раиси вельчньою, а о. Васыль гиднымъ здобутого тріумфу. Проминня тиі славы осявали и їи, бидну вчительку, бо й вона частыною свого „я“ впливала на массы. Це їи пидносило у власныхъ очахъ.

Потроху й непомитно Раиса прыв'язувалась до о. Васыля.

Особлыво видчувала вона це у ти дни, колы о. Васыль йиздывъ до благочынного або на з'їзды попивськи, и Раиса вечорами лышалась вдома. Вона нудылась, сновыкгала по своихъ чыстыхъ хатынкахъ, не знаходыла соби мисця. Школа выдавалась їй тоди сосною домовною.

Не знаючы, що зъ собою робыты, куды себе подиты—Раиса бигла до старои матушки. Цилый вечиръ удвохъ вони розмовляли про высоки душевни прыкметы о. Васыля й про те, яке то нещасте лышытыся удивцемъ у молодому вици.

Въ дывному настрои верталась вона одъ матушки и довго не могла заснуты. Лежачы на свому вузькому келейному лижку въ слабо освитленій свичкою кимнатци, вона чула въ грудяхъ прыплывъ теплои хвыли. Мымохить згадувався їй той радисный трепеть, зъ якымъ прыступала вона, дивчынкою, до прычастя, або тепла, солодка, до млосты прыемна молитва вирующего сердца. Давно це було...

Вона хотила бъ зновъ пережыты ти хвыли, упытыся ими. Та чы можлыво жъ це?

Вона лежала и сподивалася, що воно прыйде зновъ, те чысте, зазнане въ дытынстви почутте и якъ весняный дощъ ожывить засохле сердце... Вона сподивалася и разомъ зъ тымъ боялась сподиватыся...

И воно прыходыло.

Зъ высокосты, де вывся морокъ и куды Раиса зводыла очи, сплывала на одыноке сердце Божа ласка, и воно росцвیتالося, якъ квитка папороти, пышнымъ, хочъ недовговичнымъ цвитомъ...

Вона засыпала зъ одсвиженнымъ теплымъ тиломъ, ій було соромно и хороше, якъ дытныи писля довгого и ревного плачу.

Часомъ писля такои ночи Раиса чула у серци гостру й холодну крыцю. Та крыця ризала іи, раныла сердце, доводыла до роспуку.

— Не треба иллюзій, не треба оманы...—сердылась на себе Раиса.—Годи закрываты дійсність... я не дытына. Колы мое житте не вдалося, не можу жъ я осолодыты його цукеркомъ въ розмалъваній обгортци... Я не хочу себе дурыты, не треба мени марныхъ надій, не треба мени никдогъ й ничдогъ... Такъ,—никдогъ й ничдогъ...—Вона никого не хотила тоди бачыты, не ходыла обидаты, жовкла и худла за одынъ день и сухымы гарячымы очыма ризала якъ ножемъ.

Стурбованый, що вона не з'являється на обидь, о. Васыль заходывъ у школу, и хочъ Раиса крычала йому зъ спальни, що не хоче його бачыты, що въ неи голова болыть, сидавъ у свитлицы и доты потишавъ іи, поky вона не заспокоювалась...

И зновъ такы вона мусыла буты йому вдячною...

Раиса старалася оддячыты о. Васылеви чымъ могла, корыстувалась всякою нагодою. Здоров'е жъ о. Васыля вона взяла спеціально пидъ свою опіку. Доволи було о. Васылеви выскочыты безъ шапки въ холодни сины або у двиръ, якъ це винъ звыкъ завжды робыты, уже Раиса мчалась за нымъ навздогінъ зъ шапкою та зъ хусткою на шыю. Спочатку о. Васыль байдужно прыймавъ це пиклуванне, та врешти воно почало йому докучаты, особлыве, колы Раиса робыла йому сцены за те, що винъ не бережеться.

Вона не розумила, якъ можна не дбаты про здоров'е людныи, що мае обов'язкы не тилькы родынни, але й громадськыи. Винъ такой чыстый, такой идейный, зъ могутнимъ даромъ слова—муже й повиненъ впливаты, мусыть жыты для выщыхъ цилей, для добра своихъ парафіянъ. Винъ мае мисію.

Вона говорила зъ селянами про ту мисію...

Однакъ, помынаючы моменты невдоволення, Раиса мала свои прыемносты. Ранійшъ вона ніякъ не могла бъ повірыты, що така проста, звычайна ричъ, якъ пистъ, якій вона не надавала

доси жадного значиння, може буты джереломъ втихы. Столюючысь у матушки, Раиса почала постыты. Вона худла и блидла, чуючысь трохы ослабленою видъ посту пры важкій праці у школи, але та стрыманість, та дисципліна, якими вона підіймала духъ въ утлому тили, давала насолоду.

Другою втихою їи стала рання служба... Вона схоплювалася зъ лижка въ темній, выстуженій за ничъ хати, боячысь заспаты утренью й кыдала окомъ на годинникъ. Було ще рано. У викна дывылася зимова ничъ, зори тремтили въ морозному повитри, досвітчане свитло въ далекихъ хатахъ блымало, якъ вовчи очи. Вона блукала по темныхъ, ледве освітленихъ свичкою хатахъ, кулылася и тремтила одъ дотыку холодного повитря, а крокы їи гучно луналы въ околышній порожняви. Въ чорній одежи (иншу вона перестала носыты), зъ накынutoю на голову темною хустьною, вона, немовъ послушныця, бигла до церкви зъ першымъ дзвономъ. Тамъ, пры двохъ-трехъ жовтыхъ плямахъ свитла, сторожъ замитавъ помість, и пылъ одъ нигъ людськихъ сидавъ на грубо помальованыхъ богахъ, на убогій позолоти. Вгори высила темрява и гучала жалибнымъ акордомъ розбитыхъ дзвонивъ. О. Василь, розглажуючы ще мокри одъ вмывання косы, великими кроками проходывъ черезъ церкву и на швыдку стыскавъ Раиси руку.

Поволи по церкви, то тутъ, то тамъ, займалысь вогныкы, мовъ сходылы зори, на образахъ выступалы сухи и чорни облыччя, одъ входу чулося чалапанне нигъ, а по церкви розходылася струмкы сыва пара зъ ротивъ и носивъ перемерзлого людю.

Вся ця обстанова выкликкала у Раисы мольтовный настрій. Вона ставала за крыласомъ зъ правого боку передъ церковнымъ богомазомъ середнихъ викивъ. За нею сякався на цилу церкву старый дякъ и помекувавъ, пробуючы голось.

Служба почыналася. Раиса перебирала въ голови мольтвы; деяки зъ ныхъ здавалысь їй поетычными. Стоячы на колинахъ, вона выльвала ихъ зъ повного сердца и все дывылася на о. Васыля, наче чекала, що винъ забере ти мольтвы и однесе до Бога. Шепчучы слова покору й благання, вона помичала тремтинне червоныхъ усть пидъ темнымъ вусомъ, ловыла полыскъ сирыхъ очей и була певна, що одъ высокого, ажъ до лысыны, чола б'е тыхе свитло.

А колы о. Васыль въ хмарахъ сынього дыму здіймавъ свои пухки руки до першого проминня ранишнього сонця и волавъ до Бога м'ягкымъ, трохы гугнявымъ баритономъ, душа Раисына здіймалась на тыхъ згукахъ у высочинь и роспускалась тамъ, разомъ зъ дымомъ ладану, въ золоти недильного сонця.

Раиса перша пидходила цилуваты хрестъ.

Погидною й тихою верталась Раиса зъ церкви. Тило иі робылось такимъ легкымъ, наче вона зразу схудла, спына трохы млила, виддыхъ стававъ вильнищымъ. Вона сидала у своїй скромній свитлычци, застеляла стиль скатиркою и заживала проскурку, це пречысте тило Боже, зъ такимъ настроємъ, немовъ святный день далекого дытыства кыдавъ на неи свою тинь...

Праця въ школи втомлювала Раису, та не вдовольняла. Иі бильше цикавыла змина въ поглядахъ, нови почуття, напрямокъ думокъ—все це було таке нове, несподиване. Не можна сказаты, щобъ та змина дывувала иі—навпаки, вона не могла зрозумиты, якъ вона могла такъ довго жыты иншымъ жыттемъ, не пыла жывущою воды зъ крыныци, яку носыла у власному серци. Вона просто сама себе обкрадала. Теперь, дякуючы небесній ласци й помочи о. Васыля, передъ нею простяглыся нови стежки, знайшлась нова пожыва для серця. Раиса мала таке почуттє, наче пидъ твердою шкаралушою лялечкы у неи выростають барвни крыла и набирають сылы до льоту. Зъ покорою называла вона себе ученицею о. Васыля. Вона потребувала разъ-у-разъ чуты й бачыты свого вчытеля. Весь вильный часъ свій Раиса пересыджувала въ попивській господи. Вона навить рахувала день свій зъ тои хвыли, колы напоследокъ могла буты зъ о. Васылемъ. Решту вона охоче выкреслювала зи свого жыття.

Коло Риздвяныхъ святъ о. Васыль трохы занедужавъ. Раиса присвятыла хорому весь свій часъ, вси свои сылы. Вона зъ такимъ запаломъ выповняла обов'язкы мылосерднои сестры, що навить докучыла о. Васылеви.

Разъ вона прокынулась середъ нocy зъ ясною и страшною думкою: о. Васыль умирає. Вона могла бъ присягты, що хтось ий заразы сказавъ: „умирає“. Вона боялась думаты про це—и разомъ зъ тымъ уявляла соби блиде облычче зъ заплющенымы очыма на руци чорнои матушки и росхрыстани, схвильовани пердсмертнымъ виддыхомъ, груди.

Вона прыхапцемъ накнула на себе одѣжу и, мовъ загіпно-тизована, выбигла зъ школы. На двори снігъ сынивъ та гравъ вогнямы, въ морозному повітрі предмети здавались твердищымы, гострищымы. Навкругу було тихо й пусто. Снігъ рыпивъ пидъ Раисынымы ногамы (кальоши вона забула взуты), а вона бигла и уявляла соби: свитло у викнахъ, грюканне дверыма, оханне й лементъ, а на рукахъ у чорной матушки смертельно блиде облычче и напивъ мертви уста вымовляють *їи* им'я...

— Иду...—шепче Раиса, поспишаючы. Вона бижить що сылы, хочъ ноги пидъ нею тремтять и вгынаються. Вона не вирить, що добижить и посилає напередъ свою душу. Вона певна, що варто їй добигты—и станеться чудо, винъ оживе и одужає. Вся кровь збигається до *їи* сердца, и тилькы одно воно живе й готове до боротьбы.

Раиса чує, що ноги *їи* не вытрымають, ось-ось пидигнуться... Вона добуває останни сылы... додає ногама жвавости рухамы цилого тила... Та ось врешти блымнуло свитло... въ одному викни, у другому—и Раиса грудьмы наскочыла на фіртку у високому баркани. Фіртка зачынена. Раиса прыпала лыцемъ до шпары. Въ шыроку росколыну фірткы глянувъ на неї билый и холодный, якъ зъ крыгы, димъ зъ чорнымы заспанымы викнамы. Було тихо. Навить пси спалы.

Раиса оберлась плечемъ у фіртку и заплющыла очи. Не радисть, а втома обняла *їи*. Наче кровь, що збиглась до сердца, парю взялась у морозному повітрі, въ грудяхъ стало пусто и слабо.

Колы Раиса одкрыла очи—передъ нею въ сыньому сйяви билилы снігы, блыщала в'изжена дорога, дрималы убоги хаты, немовъ били грибы на чорныхъ коринцяхъ. Навить слиды у глыбокому снігу бачыла вона выразно, значыть це бувъ не сонъ, а дійсність.

Їй стало соромно.

Схыльвышы голову, вона тихо попленталась назадъ.

— Колы бъ хто не побачывъ, думала вона, озыраючысь. Вона боялась стриты свидкивъ своєи ничной мандривкы.

Скризь було тихо й безлюдно. Тилькы коло церкви сторожъ такъ несподивано ляпнувъ у калатало, що Раиса мало не впала.

На другый день Раиса довидалась, що о. Васыль спокійно проспавъ цілу нічъ и почуває себе слыве здоровымъ.

О. Васылеви почала докучаты безперестанна опика надъ його особю. Колы винъ выходывъ зъ хаты, його одежа пиллягала контролю; на нього намотували стилькы хустокъ, наче винъ збиравсь за трыдев'ять земель, фуфайкы жъ, сплетенои Раисою, винъ не мавъ права скидаты цілу зиму. Коженъ кашель, навить самый легкий, выкывавъ докоры въ необережности. Бракъ апетиту вивъ за собою усильни запрошування, а великий апетытъ—благання не об'идатыся. Це дратувало о. Васыля. Це просто якась змова проты нього. И чого їй треба видъ нього, тій старій панни!..

— Вы мени въ ротъ дывытеса, а сами ничого не йисте, скоро зъ васъ мощи будуть!..

Грубый тонъ и раздратованне о. Васыля ображали Раису. Вона покирно зносила його деспотызмъ; ничого не сказала йому, колы винъ прогнавъ Тетяну та найнявъ на їи мисце, кого самъ схотивъ, хочъ новый сторожъ вично стырчавъ у попивській пекарни и ничого не робывъ у школи.

О. Васыль не помичавъ того. За те Раиса выразно бачыла, що винъ ухыляється одъ довгихъ бесидъ та суперечокъ, яки такъ подобалысь Раиси.

Вечоры воны проводылы разомъ, хочъ то вже булы не давни вечоры.

Писля чаю стара матушка примощувалась пидъ грубою, ставыла передъ собою решето зъ пир'емъ и скубла, злегка дримаючы. Раиса простягала руку до кныжки и несмильво пытала:

— Може почытаемо?

— Е, не хочю, докучыло... Що тамъ у тыхъ романахъ? Не знаю, для кого воны пышуться—хыба для старыхъ паннивъ, щобъ кровь розгриваты...

Зъ цымы словамы о. Васыль кывавъ скисный поглядъ на Раису и позихавъ. Винъ чалапавъ по хати, позихавъ, нудывся, або сидавъ на канапку и зновъ позихавъ зъ смакомъ и зъ кряканнемъ.

Матушка за пир'емъ вторувала йому.

— Ты бъ пишовъ спаты, а то щелепы роздерешъ...—радыла вона йому.

— А справди пійду... чогось сонъ налігъ на мене,—позихавъ о. Василь и йшовъ спати, не вважаючи на те, що було ще рано и що Раиса съдила въ столовій.

Часто винъ забирався до пысання церковныхъ книжокъ, немовъ не помичавъ Раисы.

Инколы жъ його просто гедзь нападавъ—и тоди винъ стававъ нестерпучымъ: пускавъ Раиси шпылькы, глузувавъ зъ її екзальтаціи, осміювавъ навіть її поверховність, сперечався проты того, що самъ ранійшъ обстоювавъ. Стара матушка мусыла браты пидъ оборону збентежену й засмучену Раису, сварылась на сына и стукала ципкомъ, щобъ перерваты непрямну розмову.

Зъ прыйиздомъ на Риздво Таси видносны поправились. О. Василь зновъ ставъ мылымъ и веселымъ, а Раиса почувала себе добре, немовъ выкинула зъ пам'яты усе непрямне.

Та згода була не довгою; Тася швидко пойхала, и о. Василь занудывся. Винъ блукавъ по хатахъ млявою ходю, спустывшы голову, и не знавъ, що зъ собою робыты. Врешти одного вечора пидійшовъ до шафы, выинявъ пляшку зъ горилкою и нальвъ соби чарку. Раиса выдывылась на нього велькымы переляканымы очыма. О. Василь походывъ, походывъ и зновъ нальвъ чарку. Раиса зъ жахомъ дывылась на нього. Та колы винъ згодомъ нальвъ третю чарку, вона раптомъ знялась, мовчки попрощалась зъ о. Василемъ и выйшла зъ хаты.

Не роздягаючысь, не свитячы свитла, Раиса впала на кнапку у свой свитлычци. Вона лежала такъ тыха, прыгноблена, ростоптана и розумила лышь одно, що вона одынока. Одыноке, самотне, занедбане всима сердце сходыло кров'ю у темній сосновій домовыни. Надвори вывъ песь. Уперто, жалибно тяглася нота скаргы у темряви. Отакъ вона могла бъ выты, колы бъ мала сылу. Та на що выты? Вона буде лежаты тутъ безъ руху, безъ надії, ажъ покы ця питьма не зминьтєся у вичну. Якъ жыва квитка помижъ карткамы книжки. Вона не хоче чуты того чыкання дзыгаривъ, выття собаки; не треба всихъ тыхъ згукивъ, що нагадують жытте, хай буде тыша и невтышний щемячый биль одынокого, безнадійного сердца. Хай воно сходыть кров'ю...

Якъ довго лежала отакъ Раиса, вона не знала. Вона пам'ятае тилькы, що раптомъ почувала на свому сердце чыюсь теплу, мяжку руку. Вона расплющыла очы. Надъ нею, схыльвышысь, стоявъ Хрыстось, а на чорному лифи, тамъ, де було у неи сердце,

лежала його била й мягка рука. Раиси стало соромно и страшно. Вона скрыкнула и зирвалась зъ мисця. Прывидъ счезъ. Третьячою рукою засвityла вона свичку и обтерла пить зъ чола. Вона не могла зъ певнистю сказаты, чы то бувъ сонъ, чы прывидъ, вона тилькы й доси чула на серци дотыкъ теплои чужои руки..

Зъ того часу Раиса скорылась. Вона зъ покорою прыймала грубистъ о. Васыля, його усмишкы, нехтуванне, а о. Васыль немовъ упывався сылою влады надъ старою панною и все частйше выявлявъ їй погорду. Слыною обороною въ Раисы стала покора. Чымъ бильшь о. Васыль одпыхавъ їи видъ себе, тымъ зъ бильшою саможертвою вона прысвячувала йому свй часъ, свои сылы. Вона залюбки оддала бъ йому останню краплю крови свого серця. Колы бъ винъ одтрутывъ їи, якъ ледачу собаку, ногою вона зъ любов'ю й покорою прыпала бъ устами до тои ноги. Покора дывылась зъ їи велькыхъ очей, свityлась въ жовтому, высохлому тили. Вона черпала сылы у тїй покори, знаходила въ їй терпку насолоду, високу поезію. Груби выбрыкы о. Васыля Раиса прыймала за обявъ енергїи та непохытної воли, а його неуважне, неривне и, часомъ, згирдне поводженне зъ нею поясняла соби тымъ, що о. Васыль живе вышчымы интересами и йому трудно звертаты увагу на дрибныци. И вона залюбки прыносила въ даръ незвычайнїй людьни свое серце и свою покору, якъ їи навчывъ той, що лышывъ на їи серци теплый сльдъ руки.

Тымъ часомъ Раиса танула.

Разомъ зъ весняными водамы сплывало и їи здоров'е.

— Вы бъ порадылись ликаря, поличылыся,—говорывъ о. Васыль, зупыняючы поглядъ на їи восковому облыччи.

Вона ничого не одповидала, а тилькы дывылась на нього прозорымы, смутными очыма.

Весна здалася Раиси на те, щобъ що службы Божои ставыты у вивтари свижи букеты. То була їи офира. Вона вставала удосвита и зеленымы росяными ранкамы блукала по лукахъ, збираючы квитку до квиткы.

— Чы вы не захохалысь часомъ, що ходыте по досвиткахъ на rendez-vous ажъ за село,—жартувавъ о. Васыль, дизнавшысь про ти ранишни экскурсіи.

Писля службы одынъ зъ букетивъ Раиса брала соби. їй здавалося, що винъ зминявся. Запахъ и колиръ квитокъ ставалы сыльнищымы, свижищымы, наче ласка Божя, що сходыла пидъ

часъ видправы на вивтаръ, растуляла ихъ виночки. Раиса прытскала букетъ до усть и сердца и ставыла у себе на столыку.

Раиси мало було церковной видправы; вона ставала ще на колина передъ своимъ вивтаремъ, думала про Хрыста и посылала йому свои молитвы. Йому, одному Йому одкрывала вона сердце. Вона скаржылась Йому на свое житте—безбарвне, блиде, невдовольняюче. Навкругы ии пустка нима, безъ радощивъ, холодна. Вона не хоче такого жыття, воно не потрибне ий... На що жъ Ты, Боже, вклавъ у його вогонь, колы той вогонь лышь въ попилъ обертае ии сердце!... Ты самъ бачышь, якъ вона страдае, визьмы ии до себе, дай ий щастя, якого вона не зазнала на земли, якого прагне, мовъ пыты въ горячци... До нигъ Твоихъ, побытыхъ на хрести, вона складае свое одыноке сердце и всю сылу його коханья... Ты добрый, ты гарный, вона буде тоби вирно служыты, буде твоєю покирною невильныцею. Потишь ии! Освижи ии смажни уста! Положи на ии сердце свою руку, утышь бунтовльвыи трепеть його, якъ ты вже це зробывъ разъ!.. Боже!.. Исусе!..

Потиха прыходыла звидты.

Тыха, лагидна постать Хрыста спускалась до неи. Невымовна роскишь сповняла ии тило одъ його дотыку; въ солодкій млости вона тратыла тяму, а спопелиле сердце зновъ налывалось горячою кров'ю, палало небесною радистю... Невпынни слъзы змывали ии облычче.

— Ты розуміешъ,—вела дали свое оповиданне Раиса близькій прыятелици и шкильній подрузи, що несподивано зайихала до неи—ты розуміешъ: це людына незвычайна, не простый сільський пипъ... Колы бъ ты знала його высоки думкы, благородне сердце, його идейнисть, чыстоту душевну... ты бъ була зачарована имъ... Ты його побачышь, ты мусышь побачыты... Його може не вси люблять, бо винъ мае енергію й непохытну волю... Цій людыни не тутъ мисце, не на сели... Тутъ винъ пропадае... И отъ—уявы соби мое горе—винъ збирається до о. Йвана на храмъ...

— Яке жъ тоби тутъ горе? Хай йиде...

— Ты не розуміешъ, ты не хочешъ зрозумиты... Винъ не поыненъ туды йихаты... Тамъ не мисце йому... тамъ буде лышь п'янство, карты, гульня... Винъ мусыть буты сыльнымъ, винъ

мусыть буты выщымъ... Винъ кынувъ пыты... Я його такъ прохала, такъ благала, щобъ не йихавъ... Невже я... не вже винъ...

Раиса схлыпнула и замовкла: спазма перетяла голосъ.

Вона сыдила мовчки, а велики слёзы тыхо котылыся по іи выду, такому жалибному, нещасному, зъ выразомъ пытання й муки. Пальци хруснули одъ внутришнього болю, а затуманени слёзамамы очы дывылыся кудысь въ простору...

— Ты не розуміешъ,—почала вона зновъ, звертаючы мокре лице до прытелькы, але та перепынула:

— Ни, я дуже добре розумію: ты його кохаешъ.

— Що ты сказала?

— Я кажу, що ты його... и не скинчыла.

Раиса раптомъ одхытнулась одъ прытелькы и тыхо скрыкнула, якъ раненый птахъ.

Передъ нею мыгнула блыскавка, а пидъ ногама запалася земля.

Глыбока, морочлыва, чорна безодня.

Раиса потыху спускалась туды, и зъ очей іи поволи счезала рожева одъ заходу, закутана въ зелень кленыны, церква...

1901.
Чернигивъ.

М. Коцюбынський.

* *
* *

Що зи мною таке—я ніякъ не збагну...
Мовъ ховаю я въ серци якусь таину,
Мовъ ношу-бережу въ соби скарбъ дорогой,
Що сьгодня я радый, щаслывыи такый!
Лехкыхъ образивъ, тиней проносятся рій
У прозорій имли розколысаныхъ мрій;
Вырынають, зныкають, у мли мыготять,
Буцимъ крѣламы ти херувымы тремтять...
Чы побачывъ я въ снѣ любку-мрію мою
И видъ неи почувъ вперше слово: „люблю“;
Чы то свитли надїи, ясни прочуття,
Що такъ гарнымъ здалось мени бидне жыття?
А въ души ще гудуть, ще лунають писни,
Ще брелять у нїй струны іи голосни...
Мовъ въ тумани блужу, не отямлюсь видъ сну...
Що зи мною таке,—не збагну, не збагну...

М. Вороний.

Змії.

Оповіданнє.

онця вже не видно. Воно потопло въ червоно-рожевимъ полум'и холоднои вечерньої загравы. Темрява нечутно вийшла зъ таємныхъ недривъ свиту и обгорнула все чисто навколо.

Се її царство.

Помалу гаснуть на заходи червони плямы вечернього сяєва. Зловистно темніють хмари, немовъ догорають останни жарыны видъ огнища, що въ глухому, холодному степу розвела вночи бидолашна лядына, щобъ передъ смертю зогриту свою знесылену, наморену душу.

Воны скоро погаснуть. Воны вже погасають. Небо потемнило. Немає ни зирь, ни мисяця. Заступає холодна ничь.

Ось проризавъ питьму летючий метеоръ. Пролынувъ геть далеко понадъ обрїємъ и погась, мовъ невидома рука кынула ото въ воду жменю яскравого прыску. Тамъ десь, у свитовому простори, счынылась дрибна космична катастрофа.

Темни люде кажуть, що то пролетивъ змії...

Умыть погась одблыскъ того летючого пожарыща, и ничь стала немовъ ще темнійша и холоднійша.

Горе тымъ, у кого пидъ таку добу немає теплого прытулку, хто, холодный, не може простягты до теплои грубы сво-

ихъ старыхъ тремтячыхъ рукъ, хто, натруженный, не мае спроможности лягты въ тепле, м'яке лижко и заснуты пидъ захыстомъ геня сем'и!...

* * *

Въ жытти кожнои людны бувае оттакый холодный зимовый прысмеркъ. Темрява старосты, хворобъ и пид'упаду духу жде кожного зъ насъ. И горе тымъ, кому въ сій темряви не сяе, хочъ здалека, огонь братерської чыстои любовы, горе тымъ, хто вже кынувъ у огныще жыття останню трисочку и баче, якъ вона горыть и догоряе, ледви-ледви жевріе и потимъ береться сывымъ холоднымъ попиломъ. Ще хвылына—и винъ розвіється геть...

Горе биднымъ и занедбанымъ. Горе холоднымъ и голоднымъ. Горе всимъ старымъ и пид'упалымъ!..

На тому холодному червоному неби гасне не вечирня заграва, а убоге жытте безталанныхъ людей. Такъ... вы погаснете... Вы загубытесь у мори свитовой темрявы, у хвыляхъ забытты... Але не кленить тыхъ, хто остається отуть, на варти жыття сіеи убогой планеты и хто ще мае спроможность зогриваты душу на огныщи жыття, кому прывитно сяють огни недовгочасного кохання и дружбы, и хто ще зовсимъ не думае про темряву смерты.

Прыйде часъ—и воны погаснуть.

Погаснуть у холодныхъ обіймахъ смерты...

* * *

Въ сирій убогій щоденщыни, мовъ у тому холодному зимовому прысмерку, жытте вымальовуе ризноманитни людськи по-статки и рысы бидолашногo людського истнування.

Мени ввыжається вельке, обшарпане село, оточене навкруги шахтамы, и я бачу бабу Супруныху. Хто въ Пустій Гребли не знавъ бабы Супруныхы?.. Не було мабутъ такого й хлоп'яты, щобъ уже бигало на власныхъ ноженятахъ по брудній селянській вулицы и не знало бабы Супруныхы. И знали вси. Або краще мовыты—дратували вси.

Хата бабына стояла зъ самисенького краю Пустои Гребли, ажъ тамъ, де проходе зализныця и стоить будка. Стара у неи хата. Половина ии, по дымарь, уже розвалылась, а друга тежъ туды хылыться. Нема кому тиі удовынои хаты пидперты, пиддержаты, та й ни до чого: баби все одно. Все остогыдило ий, почынаючы одъ ии чотырьохъ малолитнихъ сырить-онукивъ, собакъ сусидськихъ,—до дякивъ и попивъ, навить до всього свиту. Все ии дратувало, усе глузувало зъ неи, мучыло ии, и все вона прокляла и вылаяла безъ лику разивъ. Лайка и клятьба була ии утиха.

Стара, прыглухувата, суха, згорблена, зъ блыскучымы злымы очыма, якъ мара, проходила вона по слободи и пидбирала де дровынячку, де кизякъ, де ганчирку. Влитку вона що-дня проходила увечери вслидъ за чередою и голымы рукамы збирала у видра ще тепли товарячи липахы. Дома вона зъ ихъ робыла на зиму кырпычъ. А диты вытыкалыся зъ ворить и крычали ий услидъ: „Супруныхо, тю, тю“!... и прыкладалы ий всяки призыща.

Супруныха лаялась. О, якъ вона лаялась! Въ свою лайку вона вкладала всю свою ненавысть до людей, выливала весь свій гнивъ на ихъ, всю свою злобу и весь пекучый биль одъ образь жыття.

Тією лайкою вона мстылась надъ усумъ свитомъ, а може тилькы надъ своєю долею...

* * *

Наблыжалось Риздво. Снигу було мало, якъ и завжды буває въ тій краини. Земля выхла, вымерзла и репалась видъ морозу. На поли, на рилли, вона роспадалась на дрибни крупынкы, и вить розносывъ той порошокъ геть по ланахъ и запорошувавъ нымъ и той снигъ, який де-не-де залягавъ по стерни.

Стоялы добри морозы. На сели топылы що-ранку печи и що-вечора грубы. Але баба Супруныха топыла пичъ тилькы черезъ день и у неи въ хати було трохы чымъ теплійше, ніжъ на двори. Стари у викнахъ рямы зъ побытымы шыбками и позалиплювани, чымъ трапылось, понамерзали. На двиръ кризъ ихъ не було выдно ничого. Зъ ихъ теклы патьокы и замерзали на стинахъ. Доливка не пидмиталась никоы. Велька стара пичъ ку-

рыла. Диты, немьти, нечесани и голодни, пустувалы и, зъ голоду та знечев'я, были одно одного, кусалысь и дралысь за уши и волоссе. Въ хати весь день стоявъ галась. Замурзани, блиди, худи и дыки, Супрунышыны онуки были мало подибни до дитей. То были бильше якись звиренята, дыки и зли, котрымъ ни що не завважало перекусыты одно-одному палець, передряпнуты щоку и товктысь ногамы по облыччю у меньшыхъ себе.

Батько и маты ихъ померлы тры роки назадъ. Маты такъ умерла, а батька завалыло у шахти. Його навить не одкопувано. Дуже глыбоко завалыло, и всю ту шахту залыло водою. Видчытавъ священникъ похоронъ надъ тією шахтою, немовъ надъ могилою, та й годи. Никому було позыватысь зъ хазяиномъ тієї шахты, а самъ винъ личывъ зайвымъ забезпечыты сем'ю свого безталанного робитника, колы та катастрофа и безъ того наробыла йому багато клопоту и втратъ. Покрутылысь, було, бия бабы найизжи зъ повитового мистечка „брехунци“-адвокаты, щобъ вона доручыла имъ у суди позываты за сырить, але ничого не вдіялы. Баба боялась ихъ и не хотила увиходыты зъ нумы въ яку небудь спилку. Зирвалы вони тымъ часомъ дешыцю зъ хазяина шахты, буцимъ то за мырову зъ Супруныхою, и злынулы геть изъ села. Такъ на тимъ дило й стало. Довелось баби самій годуваты усихъ своихъ онукивъ. Чымъ вона ихъ годувала, и якъ годувала, те знала вона сама.

Якъ тилькы почало холодаты, диты не выходылы на двиръ. Не було въ чому. Старшый хлопецъ, Романъ, якъ треба було выйты, выбигавъ босонижъ. И винъ страшенно кашлявъ. Менши зовсимъ не выходылы, и все писля ихъ зоставалося въ хати. Баба лаялась.

— У, катаржни, тилькы й знаете, що трискаете та паскудыте. Народылысь, вылупкы, на мою голову!..

А їй треба було тилькы початы лаятысь, и вона лаялась и лаялась безъ перестанку.

* *
*

Писля завтрыого Риздво. Баба зранку пишла зъ дому и не верталась до обиду. Въ обидь вона прыйшла. Принесла два сухари и окраецъ жытного хлиба. Диты видъ холоду позарыва-

лись у плахитте. Побачывшы хлибъ, вони кинулись до бабы. Вона зъ лайкою й бійкою дала имъ йсты. Зсила сама. Не було воды, треба було йти по воду. Лаючысь и стогнучы, пишла вона до крыныци. Прынесла воды, затопыла пичъ, велила Романови пидкыдаты кизякивъ, а сама полизла на пичъ, щобъ трохи по-дриматы.

Спала вона не довго.

Йй прыснылось, що старый ии, що вже рокивъ зъ двадцять якъ померъ, запрягае на двори коняку. „Сидай“, каже, „стара! Пойдемо!“ Дывыться баба и дывується: на двори лито, а винъ запригъ кобылу въ саны. А черезъ тыны дывляться сусиде, тежъ уже давно померли, сміються й крычать: „сидай, бабо!“ И коняка повернулася и выскала зубы, мовъ сміється, а очы такъ и грають. Ушы прыщулыла.

Баба злякалась и прокынулась.

Наказавшы дитямъ сыдаты тыхо, вона выйшла зъ хаты и пишла повзъ зализныцю. Тамъ вона вранци нагледила дровынячку, що валялась не прыбрана. Вона йшла, и все у неи въ голови стоявъ той сонъ. „Кобыла“, думала вона, „се та кобыла, що старый купывъ колысь у Кленовому. Коров'ячку продавъ, а кобылу купывъ... Казавъ, що у цыгана. Ще видъ неи було й лоша. Вовкъ задавывъ улитку... Прыбигло додому... кровь тече... само труситься... А кобыла ирже до його. Такъ и здохло,—черва завелась“.

Баба йшла дали и зновъ думала: „А сусиде?... вси вже померлы, вси... Де жъ тая дровынячка?—неначе тутъ десь бачыла. Чы зъ того боку чавункы?.. Треба туды сходыты“. И зновъ плетуться думкы у неи въ голови: „Охримъ бувъ... добряча така людына... Везе якось снопы. Постричались, а винъ и каже: „та й молодыця, любо подывытысь: якъ макъ на городи“!... А я йому: „та й козакъ: якъ у толоци будякъ“!...—Сміється“...

И Супруныха соби осмихнулась. Давно те такъ було. „Тоди ще Охримъ бувъ рудый-рудый, а якъ ховалы, то бувъ сывый тоби, сывый!.. Повзуныха—думае дали баба—пообищала четвертыну сала на Риздво. Треба надійты“.

И думкы ии повылысь, потеклы, чипляючысь одна за одну, в'ючысь понадъ ии убогимъ жыттемъ, якъ у-осены дымъ понадъ залытою дощамы, черною и холодною землею. Невесели думкы.

Четверо онучать—треба ихъ якость прогудуваты старій и хворій баби!

* *
* *

Уже починало вечориты, якъ пойиздъ № 3, засвितывши лыхтари на паровози, мусивъ вирушаты зъ станці Крутой. Машынысть выпывъ у буфети и закусывъ. Горилка и закуска пидбадьорылы його, и колы винъ прыйшовъ до паровозу, то почувавъ себе добре и навить весело. Ударывъ утрете дзвонькъ, затурчавъ оберъ-кондукторъ и пойиздъ, свыснувши, рушывъ у степь, хукаючы густымы клубкамы билои пары.

Мынули водокачку и полынули-понеслись по ровній лошчыни, помынаючы и будкы и будошныхъ стороживъ зи згорнутымы короговкамы. Витеръ дувъ назустрічь, свыстивъ и видносывъ геть у простирь и дымъ зъ паровозу, и ти искры, що часомъ вылиталы зъ його дымаря и летилы яку хвыльну вкупи зъ дымомъ. Воны летилы и погасалы. А пойиздъ гурчавъ, стугонивъ, торохтивъ и, выгнаючысь на узгиряхъ, мовъ велычезный змій, хутко котывся по холодныхъ рельсахъ.

Машыныста змогавъ сонъ. Горилка додавала йому тепла, и винъ, одійшовшы у затышокъ, дримавъ. Йому се не первына. Кочегаръ порався бия печи. До станці було далеко.

— Спустымось у лошчыну,—дасы свыстка,—сказавъ машынысть.

Кочегаръ не видмовывъ ничего. Винъ самъ добре знавъ свое дило и ображався, що йому роблять загадъ у такій дрибныци: видоме дило, що передъ кожною слободою треба подаваты свыстка! Се знае кожень неукъ. А винъ йизде не першыи рикъ и самъ уже бъ давно змигъ статы за машыныста.

Пройихавшы килька верстовъ горою, пойиздъ почавъ спускагтыся у лошчыну. Вже темнило. Далекo спереду наливоручъ блымамы огни. Тамъ було село и шахты. Село простяглось понадъ ричкою; крайни хаты його пидходили ажъ пидъ гору, до залызныци. Воны мрилы у питъми мовъ стогы и, здавалось, ишлы назустрічь пойиздови, сувори и мовчазни.

Колы пойиздъ зовсимъ наблызвывся до села, кочегаръ давъ свыстка. Згукъ голосно розлигся понадъ селомъ и видгукнувся на другому його кинци, те жъ пидъ горою. Кочегаръ зачынывъ

пиддувало, и поиздъ, помынувшы витрякы, подався геть повзъ городы.

* * *

„Треба неодминно, не гаючысь, пидты до Повзуныхъ“, думала баба Супруныха, идучы повзъ зализныцю и йй, голодній, намореній, ввыжалась та четвертына сала, що йй поменялась даты Повзуныха. „Де жъ тая дровынячка?.. Мабуть по той бикъ, биля Ковалевого городу“...

И Супруныха пиднялась на насыпь.

Коваливъ городъ бувъ дали и треба було пройты ще зъ-пивъ гонивъ. Спустытысь зъ насыпу въ тимъ мисци, де баба зибралась на його, було незручно, дуже круто и склызько, и баба мусыла йты дали просто насыпомъ. Думкы ии снувались недбало и безъ ладу. Вона думала про ту дровынячку, що бачыла биля Ковалевого городу. То мабуть бувъ шматокъ старои люшни, а може й полудрабка. Такъ ни, здається, на йому була смола. И чомъ вона не взяла його тоди, якъ нагледила? Теперь отъ иды, шукай: може вже хто другый пиднявъ. Вже смеркло. Гляды, ще й не побачышь. А ногы болять, мовъ не свои, ледви-ледви тупотять.

И зновъ йй згадався ии сонъ. И вона мовъ заразь передъ себе бачыть, якъ ихъ сира кобыла повернула зъ-поза дугы голуу, дывытыся на неи и сміється... Така страшна... А очы такъ и грають... А дидъ, такой маленький, мовъ хлопчыкъ, то забижыть зъ одного боку, то зъ другого: „сидай“, каже, „стара!.. Сидай“... И сусиде сміються. Чого вони вси сміються,—адже жъ вона ничего такого не зробыла, щобъ сміяться зъ неи?..

У бабы важко стыснулось сердце. Такъ йй стало себе жалко, такъ важко на души...

* * *

Коваливъ городъ уже бувъ не далеко, и тилькы що баба налагодылась сходты зъ насыпу, якъ йй здалось, мовъ щось разомъ ризко-ризко засвыстило, загуло, и земля пидъ нею задрижала. Вона зъ жахомъ обернулась назадъ... Просто неи ды-

вылось трое страшныхъ блыскучыхъ очей. Сяево видъ ихъ падало на насыпь и рельсы... И рельсы блыщали одлыскомъ того сяева и мовъ тяглись до неи, якъ довги руки якого страховыща, щобъ захопыты ии, не даты ий утекты.

Вона мовъ зкам'янила... Ноги не двынулись, щобъ переступыты рельсы. Серце перестало бытысь... И пойиздъ—вона зъ переляку навить не догадалась, що то винъ—и пойиздъ зъ розгону наскочывъ на неи, збывъ и пидобгавъ ии пидъ себе и, обликшы парю, клацаючы, почавъ жуваты ии...

У неи въ очахъ такъ и зосталысь ти страшни тры ока и блыскучи холодни руки...

* * *

Пойиздъ зупынылы. И колы стали шукаты бабы, то знайшлы ии усю поризану, покручену, безъ нигъ и головы.

Пойиздъ килькы часу стоявъ биля села, выпускаючы клубкы дыму и искръ. На його у викно здалека зъ горы тымъ часомъ дывылась молоденька панночка, що прыйихала додому на Риздво изъ школы. Вона дывувалась, чому то пойиздъ прыпынввся тамъ и любувалась хвылямы дыму и пары. Ий здавалось, що то зупынввся тамъ страшный змій, про котрого вона чула колысь стилькы казокъ; що той змій стоить и дывыться, выглядае соби здобычы. Горять у його очы, а искры и дымъ летять видъ його подыху понадъ селомъ... Ий боязько и гарно. И здається ий, що вона—та царивна, той змій мусыть ухопыты ии на свои мицни крыла и занесты геть въ незнани край...

Колы трыхы згодомъ пойиздъ пишовъ дали и заховався за косогоромъ, то ий зробылось сумно, що ии зваблыва мрія не справдылась... А на насыпови въ той часъ стоялы люде и дывылись на кривави останкы безталанной людыны. Кровъ на рельсахъ и на земли уже застыгла... Тамъ дійсно пролетивъ змій, тилькы винъ пидхопывъ на свои крыла не молоденьку романтычну панночку, а стару, безпрывитну бабу Супруныху и кынувъ на симъ свити чотырьохъ ненагодованыхъ и не прыгритыхъ сырить.

* * *

Погасла остання искра вечирнього сяева. Немае и слиду видъ неи. Ничъ, холодна, безпросвітна ничъ, обгорнула все навколо,

Ничъ на вики обгорнула и бидну бабу Супрунуху...

О, не проклены насъ, безпрывитна душе, блукаючы по безодняхъ свиту, сумуючы и згадуючы свое мижъ насъ бидуванне.

Ни, проклены насъ, безталанна душе, насъ—нагодованыхъ и зогритыхъ, нежалислывыхъ и безжурныхъ, бо маемо очы й не бачымо людського лыха, маемо ушы й не чуемо людського стогону!...

М. Черняескый.

•

Якъ я вмеръ.

Оповиданне.

I.

вмеръ.

Про се я вперше довидався зъ широкого друкованого аркушу, званого „Щоденне Слово“ и выдаваного справди що-дня въ мисти Днипрови.

Въ сьому аркуши, середъ „посмертнхъ звистокъ,“ я прочытавъ такой допись:

„Нова несподивана смерть: умеръ Евгенъ Сагайдачный. Кто знавъ його, чытавъ його пысанья, той розуміе, яка се втрата. Його невелички поемкы та оповидання виршомъ—то справжня окраса украинському пысьменству. Се—литературни перлыны, наскризь проняти сумомъ-жалемъ. И така велька сыла авторового таланту, що винъ прымушуе чытача зъ собою плакаты й сумуваты надъ недолею людською та разомъ и высоко пидносыться духомъ угору, вбачаючи ти высокосты, до якихъ може сягнуты непереможный духъ людський.

„Але не дурно таки сумни поезіи невчасно згаслого автора. Тяжке було йому жытте. Винъ мусывъ безъ одпочыну гыбиты надъ нудною, нецикавою, нерозумною роботою, щобъ добыты соби й свой сем'и шматокъ хлиба. Та праця мучыла його, дратувала, вбывала йому сылу. Тилькы невелички частынкы своего часу мигъ винъ даваты литератури.

„Останними часами винь тяжко занедужавъ и поихавъ на село. Сьогдни наспила звистка, що винь умеръ, и його тамъ уже поховано. Смерть спиткала його на тридцять четвертому роци жыття. Земля тоби перомъ, чесный робитнику, талановытый и щырый поете!“

Я не знаю, чы были правдою въ сій звистци хвалы моему талантови, але все инше не було выгадкою, оприче, звисно, одного... Чы и се, ся новына про мою смерть, такожь мала быты правдою?

Адже я такы й бувъ дуже хворый, тилькы мени здавалося, що я не вмеръ, а трохы очунявъ на сели. Поихавъ я туды безъ жинкы й двоухъ моихъ дитей. Есимъ, на жаль, не можна було: мене поклыкавъ на село Дмитренко пожыты въ його лито, але поклыкавъ самого... А сем'я тымъ часомъ подалась у гостыну до жинчыного батька, въ маленьке повитове мисто. Се було добре, бо не треба було платыты за кватырю та своимъ коштомъ харчуватыся, а въ насъ останними часами стало дуже сутужно на грошы: мои „литературни перлыны“ не давали мени, звисно, ниякого заробитку, службу мусывъ я покынуты черезъ хворобу. А якъ тая служба давала мени на мисяць тилькы п'ятдесять карбованцивъ, то въ насъ, звисно, що мисяця ничо́го не зоставалося, оприче... того, що были вынни въ крамнычку, чы ще куды... що правда—вынни не багато, бо жылы обережно: яки были жыткы,—таке й жытте.

Дакъ ото, подужчавшы трохы на сели та занудывшыся вельмы за сем'єю, я зважывся ии одвидаты. До Днипрова я доплуганывся за пивкарбованця зъ дядькомъ, що йихавъ зъ села у базарь; звидсы мавъ увечери зализныцею податыся до миста В., де жыла моя Ксеня... А покы зайшовъ, просто зъ базарю, до миськои чытальни и попрохавъ соби часопысы за останній мисяць. Бо на сели сього добра не було: моему прыятелеви Дмитренкови полытыка байдуже, то винь газетъ и не чытае, а я тымъ цикавлюся. Почавъ чытаты и начытавъ...

Кынувся до иншыхъ часопысивъ, ажъ и тамъ у двоухъ уже е звисткы. Умеръ та й годи! И вси жалюты! Навить бильше: хвалюты и кажуть, що вмерло щось надвычайне.

Не могу зрозумиты!... Може се не я?

Сыджу соби здывованый середъ зовсимъ порожньою чытальни, колы се ввыходыть двое якихсь добродивъ; молоди ще

хлопци: одинъ студентъ, а другой у звычайній сѣжи. Я сядивъ у куточку, трохы затулений шаховою зъ книжками, то вони мене й не помитылы. Посидалы.

— А що, дала бібліотекарка останнє чысло „Розмовы?“—пытає студентъ.

— Ось.

— Що тамъ є?

— Оповиданне Радюкове... виршы... ось рецензія на театр...

— А некролога Євгена Сагайдачного нема?

Я нашорощивъ уха: мій некрологъ у нашому літературно-науковому органи. Якъ бы я пишовъ просто до Савенка—на його йде теперъ мій примирникъ „Розмовы“,—то вже й прочытавъ бы.

Але ни, добродій одказує:

— Ще нема.

— Охъ-охъ! Коли то мы доживемо до другого такого пышного поета!

И видразу я зареготався на всю хату.

Два чытачы ажъ посхоплювались зъ стильчивъ,—такъ ихъ налякавъ мій несподиваний регить. Вони глянули въ мій кутокъ, але, побачышы, що хтось сыдыть, заховавшысь за велькымъ аркушемъ часопысу, подумалы, мабуть, що чоловикъ щось чудне начытавъ. Заспокоились и посидалы знову гортаты „Розмову“.

А мене все обнимавъ смихъ, тилькы я подужувавъ його и сыдивъ мовчки.

Я згадавъ свій першы выступъ на літературну арену, якъ я, рокамы передъ дванадцятьма, пославъ до „Порады“ першу свою поему „Молоди надіи“. Се була тоди моя найголовниша праця. Я и перепысувавъ багато разивъ, вироблявъ, перероблявъ, не поспышаючысь, бажаючы прычепуриты и якъ лялечку, и врешти пославъ до друку.

Пивроку дожыдався видповиди, а тоди попрохавъ вернуты рукопысь. Ще пивроку все пысавъ до редакціи, та ажъ на четверте проханне прыйшовъ до мене видпысь,—я його й доси пам'ятаю до слова!

„Высокоповажаний Добродію!

Редакція „Порады“ въ справи Вашого стыхотвору пови-домляє, що годи го выдрукуваты, позаякъ Вы допустылысь въ

ему радикальныхъ взглядивъ разомъ зъ маловажаемъ виры греко-католицькою. Легко видиты, що отси стыхы:

„Обрыдли всимъ плачї й зитханнїя,—
Покиньмо гратыся словами!
Де стилькы лыха й бидуваннїя,
Тамъ треба пособлять—диламы!“

цихують собою напрямокъ радикальный, позаякъ тутъ не згадуєсь о національни святощи и натякаєсь на идеаль соціалистичный. Такожъ уступь:

Будь вильный духомъ самъ, и всимъ
Давай на воли жыты:
И тимъ, хто йде зъ хрестомъ, и тимъ,
Хто безъ ксьондза стає робыты!—

захвалює атѣизмъ, а то єсть протывно греко-католицькїй религїи.

Опроче Вашымъ стыхотворомъ ображуєсь моральнисть, позаякъ героиня ваша цилуєсь зъ героємъ до браковинчанїя.

Не можемо увзглядныты Вашего желанїя що до зверненїя скрыпту, позаякъ той то скрыпть затратывся.

Зъ глубокомъ поважанемъ...”

Якъ мене вразывъ сей лысть! Я бувъ тоди такой молодой,—думавъ соби, що се щось надзвычайне. Скулькы я потимъ ще видбиравъ отакихъ лыстивъ!... И врешти навчывся смїятися зъ ихъ такъ, якъ смїявся сьогодни.

Охъ, се справди чудово! Послухайте лышь, якъ воно є.

Чоловикъ повиненъ платыты людямъ за те, що за для ихъ працює! Нїякий политыко-економъ певне не понявъ бы виры, щобъ таке могло статыся, але жъ воно справди такъ, и се знавъ и знає мало не коженъ украинскый авторъ. Винъ творывъ, працювавъ, а колы хотивъ друкуваты, то мусывъ оплатыты чорныло, перо, що въ те чорныло вмочавъ, паперъ, на якому пысавъ, почту, яка видвозыла його рукопысы, часопысь, до якого винъ посылавъ те пысанне, и за се буты свидомымъ, що дев'ять кращыхъ його творивъ пидуть до редакційного коша, а ледви де-

сяте, найгірше, выдрукується зъ чудовыми редакційными виправками. Бо колы авторъ пысавъ:

Нове чудове почуванне—
До краю ридного коханне
Прокрынулось, и за думкамы
Не спавъ винъ довгымы ноцамы,

то редакція, виправляючи „нариче украинське, щобы стыхъ бувъ въ языци рускимъ“, мистыла:

Чудне новее почуване—
До витчыны любовъ-кохане
Прокрынулось, и за думкамы
Не спавъ винъ довгымы ноцамы.

а друкарня додавала въ останньому рядку дви манюсиньки помылкы, и тоди выходило:

Чудне новее почуване—
До витчыны любовъ-кохане
Прокрынулось, и за думкамы
Не ставъ винъ довгымы ногамы.

Не лише було й тоди, колы, добувшы врешти право друкуваты свою покаличену червонымъ чорныломъ поему на Вкраини наддніпрянській, авторъ оддававъ за неи въ друкарню останни двадцять карбованцивъ. И яки марни були його надіи не то на литературну славу, а навить и на те, щобы вернулись ти лехко-важно видняти въ сем'и грошы,—про те знали тилькы мышы, добри украинськи мышы, що завсигды берегли ридныхъ авторивъ одъ сорому прызнатися, що ихъ книги лежать у сховыщу цили!...

И отъ теперь—подумайте лышь!

Я, харпакъ, злыденный пысарчукъ у курній канцеляріи, якого такъ часто зневажало „начальство“, який хочъ и раювавъ иноди, спысуючы свои думы й мріи, але мавъ яку сотню чытачивъ и циле море байдужосты, а часомъ и зневагы до своихъ творивъ, я—пышный поеть! Чы се жъ не чудасія?!

Очы знову несподивано зустрилися зъ початкомъ некрологу: „Нова несподивана смерть. Умеръ“... Чортъ вить що, яка

нисенитныця! И якъ се могло статься? Пиду до Савенка ропытаюся.

Савенко бувъ мій товаришъ,—мы колысь служылы въ одной канцеляріи, тилькы шо винъ згодомъ перейшовъ на липшу посаду до земства, а я лышывся тамъ, де й бувъ. Винъ завидувавъ господарськымъ бюро, шо мало продаваты селянамъ усяке добре насинне та деяке хлиборобське нарядде, мавъ тамъ соби й кватырю и не багато роботы,—жыты добре було. Я любывъ його за веселу, жваву, хочъ и легковажну й легкодумну вдачу, и якъ живъ у городи, то мы часто бачылысь и одынь одному ставылы въ прыгоди.

Дакъ ото жъ пиду заразь до його. А въ тимъ... Заразь же можу зустриты въ бюро людей, а разъ шо пры людяхъ не хочу зъ имъ про се говорыты, а друге—я жъ умеръ, то можу такого дурня зъ самого себе зробыты середъ зовсимъ чужыхъ людей, шо й годи! Пиду липше ввечери, якъ попоночіе и якъ Савенко буде самъ. А покы буду мертвыи. Се у всякому рази цикаво, хоча й не вызволяе видъ почування, цилкомъ суперечного такому становыщу, тако жъ и становыщу моеи кышени: почування, шо я хочу йсты. Вытягъ калыточку, поражувавъ, скыльки мени треба буде на билетъ до В. и таке инше, и выразно побачывъ, шо мій голодъ мае право выявлятыся тилькы на двадцять копійокъ. Зъ имы пишовъ до дешевой йидальни, звидты до велького миського саду. Тамъ зализъ у гуцавыну и чытавъ до ввочора...

II.

По вулыцяхъ уже скрызъ посвтылыся лыхтари, якъ я зайшовъ у двиръ господарского земского бюро. Двери до Савенковой кватыри булы не замкнени, и я ввійшовъ у темный передпкой, никога не стрывшы.

— Хто тамъ?—озався Савенко зъ своей свитлыци.

— Я.

— Хто—я?

Чую, якъ винъ устае, йде. Ввыходытъ, держучы въ рукахъ свытыльныкъ изъ свичкою, саме тоди, якъ я у темному кутку скыдаю зъ себе пальто.

— Ты самъ?—пытаюся.

— Самъ,—одповидае винъ,—але жъ...

Чуты щось непевне у його въ голоси. Пиднимае вгору свичку, сылкуючыся дужче мене освітыты.

Я выступаю зъ темрявы и простягаю до його руку.

— Але жъ,—одказую,—здоровъ!

Якъ бы вы бачылы, якъ винъ зблидъ, якъ затремтило въ його се чысто выголене пидборидде, якъ винъ подався назадъ!... Якъ широко-широко глянулы його злякани очы, а рука зъ свичкою такъ трусылася, що свитло ажъ ходоромъ ходыло.

— Чого жъ ты не хочешъ зо мною здоровкатися?

Винъ роззявляе рота, хоче щось сказаты, але чуты тилькы, якъ цокотять йому зубы. Врешти выхоплюваецься йому зъ усть якыйсь згукъ, щось отъ якъ: ва-ва-ва-ва...

Такъ бояться люде смерты, такъ бояться того, що з'язуе сѣй свить зъ тымъ—невидомымъ никому свитомъ!...

Чого жъ винъ тремтыть? Винъ, раціоналисть, що не вирить ни въ яке тогосвитне жытте!

Але мени стае його жалко.

— Дурню!—кажу,—невже ты думаешъ, що я справди вмеръ? Хыба брехлыви некрологы мають сылу вбываты хочъ бы й хвору людыну?

Я хапаю його за руку. Винъ сылкуецься вырваты ии въ мене, але я не пускаю.

— Я не мрець холодный,—дывысь, яки теплы въ мене руки! Чого ты сахашся мене?

Потроху винъ очунюе, почынае розумиты. Мы йдемо до його въ хату, сидаемо. Його чепурне, зъ тонкымы рысаы, облычче ще нервово-неспокойне, и била выкохана рука зъ довгымы пальцямы ще тремтыть ледвы помитно, закручучы русявы мянки вуса.

— Роскажы жъ мени врешти, якъ се сталося?—каже винъ.

— Що?

— Та що ты... що тебе...

— Що мене на той свить ордыновано? Але жъ про се бильше вы, нижъ я, мусыте знаты, бо я бувъ не на тому свити, а тилькы на сели и сьогодни звидты прыйхавъ. Роскажуй липше ты, якъ це все сталося!

Винъ почынае росказуваты, и выходыть дуже просто и дуже незрозумило. У „Щоденному Слови“ прочытавъ винъ мій некрологъ. Уражений кынувся до редакціи и звидты довидався, що некрологъ прыславъ Семень Лучкивський, нашъ знайомый, просто-

зъ свого хутора, де винъ завсигды живъ улитку. Савенко заразъ же до його напысавъ, але видповиди доси не має. Чы Лучкивський выгадавъ такой недотепный жартъ, шобъ пиддуриты людей, чы його самого одурено,—Савенко не знавъ.

Вразъ винъ ударывъ себе по голови.

— Чого ты?

— Якъ бы ты знавъ, шо въ мене має сьогодни буты!...

И зареготався. Я ще николы не бачывъ, шобъ винъ такъ реготався,—такъ и залывається! Упавъ на канапу, та ажъ качається, ажъ крыкомъ крычить.

— Чы ты,—кажу,—не здуривъ?

— Ой!... Ой!... Ой!...—репетуе,—ха-ха-ха!... И ты здурієшь... якъ я тоби... ха-ха-ха!... щось скажу!...

— Кажы!

Де тамъ! Регоче й регоче,—слова не вымовыть.

— Чы ты не панночка зъ гистерыкамы? Годи!

Удовольнявся врешти зъ реготу, тилькы слъозы втырає та каже:

— А чы ты знаєшь, шо въ мене сьогодни вечеръ зъ гостямы?

— Ну, то що?

— И знаєшь, черезъ що той вечеръ?

— Де жъ бы я знавъ, колы я лежавъ у труни мертвый!

Пиддився, ставъ, знявъ руку вгору и показавъ пышно:

— Сьогодни въ мене литературни помынки по Євгенови Сагай-дачному, нашому поетови, помынки зъ рефератамы, спивамы, декламаціямы и видповидною до випадку, дуже доброю товарьською вечерею, по тры карбованци зъ особы.

— Савенку, ты не дурышь?

— Бодай бы я старымъ „фыломъ“ довику лышывся, колы брешу!

Страшенно божыться!

— Стрывай,—кажу,—не занапашай своєи души,—я вирю!

Почавъ винъ розказуваты, хто буде, шо, якъ...

— А шо,—каже,—лепсько?

— Чудово!—видказую.

— Мусышь дякуваты землякамъ, шо хочъ вони за твое литературне жытте й не дбалы, дакъ дуже щыро дбають за твій литературный похоронъ. Трызна буде пышна,—за вына й за горилкы дбає Папушенко,—то жъ знавѣць!

— Та невже й цей буде?

— Не турбуйся: винъ реферативъ не чытае, навить чужыхъ не слухае... але жъ хыба може бути вечера безъ Папушенка, а украинський патриотичный збирь безъ вечери?... Охъ, и це все мусыть загнуты, бо ты оживь!... А въ тимъ...—спынывся винъ,— знаешь? У мене есть идея!

— Яка?

— Пышна и оригинальна! Сыла нечуваныхъ, вражающихъ эффектывъ!

— Кажы!

— Ни, спершу ты повиненъ податы мени слово, що прыстанешъ до мого замиру и зробишь що я скажу. Не страхайся: тоби ничего не треба буде чыныты, тилькы сыднты й слухаты. Можешъ ты се?

— Можу, абы не занадто дурне слухаты.

— Уже яке буде!... *Ты мусышь буты на своему литературному похорони.*

— Якъ то?

— Да такъ! Вечирь одбудеться въ зали господарського бюро. Я тебе садовлю оцюды за стину, въ ту свитлицю, де я сплю; зъ неи двери въ залу. Воны завсигды замкнени и туды ниhto не ходыть. Я ихъ одимкну, троxy видхылю и посаджу тебе билиа ихъ у темряви. Тебе ниhto не помитыть, а ты всихъ побачышь и почуешь. А що?

— Але жъ... я... не охочый до пидслухивъ.

— Яку дурныцю ты кажешъ! Колыбъ се навить булы й пидслухы, то я розумю, що се неморально про живыхъ, але мертвы... Сподиваюся, що середь ихъ мусыть буты троxy инша мораль. Врешти тутъ някыхъ и пидслухивъ нема: ты будешъ на своему литературному похорони, а сподиваюся, що коженъ мрець мае жъ право буты на своему похорони!

— Бильшь-меншь... колы винъ справди вмеръ.

— Дурныця! Ну, в'явы соби, що ты въ летаргии! Се не такъ важко. Адже бильша частына нашихъ землякивъ лежить у патриотичной летаргии по килькадесять рокивъ, та й ничего—почуваются дуже добре и не хочуть навить и прокыдатыся.

— А неправда жъ,—иноди й прокыдаются.

— То воны тилькы кризь сонъ белькочуть. Спробуй и ты троxy поспаты. Ну, триси! Побудешъ такъ скилькы схочешъ, а тоди,

въ одну чудову мыть, одчынышь двери и выйдешъ передъ товариство. Охъ, яка се пышна картина буде! Яки кольорысти ефекты! Середъ писноты й нудоты нашего жыття!... Подумай лышь, поете! Невже се тебе не прываблюе?

Мене справди почынала зваблюваты оригинальнисть становыща. Такъ воно трохи мовъ и не гараздъ, та зновъ же се було таке невыинне и такый, зъ усякого погляду, высокооригинальный unicum, що я не мнгъ опертыся спокуси. Ахъ, украинський авторъ мае въ своему жытти такъ мало веселошывъ, що може врешти дозвольты соби, яко вынятокъ, таку невеличку и зовсимъ не шаблону порцію смиху!...

Я згодывся

Мы пробазикалы вдвохъ ище зъ пивъ годыны, ажъ покы вдарывъ першый дзвонккъ. Тоди я пишовъ у темну хату. Вона була поручъ изъ Савенковымъ кабинетомъ и мала двое дверей: одни въ кабинетъ, а други въ залу. Я замкнувъ перши и сивъ биля другыхъ. Савенко пишовъ одчыняты гостевы, наказавшы мени:

— Тилькы не поранься выиты: дослухай усе, а тоди вже й выходъ.

III.

Мени добре було выдко кризь трохи видхылени двери частыну залы. Гости, паны й паны, молодежи и старши люде, сидылы й стоялы. Середъ модныхъ дамсьыхъ суконь брало очы яснымы блискучымы колирамы два-тры украинськихъ убрання, та й поручъ изъ билымы комирчыкамы червонилы де-не-де зъ пидъ чорныхъ сурдуть вышывани сорочки й кольорысты стьошкы. Чуты було, якъ стыха брязкало намысто на дивочыхъ шыяхъ, але розмовъ уже не було, бо вси наготувалыся слухаты речныка, що тилькы оце сивъ за окремый столыкъ. Се бувъ Тысовський, старый сывый дидусъ, симпатычный и простой, дыректоръ одніи великой институци. Давній и давно скам'янилый місцевый украинофилъ, але загально поважанный чоловіккъ. Винъ казавъ уступну промову—коротку, просту, але чулу. Винъ говорывъ, що Евгений Сагайдачный бувъ дуже талановытый и дуже нещаслывыый поетъ. Багато винъ казавъ лыха, и се зыбралыся люде виддаты його дорогій пам'яти шанобу.

У мене ажъ очы сльозамы зайшлы, якъ я слухавъ сю щыру промову. Теперъ я бувъ певенъ, що дидусь Тысовський справди не мигъ мени дати посады въ своій институци. Кажу: *теперъ*, бо въ той часъ (то було передъ трьома рокамы) мени здавалось инакше. Але жъ мени такъ тяжко тоди було жыты, що я певне не мигъ безсторонно поглянуты на речы: втратывшы одну посаду, я п'ять мисяцивъ шукавъ другою, мы попродали за малымъ не все, що въ насъ було... Мени здавалось, що видъ одного слова Тысовського залежить дати мени посаду въ тій институци, де винъ бувъ найстаршымъ паномъ, и що за ти п'ять мисяцивъ не одному винъ и й давъ... Певне, се моя помылка була...

Вмеръ батько нашъ
Та й покынувъ насъ!..

Жалибно-жалибно озвалося по зали тужлыве голосинне. Спивцивъ мени не выдко, але чуты ихъ голосы и ти слова жалю й слизъ по втрати дорогого, любого... Боже мій! се жъ про мене спивають, бо и я жъ умеръ, покынувъ ихъ, а вони за мною жалкують, тужуть по мени... И сльозы закапали въ мене зъ очей, мени стало жалко самого себе—моихъ молодощивъ минулыхъ, сонцемъ не осяяныхъ, хмарами засмученыхъ, мого жыття недовгого, але тяжкого—зъ короткымы квитчастымы хвылынамы любовы й могучого надхнення, зъ довгымы осиннымы рокамы никому не корыстною працы, що вбывала тило, вбывала душу... Цытьте! Не спивайте бильше, прыпынитесь! Бо не вытрымаю и заплачу голосно!..

Спивъ затыхъ...

Хтось пишовъ по хати за столыкъ. Хто жъ то? Бычыкъ! Маленьке, в'юнке, скризь улазлыве,—отъ же й тутъ за стиль улизло.

— Выскоповажане добродійство! — почавъ.—Мени прыпала сумна повинність податы вамъ жыттепись нашого кебитного поета. Ця повинність и сумна мени й люба, бо мы булы зъ покійнымъ найкращымы друзямы, найщыришымы...

(Друзямы?—перепынула ти слова моя думка...—Яки жъ то й друзи, якъ тилькы й того, що служылы въ одній канцеляриі? А надто я завсигды не любывъ сього Бычыка за його злый лептлывыи языкъ та за те, що встрявавъ скризь, куды не треба).

— Такъ, винъ бувъ мени другомъ... Ну й, звісно, мени не разъ доводилось пособляты приятелеви въ його справахъ... по приятельському...

(Пособляты? Винъ—мени?)

— Бо винъ бувъ поетъ, а поетъ—людына безраhubна, николи, знаєте, не розуміє що то берегты грошы... Якъ є, то розскыдає, а потимъ доводиться бидуваты... Поезія и марнотратство, то такъ, знаєте, дви сестри ридни...

(Мое марнотратство?)

Потимъ винъ коротенько подававъ мій жыттепысь и казавъ, що я завсигды мріявъ про высоки идеалы.

— Ну, а жытте, знаєте, далеке видъ тихъ идеаливъ, такъ черезъ те мій приятель мало стривавъ однодумцивъ... Навить у свой сем'и не стривавъ, бо тамъ його не розумили и не пидтрымувалы... Я, звісно, не про диты його кажу,—воны занадто мали...

То се винъ про мою Ксеню? Про неи, що тильки й живе моими думкамы, надіямы й порываннямы! Якъ винъ сміє такъ гыдко набрихуваты? Взагали, якъ винъ сміє про все це говорыты? Яке його дило?! Ни, мушу выйты прыпыныты се!

Я вставъ бувъ та й спынився: ни вже, дослухаю до краю хочъ сього...

А винъ говорывъ дали:

— Ну, звісно, мій приятель такы трохы й самъ бувъ выненъ, що не багато прыдбавъ прыхильныкивъ... Бо мавъ таку вдачу, що!.. Отъ, знаєте, якъ звычайно: поетъ, посланецъ небесъ, „глаголомъ жечь сердца людей“, и думає, що николи не помыляеться въ своихъ думкахъ, и обороняє ихъ дуже вже палко... И людымъ просто въ вичы такъ и высловлює все, що думає, хочъ бы воно имъ и нелюбе... Я вже йому про се й казавъ, та й не разъ, дакъ де тамъ! Ну, та я йому се прощавъ... Але жъ не всякий, знаєте, мигъ його такъ розумиты, якъ я, та й прощаты,—черезъ те винъ и мавъ багато ворогивъ... Але мы булы приятелямы. Мы такъ часто чытали одынъ одному свои творы, и винъ дуже хвалывъ мои переклады зъ Лермонтова... (Я, знаєте, Лермонтова вже чымало переклавъ). Я подававъ йому идеи не до одного його поетычного оповидання виршомъ, а винъ звирывъ мени напысане до мого перегляду й редакціи... Шкода тильки, що пысавъ винъ потроху и не справдывъ тихъ надій, на яки дававъ право його талантъ...

И винъ балакавъ, балакавъ, балакавъ и такъ брехавъ, що мени ставало вже чудно. А люде, повирывшы, ще й подякували йому оплескамы, якъ винъ уставъ з-за столыку.

А туды вже сидае новый речныкъ. И сього добре знаю— Тыщенко. Добросерднй чолов'яга, закоханий у мои виршы та й у мене потроху. Оцей справди мени часто пособлявъ и навить тоди, якъ я бувъ безъ посады, прыйнявъ насъ зъ усією сем'єю до себе на кватырю, хочъ йому й самому тисненько було жыты (винъ учителювавъ у миській школи и мавъ тамъ у йй дви маленьки свитлычки). Його вельке щыре облычче зъ кудлатою бородою и дытячи добри очы мають сьогодни якыйсь особлыво поважный выглядъ: розгорнувъ верчычокъ паперу, чытатыме крытычний оглядъ моихъ творивъ.

И чытавъ докладно, шыроко й довго. Багато було библіографіи, багато хвалы й цитатъ зъ моихъ пысаннивъ, але жъ, Боже мій! якый дывный нетямъ! Я николы не думавъ, що винъ такъ мало мене розбирае, ся добряча душа! Яке нерозуминне моихъ найкращыхъ найголовнишихъ думъ и почуваннивъ! Якымы вбогымы, шаблонowymi, банально-прылызаными, обмежено-прстойнымы появлялыся вони, перейшовшы черезъ призму його „крытыкы“! Невже я колы щось таке пысавъ або казавъ? Колы таки й справди мои пысанния, то яке жъ я маю право зватыся поетомъ за сю банальну сичку зъ капустою? А винъ усе говорыть! Любый мій! По правди я тоби вдячный за твою простомовну, нелукаву до мене щыристь, але жъ пожалій мои пысанния!..

Отъ уже йому прыплискують, навить Савенко. То це вси згоджуютьса зъ имъ?..

И колы вже треба було переглянуты мои пысанния, то чому жъ сього не зробывъ—ну, хочъ Дашецькый—винъ же професоръ литературы?..

Якась панночка, процвитаючы ясноколирными стричкамы та блышучы дукачамы й намыстомъ, проказуе мои виршы. И писля попередньої крытыкы я въ кожному ихъ слови несамохить шукаю тіей шаблоновой дрибнодухой обмеженосты, за яку мене разъ хвалено...

Що се? Невже се винъ буде промовляты, Котовський? Чоловикъ, якому я завсигды здавався запородою въ оци, якый усе жытте бувъ мени найгиршымъ ворогомъ, шкодывъ мени скрызъ,

спотыньга кусаючы, якъ зрадлыва собака! И винъ мае промовляты и лицемирно хвалыты мене, шыплючы въ души зо злосты?

Такъ, винъ сивъ за стиль, и я бачу просто себе його выкохане, выпещене панське облычче, зъ коротко пидстрыженою боридкою, зъ ласкавымъ медянымъ усмихомъ червоныхъ губивъ. Отъ чую його солоденькый голосъ:

— De mortuis aut bene, aut nihil—святе правыло, и я його шаную бильше, ніжъ хто иншый. Черезъ те я ни въ якому рази не насмилюся ничего казаты про саму особу нашего небижчыка-поета. Говорытому тилькы про литературни його творы.

Мени полекшало: винъ мене не хвалытыме, тилькы лаятыме,—це все жъ липше.

— Все згоджуються, що Евгенъ Сагайдачный мавъ пречудовый поетычный хысть, бо жъ безперечно треба маты хысть, щобъ пысаты таки гладеньки виршы. Виршь у його справди легенькый, бо авторъ не надужывае його и здебильшого йде туды, куды веде його виршь, одминяючы, видповидно до його, и змисть свого твору. Змисть же въ його звычайно дуже цикавый, бо дорогой нашъ поеть пысавъ на пекучи сучасни темы, добираючы таки, яки оброблялы вже вси поэты-сучасныкы, и такимъ робомъ темы ти вже малы—сказавъ бы такъ—патентъ на цикависть. Зрозумило, що въ такій роботы винъ не мигъ не сходытыся дуже зъ тымы авторамы, що попередъ його про це пысалы, але винъ завсигды бравъ у ихъ тилькы найкращи, найпоетычниши мисця. Се не значыть, що высокоталановытый авторъ не бувъ оригинальный—навпаки, оригинальность його поглядивъ завсигды выявлялася тымъ, що загально дозволене здавалось йому злочынствомъ, а загально гуджене—хвальнымъ диломъ. Черезъ те де хто дававъ йому догану, що його докоры за для насъ неоправдани, а його порады або неморальни, або практично-непрыдатни. Я жъ не буду ганыты, бо кожень мае право казаты що хоче. Творы незабутнього поэта довго ще будуть у насъ чытатыся, бо писля Шевченка у насъ занепадъ поезиѣ, и мы не маемо кращыхъ авторивъ... хоча винъ пысавъ такъ мало, що його творы—крыхоткы, колы ривняты до того, що зробылы инши пысьменныкы...

Досыть мени вже того! Я видимкнувъ двери и выйшовъ у Савенкивъ кабинетъ. У зали лящала оплескы Котовському за промову. Я видчынувъ двери зъ кабинету въ залу и ставъ на порози.

Саме въ цю мыть усе товариство встало (певне—се бувъ антрактъ) и безладно рушыло по зали, жваво розмовляючы.

Килькы чоловика, и попередъ усихъ Котовський, ишли купкою просто до кабинету и побачылы мене. И видразу ихъ облычча видминылыся. Смертельна блидисть окрыла ихъ, очы спынылыся, вырячывшыся на мене, рухы вмерлы... тилькы въ Котовського, що стоявъ попереду, трусылыся щелепы. Скам'янили вси безъ згуку.

Тымъ часомъ заздрілы мене й инши и вразылыся такъ саме. Вси занимлы, прыкыпывшы до мисця, и тилькы дывылыся, дывылыся на мене божевильно-эляканымы очыма, просто страшнымы на цихъ блидыхъ облыччахъ.

— А-ахъ!—почувся жиночий скрыкъ, и килькы десяткывъ людей, якъ одна людына, видразу кынулося назадъ, у ти куткы, де попереду сыдили, збылося въ купу, якъ отара, тремтючы передъ вовкомъ. Мижъ мною та имы стала порожнява велькои залы.

— Прошу сидаты, панове!—промовывъ я, проходючы до столыка.

И вси, якъ одынъ, силы, загыпнотызовани безмирнымъ перелякомъ.

И я сивъ за столыкъ.

— Прошу выбачыты, панове, що я перепыню вамъ хвылыны видпочынку... Але вы такъ багато говорылы сьогодни про мене, що бувъ бы я незвычайный, не озвавшыся такожъ.

Воны слухалы, сыдючы нимо, нерухомо—цилкомъ такъ, якъ отъ дытына посадыть рядъ ляльокъ, говорыть до ихъ, якъ до живыхъ, а вони слухають мертвымы ушыма и дывлються мертвымы очыма.

— На-й-самъ передъ дозвольте направыты одну важну помылку: на жаль, я не вмеръ, я живой, и авторы моихъ некрологывъ трохы поспышылыся.

По всій зали рокотылося шыроке вильне зитханне пивсотни людей, и облычча, си били кам'яни облычча, ожылы, заворушылыся.

— Щаслывый и дывный выпадокъ, якого творцемъ бувъ певно богъ поезіи Аполлонъ, привывъ мене на мою власну трызну, и я почувъ соби посмертныи судъ... Я дякую за слова прыхыльни та щыри до мене, яки я тутъ чувъ. Дозвольте жъ и мени теперъ сказаты трохы—не про себе—ни!—але про насъ, украинськихъ пысьменныкывъ.

Я замовкъ на хвылыну. Въ зали панувала надзвычайна мертва тыша. Бильша частына сыдила похнюпывшысь, инши—вступившы въ мене очы.

— Я заразь тутъ чувъ докирѣ, що одурюемо надіи, мало твoryмо... Правда!... Але... У поэта въ голови є мозокъ, а въ грудяхъ почуваннє... Си дви речы прызначено на те, щобъ службыты поезіи во им'я щастя ридного краю й народу. Але поезія у насъ має зъ усього тилькы недогрызкы: той мозокъ зсидає канцелярiя, чы контора, а почуваннє вытрачується на еквилибрыстыку мижъ мрiями про вильный свитъ шырокий и порозуминнемъ зъ слугамы запаморочення. На поезію має поетъ килькы сонныхъ одъ утомы хвылынъ, якъ що ихъ не забере йому хатній клопоть... Наша интеллигенція! Чы є вона? колы є, хай знає, що за килькы десяткывъ карбованцивъ на мисяць продасться мозокъ нервивъ и кровъ серця нашого поэта! А вони жъ належуть ридному народови—сей мозокъ и ся кровъ! Вы чулы, якъ продають невильныць у гаремы? Гынь изъ зненавысты до покупця, але кохай його, бо винъ тебе купывъ! Ось вамъ поетова душа-невильныця! Хай вона рыдає, хай вона крычыть, б'ючысь у хыжыхъ кихтяхъ,—нихто їй не пособыть: се жъ такъ натурально—буты проданою на базари,—до чого жъ тутъ крыкъ? Лицемирство—всяки слова про любовь до ридного слова й народу—доки истнiє сей ганебный продажъ!

— Середъ пустыни живе у насъ поетъ. Його слово—гласъ вопiющого въ пустыни. Якъ мало живыхъ середъ цихъ трунъ изъ трупамы духовныхъ невильныкивъ чужомовного сусидського розуму! И йде поетъ своимъ шляхомъ самъ соби, а люде, а його интеллигенція сама соби. О, якъ бы вы знали, який винъ сырота духовный! Йому прыхылыты головы ниде, бо винъ живе велькою идеєю, а середъ васъ... Се жъ тилькы парадъ, си ваши роковыны и усяки зборы, парадъ, годящий сьогодни тилькы на те, щобъ завтра про його забыты середъ крутеню усякыхъ вашихъ дилъ!... Дилъ!... У васъ мусыть быты тилькы одно дило: щасте ридного народу! Де воно въ вашому жытти, въ вашихъ сем'яхъ? Тамъ рабство, невильныцтво духовне, безмирно гирше, нижъ рабство физичне. Тамъ батько не вчыть свои дытыны видаваты ридному народови вси свои сылы, вси свои думы, вси свои почування—все свое щасте и вси свои слъозы. Все чуже

поетови въ вашихъ кам'яныцяхъ и труною, труною пахне видъ ихъ! И докы не огыднуть вамъ ти пахошы, докы не станете ворогамы тымъ людямъ, якымы есте теперь, доты сыротою блукатыме по свиту спивецъ вельчныхъ замиривъ, и його писня тяжкымъ рыданнемъ буде, палкымъ докоромъ вамъ, що хочете спаты мертвымъ сномъ тоди, якъ уже свитае свить...

1901. Ш. 10.
У Чернигови.

Б. Гринчѣнко.

Б ы т в а.

Буковинські Карпати.

Гора біля гори стоять разомъ въ нимій велычи, одягнени въ смерекови лисы.

Ризно сформовани, вганяються пидъ небеса, стоять такъ нерухомо тысячы литъ; кепкують соби зъ кожної змины, що передъ ихъ очыма видбувається, роскошуются у власній краси, свидоми своєї довичности.

Багато пасомъ гиръ Кимполюнгського повиту ще вкрити пралисамы. Темно-сыньою зеленю мыготять зъ далечны, а оглядани зъ сусиднихъ вершынь здаються въ сываво-сынихъ мракахъ недоступными.

Въ околици Руської Молдавыци зійшлыся два пасма ривно-бижныхъ гиръ такъ близько, що долына, яка ихъ дилыла видъ себе, могла буты выгіднымъ місцемъ хыба для бутного потоку. Де та долына шыршала, або ставала ще вузшою, де губылася цилкомъ,—не знавъ ніхто докладно. Не було тутъ выдно ніякои дороги, ніякои стежки, ніякого найменшого слиду людського жыття. Долына тягнула ся закрутамы, розпираючы горы и бережена направо и наливо залисенымы вершынами, губылася, вразъ изъ весело бижучымъ потокомъ, помижъ стинамы гиръ, що неначе ій наперекирь десь-не-десь мало не доторкался.

Тутъ панувала всюды таємна тыша. Царювала роскишь у рослынности, краса въ барвахъ фльоры, а на горахъ таке багатство зелени, що якось ажъ прыгноблювало чоловика.

Зелено-брунатный, высокий по колина мохъ буявъ, николи не топтаный, лагидными хвлямы у мокравій земли пралиса. Зъ його не надто густо вырыналы сосны; ихъ викъ можна було вгадаты, але красу неможна змалюваты. Ихъ пышни короны пестылыся зъ хмарами и знссылы надъ собою тилькы сяево сонця.

Десь-не-десь лежалы на земли дерева велетни, пидрыти и поборени викомъ або и рсколени громомъ. Спочываючы въ травы, зверху оброслы мохомъ, а въ середыни булы порожни и порохнави. Биля ихъ буяла молода деревына, знызу шыроковита, а вгори струнка и повна молодой гнучкосты. Спивъ птахивъ—ридко чуты.

За те частійше въ тыши, немовъ церковній, выразно чуты голосный шелестъ и трискъ, немовъ ламанне зсохлого гилля и мало не завсигды—сумовытый, далеко сягаючий шумъ...

Ридко колы витеръ ворущывъ гилле. Ледви при найсильнійшимъ выхру хыталысь верховиття.

Здавалось, що сумъ прыбувавъ десь зъ далекои площыны, ловывся въ витахъ, розходывся важкымъ зитханнемъ по лиси и боровся зъ густымъ гиллемъ, щобъ знову выйты на простирь.

.....

Колы свысть локомотывы розтявъ уперше воздухъ схованой мижъ гирськымы стинамы долины, пройняло щось столитни дерева на горахъ немовъ блискавыця.

Зъ льюкомотывою прыбула жменька людей. Вони ледви важылысь ступыты черезъ недоступный беригъ пралиса въ його глубинь.

Туть не выглядало буденно.

Навкругы панувала незвычайна тыша. Воздухъ бувъ холодный, вогкый. Текуча жывыця зъ порепаной коры деревъ твердла на воздуси и наповнювала його своимъ запахомъ. Высокий мохъ не дававъ легко ходыты. Коринне деревъ, грубе, немовъ рамена, вырынало гадюкою зъ моху; тверде и уперте, сплетене одно въ друге, тягнулось дывоглядными перстенымы въ глубинь лиса, котра, сповыта въ зелену теминь, дыхала непрязнистю.

Одынъ зъ тыхъ, що прыбулы, вдарывъ зализнымъ топирцемъ по старій смереци, що на пни и рослы грибы, мовъ велики ластив'ячи гнизда.

Вона здригнулася. Видколы жыла, не чула ще на соби сокыры. Ударъ той розлягся по цилимъ лиси, и вси дерева здер-

жалы виддыхъ; безгучна тыша, повна дожидання, розислалася и почувлося звильна и wyraзно слово: „зрубаты!“

Неначе церквою пробигло лисомъ: „зрубаты!“ — „Зрубаты!“ задзвенило недалеко и заразомъ въ тій самій хвыли въ найдальшій далечыни. Воно оживыло цилый лисъ и розбигалось турботно по всихъ його кутахъ, не завмираючы...

„Зрубаты!“ Воно перейшло въ шелестинне. Зъ того поставъ стривожений шепить, зитхання, врешти пиднявся шумъ, немовъ видъ выхру, наповнивъ далеко-высоко воздухъ, якъ шумъ моря, що ажъ ставало лячно, збывся пидъ хмары, а на останку зашумила буря.

Небо затьмылося гризно-чорною барвою, а тоди почалася вона—гирська буря.

Тяжки крапли дощу стали падаты.

Зразу одыноки и таки тяжки, що лыстки пидъ ихъ вагою задрижали и зашелестили, а потимъ частійши, а врешти скиснымы течіямы. Блыскавыци летили въ смереки, росколювали безъ мылосердя найкращи пни, а гримъ пробувавъ розсаджуваты горы. Зъ такимъ лоскотомъ и гукомъ потрясавъ нымы, неначе бъ хотивъ ихъ прысылуваты выступыты зовсимъ изъ свого непохытного супокою. Здавалось, що горами котылысь велетенскы кули, выклькувани видъ часу до часу мыготячымы блыскавыцымы.

Потимъ утыхло, и дощъ падавъ безъ упыну. Голосно и хлыпаючы падавъ винъ.

Въ лиси стемнило.

Нерухомо, зъ здержанымъ виддыхомъ стоялы стари дерева, прислухаючысь сій появи, а тымъ часомъ молоди похытувалься злегка безупынно. Зъ кушивъ, що росли на краю лиса, капалы вельчезны крапли дощу въ мохъ, а потикъ у долини метався брудно-нескладнымы хвылямы по каминю впередъ, голосно шумуючы и порываючы все зъ собою: квиткы, пстругы, сухе гилле, тутъ и тамъ зирвани грудкы земли—мчався въ зовсимъ непогамованій, безумній, доси николы не выданій роспуци.

Одного хмарного поранку почалася бытва. Въ вузькій долини збудованою залізною колією, що ии тыны немовъ срибни змін вылыся коло потока, прыбувъ тягаровый поиздъ.

Ворожий сыкъ, проймаючий, пронызльвыи свысть оповистывъ його прыйиздъ.

Недалеко кинця тои зализнои коліи станувъ винъ, сопучы та выкыдаючы люто чорни перстени дыму вгору.

Прывизъ ворога.

Винъ выйшовъ.

Зъ грубымъ облыччемъ, въ подертій засмальцьованій одежи, зъ неповоротнымы, видъ тяжкои праці знівечынымы рукамы, узброеныи лысчучымы сокырамы, тяжкымы зализнымы ланцюхама, самъ собою зовсимъ поганый на выдъ—такый прыбувъ винъ.

Одынъ орель, що сывивъ недалеко на стримкій скели и прыглядався тому всьому зъ найиженымъ пирремъ, розмахнувъ вразъ шыроко своымы крыльмы, вдарывъ нымы вражено и люто и збывся вгору. Кружывъ довго, немовъ зворуженыи, надъ тою околыцею, видтакъ спустывся блыскавкою въ скиснимъ напями въ долину, задержався тутъ на хвылыну, пиднявся описля наново вгору, сымъ разомъ вже цилкомъ нешвыдкымъ летомъ, и щезъ въ сывыхъ хмарахъ, мовъ навикы пропавъ. Несказаныи сумъ розислався горама, якыйсь передсмертныи настрій...

Все ждало; дерева не хыталыся. Найстарши стоялы уоружени въ гордысть и недоступныи и не вырылы, щобъ який нападъ бувъ можлывыи. Адже стоялы тутъ стилько рокивъ—цили столиття! Бачылы, якъ багато умирало и выростало, прожылы не одну весну, не одну зиму; бачылы такъ часто скидъ сонця, прекрасного, золотомъ осяйного сонця; въ його жарко-червонимъ свитли ранкомъ купалыся, а ввечери воно ихъ благословляло; оперлыся не одному выхрови.—а теперъ малы бъ полягты иншою смертю, нижь ихъ предкы, що повалылыся самы зо старосты або видъ блыскавыць?

— Смишно!..

Але вони не хотылы хытнутыся; не хотылы навить найлекшыимъ шумомъ показаты свое счудуванне! Тилькы молоди... Колы бъ тилькы молоди не хыталыся такъ лехко!

Почався нападъ.

Зъ дыкымъ крыкомъ „гурра“ почалы його наймыты. Вони вдерлыся зъ котячою зручныстю на першу гору; одынъ хотывъ другого выпередыты, неначе бъ се мало буты геройскымъ вчынкомъ на циле жытте: буты тымъ, якого рука прыложила перша сокыру до праписа. Та ба! Вони натрапылы на опиръ. Облудныи

брунатно-зеленый мохъ осузався пидь ихъ грабижливными рукамы, и воны сунулись внызъ. Кременыста земля роспадалась у ихъ пидь ногамы, и воны ранылы соби руки, хапаючысь за шо небудь, щобъ не рунуты внызъ. Зъ вырваного пры корини вогкого моху вылазылы непрыхыльни до свитла гыдки комахы и розбигалыся имъ по рукахъ.

Колы, розоходчени до боротьбы, кынулыся на якась спорохнавиле дерево на земли, щобъ його скотыты въ безодню и змогли тилькы легко захытаты—выслызуло зъ пидь його сполошене гадде и розсычалося на ихъ. Де якыхъ наймытивъ, шо малы легку обуву, покусалы.

Колучи кушцы дыкои рожи, шо їи витте выбуяло велькымы ризкамы, луковато сплетени зъ другымы корчамамы и нерозрывными блюшамы, беризкамы и терномъ, стоялы мовъ непроходни стины. Буйна ясно-зелена папороть розкынулася мовъ вяло въ свой роскишній краси шыршъ и здовжъ, а отрутни грыбы червони показувалыся на свить и зверталы на себе увагу. Молоди ялынкы стоялы такъ густо, простягалы такъ видпорно гилле видъ себе, шо дали йты було майже неможливо. Воны кололы въ лице, рвалы волоссе и чипалыся ворожо одежи.

Нечупарни, горбати павуки почеплялы видъ дерева до дерева ситкы, шо лыплы немылымъ серпанкомъ на очы, а мурашынные, збудовани зъ сухой червоной чатыны сосновой, пиднималыся зъ земли гладенькымы горбамы, и нога зсувалася по ихъ, немовъ по скляныхъ банькахъ.

Але воны пхалыся сыломиць упередъ.

Глыбоко въ лиси, де вже земля розстелювалася ривныною—заблысло проты ихъ зъ темно-зеленого лису шось блыскуче. Воно було обведене розлогымы соснамамы, шо зъ ихъ звысавъ серпанковато довгый блидо-сывый мохъ мало не до земли, буйнымы круглолыстымы баговынными рослынамамы и шырокою тростыною.

Се було морське око.

Неначе дзеркало, оточене багатствомъ зелени, лежало воно тутъ нерухомо, сонливо, зъ погидною ривною поверхнею, безодне, ныбы вичне дзеркало склепиння и шпыливъ деревъ—кусень незайманой красы.

Скисно на йому и на половыну въ води лежала сосна. Мисцямы мохомъ обросла, була кладкою легконогымъ лиснымъ звирамъ и мисцемъ, де выгривалыся ящиркы и стрыкыкы.

Ти стрькизкы кружали невтомно надъ водою, въ блискавичній гулянці, часомъ доторкаючысь свавильно прозороро-сынными крыльцями до блискучого поверху.

„Гурра!“

Лись задрижавъ.

„Тутъ лись займемо!“

Розлягся видгоминь: „зай-ме-мо!“

„Тутъ ударыты!“

Проныкльвый оклыкъ жаху пролынувъ: „у-да-ры-ты!“ Сокрыы заблыщали въ пивсвитли и неначе одынъ ударъ—пишовъ-гукъ лисомъ.

Лякльво затрипоталыся недалеко пташенята, и вперше видбылысь въ нерухомому поверхови морського ока иньши з'явуща, якъ шпыли деревъ и склепиннѣ.

.

Впередь молодежи.

Вельконадійныхъ змирено.

Тыхъ, що булы одинакового росту, однаково здорови и струнки, стято и обдерто зъ ихъ зелену одежду. Колы ихъ зъ кинцивъ однаково спылено,—зложено зъ ихъ, у вузькій долини межы горами и мало не поверхъ потоку, дорогу. Тамъ, де зализной коліи не можна було дали повесты, мусилы вони робыты службу.

Одынъ пень укладалы тисно билия другого. Такимъ чыномъ робылы дорогу для иньшыхъ трупивъ. Вона тяглася довго въ скрутахъ межы двома пасмамы гирь и сумно було на ню дывытыся. По тій дорози малы перевозыты столитнихъ велетнивъ...

Колы ихъ уставлювано рядомъ на земли, быто ихъ у голову и въ ноги сокрыамы, щобы прыставалы ривно одынъ до одного и булы мостомъ на земли. Зъ ихъ вытикала кровь. Потикъ, що бигъ близько ихъ, втыснувсь пидъ ихъ, вытикавъ лагидно эпомижъ ихъ и забиравъ ихъ кровь зъ собою. Мисцями, де соняшне проминне гралось зъ його перламы, осидалася вона на його каминю и закрасыла його на вси часы темно-червоною барвою...

.

Покры наймыты упоралысь зъ тымъ всимъ, минувъ довгий часъ и вони самы мало не здычылы. Не сходылы николы въ доли и не стривалысь майже николы зъ жинкамы. Свою одежду намочылы въ дьогти, а борода и волоссе вырослы въ ихъ довги и надалы имъ дыкый выглядъ.

Зализницею диставалы що тыжня харчъ и що треба до жыття, а одъ выхру й холоду ховалы ихъ колыбы, сплетени зъ обтятыхъ сосновыхъ гилокъ, що лежалы округы.

Зъ деревъ поздырану кору, пересяклу жывыцею; вона сушылася на сонци, немовъ вельчезни брунатни сувои паперу. Увечери йи запалювано по ливимъ и правимъ боци на вершынахъ, и воны палахкотилы червонымы языкамы, яко гасло жыття наймытивъ.

Такъ прыбиралыся воны до бою зъ столитними...

Врешти прыйшла черга й на тыхъ.

Ничъ передъ тымъ... се була свитломъ упоена ничъ... мисяць збильшывся въ вельке матово-червоне коло.

Въ тыши, що зросталася зъ темнотою, здавалыся горы зъ своимы темнымы безмежнымы лисамы прыстановыщемъ для стоичного спокою. Мисячне свитло пронизувало нижно-сынйву ничну темряву, розсвичувало далечynu и неначе мыгтило на верхахъ деревъ, що стоялы на найвыщихъ шпыляхъ гиръ. Деревы зминылыся въ його сяеви и, здавалося, въ нимъ розплывалыся...

Деяки попростягалы свои убрани рамена широко до небесъ, нибы о що благалы.

Тилько деяки?

Скільки ихъ тутъ було,—а ихъ було такъ багато, що ни хто бъ не порахувавъ— вси выганялыся угору и благалы жыття! Навить повитре було повне того бажання! Воно пахло жаданнемъ ще бильшого и здавалося виддыхомъ тысячивъ и тысячивъ истоть, жадибныхъ жыття.

Самый запахъ, що росходывся зъ глыбыны лиса, нагадувавъ упоючу роскишь, саму прегарну повну зрилисть та порывавъ и тыхъ зъ собою, що стоялы доси въ схованымъ дожыданню, зберегаючы бажанне жыты повною мирою, якъ соромлыву тайну.

Папороть заговорила пророчымъ шелестомъ, чашкы найнепорочнийшихъ квитокъ розвынулыся въ выкинчени квиткы. Страхъ, що воны могли бы завтра перестаты жыты, збудывъ въ ихъ жаданне показаться въ останне одынъ одному въ повний краси. Завтра може будуть уже потолочени, ихъ короны поламани и лысте обдерте. Завтра може не буде вже ни хто знаты, що воны булы и що булы гарни!..

Лисова земля оживилася свитляками, що блыщали на іі темно-зеленимъ тли, немовъ крапли свитла, а безличъ конькивъ переклюкувалося промижъ себе и не хотило ніякъ змовкаты.

Здавалося, уси выступылы зъ себе и безглядно розбуялыся ихъ чуття, котри прыглушувавъ тилько глыбокій супокій ночи. Смихъ самого здорового жыття, змишаний зъ тяжкымы сльозамы жалю, пробывався сыломиць кризь усе, а якась туга, лагідна мовъ оксамытова керя, лежала на всьому и выкыкала що-разъ-бильше бажаннывъ и любовь до жыття.

Чудови булы згуки лису въ тыши сеи ночи! Нижнійши видъ музыки; бувъ то радше якыйсь шепить, що зиллявся зъ мягкою темрявою ночи, а середъ того шепоту зъ лыстка на лыстокъ падалы крапли дошу, що зросывъ усе ще за сонця.

Довгый, тяжкый часъ—и столитни поляглы. Прости, повбывани лежалы умощени у власній зелени.

Пнякы, що по ныхъ осталыся, и валковате, ажъ на верхъ-земли выбуяле коринне, стырчалы зъ моху покаличени.

Ще лежалы столитни на горахъ—однакъ не поодынци. Горы булы обсяни ихъ трупамы праворучъ и ливоручъ. Лежалы и скисно, впоперекъ и ривно. Густо одни коло одныхъ, голова объ голову, купамы, або одно-верхъ другого, або якъ котре упало.

Здалека здавалося, що то скошений лись.

Горы, зъ котрыхъ майже до наготы здерто ихъ убранне, що було зимою и литомъ викамы незминне въ свой свижій краси, стырчалы теперь, посоромлени, до небесь, надармо сылкующыся останкамы колышньої одежи закрыты нефоремни суставы.

Зраджени орлы и осыротили яструбы пролиталы сумовыто сюды и назадъ; тилько якъ орлы часомъ по короткимъ лети спочывалы и найжалы люто пера, чорни, пыльнуючы ворожо блыскучымы очыма въ долы, тоди яструбы снувалыся нешвыдкымы нечутнымы кругамы надъ полеглымы.

Якъ полеглыхъ стягано зъ ихъ высоты, була се боротьба на жытте и смерть.

Багато наймытивъ стратыло жытте, багато стало навикы нездатнымы до праці; а инши зновъ днямы лежалы тяжко покаличени въ долахъ.

Велетнивъ звалюваты!

Такыхъ, що стоялы на мисци сотню рокивъ, котрыхъ коринне зарылося въ найглубше нутро горы и тамъ переплелося зъ кориннемъ иншыхъ рослынь навикы!.. Звалюваты ихъ и не пошкодыты себе, не зныщты молодого поросту и не зныщты всього навколо!..

Такъ, якъ никола невтомыи мурахи, вдыралыся наймыты на найнедоступнйши мисця, уоружени ланцухамы та иншымъ зняряддемъ.

Насампередъ стисувалы зъ ихъ кору.

Вона завдала чымало пращи. Заросла сыльно въ тило и ствердла такъ, що сокрыра видскакувала видъ неи; ажъ по довгимъ рубанню розскакувалася трискамы и падала на купы елястычного зеленого виття, що виддилене видъ тила мало высыхаты.

Потимъ сыльни руки, погорджаючы всякою небезпекою и перепынамы, котылы тяжкыхъ велетнивъ. Зъ глухымы, ривночасно выдаванымы оклыкамы, що малы додаваты видвагы, а прыгадувалы бильше окрыкы дыкыхъ птахивъ, нижъ гармонйни людськи згукы, робылы наймыты сю працю, пидчасъ колы зъ ихъ чола ллявъ струмкамы пить, а зъ пораненыхъ рукъ текла кровъ. Пробуванне на самоти и здычинне наповняло ихъ пры такй роботи шаленою видвагою, а надйя на високу нагороду запалювала въ ихъ очахъ сяево побиды.

Недалеко пиднижжа пограбованыхъ гирь будувалысь зъ грубыхъ брусивъ мосты. Кочени зъ вершынь велетни спиралысь на тыхъ мостахъ, а звидты зновъ ихъ штовхалы наймыты, и воны падалы одни по одныхъ зъ глухымъ лоскотомъ на ривну землю.

Тутъ не лежалы воны довго. Вельки зализни гагы забывано имъ въ голову, до гакивъ запрягано коней, и ти волоклы ихъ нешвыдкою ступою зъ похыленою головою. Волоклы дорогою, выложеною зъ молодыхъ деревъ...

Кроваво-червоный огонь палахкотивъ по такихъ перемогахъ до пивночи по горахъ, а герои-рубачи, умостьшыся выгидно округъ його, позакурювавшы люльки, розмовлялы про видпорну сылу подужаныхъ.

.....

Въ долини ждавъ на поваленыхъ поиздъ.

Винъ складався зъ кильканайцятюхъ возивъ, зоп'ятыхъ докupy и зъ льюкомотывы, що нетерпляче сопла.

На кождый визъ ладовано чотыри-шисть деревь и сковувано товстымы ланцухамы. Сковувано такъ тисно, що зализо вгрызалося въ ихъ тило, обдерте зъ коры, и мисцямы вытикала кровь. Ии збиралы та злиплювалы въ грудкы и запаленую свитылы темрявымы осиннымы вечорама пры перевози.

Зъ такъ скованамы деревама гнався поиздъ въ нызыну, розтынаючы видъ часу до часу воздухъ проныкльвымъ свыстомъ побиды.

На остатнимъ вози сыдивъ наставныкъ.

Затявшы свою сокыру въ груды одному велетневи, що лажавъ зверху, сыдивъ винъ изъ згорненымы на грудяхъ рукамы и зъ тупымъ поглядомъ.

Такъ часто йиздивъ вже отсею дорогою! Такъ часто спочывавъ його поглядъ на шпыляхъ гирь, такъ часто слидивъ за закрутамы залізною коліи, що бувъ уже втомлений.

Ти, що булы въ його пидъ доглядомъ, поводылыся спокійно. Воны прощалыся зъ околыцею, котрою произдылы. Праворучъ и ливоручъ знималыся горы и булы ще вкриты лисама. Воны складалыся зъ ихъ товаришивъ, булы имъ товаришама безличъ литъ, а теперъ розставалыся навикы. Николь не почують уже бильше ихъ шуму...

Пизнійше вгадувалы, куды ихъ везуть. Що з'издылы въ нызыну, въ шыроки доли, де горы щоразъ розступалыся, а зъ потока быстра рика розигналася, се зналы воны. Поиздъ летивъ божевильно скоро, вывся тиснынама, мовъ змій... Одначе, чы се воны мижъ люде йихалы?

Згадалы часъ супокою, колы стоялы гордо, а коронъ ихъ зеленыхъ дотыкалыся сами хмары и орлы: теперъ валялыся ти короны пидъ ногама... Згадувалы, якъ наступало одно по однимъ, и якъ падалы одни по одныхъ...

Отже чы йихалы теперъ до тяхъ, що закупылы соби право керуваты ихъ долею? Чы зновъ до наймытивъ, котри не зналы ни свята, ни недили, а красы не розумилы? Але ни; окримъ сихъ и тяхъ мусилы буты ще якись инши люде, може якись до ихъ самыхъ подибни!

Такъ, до ихъ самыхъ подибни!..

.....
Колы в'ихалы, по втомляючо довгій йизди пралисама, въ простору долину, доглянулы тутъ и тамъ хатыны. Зпершу по-

розкыдани по горахъ, потимъ де дали—ныше, а врешти и пры сельскій дорози, шо злучылася звидкысь зъ зализныцею и не розлучалася вже зъ нею бильше. Хаты булы маленьки, вкрыти дошкамы, а часомъ каминнемъ прыложени, а деяки самыы кгонтамы.

Пры якимсь шынку, шо вырнуувъ пры дорози, задержавъ машынысть поиздъ.

Винъ мавъ забраты якыхсь чужынцывъ и робитныкывъ, шо дожыдалы його тутъ. Повыходылы люде зъ тыхъ хатынъ.

Гуцуламы звалы себе.

Вельки и сыльні, зъ слав'янськымы рысамы, въ мальовничій одежи—такъ сьдылы и лежалы воны тутъ. Ось одна молода жинка зъ трохы зжытымъ, але гарнымъ мало не дытчымымъ лицемъ, одягнена барвно и пышно. Вона курыла люльку и дывылась байдужно впередь сьбе, не дбаючи про те, шо цила громада чужыхъ людей неначе пожырала ии очыма. Ии товариши, прегарни мужчыны, струнки мовъ смереки и елястычни, сьдылы въ хати тутъ и тамъ въ найвыгиднійшыхъ позахъ на свити. И ихъ убранне було не меньше оригинальне. Червони ногавыци, до того била вышывана сорочка и багато вышывани кыптарыкы. Широки барвни шкиряни поясы, окрашени наперсткамы и всякымы блыскучымы дрибныцямы. Мали чорни капелюхы *), прыбрани въ павыни пера, доповнялы убранне.

Се було свято, то жъ воны зибралысь тутъ на гулянку. Двое грало на скрыпкахъ коломыйку. Иншый зновъ лежавъ на лави, простягшысь на цилу свою довжыну, и глядивъ поглядомъ повнымъ невыразныхъ мрій кризь одчынени викна кудысь у простирь. Не дбавъ, шо його цикаво розглядають. Вси не дбали про те, немовъ ти диты. Самы не показувалы зацикавлення ани до подорожнихъ чужынцывъ, шо з'являлыся ледви разъ на рикъ въ ихъ околыци, а ни до иншыхъ проявъ. Пидъ часъ, колы поиздъ кождымъ своимъ прыиздомъ зворушавъ всихъ сусиднихъ жытелиивъ, воны ледви звертали голову въ той бикъ. Се було для ихъ з'явыще таке чуже и таке имъ далеке, воны малы зъ тымъ такъ мало спильного, неначе бъ булы зъ иншого свиту

*) Брыли се тамъ такъ звуться. Ред.

и малы зо всімъ тымъ такъ мало що робыты, якъ зъ хмарами на небесахъ!

Бильше схожи булы вже на тыхъ, що сковани въ зализни пута йихалы теперъ въ нызыны. Такъ незаيمانо выросталы и воны, такъ гармонійно, пытомо въ свой краси и въ своихъ звичаяхъ. На гордыхъ вершынахъ, въ самотныхъ кутахъ вель свое жытте безъ панивъ и безъ наймытивъ. Неосвичени таки, що ажъ дыво и жаль бере и для всеи вельчи цивилизаціи непрыступни, стричалы воны и здобуткы зъ дытячымъ усмихомъ на устахъ.

Таки булы ти диты лисивъ, що за ніяку цину не хотилы прыкладаты рукъ до звалювання велетнивъ зъ ихъ высокосты!

— Що вы за вира?—пыталы воны неймовирно тыхъ, що прыбулы порахуваты корысть бытвы.

И кажучы се, зморщувалы гризно чола, стыскалы въ рукахъ топирци.

На зброи розумилыся воны.

Колы уперше побачылы поиздъ, то перекрестылыся и сплюнули видъ себе. Въ тимъ була мабуть нечыста сыла, и воны не хотилы жадного дила маты зъ тымы, що керувалы тымъ усимъ. Воны и держалыся здалека видъ усєи тієи справы, и межы численными наймытамы, що бралы въ бытви участь, не знаходывся ни одынъ гуцуль.

— Рубайте самы, що Богъ сотворывъ, а насъ лышить въ супокою!—видповивъ одынъ зъ зненавистю на поклыкъ помагаты рубаты дерева.

И ихъ оставлено въ супокою; ихъ свить бувъ лисъ и горы, и тилько тутъ дозривалы воны вповни! Неначе прегарни червони квиткы мыготилы въ своихъ гарныхъ мальовнычыхъ убранняхъ межы зеленню деревъ, або пролиталы на швыдкыхъ густогривыхъ коняхъ, якихъ выкохуваты такъ любылы.

Лисамы розходылася луна ихъ сумовытыхъ писень.

Се булы тіи до отыхъ подибни люде!..

Колы поиздъ зновъ рушывъ и де дали швыдче зъ мисця бигъ, бачылы ти, що булы въ остатнимъ вози, черезъ повидчнювани викна и двери шынку, якъ тутъ у велькимъ коли гулялы жинкы и чоловикы въ дыкимъ запали. Незабутный выдъ, перелетный мовъ блискавыця, а и такой палкый!

Проста мельодія двохъ скрипокъ ввела ихъ у такой запаль. Зъ непогамованою, розбуялою охотою гулялы вони. Ихъ одежда и хусткы ажъ повивалы въ кружанню, а вони колы не колы ухкалы зъ розбурханой, мало не дыкои, веселосты. Здавалося, неначе бъ зъ танцемъ мало покынуты ихъ все щасте, и вони хотилы насытытыся нымъ на циле жытте...

Передъ хатою стоялы инши гуртамы, або лежалы, курячы зъ короткыхъ люльокъ, простягшыся пры своихъ осидланныхъ коняхъ. Здавалось, що хата зъ цилою пышнотою барвъ и багатствомъ жыття пролитае по пры поиздъ! Одна гарна жинка—вдовыця якась — поскакала на молодимъ пивдыкимъ кони до иншыхъ. За нею мчався такъ саме шалено рій молодыхъ хлопцивъ. Вона не дала наздогнатыся. Звернувшы голову ажъ черезъ плечы за нмы, оставляючи зъ простягненымы рукамы коневы свободу въ поводахъ, реготалася голоснымъ безжурнымъ смихомъ! Ще не почувалы жадного тремтиння пры прыходи и видходи того страховыща, що неприязно сычыть, що прыносять своею появою свитло, але и несказане горе! Ще не малы жадного прощуття про ту глыбоку роскладаючу тугу зъ хворымъ усмихомъ на устахъ, яку выклькуе тилько освита и культура! Вони жылы зъ дня на день, не дбаючи про будучнисть и їи безнадейнисть; ихъ бажання булы прости и прозори, а умова ихъ щастя—сяево сонця и сыне небо...

Въ нызыни кыпило голосне жытте.

Тамъ гомонила велька парова трачка (пыльня).

Цегляно-червони дымари вельчезни знималыся зъ земли и выкыдалы чорни хмары дыму пидъ небосхылъ пидчасъ, колы въ самымъ будынку панувавъ такой гукъ и свысть и гудинне, що вси инши згуку глушылыся цилковыто.

Округъ фабрыкы на склади лежалы тысячы дощокъ, поскладанныхъ високо вгору, прыготованыхъ до транспорту и зложенныхъ наохрестъ, вузькыхъ и шырокихъ. Безличъ непотятыхъ деревъ дожыдало ще своеи смерты. Тутъ лежалы велетни, въ обіймыщи мало не килькохъ метривъ,—справдешни чудеса старосты и красы, и струньки молоденьки ялынкы. Майже безъ перестанку закочувано свижи дерева до фабрыкы, щобъ ихъ—уже по недовгимъ часи, порозтынани на тонки дошкы—высуваты зновъ на двиръ. Поиздъ прывозывъ шо-разъ нови жертвы, а ни-

колы не спочывающий Молохъ перероблявъ ихъ у дивно короткимъ часи.

И симъ разомъ зновъ.

Льокомотыву видипнято видъ возивъ, и ти покотылыся самы зъ своимы невилныкамы трохы напередъ на мисце складу. Тутъ росковано дерева зъ ихъ зализныхъ путь и поскыдано.

Якъ кочено ихъ поузь вхидъ до фабрыкы, донеслась до ихъ розмова майстра до якыхсь гостей:

— Пралисы закупыла фирма О—ба видъ религійного фонду. Пыляемо вже симъ рокивъ и маэмо ще тры роки передъ собою. Що-дня пыляемо симсотъ деревъ.

Симсотъ деревъ що-дня!

Якъ же немилосердно выразно дзвенило се!

Симсотъ товаришивъ ихъ ныщено що-дня, а кожному зъ ихъ треба було десяткивъ литъ, ба—сотень литъ, щобъ выкохатыся такымы великымы! А тутъ лежалы ще горы деревъ, ще тысячы и тысячы лежалы тамъ, дома, ще и на вершынахъ гиръ, звидкы ришено котыты ихъ уже на самимъ остатку; а зновъ сыла ихъ лежало здержаныхъ на мостахъ у пиднижжя гиръ, а що-дня трычи прывозыла зализныця жертвы сюды! Для того квапылыся такъ зъ ныщенемъ ихъ, такъ дорожылы кожною годыною въ дни!..

Роспаленымъ зализомъ наштеповано новыхъ, а тоди зоставлено ихъ, щобъ розглянулысь округъ себе...

Ново прыкочени дерева малы сунутысь пидъ пылы. Одни тишлы пидъ пылы десятиножеви, други пидъ п'ятнадцять, а зновъ инши, столитни, пидъ двадцятножеви. Зъ сыкомъ, роздыраючымъ га, якымъ спершу дерева заголомшено, поky ихъ убыто, пирцулы пылы въ ихъ тило. Гострокинчастымы зубамы проризувалы въ блыскавычноу скористю прегарни дерева, а тырса, немовъ кровъ, ыбухала зъ ныхъ, обсыпувала ихъ и покрывала коло ныхъ поистъ.

Колы ножи метнулысь кризь ныхъ въ останне, то по фарыци пролынувъ гострый проймаючый сыкъ, и колышни горди елетни распалыся въ тонки, били дошки и пересталы истнуаты навикы.

Робитныкы зъ величезнымы тачкамы з'явылыся поквапно и иджодылы.

Воны змиталы тырсу, насыпану на земли, вывозылы іа и высыпалы въ пащи печей въ прыземнимъ забудуванню. Безъ перервы, зъ дня на день робылы вони се. Други зновъ вытягали дошки, що роспадалися зъ пидъ пылъ, и кыдали ихъ на складъ, де вони, падаючы, вывывалыся въ-останне, мовъ спружысти ставлеви лыстки. Зновъ инши пиддыхалы струнки ялынкы пидъ дзычачи пылы, ростынаючы дерево въ вузьки латы, а ще инши кувалы й гострылы пылы та розсивалы коло себе червоно-блыскучи искры...

И докола фабрыкы вешталося багато людей. Одни выносылы дошки зъ середныны, други видбиралы та подавалы ихъ дали, трети складалы ихъ одныхъ поверхъ другихъ, значылы, роздилювалы на вузьки и шыроки, або якъ тамъ уже треба було. Всюды панувавъ рухъ, гамиръ, крыкы, невпынный прыхидъ и видхидъ; горячкова, зъ математычною акуратныстю порахована дйялыньсть, выклькувана страшно-дзычачымъ колосомъ, машыною, видъ котрой была майже нестерпуча спека.

Здавалосъ, що нечутно оберталыся вельчезни чорни колеса, обведени шкиряннымы пасамы, однакъ воздухъ бувъ сповнений ихъ гукомъ ажъ пидъ лисы.

Тилькы вночи панувала тутъ смертельна тыша. Неначе вартовныкъ, стоявъ тутъ чорный коминъ и глядивъ похмуро на цилый таборъ.

Тутъ лежала безличъ голыхъ деревъ, освитленыхъ лагиднымъ свитломъ мисячнымъ, мовъ мерци. Пасма дощокъ, поскладаныхъ до гордой высоты, мыготылы сриблысто, а оглядани збоку, здавалыся самымы линиямы.

Дерева всюды; де спынывся поглядъ—лежалы дерева, дошки, трискы; а межы всимъ тымъ вешталыся нечутно вельчезни собаки, мовъ мары, кыдаючы бияя себе вельку незграбну тинь и нышпорючы всюды. Видъ часу, якъ хтось пидпалывъ фабрыку и вона стояла въ страшній поломини, выбрано ихъ, тыхъ псивъ, за стороживъ.

Але ниhto не вкрадався, ниhto й не турбувавъ спокоев тыхъ, що поляглы.

Пивголосне шуминне гирської рикы, що вылыскувалася недалеко з-пидъ темрявы лиса, проносилось м'яко и вныкливо всюды, а самъ лисъ навкругы долины бувъ недоступнымъ муромъ, що з-по-за його мигъ хыба мисяць вырнуты.

А винъ з'являвся що-ночы надъ тымъ муромъ.

Блидый и тыхый и нерухомый, мовъ бы бувъ цилкомъ уто-млений зъ смутку, и мовъ бы йому лекшало, колы роспускавъ свои промини въ сыняво-прозорій темряви ноцы, або купавъ ихъ тутъ и тамъ у темній глыбыни воды...

Сумне шуминне рики настроювало його такъ жалибно, а була не сыла здавыты його.

„Куды, куды, куды?“—шумилы хвыли невтомно що-ночы и лызали жалибно беригъ, и плескалысь пидлесльво въ чутныхъ згукахъ объ вельке каминне, що де-не-де вызырало непорушно зъ воды.

Але вони не малы жадной видповиди.

Въ табори було тыхо.

Дерева лежали безъ душъ, а дошки простягнени...

Але винъ бачывъ видповидь. Куды повертавъ свое лагидне лыце, чытавъ ии. На дошкахъ и деревахъ, прызначеныхъ до транспорту, стоялы чорнымы литерамы выпысани слова: „До Батумъ“, „До Батумъ“, „До Батумъ“...

Лито.

Роспалене проминне сонця пекло, а воздухъ бувъ душный.

Окреми хмары, що погубылыся на сынимъ небосхыли, byly темной барвы. Часомъ пиднимався легкий витерь и ростягавъ хмары вшыршъ и вздовжъ и въ лыховистни тини. Здавалося, що винъ сылуе ихъ летиты звидсы и що потуга сонця занапастыть ихъ, однакъ якъ разъ опивдни спынялысь вони сыво-чорни надъ горами...

Було по бытви.

Навкругы панувала бездушна тыша.

Якъ далеко око сягало, стричало найбильше спустошенне, а видражаюча нагота вершынь будыла жаль у серцю.

Биляви, спорохнявили пнякы стырчалы густо одни коло одныхъ, неначе кистякы зъ пожовклои травы. Нездатни дерева лежали покаличени навкругы, а зъ коры обдерти дерева, що показалыся нездоровымы, порохнявилы вже незаймани. Велькы выпалени мисця на земли нагадувалы раны пожежы и свидчылы про побиду полум'я, що блыщало тутъ такъ часто вночи и жерло жадибно все, що кругъ його було. Стосы сосновой коры лежали темно-брунатнымы шматамы и сувоямы, на-пивъ

перегнели, и важко лежали купы трисокъ на травѣ. Стари, громамы пошкоджени смереки, покынути незаймаными, стоялы сумно, простягаючи на-пивъ высохли рамена видъ себе далеко, мовъ безпомични диды, сылкуючысь надармо здержаты витерь у своимъ гилли. Иноди лынуло повитремъ жалисне, сумне скрыпинне. Воно йшло видъ здоровыхъ, одыноко польшенихъ ялицъ, що молодечо струнки и незвычайно буйного зросту, стоялы безъ виття и малы лыше на самимъ вершку короны. Ти ихъ верхи гнулься теперь луковато до земли, мовъ бы въ ихъ густій зелени высила вельчезна вага и тягла додолу. Виддани витрови, позбавлени охорони и всякои иншой опоры, колыхалыся всны жалибно и скрыпили...

Молоди соснови деревця, колысь мало не ясно-зеленою и блыскучою барвы, булы поламани и навикы пошкоджени. Папороть спустила свое зубчате, теперь порване, лысте, и позбавлена тини в'яла та конала помалу на соняшній специ.

Высокій мохъ, вырванный и пошматованный та кориннемъ выверненый до сонця, высохъ, а тою самою смертю гинула и потоптана трава. Усяки лисови кушы, малына, яловець и инши сылни та видпорни рослыны и квиткы, що буялы колысь въ повній роскоши, прыляглы теперь до земли и булы мало не зъ кориннемъ повытягани. Поверхъ всего того котылы и волокны тысячами и тысячами велетнив!

Туть и тамъ до земли прыдавлена крушына, не позбавлена свои сылы цилковыто—вродыла безличъ червонхъ ягидъ, а ти сыялы здалека зъ матово-зеленого тла, немовъ калюжи крovy..

Несмиливо протикавъ мижъ каминнемъ въ долини колышній розпустный потикъ. Купы обтятого гилля, коры и трисокъ прыглушувалы його веселе джурчанне на довгый неозначеный часъ. Орлы и яструбы покынули свои гнизда и наvertsалыся ридко сюды. Ледви що пролиталы разъ або двичы на рикъ весняною порою сею своєю, колысь гордою, батькивщиною.

И зозуля перестала туть куваты.

Дождяючи даремно луны свого поклыку, що гналась давнійше въ поважныхъ мовчазныхъ лисахъ, мовъ навпереймы зъ поклыкомъ, мовчала вона теперь завзято и неначе забувала туть свй звычай куваты...

Спустошени, запустили, пограбовани зъ усеи ридной красы и колышнього багацтва—горы осталысь немовъ на посмиховыше

и не могли спыныты, щобъ пекуче сьєво сонця не выпалювало немылосердно сеи фльоры, що зосталася, що вымагала для свого истнування найглыбшого холодку. Польшени, ледви по надъ землю выросли ялынкы и сосонкы, выпадкомъ не пошкоджени, стоялы смутни и похыли. Буря и соняшна спека переходылы на видмину понадъ ихъ молодесенькымы коронамы, що не булы ще надовго такъ насталени, щобъ зносыты вси змины и удары часу.

Столитни обєригалы ихъ доси своиы шыроковы раменамы видъ усього,—але теперь? А колы бъ воны и опиралыся всьому? Всій специ сонця, що выпывала такъ жадбно ихъ молоди сокы, всимъ бурямъ, що бажалы зломыты ихъ короны, всьому холодови и всимъ иншымъ погрозамъ—такъ що жъ тоди? Чы не простяглась бы и за нымы, колы бъ стоялы въ найгорпійшій краси, роскошуючы въ пышноти, узнаючы надъ собою сами небеса—та жъ убійча рука?

Воны зважылыся вмерты.

О. Нобылянська.

Самота.

Нарысь.

Цилю ничъ я не спавъ. Се вже мени видъ двохъ литъ
таке не траплялося...

Ти ненависти люде обурюють мене, обурюють
такъ, що спаты не можу!..

Перше я мигъ видъ ныхъ все стерпиты, навить напасты на
мою честь, а сього стерпиты не можу!

Сыджу въ альтани въ саду и пышу.

По що я пышу?

Стара привычка видизвалася въ мени, сердце бильше зво-
рушене, хочу бачыты на папери, якъ я свое чутте означу, хочу
знаты, що воно є...

* *
*

Що воно є?

Справди, що мене такъ зворушыло?..

Ахъ, та проклята охота розбираты всяке чутте! И найгар-
нійше!.. Отъ передо мною у зильныку рожа, прегарна, пахуча
рожа,—и ты хочешъ знаты, якъ ии лыткы трымаються, звидкы
запахъ иде; починаешъ обрываты лыткы, одынъ по другимъ,
одынъ по другимъ, ажъ дійдешъ до насады...

Рожа розирвана: зив'яли лыткы розлетилися по трави,
вже ихъ разомъ не зложышъ,—нема ни рожи, ни запаху...

Не хочу знаты, що воно є!

* *
*

Соловій на черемшны за альтаною такъ лящыть, що мени
ажъ въ голови дудныть...

Цилкомъ не розумію, чымъ сей крыкльвыый птахъ людамъ
подобаеться?

Зробылы йому стари поеты рекляму, и винъ такъ, якъ ох-
рыпльый спивакъ, може ще за концерты збираты оплескы...

Тилькы писаты мени не дає...

Сонце позолытыло вже вершыкы деревъ. Уже зійшло...

А я не сплю и спаты не хочу! Самъ изъ себе сміюся, що
зи мною сталося.

Цилу ничъ я не спавъ.

По вечери мене напала нудьга. Недиля, люде бавляться,
якъ уміють, а я нуджуся. Господы, що за нудьга!

Выйшовъ я зъ хаты и стривъ ии. Мою сусидку. Верталася
зъ миського парку зи своєю донькою.

— Прошу васъ, пани, ходить зи мною, послухаемо цыганської
музыкы. Дома такъ скучно!

— Не можу, пане докторе! Що сказаны бъ люде на се?

Ахъ, правда—люде! Вона въ жалбѣ, недавно чоловика по-
ховала!

Та хыба до розпуки по смерты чоловика вона повинна ще
добровильно видмовляты соби всякой розрывкы?..

* *
*

— Але вы пйдить, пане: вы потребуєте розрывкы. Вы такъ
никуды не ходыте!..

И я пишовъ.

Справди, я вже видъ килькохъ литъ никуды не ходжу. Ни
въ кого не буваю, розрывкы не шукаю.

Видхотилося вже мени.

Трійцять п'ять рокив—то ще не викъ, але такъ уже я передь часомъ постарився. Въ гимназіи вчывся, на университетѣ вчывся, потимъ, кримъ бюровою роботы на хлибъ, напытавъ собі ще добровильноу, захотивъ суспильнымъ діячемъ буты, политыкою займався, въ литерата бавывся,—пишовъ рикъ за рокомъ, рикъ за рокомъ—и мени вже трійцять п'ять литъ...

И дывне дыво,—що бильше я живъ миждь людьмы, працювавъ для ихъ, то бильше душею виддалювався видъ ныхъ: я не мигъ ихъ любыты, тыхъ людей, що не знаютъ гармоніи въ жыттю. Тыхъ людей, що божеську душу волочать по земнимъ болоти...

И я переставъ зъ нымы знатыся, потонувъ въ бюровій праці... полюбывъ ии.

Що жъ бы я почавъ безъ праці?

У тій товпи многолюдній—на самоти!

* * *

Сей соловіи мигъ бы бувъ vybraty собі инше мисце и иншый часть на rendez-vous зи своєю любкою, а не тутъ и теперь.

Дражныть лыше мене...

Люде гадають, що Богъ сотворывъ соловія имъ на потиху, абы имъ выпивувавъ; а винъ такъ высвистуе не намъ, тилькы своій любци—самыччи...

Звычайна исторія: поеты миждь птахамы!

А въ тимъ, нехай собі спивае; жалко йому перешкоджаты.

Засивъ собі у черемшны, чы мабутъ въ сусиднихъ корчахъ сынього бозу и спивае. Ахъ, якъ тьохкае!... Выдко, спивакъ не жовтодзубый, а вже добре привыченый...

Сонце вже почерезъ виноградъ добувається мени до альтаны.

Вона ще мабутъ спыть, хочъ звычайно такъ раненько встае и на кладовыще ходыть, або тутъ у садокъ—разомъ зи своєю донькою.

Та маленька дытына ии мени дуже подобається...

* * *

Не могу зибраты своихъ думокъ до купы и до ладу пысаты; думкы розлитаються,—выдко не проспана ничъ утомыла мене... Хочъ я ани трохы спаты не хочу.

Такъ любо теперъ у садку!

Я пишовъ слухаты цыганськой музыки. Сивъ соби не далеко видъ неи и заслухався.

Думкы, думкы, думкы...

Шыроки, якъ угорська пуша, понури, якъ карпатськи пралисы, сумовыти, якъ, якъ... вона. Справди, лышь вона такъ плакала по смерты чоловика, якъ ти цыганы плачуть на скрипкахъ...

А потимъ чардашъ! Ноголомный чардашъ...

Я цилкомъ не розумю, якъ по такой несказаній тузи можна попасты въ такую шалену радисть. Се для мене загадка. Оттакъ перевернуты душу за одну хбылю!..

И ненавиджу я ти чардаши тому, що вони убывають сей шырокий, понурый смутокъ степовой. Адже въ симъ смутку стилько святого, стилько гармоніи, хочъ його выклькуютъ прыгоды жыттьови!

Такъ якъ и въ ии смутку.

* * *

Надійшлы знайоми.

— Слыхомъ слухаты, выдомъ выдаты, панъ докторъ на пыви! Що таке сталося?..

— Гратулюємо, гратулюємо!

— До чого?

— Вже мы васъ бачылы въ парку... Гарна соби вдовычка! И молоденька! Добрый смакъ масте...

— Ей же! Нашъ докторъ бере молоди вдовы въ опіку? Поступъ, поступъ! Кто бы по нимъ сподивався! Гратулюємо!..

— Кельнеръ, пыва! вына!

— Що жъ тамъ, пане докторъ? И буде що зъ того?

Я вставъ и пишовъ.

А вони сміялыся, такъ сміялыся!

* * *

Ходывъ я улыцями зъ годуны. Спаты не хотивъ... не заснувъ бы.

Коло одного дому пры отворенимъ викни стоявъ зъ чверть
годыны—тамъ хтось прегарно гравъ на фортеп'яни.

Певно дивчына якась.

Може и залюблена нещаслыво, або такъ туга на неи на-
йшла...

Цилкомъ мене розжалобыла своєю грою. Я хотивъ бы буты
коло неи, абы иі потишыты.

До чого здалося такъ сумуваты?

Люде спокійно сплять, други бавляться тамъ на музыци, а
вона грае соби сумни думы...

На тихій улыци почувъ я здалека чыйсь хидъ и видійшовъ
видъ викна.

Така тыха, мясячна, мелянхолійна ничъ...

* *
* *

Въ миськимъ парку е таке затышне, любе мисце, що лышь
я його знаю.

Нагадавъ я соби його и пишовъ туды.

Въ парку тыхо, нема никого.

Ахъ, правда, соловій крычавъ! Але все жъ було тыхо.

Мени було такъ сумно на души!

„Поступъ! поступъ! Нашъ докторъ бере молоди вдовы въ
опику!“

Ни! справди,—ти люде варвары!

За що вони глузують соби зъ мене?

Тры roky вже мешкаю въ тій самій каменяци, що й вона.
Наши двери въ сусидстви. Але я зъ нымы не жывъ. Якъ и вза-
гали ни зъ кымъ не жывъ, ни въ кого не бувавъ. Иі чоловика я
знавъ зъ уряду—то бувъ молодой суддя. Бидный чоловикъ.

Тилькы ихъ малу доньку я знавъ добре. Бавывся не разъ
изъ нею. Мы булы соби навить дуже вельки прыятели. Вона
прыходыла до мене въ гости.

Сыджу дома, чую: хтось ледви чутно, несмило стукае въ
двери. А! се моя малесенька сусидка! До клямкы ще не може до-
сягнуты, я самъ мушу иі одчыныты двери. Вона увиходыть и
хоче поклоннытыся мени, але боиться, що не вдержытыся на но-
гахъ, отже опираецься рукою объ стину або объ шахву и такъ
кланяецься. А я иі на руки и несу на софу.

— Прошу мени показаты образкы!

Добре, я показую їй образкы зъ иллюстрованыхъ часопысивъ. Дытына тишыться.

А потимъ вытягаю помадки и чеколядки, що мавъ для неи готови, даю їй и кажу казку. Потимъ вона мени казку каже, маленьку, дытячу казку...

Часомъ зъ годыну сыдила въ мене, и маты не протывылася тому.

Неразъ и усмихалася за се до мене: видъ дытыны, мабуть, дизнавалася про все. Усмихалася, якъ бы хотила дякуваты мени. Але я зъ нею майже николы не говорывъ! „Добры день! Добры вечирь!“—и вже.

И такъ тры роки...

* *
*

А потимъ винъ несподивано до тыждня померъ.

Я бувъ пры хоримъ—вона мене просыла. По ликаряхъ самъ бигавъ, бо не було кого иншого. Блызшой родыны не малы; вона була сырота, а винъ—мужыцькый сынъ, уже такожъ безъ родычивъ.

И пры його смерты я бувъ. Трымавъ їи у своихъ рукахъ, якъ плакала въ розпуци и зимлила; успокоювавъ дытыну, якъ та соби страшенно розплакалася, побачывшы невыдану подію.

И похорономъ я порядкувавъ; провивъ покійныка на кладовыще, сказавъ удови, що якъ чого буде потребуваты, то нехай мени перекаже—и попрощався...

Два дни переслидувавъ мене їи плачъ въ сусиднимъ мешканню, а третього дня прыйшла вона до мене зъ донечкою подякуваты мени.

Подякуваты мени за те, що я постарався въ порядку выправыты їи чоловика до гробу...

Було за що дякуваты!

* *
*

Говорыла спершу спокійно, а потимъ розплакалася. Донечка соби такожъ.

Въ мой хати я не чувъ никола плачу...

И кола я такъ дывывся на ту нещаслыву вдову въ чорній одежи и на ту дытынку, що їи биле волоссе такъ видбывало видъ чорной сукеночки, мени не стало сливъ и я мовчавъ.

Проклятый жаль! Я не люблю плакаты! Я не вмію плакаты!
А завидую не разъ тымъ, що плачуть...

Безъ опики ти сыротята!

А я соби выгідно жыю и никымъ не журюся!

Хотивъ бы, Боже, якъ не разъ хотивъ бы,—а нема кымъ опикуваться! Однимъ не вирую, другихъ маю за дармоидивъ, у третихъ не находжу сердца.

— Пани! Якъ бы вы не прогнивались и прыняли мою помичъ, то я радо помигъ бы вамъ. Добре? Прыимете? Прыимить, прыимить! Я заспокою не вашу потребу, лыше свою...

Вона зновъ заплакала. Чы не образывъ я їи?

Дытыну я взявъ на коліна и втыхомыривъ цукерками. Образкы нови показавъ—дытына затыхла.

И маты заспокоилася. Взяла видъ мене дытыну и згорнула їй волоссе зъ чола.

А мени все снується по голови, якъ тутъ податы їй помичъ, абы не вважала їи мылостынею. Зновъ образыться, не скаже, що не потребуе, а не прыиме.

Просывъ я їи, абы мене прыняла на харчъ. Мени й такъ уже по реставраціяхъ йида не смакуе. Вона згодылася. Ликареви заплатывъ, за похоронъ, деяки рахункы полагадывъ, дытыни щось тамъ справывъ у подарунку..

Протывылася тому, але бедакы мусяць годытыся зи своєю бидою...

И бильше ничего—бильше ничего!

Я радъ, що маю кымсь опикуваться, кымсь блызшымъ, а не такою невловымою истотою, якъ народъ. Я народа не покыну, але винъ мени сердца не заспокою!

Я ничего видъ никого не хочу! Я самолюбъ, мое сердце потребуе кымсь журытыся, я радъ такій журби! Сїи журбы мени не доставало!...

* *
*

А воны, ти варвары, гратулюють мени глумлыво!
Идіоты!

Такъ мене росердылы, що вже й пивничъ минула, а мене сонъ не брався.

Зъ парку пишовъ я у каварню. Прочытавъ цилу купу ча-
попысивъ и не мигъ забыты тыхъ глумлывыхъ сливъ.

А зъ каварни въ альтану.

„Гратулюємо“!.. А вже жъ, можна мени гратулюваты, бо
теперь не такъ часто скучаю, якъ перше. А колы мени скучно,
иду до сусидки и пробалакуємо вильный часъ. На проходи въ
парку булы зо два разы, випадкомъ стрилыся...

Вчу ии до испытю на почтову експедиторку.

Вже теперь такъ часто не плаче, а то й усмихається часомъ.

Сей ии усмихъ замысленый!

Якъ проминь сонця зпоза хмаръ...

* *
* *

Не можу до ладу пысаты: въ голови шумыть. Непроспана
ничъ...

А! отъ и вона! Якъ звычайно ранняя пташка!

Иде просто въ альтану!

Ще готова думаты, що я тутъ на неи жду такъ рано...

Овъ, немые становыще!

Ну!—годи!

— Добрый день вамъ, пани!

— Добрый день! А вы що пышете такъ ранесенько?

.

О. Маковей.

Д у м к а.

Мени здається: я не живъ,
А тильки все збирався жыты,
Чогось шукавъ, за чымсь тужывъ,
Бажавъ комусь весь викъ служыты,]
Ажъ ось и молодистъ мынула.—
Не жившы, втомлена заснула.

И прыйде день, якъ та слотá,
Я довгу панахыду правлю:
Прощайте, молоди лита,
Не гуджу я васъ и не славлю,
Зъ могылы вже васъ не добуду...
Уже я молодымъ не буду...

И въ тимъ жалю мовъ бачу я:
Не мертва молодистъ, лышь сонна,
Не въ пору ще журба моя,
Не въ пору писня похоронна:
Ще поживемъ! давайте жыты,
Щукаты знову и тужыты.

О. Мановей.

Чернівци.
30/IV 1900.

Колы помремъ и заростемъ квиткамы,—
У спомынахъ ще оживемъ не разъ,
Ажъ покъ поручъ зъ нашымы кисткамы
Заснуть уси, що пам'яталы насъ.

И буде се вже наша смерть остання:
Нашъ порохъ витерьъ свитомъ розжене,
Прыйдѣ весна, прыйдѣ пора кохання,
А насъ ниhto тоди не спом'яне.

Ни, выйде разъ колысь дивча самотне,
О пивдни яснимъ въ тыхий сонный лись,
Видразу сердце защемишь скорботне
И ясный свить померкне ий видъ слизь.

Се насъ вона побачыть и почуе,
Мовъ сонъ и казку изъ старыхъ часивъ;
Закрые очы й тяжко засумуе,
Заслухавшысь у тыхий шумъ лисивъ...

О. Мановой.

Львифъ.
27. XII. 1898.

Робертъ Брюсъ, король шотланськый.

(Шотланська легенда).

Заспивъ.

Спогадаймо давнюю давнуну,
Спогадаймо повисть незабутню
Про далеку вильную краину,
Про стару Шотландію*) славуню.

Давня повисть! и на байку схожа,—
Є въ ній певни справы, єсть и мріи;
Але жъ правда, наче зирка гожа,
Сыпле скризь проминня золотіи.

Правда намъ свитытыме кризь хмары,
Мы жъ далеко думкою польнемъ,
Мы поглянемъ на військови чвары,
Въ давній слави спогадомъ порынемъ.

I.

Вже буде литъ п'ятьсоть тому;
На край шотланськый вильный

*) Шотландія—Шкоція. Назва Шкоція єсть правійшою, але для гармоничности вирша мы ужываємо Шотландія.

Війною йшовъ король Едвардъ,
Англійський владарь сильний.

Зібравъ винъ лицаривъ своїхъ,
Все горде пышне панство,
Щобъ то шотланський вильный людъ
Забраты у пидданство.

По всій Шотландіи йде гукъ
Луною голосною:
„До зброи, братте! ось иде
Король Едвардъ війною!

Гей, мыле братте! чы у насъ
Яснои зброи мало?
Хыба въ шотланській сторони
Вже лицаривъ не стало?“

Лыцарство йде, земля гуде;
Зійшлысь ворожи лавы...
Багато буде сього дня
Кривавои забавы!

Брязчать мечы, бlyщать спысы
И шоломы ясні;
Гукають люто воякы,
Ржуть кони вороніи.

Воюють день, воюють два,
На третій день,—ой горе!
Шотланци крыкнулы: „Бида!
Король Едвардъ насъ боре!“

Англійське військо б'е-сиче,
Англійська зброя сяе;
Шотланська зброя опада,
Лыцарство знемагае.

А тутъ король Едвардъ спынывся,
И сурма забренила,

Знялась надъ військомъ короґва,
Та не барвыста—била.

Вси стали тыхо, всякъ свій спысь
Додолу похыляе.

ґука герольдь: „Король Едвардь
Шотланцивъ призволяе

Лыхую зваду залышыть,
Спокій вернуты краю,
Прыты до згоды безъ войны,
По братньому звычайю.

Такъ каже нашъ король: Хто зъ васъ
Погодытьса зи мною,
Той и маеткамы й людьмы
Владатыме въ спокою.

Людъ простый мае намъ платыть
Податкы й десятыны,
А лыцарь буде вильный панъ
Своеи батькивщыны.

Всякъ лыцарь мае зъ королемъ
Ходыты у походы,—
За те винъ матыме соби
И ласку й надгороды.“

Додолу впалы короґвы,—
Весь гурть шотланський панський
Вразъ крыкнувъ: „Згода! хай живе
Едвардь, король шотланський!“

Шотланське лыцарство здалось;
Але одынъ зостався
Пры зброи лыцарь молодой,—
Робертомъ Брюсомъ злався.

Едварду глянувъ винъ въ лыце,
Мовъ кынувъ блискавыцю,

Здійнявъ и кынувъ ворогамъ
Зализну рукавыцю.

Потимъ острогы давъ коню,—
Кинь вороненькый зывся,
Помчавъ у горы, мовъ стрила,
Въ мижгиррю темнимъ скрывся.

II.

Поихавъ Робертъ по шотланській земли
Здійматы народне повстанне,
Гонцивъ розиславъ винъ по всій сторони
Склькаты селянъ на зибранне.

Колы на шырокій долини мижъ гиръ
Зибралась велькая рада,
Робертъ тоди вийшовъ до люду й сказавъ:
„Шотланци, вчынылася зрада!

Нема въ насъ лыцарства, нема въ насъ панивъ,—
Воны вже англійськи пиддани;
Та є ще въ краини шотланській народъ,
Не звыкъ винъ носыты кайданы!

Повстаньмо жъ тепера уси, якъ одынь
За дило братерское спильне!
Розкуймо на зброю плугы! Що орать,—
Колы наше поле не вильне?“

Тутъ вси зашумили, мовъ хвыли морськи:
„Ходимо, здобудемо воли,
Або наши головы вильни, буйни
Складемо на нашому поли!“

И тамъ на шырокій долини мижъ гиръ
Селяне вси таборомъ стали,
Палылы багатте воны цилу ничъ,
Все ясную зброю кувалы.

На ранокъ узброєне військо було;
Кому жъ не досталося зброи,
Тому не забракло сокыры, косы
Та въ грудяхъ одвагы мицнои.

Те військо не мало ясныхъ короговъ,
Ни панцыривъ срибныхъ, коштовныхъ;
На простыхъ селянськихъ щытахъ не було
Девизивъ гучныхъ красномовныхъ.

У цилого війська девизъ бувъ одынь:
„За волю, за ридну краину!“
Хочъ сливъ тыхъ никто на щыти не носывъ,
Та въ серци носывъ до загыну.

И такъ вони выйшли напроты панивъ,
Робертъ ихъ провадывъ до бою;
Ни одного лыцаря, окримъ його,
Не малы шотланци зъ собою.

Шотланське лыцарство усе перейшло
Служыты въ англійському війську,
Пишло бороныты мечемъ и щытомъ
Корону и владу англійську.

Въ нещасну годыну шотланський народъ
Кувавъ свою ясную зброю:
У першому бои розбыты булы,
Багато лягло головою.

Удруге зійшлыся—недоле тяжка!
Зновъ військо шотланське розбыте.
Ударылы втрете—зновъ поле кругомъ
Все трупомъ шотланськымъ укрыте.

Мицна була сыла потужныхъ панивъ,
И ватагы мудри знайшлыся;
Ни въ горы завесты, ни въ нетра загнать
Обачни паны не далыся.

Широки долины, розлоги ланы
Шість разъ булы кров'ю польты;
Шість разъ пролунавъ по Шотландіи крыкъ:
„Шотланци, шотланци розбыти!“

Ни зброи воны, ни своихъ короговъ
Едварду до нигъ не зложылы,
Та волю й краину свою боронить—
Не стало селянської сылы.

Одни поляглы, а други розійшлысь,—
Пишлы свое поле ораты.
Безъ війська, безъ славы zostався Робертъ...
Що жъ має теперъ винъ початы?

Чы має питы, якъ шотланські паны,
Едвардови зброю виддаты,
Зостатысь отутъ въ подоланній землі,
Остатнього сорому ждаты?

Ни, краще не бачыть того и не чутъ,
Якъ гынута буде краина...
„Прощай, моя ридна краино! просты
Свого безталанного сына!“

Хотивъ бы я вильною бачыть тебе,
Але не судылося теє...
Далеко теперъ, на чужыхъ берегахъ,
Поляжу за дило святеє.“

Такъ мовывъ Робертъ и подався винъ геть
На берегъ убогий ирланський,
Винъ думаъ по вѣкъ не вертатыся зновъ
У край безталанний шотланський.

Въ Ирландію мався прыбути корабель,
Що лыцаривъ визъ въ Палестыну,
На ньому од'ихаты хтивъ и Робертъ
У тую далеку чужыну.

Укупи зъ одважнимъ лыцарствомъ бажавъ
Питы у хрестовимъ походи,
Щобъ дилу святому остатнимъ жыттемъ
И сылоу статы въ прыгоди.

III.

На безлюдному берези моря
Одынока хатына стоить,
Въ тій хатыни рыбальській убогій
Збройный лыцарь самотный сыдыть.

То Робертъ. Винъ въ викно поглядае,
Чы не мрють оти корабли,
Що везуть хрестоносцивъ одважныхъ
На вйну до святой земли.

Ни, не выдко ничего на мори,
Не биліють витрыла ясни.
Грає вильне шырокее море,
Гомонять його хвыли гучни.

Та Робертови сумно дывытысь
На те море веселе, буйне,—
Якъ згадає винъ ридну краину,
Затремтыть його серце сумне.

И Робертъ, одъ викна одступывшы,
Лигъ на лаву и поглядъ пидвивъ
На потрыскану стелю: на стели
Павутынне павукъ соби пливъ.

И зничев'я Робертъ задывывся
На роботу того павука;
Лыцарь бачывъ, якъ прясась помалу
Тая нытка тендитна, тонка;

Якъ павукъ на тій нытци спускався,
Розколыхувавсь потимъ на ній,

Щобъ ии до стины прычепыты,
Потимъ невидь роскынuty свій.

Що гойднеться, то нытка й порветься,
И додолу павукъ упаде;
Але заразь же злазыть угору
И нову соби нытку пряде.

Такъ шисть разъ той павукъ обрывався
И шисть разъ винъ на стелю злизавъ;
Але въ сьоме такы утрымався
Й до стины свою нытку прып'явъ.

Туть Робертъ раптомъ скочывъ на ноги,
Ухопывъ свою зброю до рукъ,
И гукнувъ: „Та невже такы лыцарь
Менше мае снагы, нижъ павукъ?!“

IV.

Ой, то жъ не сокиль-вынозиръ
Злетивъ зъ горы въ долину,
То прылетивъ юнакъ Робертъ
У ридную краину.

Винъ на коневи воронимъ
По краю пробигае,
Въ остатній разъ шотланський людъ
До бою винъ склыкае:

„До зброи вси! чы ще жыве
Мицна одвага ваша?
За волю згннуть мы клялысь,—
А де жъ прысяга наша?“

„Хто воли ще не видцуравсь,—
Нехай иде до бою!
Хто пам'ята про славу й честь,—
До зброи! хто за мною?“—

Не згасъ, не згасъ шотланський духъ,
Шотландія повстане!
У сьомый разъ, якъ въ першый разъ
Зибралыся селяне.

Король Едвардъ не сподивавсь
Шотланського повстання:
Його лыцарство розійшлось
Уже на спочывання.

Зосталась тилькы помы що
Мала частына вйська.
Безпечна й смилыва була
Залога та англійська.

Все розмовляють воякы,
Якы зъ вйны достаткы,
Якы въ Шотландіи король
Збиратыме податкы.

Середъ англійськихъ воякывъ
Сыдять паны шотланськы;
Теперь король имъ зновъ вернувъ
Права й маетки панськы,

То жъ завтра коженъ зъ ныхъ пиде
До ридной осели,—
Чого жъ сыдять вони такы
Смутны та невесели?

Того, що душу имъ грызе
И соромъ и досада,
Здається имъ, що все кругомъ
Гукае: зрада! зрада!

Англійськы жъ лыцары соби
Писень гучныхъ спывають,
И такъ бадьорно на спысахъ
Ихъ короговкы мають.

Селяне тыхо підійшли
До війська за горою,
З'явились, наче з-пидь земли
И вдарылы до бою.

Все зашумило, загуло,
Мовь буря-хуртовына.
Робертъ лита на воронимъ,
Неначе громовына.

Охъ, лютый бій, сстанній бій,—
Щаслывь, хто переможе!..
Англіици въ розпачи крычать:
„Рятуй насъ, мылый Боже!“

До ныхъ зъ гряныци поспиша
Видъ короля пидмога,
Ии стрича шотланський крыкъ:
„Ни, наша перемога!“

Пидмога сыльна надійшла,
Але шкода, вже пизно!
Женуть шотланци ворогивъ,
Г'укають въ слидь имъ гризно:

„Не доведеться бильше вамъ
Ламать чужои воли!
Колы жытте вамъ дороге,
Кладите зброю доли!“

Шотланське військо зайняло
Англіицивъ пидь горою;
Нема рятунку имъ, нема,—
Складають доли зброю.

Тоди зъ громады выступа
Робертъ и промовляе:
„Отакъ теперь шотланський людъ
Англіицямъ об'являе:

Нашъ край видъ давна вильнымъ бувъ,
Такымъ повикъ винъ буде.
Вы бачылы, якъ правъ своихъ
Боронять наши люде.

Збира хай въ Англии Едвардъ
Податкы й десятины,
А всякъ шотланецъ вильный панъ
Своєи батькившыны.

Селянамъ нашимъ байдужé
Про ласку й надгороды,
Воны не пидуть зъ королемъ
За лыцарствомъ въ походы.

Тепера вашу зброю всю
Въ застави я лышаю,
А васъ додому видпушу
По братньому звычайю.

Идить, Едвардови скажить,
Якъ чулы: по сій мови
Колы не згодыться на мыръ,—
Мы зновъ у бій готови.“

Английци мовчкы одійшлы
Безъ короговъ, безъ зброи,
Безъ радощивъ пишлы воны
Геть до земли риднои.

И якъ въ долину вже зійшлы,
Оглянулысь на гору,—
Роберта вглядили воны
Середъ сильського збору.

Укрыта людомъ тамъ була
Уся гора зелена,
А выще всихъ стоявъ—Робертъ,
У нигъ його знамена;

Лежала й зброя вся ота,
Що на війни забрали;
Шотланська зброя й короги
Навколо нього сяли.

Робертъ неначе ричь державъ,
Змагався, боронився,
Знявъ потимъ ясний свій шоломъ
И людови вклонился.

Англійци чулы, якъ гукнувъ
Увесь той гуртъ селянський:
„Хвала и честь! нехай живе
Робертъ, король шотланський!“

V.

Такъ Робертъ за снагу та одвагу
Королемъ у Шотландіи ставъ,
Въ Единбургу, преславному мисти
Прывселюдно корону прыйнявъ.

Урочыста одправа скинчылась,
Выйшовъ зъ церкви король на майданъ.
Людь гукае: „Робертови слава!
Хай живе винъ до вику, нашъ панъ!“

Колы се стыхло раптомъ гуканне,
И весь людь мовъ чекае чого.
Зъ юрбы выступывъ гуртъ невелькый,—
То обрани видъ люду всього.

Зъ ныхъ одинъ на передъ выступае,
Короля винъ поклономъ вита;
Поглядае навколо по людяхъ
И такую промову чыта:

„Зъ ласкы Бога й народа обраный,
Нашъ королю! витаемъ тебе!“

Мы пидданымы влады твоєи
Признаємо охоче себе.

Ты вєды своимъ розумомъ яснымъ
Добрыи ладъ у ридній сторони;
Обицяємось мы тоби вирне
Помагаты въ мыру' й на вїйни.

Та колы ты забудешъ про справу
Чєсты й воли народу свого,
Схочешъ ынши багатчыи земли
Прылучыты до панства твого,—

Мы не пидемъ тоди за тобою,
Щобъ чужого добра здобувать:
Намъ не тисно у ридній краини,
Намъ не треба въ чужу мандрувать.

Колы ты середъ панськихъ роскошивъ
Продаватымешъ людъ свїй панамъ,
Мы самы бороныты потрапамъ
Ти права, що належаться намъ.

А колы ты англїйській корони
Виддасы королевство свое,—
Знай, що въ тую ганєбну годыну
Пропаде й пануванне твое.

Мы тебе на державу винчалы,
Мы тебе й розвинчаємъ самы,
И колы проты насъ ты повстанешъ,—
Проты тебе повстанемо мы.

Дай намъ Боже радиты до вику,
Що обралы тебе въ короли,
Хай цвите при тоби та пышає
Вильна воля въ шотланській земли!"

—„Дай то Боже!—Робертъ имъ видмовывъ,—
Буду знаты, на щó я иду.

Дай намъ Боже до вику прожыты
Въ щырій згоди, у добримъ ладу!"

VI.

Щыра згода, добрый ладъ зостався,
Не зламавъ Робертъ своего слова.
Не пропала, не пишла по витру
Та громадська чесная умова.

Дывувалысь на шотланську волю
И сторонніи чужіи люде,
Вси казали: „Поки свита сонця,—
У яри шотланський людъ не буде!"

Не прыгасъ и не пропавъ никола
Вильный духъ въ шотланському народи,—
Стала вильна сторона шотланська
Навить давнимъ ворогамъ въ прыгоди.

Якъ пизнишь` англійци и шотланци
Поеднались въ спільную державу,
То англійци вчылись у шотланцивъ,
Якъ любыты волю, честь и славу.

И за те хвала Роберту Брюсу:
Винъ борцемъ за ридный край з'яввся.
Такъ! одвагы и завзяття въ праці
Винъ въ малого павука навчвся.

Винъ здобувъ соби вельку славу,
И не вмре та слава, не поляже,
Въ писни, въ слови буде вично жыты
И про себе свитови роскаже.

Леся Українка.

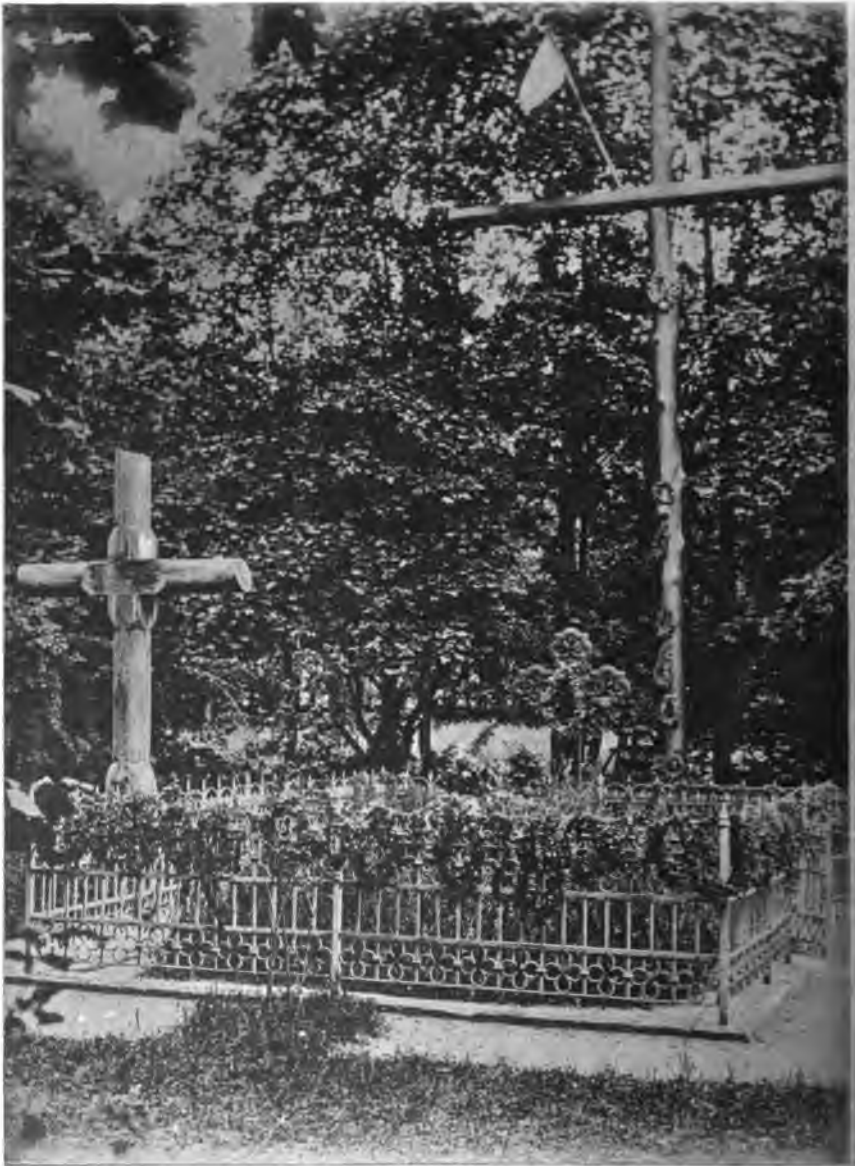
Божый свить, оповитый красою,
Задримавъ у легенькому снѣ;
Степь кругомъ засриблывся росою,
Зъ ричкы ллються весели писни.

Стыха рухъ пробижить по долини,
Пробижить—та й ничего нема;
Тилькы бродять засмучени тини,—
То недоля блукае сама.

Тилькы чуть, якъ на вильнимъ простори,
Не знаходючы мисця соби,
Людський духъ побывається въ гори,
Людське серце рыдає въ журби.

П. Грабовський.

Мали люде — мале й горе.

О повиданне.

автра—„ропускъ“.

Хто вчывся по школахъ та мучывся впродовжъ цилого ряду найкращыхъ на вику литъ тымы важкымы мукамы, зъ якымы здобуваецься у насъ шкильна наука (а хто зъ освиченыхъ людей за нашихъ часивъ тыхъ мукъ не зазнавъ?), той добре тямить, щб значить се магичне слово. Роспускъ значить—не сыднты бильше въ остогыдлому класи, въ тисноти та духоти, тоди, колы за викнамы, на двори, такъ гарно й тепло; колы весняне сонце ясно свитыть и своимъ проминнемъ живушымъ голубыть усе на свити,—усе, опричь нещасныхъ школяривъ, що, мовъ давни бранци-невольныкы на кгалерахъ турецькыхъ, до одного мисця прыкути. Роспускъ значить—робыты все по своей воли та охоти, не пытаючысь и не страхаючысь отыхъ чужыхъ, здебильшого несимпатычныхъ людей, що звуться вчытелями и—невидомо, зъ якои прычины—мають надъ вами право чыныть усе, що сами схочуть. Роспускъ значить—хочъ на короткый часъ зазнаты пылгы видъ усякого гнобытельства, знущання та занедбання найпершыхъ потребъ дытячои натуры; хочъ трохы спочыты видъ мертвои шкильнои премудросты—такои далекои видъ сыхъ маленькихъ людей зъ ихъ тежъ невеличкымы, але живымы радощама й смуткомъ. Роспускъ значить... и ще багато де-чого значить винъ—прынадного, якъ пестоши матери; веселого, якъ день на весни; вольного, якъ сама воля...

Ото-жь завтра—ропускъ на велькодни свята въ Горбанивській духовній школи, чы, якъ ии зъ давныхъ давень прозываютъ—бурси. Довгый часъ передъ роспускомъ у бурсакивъ тилькы й думкы, тилькы й мовы, що про той щасливый день; тилькы й живутъ вони надією—диджатысь швыдше сподиванои воли. Мало не по пальцяхъ выраховують вони дни й годины навить, що якъ навмысне, немовъ на злисть имъ, тягнуться такъ поволи, наче попрымерзали десь на дорози, хочъ на двори стоить вже рання сього року, весела та тепла весна. Де-хто зъ бурсакивъ ще заздалегидь поробывъ соби таблычки, де поспысувано вси до роспуску дни й коло останнього вельчезни литеры, штучно оздоблени всякымы орнаментамы та прыкрасамаы, складають, наче выпечатани, чаривне слово—„ропускъ“. Що божого дня затырае пыльно бидный бурсакъ по одному дню на свой таблычци, а инший, дуже вже нетерплячий та швыдкий, затре змаху й килька напередъ,—не зъ чого иншого, якъ зъ бажання хочъ сымъ досытъ невыннымъ способомъ прыскорыты найбильше свято школярське,—той „празныкивъ празныкъ“ для сучасныхъ мученыкивъ науки. И радіе несказанно бурсацьке серденько, забыте й залякане тією страшною „наукою“, колы смуга видъ затертыхъ днивъ стае за кожнымъ разомъ усе довша та хвостомъ своимъ усе бльжче пидходьты до оздобленого слова внызу таблычкы!... А тыжднивъ за два до роспуску бурсакамъ почынаеться новый клопитъ: роспускъ саме тоди выйиздыть изъ Кыива (такои прынайми про його бурсаки думкы) и помалу, по-воли прямуе до Горбанивъ, частенько стаючы та попасаючы по дорози,—по-хазяйськы йиде, не поспишаючысь. И отъ передъ бурсакамы що-дня встае вельке пытанне—„де сьогодни роспускъ?“ Середь довгихъ безъ краю змаганъ, що часомъ и найбльжчыхъ прыятеливъ мало до сваркы не доводятъ, коженъ прыгадуе яки знае по дорози зъ Кыива до Горбанивъ мисця, и якъ вони що-дня стають усе бльжчи, то разомъ зъ тымъ у бурсакивъ и облыччя усе бильшь ясніють, и на серци велька полегкить робытсья. „Сьогодни роспускъ у Билій-Церкви“... „Сьогодни въ Тарашчи“... „Сьогодни въ Жашкови“... и такъ выгадують ажъ покы роспускъ не заночуе въ передень самого себе въ Полянецькому, або у Війтивци, щобъ завтра ранкомъ прыбуты въ Горбани й весь свить собою закрасыты... Бурсакови й справди здаеться, що цилый свить заинтересованный на тыхъ невельчкыхъ радошахъ, що скрашують иноди його суворе,

непрывитне жытце, бідне на дрибни втихы й багате на гирки сльозы,—тымъ то разомъ зъ нымъ нетерпляче дождае роспуску и цилый свить.

Завтра—ропускъ; се вже певно доведено обома згаданымы способамы: довга смуга на табычци простяглася ажъ до краю и вси вже погодылыся й на тому твердо стали, що сьогодни роспускъ „попасае коней и пидночбуе“ у Війтивци, за Грековымъ лисомъ. То выходить—се вже правда нестемнисенька, проты якои нема чого казаты й самому найбільшому скептыкови.

Завтра—ропускъ, а вже й сьогодни всюды позначується його живуций для бурсака духъ; выявляється винъ и въ обстанови, и въ людяхъ, и навить въ повитри,—скризь. Отъ напрыкладъ „дѣдка“, що вчыть бурсакивъ спиваты, увольвѣ ихъ волю й дзвольвѣ проспиваты въ класи гуртомъ „Воскресенія день“; дали, де-хто зъ „добрыхъ“ учителивъ не завдавъ на завтра лекци, а де-яки зъ „проклятыхъ“ нахвалялыся наставыты цилому класови „едыныць“, не пустыты на обидъ, а то й „билета“ въ день роспуску не даты... И щыро спочувае бурсацька душа добрымъ учителямъ и такъ само щыро ненавидыть вона тыхъ проклятыхъ... „А намъ Пузанъ (прызвище доброго вчытеля, бо навить и имъ безъ прызвища буты якось не выпадае,—се жъ едыне у бурсака безперечне право—надилыты усимъ и всюды прызвища, се вже його сфера, безъ якои йому, якъ рыбы безъ воды, не прожыты), а намъ Пузанъ на роспускъ ничего не завдавъ, а весь часъ кныжку чытавъ, та цика-аву!“—хвалыться, радючы, якый-небудь малый билиавый хлопчына другому—чорнявому, скажемо; а той въ-ладъ, хочъ не такимъ веселымъ, а трохы прыбытымъ голосомъ, въ якому чутно сумовыти ноткы, видповидае: „а въ насъ Смоляръ (прызвище проклятого вчытеля), — бодай йому добра не було!—завдавъ напысать уси „спряженія“ й нахвалявся, що бильшу половины не пустыть завтра до-дому“... Таки новыны хутко росходяться по-мижъ нервово настроеною дитворою и то тишать ии, то выклекають щыре обуренне й злисть...

Хочъ завтра й роспускъ, а тымъ часомъ лекциі будутъ и вчытыся треба, бо середъ учителивъ перевагу все-таки мають „прокляты“: позавдавалы лекциі й на завтра, ныбы не знають, щдъ то за день. А про-те яка жыва душа бурсацька всыдыть въ переддень святои воли за кныжкою—за марудною арихметыкою, або якою-

небудь тамъ грецькою чы латынською граматыкою? Певна ричь—ни одна, колы до увагы не браты самыхъ безнадійныхъ „трубачивъ“ (тыхъ, що „трублять“ раз-у-разъ лекціи зъ кныжокъ),—ти сьогодни поховалысь по самыхъ що-найтемнишыхъ кучочкахъ и „трублять та й трублять“ безъ упыну, безборонно скорывшысь свой доли лыхій. А въ кого въ грудяхъ трипається живе бурсацьке серце, ти вси на двори пробувають,—до того жъ ще й день выпавъ теплый, гарный, погожий,—грають въ „бигучои“, въ „цурки“, въ „швайкы“; инши збираються въ гуртки й, подершы на дрибни клаптыкы ненавысне „рописание уроковъ“, теперъ вже непотрибне, та розвѣявши його по витру, голосно гомонять про розпускъ та все те, що винъ мае прынести. Радіють бурсаки!

Радіють, та не вси; радіють, та не в-край, бо не сами квиты того дня процвитають,—середъ ихъ и колючокъ родыть багато; не одни въ йому весели та радисни подіи одбуваються, але й темныхъ та сумныхъ не оберешся: день радощивъ и воли разомъ бувъ и днемъ „отмщенія и возмездія“,—для де-кого прынайми... Щобъ зрозумить се до-ладу, треба знаты подилъ бурсакивъ на „агнцивъ“ та „козлыщъ“, якъ подиляє бурсу инспекторъ, Стратылатъ або Нышпорка на прызвище (бо нышпорыть скрызъ, якъ поясняли бурсаки, немовъ архистратыгъ Стратылатъ,—ледве чы вдатна екскурсія въ „богословську область“, але се бурсакамъ можна й выбачыты, бо богословіи ихъ ще не вчено). „Агнци“, на взирецъ тыхъ агнцивъ, що на страшному суди по праву ручъ стоятымуть,—се тыхи, смирни учни, що вчаться добре, а найголовнише — за евесь часъ науки не булы запысани въ „кныгу живота“, заведену на страхъ бурсацькымъ злочынцямъ; имъ переважно й належать радости роспуску и вси його квиты. „Козлыща“—се неуки, ледари, словомъ—„злохудожни души“, що ихъ, якъ видно, не то бурсацька, а й усяка премудристь десятою дорогою обмынае. Замисть тишыты, вони лышь дратувалы вчителивъ та инспекцію своимъ ледарствомъ и злочынствамы; имъ черезъ те й належать переважно „терніе и волчцы“ того „дня возмездія.“ Булы ще й просто „овечкы“, преступна, нейтральна категория, але якъ въ жытти бурсацькому вона ничымъ не була одмитна, то нею й Нышпорка не дуже клопотався и ридко навить згадувавъ. Отже „козлыща“ добре тямлять, що того дня не сами квиты, а й колючкы процвитають, и не кому другому, а имъ же вони достануться, и вже заздале-

гидь загадались ихъ буйни головы, якъ бы тымъ колючкамъ ихъ гостри, кусльви кинчыкы позбываты...

II.

На чымалому, наче кылымомъ—зеленымъ спорышемъ засланому двори одніи зъ „кватыръ“ въ переддень роспуску було дуже людно й весело. Кватыра та стояла геть-геть на одшыби, далеченько такы видъ бурсы, и черезъ те безпечна була видъ наглыхъ одвидынъ Нышпоркы, або його помишныкивъ. Сюды зійшлося чымало й чужыхъ бурсакивъ и заразы же распочалы гуртомъ бучну, найпопулярнишу въ бурси гулянку — „бигучу“. М'ячъ литавъ высоко, пидъ самисеньке небо, здавалось, колы який изъ старшихъ, „искушенныхъ“ вже бурсакивъ поцилыть його замашнымъ кыйкомъ—„гылкою“; молодши бурсаки й сами не згиршъ м'яча литалы, поспишаючы добигты зъ „городка“ до „меты“, поky у ворожому табори не встыгыли ще спіймать м'яча, або вцилыты нымъ кого зъ необачныхъ лидлиткивъ, що необережно выхопытыся въ непевный часъ, колы зручнишъ було бъ заждаты. Галась, крыкъ, биганына,—бо жъ не даромъ „бигучои“ бурсаки справляють... Поспынавшыся на тыны, дывлятыся зъ захватомъ на сю жваву метушню зъ вулыци та зъ сусиднихъ дворивъ шевци-мищане, по терминологіи бурсацькій—„шведы“ що зъ ими бурсаки раз-у-разъ ворогують, а якъ колы то й цили баталіи счыняють. „Гупь!“—м'ячъ важко лигъ комусь на спыну, й ворожи таборы поминялыся мисцямы: ти, що булы въ „поли“, весело йшли, ажъ пидскакувалы, въ „городокъ“, а назустрічь имъ выходылы звидтиль побыты; лаючы провынныка роззявою та гладкымъ кабаномъ, що втикты або „выкрутытыся“ не здолавъ, подалыся воны въ „поле“ до слушного часу.

Въ самый рбзпаль бигучои, колы кожный зручный ударъ гылкою выкыкавъ кругомъ голосный выгукъ задоволення, хвиртка зъ вулыци видчынылась и въ двиръ увійшовъ бурсакъ-третьокласныкъ Євменъ Красицькый,—Комаха на прызвище. Выдко, не дуже горнулась до його наука, бо на верхній губи у бурсака добре такы позначылыся рудовати вусыкы, та й самъ винъ бувъ повный, огрядный, чымалый на зристь, дорослый вже парубокъ. Гля-

нувшы на Красыцького, видразу вгадаешъ, що йому не разъ доводилося вже на своимъ вику „попасаты“, себто—въ однимъ класи по два роки сыдиты.

Красыцькый на гулянки бувъ першый мытець и ватажокъ на цилу бурсу й завжде мижъ охочымы гуляты бурсаками передъ вивъ, нибы нюхомъ чуючы, де „збирається бигуча“, де „вымиряються въ гылкы“, де брязкотять „швайкою“. Гулянка безъ Красыцького—се все одно, що бурсакъ безъ призвища—щось нечуване, а надто теперь, колы саме розпочато сезонъ бигучои; мабуть чы не вперше отсе сьогодни винъ такъ опизнывся, що безъ його й початы мусилы. Побачывшы свого ватажка, бурса закрычала-загомонила: „Красыцькый иде!... Красыцькый шагáе!...“ *) а хтось зъ гущи, не дуже правда голосно, додавъ: „Комаха прилила!“

— Я тоби таку комаху влиплю, що до-вику пам'ятатимешъ, сволочъ паршыва!—скыпывшы, обернувся першъ за все до гурту Красыцькый, хочъ и не знавъ напевне, зъ чыихъ саме усть вылетило образлыве слово; та йому й знаты було напотрибно: винъ, абы схотивъ, мигъ бы „на страхъ врагамъ“ зигнаты злисть на першому, хто пидъ руку бъ пидвернувся. Иншымъ разомъ такъ такы й було бъ,—не втикъ бы його руки важкой якый-небудь жвавый хлопчына, якого доля на той разъ поставыла близько Красыцького, але заразыъ йому, выдко, було не до того. Винъ выдымо чымсь бувъ заклопотаний; якесь ваганне непевне выразно проступало въ його на облыччи,—мабуть воно й спыныло його руку видъ замаху.

— Красыцькый! будешъ граты?... До насъ иды, до насъ!—пучулося зъ усихъ бокивъ, бо кожному хотилося до себе залучыты таку досвидчену въ гулянкахъ людыну, якою бувъ Красыцькый, що „гылыть пидъ саме небо“ и своимы дужымы, жылавымы руками хочъ якого важкого м'яча спійме й не выпустыть.

— А йдить соби къ бису!—обизвався на те не дуже прыхыльно Красыцькый.—Не хочу... Васюто, кымъ-геръ!—промсвывъ винъ чомусь по-жыдивськый.

Васюта, высокый худорлявый бурсакъ зъ якось кострубатою, роскушланою головою, що саме нацильвся гылыты, схыльвъ унызы гылку й допытливо глянувъ на Красыцького.

*) Шагаты—йты повагомъ, по бурсацькый терминологии.

— Чо-го?—протягъ винъ, не рушаючы зъ мисця.

— Та такъ!—выяснвъ Красицькый.—Иды, маю щось казаты...

— Кажы тутъ.

— Еть, йолопъ дурный! Макуха!... Значыть, не можна тутъ, колы не кажу.

— Ну, то зажды, нехай загылю!—не образывся на своего прыятеля Васюта.—„Р-раззудись, плечо! Р-размахнись, рука!“—выгукнувъ винъ, нациляючысь кыйкомъ у м'яча.

М'ячъ высоко знявсь до-горы; вси, що стоялы на черзи въ „городку“, побиглы до „меты“, а Красицькый байдуже, недбайливо дывывсь на сее; иншымъ разомъ винъ ледве чы втерпивъ бы, щобъ отакъ дывытыся й самому не граты.

Васюта бигомъ вернувся, захекавшысь, у „городокъ“ и зъ розгону стрыбнувъ на плечи Красицькому:

— Ну, чого—кажы?

— Сядь, Макухо... Не дурій!—скыдаючы Васюта, зморщывсь той.—Пидемо краще въ садокъ... Треба на самоти, щобъ ниhto не знавъ...

Васюта вельмы зацикавыла така таємність; винъ кынувъ гылку, гукнувъ: „гей вы! я не хочу бильшь гуляты!“—и не вважяючы на вельке невдоволенне, що по сій мови повстало, разомъ зъ Красицькымъ пишовъ до перелазу въ садокъ.

Воны дійшлы до самого краю велького саду мовчкы. Васюта хочъ и розбирала нетерплячка, та винъ того не хотивъ выявляты й безтурботно стрыбавъ поверхъ зламанога гылля, що подекуды купама лежало пидъ деревами; Красицькый, и словомъ не озываючысь, „шагавъ“ задумано по трави, не розбираючы стежки. Отакъ товариши дійшлы до окопу й силы на молодій, свижій трави, що недавно тилькы выбылася з-пидъ земли. Красицькый добувъ изъ кышени „литній порт-табакъ“—клапотъ заяложеного паперу, де небагати бурсаки звычайно носять тютюнъ,—и злипившы довгу та грубу цыгарку, подавъ тютюнъ Васюти, лаконично мовывшы:

— Робы!

Васюта й соби скрутывъ цыгарку и, закурившы, обидва бурсаки розляглысь на свижій, ажъ вохкій трави. Стало тыхо й тилькы десь вгори жалисно дзвенивъ комарь, шепотило по-тыху молоде лысте та здалека доносылыся выгукы: „ловы! тикай!“—то распочалась „бигуча“ на-ново... Красицькый выдымо миркувавъ, зъ якого кинця

початы справу, а Васюта мовчки пускав дымъ до-горы, дбаючи, щобъ винъ ишовъ ривными, круглыми кильцями. Легеньки кильця зъ дыму одне по одному вылиталы зъ Васютинога рота, здймались до-горы, хыталысь тыхо, хвильовалыся, росли й безъ слиду десь зныкалы, ныбы растаючи въ теплому повітрі.

— Багато матымешъ у билети „колівъ“ *) та двойокъ?—перепынувъ нарешти Васютыну роботу Красицькый.

Васюта комедно закотывъ очи, выдыхнувъ вельке кильце, зитхнувъ и, сплюнувшы кризь зубы, мовывъ:

— До биса!

— А въ мене й того мабутъ бильшъ... На цилу спыну привеземо зъ дому!

Васюта спершу замыслывъ, а потимъ енергично вылаивъся, додавшы:

— Ну, й чортъ зъ нею! Не первына—звыклы вже!...

— Хочъ и не первына, а треба щось робыты: очортило вже терпять за чор-зна що... Думавъ я, думавъ, та отсе й надумавъ—добравъ такы способу...

На Васюту така новына не зробыла някисенького вражиння, и той еффектъ, на який выдымо важывъ Красицькый, пропавъ даремно.

— Який тамъ спосибъ тоби прыснывся?—пидморгнувшы якосъ глузливо заскаленнымъ окомъ, байдужно запытавъ Васюта.—Пидчыстыты, вышкрябаты?... Не стодить шкурка вычынкы: патирь **) наши на си штуку вже добре вчени: подывытыся на свить—отъ и спіймавъ одразу... Забувъ хиба, щд на риздво було?...

Красицькому той натякъ не сподобався й винъ спалахнувъ:

— Дурни мы булы на риздво—отъ що!... Хиба жъ такы можна когось одурыты, вышкрябавшы? Се й мала дытына пизнае, а отъ такъ зробы, щобъ и прыслидку някого не було... Слухай-но,—пидсовуючысь бльжче до Васюты й мало не пошепки, запытавъ винъ,—гроши у тебе є?

Васюта спершу зачудовано глянувъ на його, потимъ засвыставъ и, замисть видповиди, вывернувъ свои кышени; опречь ножыка, якогось мотузочка та килькохъ клаптивъ драного паперу,

*) Коль—едыныця.

**) Патирь—зъ грецькой мовы значыть батько.

тамъ ничего бильшь не було. Обревизувавши свои кышени, Васюта заспивавъ:

Вси кышени вывертае,
Ажъ тамъ грошей вже чортъ-мае...

— По-чумацькы!—додавъ винъ, урываючи писню.

— Погано!—задумано проказавъ Красыцькый,—и я тежъ „яко нагъ, яко благъ“...

— Слухай!—мовывъ Васюта,— на вищо тоби гроши? Може хабарà думаешъ пысареви даты, щобъ „бланкивъ“ продавъ?... Ни вже, й хабаремъ не поможеться ничего. А я такъ думаю, що не мынуты намъ биды-лыха та й на тому заспокоився: що буде, то буде! Уже якомсь своє видбуду: не вперше мени лайку та бійку терпиты,—перетерплю якъ-небудь.

— Тю! Ото дурный, ажъ крутыться!... Що буде, то буде!—перекривывъ Красыцькый товариша-фаталиста.—Та абы гроши, то таку штуку выгадаты можна, що ну!... Зроду-звику нихто не додумаеться, що въ билети щось не такъ.

— Говоры!—промовывъ Васюта, неймовирно всмихаючысь.

— Та не перебувай-бо, а краще слухай. Сьогодни бачывъ я Цвонцька й видъ його дизнався, що є така вода... якъ помастышь нею чорныло, то заразы же пропаде все, що було напысано,—голый папиръ стане, чыстый, неначе новисенькый...

— Що ты? справди?—ажъ пидскочывъ Васюта, але заразы же зновъ непевнисть його взяла.—Та бре!.. Знайды кого дурнишого, то може й виры пойме!

— Йй-бо! На що мени брехаты?... Самъ на свои очи бачывъ: „пюкрючковався“ я на лыстку, а Цвонцькы наливъ тїви воды на мое крючкованне—й заразы ставъ лыстокъ зновъ бильый, наче й не я самъ його попысавъ!

— Ото штука! Якъ такъ, то справди варто попробувать: хочъ разъ на вику патїривъ потишымо!... Я соби четверокъ наставляю, и ни однисенькой тройкы,—нехай знають нашыхъ!—заразы же загорився Васюта.—Ну, а чы дорого правыть бисивъ пархачъ? Мабуть, якъ за батька ридного?

— Кербела хоче за пляшечку,—невельчка, та на двохъ насъ було бъ ии якъ-разъ. Тилькы де ты його, того карбованця, въ

ката достанешъ?... А наборъ не поворить... Я вже прохавъ— не дае...

Обыдва задумалыся. Выдко, перспектива—утики видь звычайной колотнечи, що, замисть привитання, ихъ кожного разу чекала пидь батькивською стрихою, для хлопцивъ була така прынадна, що усю выгадливость ихъ зворушыла. Нарешти Васюта пидвився раптомъ и сивъ.

— А якъ у хазяйки попросыты, — може позычыть? Писля святъ же оддамо...

— Моя видьма не позычыть, бо й такъ уже набрався, якъ май грушъ—по сами уха.

— Ну, то я попробую въ свои. Ось зажды-но, я заразъ...

Васюта схопывся й бигцемъ подався по-мижъ деревьямы до хаты. Його щось довгенько не було; Красыцькый вже не сподивався ничего доброго, й лежачы горилыць, похмуро дывывся въ глыбоке сыне небо, що немовъ ажъ тягло очи до себе своею тыхою, чаривною красою. Нарешти по-мижъ деревъ знову з'явилась довга, тонка постать Васютына и його кострубата голова. Винъ бигъ, розмахуючы въ повитри жовтенькымъ папирцемъ.

— Дала!—оповидавъ винъ, засапавшысь.—На-сылу выпрохавъ... Та й то ще въ щаслыву годину потрапывъ, що Козы батько привизъ за кватыру... Каже—нема... а я й—а за кватыру, кажу, видь Козы? То й мусила даты, тилькы кривылась... Пыта—для чого гроши?.. Чобота, кажу, залататы,—та й показавъ, а чоботы въ мене справди роты пороззявлялы—йсты хочуть... То й дала...

Красыцького чоло розгладылось, зморшкы на йому розийшлыся й винъ, забувшы всю поважність, свою ажъ пидстрыбнувъ одъ радощивъ.

— Ну, колы такъ, то махаймо заразъ до Цвонцыка! Тилькы, щобъ жадна душа про те не знала й не видала... Теперь не страшно вже ничего!..

А ще сердце козацькее
Не боиться Туркивъ!..—

загукалы весело хлопци, йдучы зъ саду.

А черезъ яку годину вони вже вернулись до Красыцького на кватыру. Красыцькый державъ руку въ кышени й выждавшы, колы никого не було въ хати, обережно выйнявъ невеличку, въ

червоненький папирець обвинуу пляшечку и сховавъ ии швыденько въ свою скрыню на саме дно.

III.

Незвычайный выгльядъ мала бурса въ день роспуску. Бурсакамъ сьогонди не спытсья й не лежитьсья: мало не вси заворушылысь у-досвита, ще й не свитало. Та чы жъ и визьме сонъ бурсака, що диждавсья найшаслывишого дня, а може вже й пидводы зъ дому? Останнихъ наибильшь мучыла нетерплячка взьаты швыдше билета та й не йихаты, а просто такы летиты до-дому. Та не меншь нетерпелывылысь и ти, що не малы ще звисткы зъ дому: кожне сподивалось, що от-отъ незабаромъ и по ныхъ прыйидуть. За килька день до роспуску почалы вси ув'язуваты свое убоге добро, налаштувалы „завыненія“ *), щобъ заразы и зирватысь до-дому, скоро пидводы диждутьсья, не гаючы дорогого часу. Подывышсья на те „завыненіе“—и велькымъ дывомъ здывуешсья: стилькы праці покладено на його, такъ штучно попереплутовано мотузкы, стилькы любви, души—словомъ, вкладено бурсакомъ у сю пусту, здаетьсья, справу. Еге—пусту!.. Для бурсака вона не пуста, а безъ мираы важниша за всю ту науку, що за-для неи винъ поневираетьсья на чужыхъ людяхъ, терпыть и неволю, и довгу розлуку зъ усымъ близькымъ та дорогымъ для дытячого серця. „Завыненіе“—сымволъ воли, ознака роспуску, а щбъ таке для школяра роспускъ--мы вже знаємо. Скласты, якъ слидъ, „завыненіе“—та се жъ цила наука, що вымагае не абы-якои працы та вмилосты, выробленои пыльнымы репетиціямы ще за-довго до роспуску. Не разъ и не два бурсакъ складае свое „завыненіе“ й зновъ його розбирае, покы воно задовольнить цилкомъ його надто выгадльву на сей разъ фантазію. Якъ и въ кожній справы, тутъ знайдутьсья й артысты свого дила,—таки мытци, що якъ ув'яже то не швыдко росплутаашъ, а то й зовсимъ ничего не вдіешъ, хиба ажъ перетяты мусышъ той, колы хочте, Гордіевый вузолъ. Въ переддень роспуску бурсакы до пизньої ночи засыжуютьсья,—ажъ чубъ имъ мокрый стане, такъ працюють надъ своимы „завыненіямы“; й пивни не разъ проспивають, а вони

*) Такъ звать бурсакы свои пакункы.

все за работою: переключают свои речи, увязуют, развязуют, перевязуют, хлопчутся, метушатся та по́томъ умываються. Але хочъ пизно бурсакъ ляже, та рано встане: скоро тилькы засиріе на двори, винъ вже на ногахъ,—ще йому щось тамъ коло „завыненія“ поправыты треба, а колы вже й поправляты нічого, то хочъ просто натишытысь, бо любо очамъ його дывытысь на цилу купу великыхъ и малыхъ „завыненій“, що скрызъ лежать роскыдани— и на лижкахъ, и по скрыняхъ, а то й просто на доливци.

До восьмой годыны, колы въ бурси почынаються звычайно лекціи, ще довго, а бурсаки почалы вже сходытысь до школы, трымаючы коженъ пидъ пахвою цилу енциклопедію зъ бурсацкыхъ наукъ. Дверей ще не видчынено, тымъ то школяри похожають по вулицы передъ школою, а бильшь нетерплячи густою лавою оточылы прысинокъ, товпылысь на кганку, сидалы на сходахъ, заглядалы у викна. Не разъ Нышпорка прысылавъ прыслужныка, щобъ розигнаты школяривъ, та сьогодни не вправытыся зъ стийнымъ потягомъ до воли й тому навить, чыеи й тини бояться бурсаки. Одійшовшы недалеко видъ кганку, вони збывалыся въ гуртки й, погомонившы трохы та на вси боки озырнувшысь, незабаромъ зновъ сунулы по-малу до школы и, якъ та галичъ, крылы сходы. Имъ наче здавалося, що такъ швыдше диждуться тіей блаженной хвылыны, колы на вси голосы можна буде загукаты: „ныни отпушаєши...“ Та ось вже и двери шыроко роскрылы свои не дуже то прывитни звычайно обіймы, и бурсаки такимъ натовпомъ посыпалы въ середыну, що мало зъ нигъ не звалылы прыслужныка, що имъ видчынявъ, и навить погроза „канцуромъ“ ихъ не злякала. Голосно залунавъ по корыдорахъ та класахъ веселый крыкъ, гоминъ. Кожному, навить самому найменшому „соплякови-заправляныкови“ *) було видно, що роспускъ „вже прыйихавъ“ сьогодни свитомъ и ставъ у зайизди въ тьоти Рейзи, щобъ перепочыты трохы зъ дороги та выспатысь передъ тымъ, якъ настане пора и въ бурсу прыбуты.

Въ третьому класи за великою чорною таблицею зійшлыся Красыцькый зъ Васютою й по-тыху гомонилы; вони вмовля-

*) Заправляныкамы звутся въ бурси учни зъ „прыготовытельного“ класу; вони, мовлявъ, ще не справжни бурсаки, а лышень на бурсакивъ „зправляються.“

лся, якъ бы зручнише зробыты операцію надъ своимы билетами.

— Прыходъ до мене ввечери,—мовывъ Васюта,—у насъ зъ кватыри вси розйдуться сьгодні, то никто й не перебуватые.

— Колы бъ тилькы билеты швыдшъ давалы, а то мени ажъ на мисци не срдуться, такъ кортыть спробуваты тiен воды... Ото здывуецься мій патiръ, якъ побачыть, що въ билети ни коливъ, ни двойокъ—ничого!... Ото штука! Подумае, ха-ха-ха, що злякався сынокъ великодной паскы пiсля риздвяной закускы!—реготався Красицькый.

— Еге, а помы ще до билетивъ; то найисышся дрижакивъ по саму зав'язку... Онъ чога то сьгодні Смоляръ накоить?.. Не дай, Господы, якъ у класи зоставыть *) та ще й билета скаже не даваты!..

— А мени сього не страшно: мы у його „ослы," а „осливъ" винъ и не пыта николы. Сыды соби безпечно: сьгодні мабутъ винъ „первенцивъ" **) потягне,—не знаешъ?—заспокоивъ прыятеля Красицькый.

Продзвонывъ дзвоникъ—иты „на молитвы." Бурсаки зiйшлысь у найбильшый класъ, диждалися Нышпоркы й голосно затыглы „Царю небесный," гукаючы такъ, що ажъ шыбки у виконахъ дзвенилы. По молитви де-хто побигъ на двиръ „курнуты," а решта розiйшлысь по класахъ и стали дожыдаты вчытеливъ.

Тыхо, хочъ макъ сiй, стало въ третьому класи; бурсаки не бигають, не граються, не пустують, якъ звычайно, не розмовляють навить, а сыдятъ нышкомъ по лавкахъ, позатыкалы вуха й, хытаючысь взадъ и впередъ усымъ тиломъ, „трублять"—ажъ гуде. Надходыла найстрашниша годына—лекция Смоляра. Смоляръ, а справди—Рыбчынскый, учывъ грецькои мовы й мавъ славу самого найпроклятишого эпомижъ усихъ учытеливъ бурсацкыхъ. Людына ще не стара, зъ выщою освитою, винъ немовъ опизнывся народытысь и прыйшовъ на свить якыхъ рокивъ зъ п'ятдесять

*) Безъ обиду.

**) Липши учни звуться въ бурси „первенцами," або „первакамы," иноди—„прымакамы"—одъ primus.

або й бильшь писля того, якъ було йому призначено. Навить середъ бурсацькихъ педагогивъ Смоляръ бувъ якимсь ганебнымъ анахронизмомъ, якоусь атавистычною проявою. Винъ не престо лютувавъ та знущався надъ беззахыстными своими учнями, але артыстычно, зъ певною мирою якоисъ дыкои выгадливосты та оригинального штукарства. У його были свои улюблени, нымъ самымъ выгадани способы „вбывання“ грецькой мовы въ нетямущи головы; характерно, що навить призвища учнямъ винъ дававъ усе звирячи: „ослятына“, „порося“, „баранъ“, „скотына“ то-що не сходылы йому зъ языка. Въ своихъ карахъ за невывчени лекциі Смоляръ додержувавъ певнои градаціи: першый ступинь у його бувъ—„клепаты“, якъ образно казалы бурсаки, пальцемъ по носи,—такъ вчыснѣ, бувало, що й кровь спустыты; дали йшла цила система „заволосныкивъ“: скубне отсе „проты шерсты“ за потылицю, або коло вуха (бо тамъ болячише!), высмыкне пасмо волосся й роспустыты по класи, подувшы на пучкы; ще выщый градусъ кары—костыстымъ кулакомъ быты учня въ чоло и т. и. безъ кинця,—выгадлывыи на си штуку бувъ, ничего казаты! Бурсаки ледве чы й зазнають, щобъ колы выпавъ такой день, видколы Смоляра малы за вчытеля, у який бы винъ не побывъ кого-небудь зъ учнивъ: не роздеръ до крови вуха, не высмыкнувъ пучокъ волосся зъ головы, не розбывъ носа; а що „коливъ нашмаляе“ та „безъ обиду назоставляе“, то про се вже й не згадуй. Жаденъ зъ учнивъ, навить самый тямущый,—такой, що „на зубокъ“ знавъ усе, що треба бурсакови зъ грецькой мовы знаты, не бувъ безпечный видъ „клепанья“, „заволосныкивъ“, то-що; никто, було, не вгадае, чы обидатыме винъ сьогодни дома, чы, скніючы зъ голоду, досыдыты пидъ замкомъ до самого смерку за „невывчену“ лекцию грецькой мовы. Що божого дня въ школи писля лекциі сыдило безличъ такихъ „безобидныкивъ“, до-схочу набытыхъ по-переду сымъ жывымъ пережиткомъ педагогичнымъ. Тилькы заикнувся, не въ-ладъ швыдко видповивъ пидъ лыху годыну—вже й досыты, щобъ заробыты соби нещасте... Словомъ—въ особи Смоляра прокынувся хочъ пизній, та пышный цвить цилои системы выховання, останній зъ Могыканъ того тыпу славныхъ, хочъ и безвистныхъ педагогивъ, що такъ шыроко росповсюдненный бувъ по духовныхъ школахъ передъ реформою, а теперь, за новыхъ порядкивъ, почавъ уже переводытысь и вымираты. На жаль тилькы не перевився й не вымеръ

до ноги, а лышывсь подекуды й до сього часу, немовъ на згадку про страшне минуле. Не диво жъ, що колы надходила Смолярова лекція, то цилый класъ затыхавъ, чутно було тилькы одноманитне невыразне гудинне, — то бурсаки товкли завдану лекцію, — ажъ помы не доносывся зъ корыдора голосный тупитъ, не видчынлялся зъ розгону двери й до класу не влитало страховысько. Кожене тоди ще бильшь прытыхало, нахылившыся надъ кныжкою, инстынктово стулювалось, зныжувалось, щобъ менше мисця займаты и не такъ въ око учителя впадаты, та мовчки згадувало въ души усихъ святыхъ, абы минула його лыха годына. Одни тилькы безнадейни „ослы“ малы надъ иншымы перевагу и не знали того страху: Смоляръ ихъ разъ, чы двичи на рикъ „для проформы“ спытае, „зашмалыть колá“ та бильше й не чипае, або краще кажучы, цилкомъ не зважае, чы е навить вони въ класи, чи й нема ихъ.

Тымъ то й заразы, колы по всихъ куткахъ, зъ усихъ бокывъ лунало грецькою мовою, колы вси третьокласныкы наперебий гулы грецьки „слова“, „спряженія“ то-що,—Красыцькый, Васюта та ще килька „осливъ“, що нагрылы мисце на „Камчатци“,*) сыдили соби спокійно и коженъ робывъ те, до чого въ той часъ найбильшу мавъ охоту: той звывавъ зъ резины м'яча, высотавшы для сього зъ кышени на парту цилый жмутъ довго та вузенько наризанныхъ зъ старои кгальоши смужокъ; той ножыкомъ-„цезорыкомъ“ выризувавъ на лавци початкови литеры свого ймення и фамиліи; третій просто стругавъ парту, натыраючы выстругане мисце оливцемъ,—„щобъ блыщало“; иншый ничого кращого не знайшовъ зробыты, якъ ппысаты скрызъ по стинахъ—„сьогодни роспускъ“ и т. и. Учитель чогось загааявся, и вже де-хто почавъ угадуваты, чы не запывъ часомъ Смоляръ, и колы такъ, то десь, певне, й до класу сьогодни не прыйде. Ся надія багатьохъ пидбадьорыла й кризы однотоныне гудинне почавъ иноди пробыватысь чый-небудь смилывишый голосъ.

— А що жъ се, хлопци, то въ насъ и короны въ класи не буде?— зненацька нагадавъ Васюта, дывлячысь на вельку чорну таблицю, де крейдю було напысано тилькы—„роспускъ“.

— Ось тоби Смоляръ прынесе таку корону, що абы здоровъ зносывъ!—обизвався зъ передньої лавкы хтось изъ „первенцивъ“.

*) Такъ звутся въ бурси задни лавкы.

— Ова!—запротестував Васюта,—не дуже-то: якъ принесе, то для васъ!.. Та сьгодні вже його не буде: не инакше, якъ десь цилу ничъ гулявъ та й хроче теперь на вси заставки п'яный...

— Трубить, дурни,—на старисть буде якъ нахидка!—зневажливо докынувъ и своего слова Красицькый.

— А й справди—якый же й роспускъ безъ короны?.. По всихъ класахъ, навить у „заправляныкивъ“ е, а въ насъ то й не буде? Треба намалюваты!—подавъ голосъ ще одынь изъ „осливъ“.

— Треба! треба!—разомъ заревла Камчатка.

Васюта перестрыбнувъ змаху черезъ килька лавокъ, що були йому на дорози, й побигъ до супротивной стины, де въ кутку стояла табльця. Хлопецъ стеръ зъ табльци й выразно напысавъ традиційный бурсацькый виршъ, складеный навмысне про роспускъ:

Этотъ классъ
Просить васъ,
Чтобы вы въ послѣдній срокъ
Не спрашивали насъ урокъ,—

а потимъ зверху почавъ малюваты корону. Смилывисть Васютына додала духу й товаришамъ його; въ ихъ душахъ тежъ прокынулася надія, що Смоляръ вже не прыйде, и вони одынь по одному видрывали очи видъ книжокъ, лышывшы ихъ про всякъ случай розгорнутымы, а всю увагу свою звернули на Васюту. Зъ велькымъ захватомъ прыглядалися вони до його работы, даючы вказивкы, порады та крытыкуючы малюванне. Въ класи счынывся густый, невыразный гоминъ, чутно стало сторонни розмовы.

— Ты, чуешъ, „галды“ *) привезы зъ дому, а то на экзамени не дамъ спысаты,—чутно було, якъ наказувавъ одынь зъ „первенцивъ“ своему сусидови; той и не перечывъ, знаючы, мабуть, добре, що безъ „дани“ йому не обійтысь. Въ другомъ мисци пился выгуку: „гей, а яка спасенна душа покурыты дастъ?“—килькы чоловіка „курцивъ“ липылы зъ чужого тютюну цыгаркы, выклавшы

*) Галда—гостынець; йижа, ласощи, особлыво зъ дому привезени—усе то галда.

порт-табака зъ образомъ червоно-рожевой панны просто на парту,—си вже зовсимъ наставылыся зъ класу тикаты.

Васютыне малюванне вже доходило до краю: велька, штучно намальована корона красувалася на таблицы, ще бильшь видвагы й смильвосты додаючы бурсакамъ та наповняючы серце творця ии авторськымы гордошамы; лышылось ще одынь рижокъ домалюваты й де-яки оздобы понаводыты та й по всій работи. Васюта старанно заходывся обробляты свій утвирь, наводячы на рижкахъ зверху кругленьки яблучка и такъ се всихъ захопыло, що никто й не вчувъ, якъ десь въ кинци довгого корыдора середъ загальнои тыши важко затупотило щось, немовъ хто швидко йшовъ, и якъ тупить той усе наблыжався. Колы се чыйсь здавленный голосъ гукнувъ: „Смолярь!.. тикай!..“ и вси, якъ наполохани горобци, кынулыся изновъ до кныжокъ. Не встыгъ ще Васюта й стирку вхопыты, щобъ власнымы руками зныщыты свій утвирь та втикты мершій, якъ двери зъ гукомъ видчынылыся и до класу не увійшовъ, а якось вскочывъ чорный, кремезный, невеличкый на зристь чоловикъ, що справди своею подобою скидавсь на смоляра. Васюта намирився прослызнуты непомитно на свое мисце, та Смоляръ кывнувъ йому—„стій, мовлявъ, де стоишь“; въ класи видразу запанувала мертва тыша й тилькы килька-десять грудей урывчато дыхало та серця у всихъ важко колотылыся. А з-за товстои мурованои стины, нибы десь зъ далекого далека доносилаь радисна, широка, вельчна мелодія,—то въ якомусь изъ сусиднихъ класивъ спивалы гуртомъ канонъ велькодный; сливъ не можна було розибраты, але самый голосъ радисно промовлявъ бы до бурсацького серця, якъ тежъ одна зъ прыкметъ роспуску, колы бь ненавысне облычче Смолярове не стояло передъ очыма.

— Читайте молитву! Дежурный!—гукнувъ учитель.

Зъ переполоху „дежурный“ забувъ, що треба чытаты молитву, та ледве чы й те йому головы тоди держалося, що винъ—„дежурный“, а никто другой не зважувався початы. Смоляръ обернувся до класу—й килька голосивъ почало разомъ: „Василей мрътве“ (у Смоляра молитву чытали грецькою мовою) и разомъ тежъ змовкы, оглядаючыся одынь на одного; потимъ зновъ почавъ хтось одынь и на-сылу, запынаючыся, проказавъ молитву до краю. Иншымъ разомъ попам'ятавъ бы „дежурный“ молитву, але те-перъ усю увагу Смолярову прытягъ до себе Васюта, й покы чы-

талы молитву, вчитель уважно розглядавъ таблицю. Учни, забувши й думать про Васюту та коженъ про себе лышь дбаючы, поглядали тыхцемъ на вчителя, щобъ спостерегты, якимъ винъ духомъ дыше.

— Охъ, сердытый! пропавъ же теперь я!—прошепотивъ хтось до сусиды.—Глянь: червоный и рукою за око держыться...

— Мовчы!—видповивъ той тежъ пошепки, кладучы тремтячою рукою хреста на себе, а потимъ зъ усихъ бокивъ обкладаючы хрестамы и кныжку зъ зшыткамы.

Якъ проказувано молитву, Смоляръ махнувъ разивъ килька недбало рукою, ныбы мухъ видгбнывъ, и все пидступавъ помалу до Васюты. Той стоявъ ни живый, ни мертвый.

— Малюешъ порося?—мовивъ учитель, сюсюкаючы кризь зубы, а крива иронична усмишка, що перекосыла його товсти губы, ничего доброго не вищувала.—Гм... чудово, чудово!.. „Чтобы вы въ послѣдній срокъ не спрашивали насъ урокъ“,—протягуючы кожне слово, прочытавъ винъ зъ таблицы.—Отже не вгадавъ: тебе першого спытаю. Маляръ зъ тебе дотепный, а отъ якъ-то ты лекцію знаешъ?..

На „Камчатци“ видъ сыхъ сливъ повстало вельке зворушенне: вси шатнулыся до кныжокъ и, хапаючыся, одынъ одного перепытували: „що, що завдано?“ Выдымо на сьогодни прызначено въ жертву „осливъ“, а все черезъ того Васюту дурного, що попавсь на очи, выскочывшы, якъ той Пылыпъ зъ конопель. Иншымъ трохы видлягло видъ сердца, бо якъ зачепыть, було, Смоляръ кого зъ „осливъ“ одного, то вже й до всихъ добереться, а ихъ такы чымало було: на годину часу выстарчыть учителеви забавкы!

Смоляръ пидйшовъ до стола, розгорнувъ кныжку и щось довгенько по ній шукавъ; нарешти обернувсь до Васюты:

— Пышы: „Корень учения горекъ, плоды же его сладки и прилежный ученикъ будетъ удостоенъ золотого вѣнка“... Красыцькый! проказуй лекцію!

Красыцькый якомъ бокомъ пидвився зъ лавкы, щось прошепотивъ соби пидъ нисъ и—ни пары зъ усть, тилькы уперто дывывся въ землю.

— Лекцію знаешъ? Порося! Дубына!—запытавъ Смоляръ и, слынывши пучкы, взявъ перо въ руку.

Красыцькый завзято мовчавъ.

Смоляръ поклавъ перо назадъ, потупавъ швидко до Красыцького, зупынувшысь змирявъ його очыма, нибы вывиряючы сылы, й килька разивъ ударывъ кулакомъ въ чоло, примовляючы за кожnymъ разомъ:

— Скоты-ына!.. Порося-а!.. Дубы-ына!.. Останься въ класи безъ обиду, а теперь—п-шоль до порога!

Красыцький вылизъ з-за лавкы й, держучы розгорнуту кнжкку на долони, пишовъ помалу й ставъ коло порога. На чоли въ його сызымы смугамы червонилы знакы видъ костыстого кулака Смолярового; очы похмуро дывылысь у-нызъ.

— Ты!—гукнувъ Смоляръ до сусиды Красыцького—Новосадського.

Той зразу бувъ прыгнувся, наче лагодывся кризь землю питы, потимъ выпроставъ и почавъ бувъ щось проказуваты, але незабаромъ ставъ и зновъ почулося: „Порося!.. Ослятына!.. Останься въ класи!“—й тупый ляскъ видъ „клепаннн“ пальцемъ по носи та губахъ... Згодомъ коло порога стояла вже цила валка „камчатныквивъ“ зъ червонымы облыччыма, роспухлымы носамы, повидтягуванамы вухамы; де-яки легкодухы пускалы тыхцемъ слъозы, други, бильшь загартовани, похмуро стоялы, дывлячысь у кнжкку та шепочучы зтыха прокльоны й лайку.

Васюта, що повиненъ бувъ завдану російську фразу перекласты й грецькою мовою напысаты на табыци, стоявъ блидый и, замистъ пысаты, тилькы нервово колупавъ та намынавъ у рукахъ грудку крейды. Зъ табыци на його жалистно, мовъ сырота, дывылось однимъ одне грецьке слово, а дали Васюта, якъ не напружувавъ свою пам'ять, щобъ выклькаты зъ головы якись знаття й переложыты ихъ на табыцю,—не мигъ, наче въ голови йому все закам'янило й попереплутувалось; замистъ потрибныхъ сливъ, наvertsалысь усе якись други, нибы дратуючы Васюту. Винъ тупо дывывся з-пидъ лоба на те самитне слово, дождаючы, що от-отъ и до його черга прыйде. Покы Смоляръ расправлявъ изъ Новосадськымъ, винъ надумався и напысавъ ще одне слово навманя, але старанно выводячы литеры, немовъ надю мавъ хочъ черезъ свою дбайлывисть заслужыть того золотого винка, що обицяла „прилежнымъ ученикамъ“ знаменята фраза зъ Смоляровои кнжккы...

Нарешти вчытель згадавъ и про Васюту.

— А ну, що ты тамъ накрутывъ?—мовывъ винъ, пидходячы-до табыци.—Чому жъ не пышешъ, йолопе?—гукнувъ винъ, пры

дывывшысь, що тамъ и доси стоялы въ пари двое початковыхъ сливъ, та й ти булы зъ помылкою.

— Я... я... я не знаю, якъ „горькій“...—прошепотивъ Васюта.

— Ты ничего не знаешъ, баранъ лобатый! Ты тильки на выгядкы та на штуку всяки майстеръ! Безъ обида останься!.. Не бачыть тоби сьогодни билета, якъ своихъ ушей осялячыхъ... П-шоль!..

Чы Смоляръ втомывся вже, бьучысь, чы зъ якои иншой прычины, а тильки винъ скубнувъ Васюту злегенька за потылицю й видипхнувъ одъ табыцы. Васюта, впевнившысь, що не такъ то легко того золотого винка добуты, швыденько подався на „Камчатку“, сивъ тамъ и, прыгнувшысь, сховався за спынами товаришивъ, що сыдили попереду. „Отъ и заробывъ!—думавъ винъ соби,—теперь онъ билета не дадутъ... А бодай ты здохъ, Смоляру клятый!“...

А „избѣненіе младенцивъ“ тяглося й дали. Нарешти гучно ударывъ по напруженныхъ нервахъ дзвоныкъ и до кого ще не встыгъ Смоляръ добратыся, тымъ одлягло зовсимъ одъ сердца: доля на сей разъ надъ нымы змылосердылась и не попустыла впасты до рукъ катови. И голосъ мылои не такой, мабуть, любый буває закоханому, якъ дзвоныкъ той, що вищуе кинецъ Смолярови лекциі, бурсакамъ!..

Не далеко сягае пам'ять у людей. Товаришамъ и зъ головы выпало, що вони сами й пид'охотылы Васюту малюваты, и скоро вчытель выйшовъ зъ класу, „Камчатка“ заразъ мокрымъ рядомъ нап'яла бидного Васюту, лаучы за те, що винъ выткнувся на очи Смолярови й наклякавъ тымъ биду на всю „Камчатку“.

— Макуха паршыва! Сыдила бъ каминемъ на мисци, то й лыха бъ не мала. А то черезъ тебе й намъ досталось, сволочь!—лютувавъ одинъ.

— Сучка-Каблучка! Красна-Шапочка!—зганявъ злысть другый.

— „Грушку“ йому, Козитону, поставыты!—догадавсь третій.

Хтось давъ Васюти „грушку“, себто велькымъ пальцемъ копырснувъ йому въ голови й закрутивъ такъ, що тому ажъ въ очахъ закрутылося. Васюта,—винъ же й Макуха, Сучка-Каблучка, Красна-Шапочка, Козитонъ и т. и.,—вже й не выправдувався, а прынявъ покирлыво и „грушку“, й зневажлыви прызвища; його занадто прыгнобыла й засмутила Смолярова погроза про билетъ, и передъ сымъ лыхомъ усе инше здавалося дурныцею. Все, хто

диставъ прочухана видъ Смоляра, тежъ булы смутни-невесели, и ажъ тоди розворушылысь, колы прыбигъ бурсакъ зъ несподиваную, але тымъ кращю звисткою: Смоляръ перепынивъ його коло „зборной“ й сказавъ, що всихъ „безобидныкивъ“ пускае до-дому,—„однаково, якъ булы осламы, такъ нымы повикъ и зостануться“,—додавъ винъ. Васюта зразу опынввся верхы на Новосадському, „Камчатка“ зъ радощивъ, що репутація „осливъ“ такъ вже мицно до неи прылпыла, що й Смолярову лютить перемагае, роздала на-швыдку ще килька „грушокъ“ и цилою гурбою посунула на двирь курты.

Инши лекції, яки ще на той день прыпадады, збиглы звычайно, безъ прыгодъ; а писля останньої незабаромъ и билети рознеслы по класахъ. Обережно, немовъ не-знать який скарбъ дорогой, бере бурсакъ свого билета й довго прыдвляється до його. Колы добрый мае, то й товаришамъ покаже; якъ же жъ похвалытысь ничымъ, то згорнувшы ховае похватомъ у кышеню. Цикави,—наибильше зъ тыхъ, кому пощастыло,—чепляються до кожного: „покажи билета!“—и чы глянувъ, чы й ни, а вже обернувся зъ тымъ самымъ до другого... Чутно весели выгуки, здывованнє, що, мовлявъ—„и не думавъ, и не гадавъ, щобъ такъ добре выйшло“; але частишь доводыться чуты лайку, скаргы та нарикання, що той, а чы той проклятый „им'я-рекъ“—„зовсимъ дурнисенько двойку влипывъ“... Бурса одразу спустила, скризь тыхо й мертво стало, и тилькы затоптани пидлогы, важке повитре по класахъ, забута на „парти“ кныжка чы зшытокъ, та иноди на стини чорна пляма зъ брызькамы кругомъ та довгымы, ажъ до-нызу, патьокамы (то хтось на честь роспуску „шмальнувъ“ у стину повнымъ чорныла каламаремъ)—свидчылы, що тутъ недавно люде булы, задыхаючысь пидъ вагою мертвотной науки.

За те по кватыряхъ теперь усе йшло до-горы дномъ. Одни вже выйиздять зъ дворивъ, пышно та велычно вмостывшысь по-верхъ своихъ „завыненій“; други лаштуються въ дорогу, ще разъ—може й не останній—перепаковуючы свои речы; трети, чы вхопывшы чого за обидомъ, чы й такъ, ничого не йившы, побиглы ажъ за мисто выглядаты—„чы не йидуть за мною?“—той наказуе, якон „галды“ йому другой мусыть прывезты по святахъ; иншый, колы подильчывый вдався, паюе мижъ товариствомъ ту „галду“, що переслалы хурманомъ зъ дому на дорогу; а якъ де-

яки, то й „гульнули“ за-для роспуску... Все вже й думать забулы про бурсу и на повни груди дыхаютъ вильнымъ, не бурсацькымъ повитремъ, наче й не воны за два тыжни зновъ мають повернутися въ ти похмури, невесели муры—усякымъ „смолярамъ“ на поталу та знущаннє...

IV.

Надъ вечерь прыйшла пидвода й по Красицького та Васюту: батьки ихъ сусидылы, то за обома посылалы раз-у-разъ одну пидводу, по черзи. Завтра вранци хлопци малы йихать до-дому, а сьогодни имъ выпадало зробыты ще одне дило, найважнише й найважче за вси.

У-вечери до Васюты прыйшовъ Красицький, несучы зъ собою и свое „завыненіє“, бо рушаты умовылысь звидсы и Красицький тутъ мавъ и заночуваты. Все зъ Васютыной кватыри вже порозийздылысь. „Погалдувавшы“, хлопци засвityлы свитло, позатулювалы викна, а двери взяли на клямку, и стали до роботы. На столи, засланому поризаною та чорнымъ закапаною „цератою“ *) стояла вже пляшечка зъ чымсь прозорчастымъ, якъ вода, а коло неи лежала ручка зъ новымъ перомъ и каламаръ стоявъ,—усе було напоготови. Облыччя у хлопцивъ булы серйозни, якъ у людей, що змовляються на якась страшне дило; по черзи на ихъ проступалы то нетерплячка, то цикавистъ, то страхъ, що дило не пиде на ладъ и пропаде марно весь замахъ, а разомъ зъ тымъ и надія vybrатысь щаслыво зъ прыкрыхъ обставынъ.

Першый почавъ Красицький; винъ мовчки вытягъ зъ кышени билета, розгорнувъ його, розиславъ на столи, розглядывъ рукою й почавъ уважно та пыльно його розглядаты, наче вперше бачывъ, а не вывчывъ докладно кожну його литеру, коженъ росчеркъ пера. Васюта выинявъ и своего билета, але державъ не розгортаючи въ руци та цикаво дывывся на Красицького. Нарешти той поришывъ:

— Найперше отсю двойку по катехызысу та Смоляровог „кола“ скасую,—товсто понапысувани кляти, чого доброго ще і не визьме ихъ...

*) Клеёнка.

Винъ подывывся на билетъ зъ другого боку, потимъ на свитло, дали поклавъ на столи, зновъ розглядывъ и взявъ пляшечку. Вытягшы зубамы заткальце, Красицькый обережно, хочъ руки йому тремтили, поналывавъ кругли крапки на свои двойки та едыныци. Васюта зробывъ тежъ саме, не роздумуючы довго. Обыдва вони зъ захватомъ дывылись на били, блыскучи, кругли крапки на своихъ билетахъ, немовъ ждали, що от-отъ на очахъ у ихъ станеться чудо.

И чудо робылося: поволи, помалу чорныло пидъ тмы крапками почало росходытысь, немовъ його щось выйидало, а блысуча била крапка набираты жовтоватого кольору. Товста едыныця на Красицького билети вже розлизлась на половыну, але все такы выразно стовбычыла на билому папери.

Мынуло килька часу. Бурсаки вже зъ острахомъ дывылись на блыскучи плямки; въ ихъ сердца почало закрадатыся зневир'е, и непевнисть все бильшь та бильшь ихъ брала. Нарешти крапки розйшлись по папери, а замисть ихъ, на билетахъ булы выпнуты на-пивъ розйидени едыныци зъ жовтымы плямамы, що, неначе сяйво, оточалы ихъ кругомъ. Хлопцы ни въ сыхъ, ни въ тыхъ дывылись мовчки то на билеты, то одынъ на одного.

— Слухай-но!—злякано мовывъ першый Васюта,—що жъ се воно таке?.. Не бере?..

— Зажды ще трохы!—видповивъ Красицькый, але й у його голосъ бувъ непевный.—Нехай высьхне—може тоди...

Мынуло ще килька хвылынъ, довгыхъ-предовгыхъ. Кругли плямы, высыхаючы, ще выразнише жовтилы на билому папери, а по середыни ихъ, немовъ центральни фигуры, чорнили, якъ и попереду, на-пивъ розйидени, розвезени едыныци. По облыччяхъ бурсакамъ выразно пробигъ острахъ. Васюта все ще державъ у руци билета, дывлячысь на його неймовирнымы та нетямущымы очыма, а Красицькый кынувъ свого на стилъ и почавъ швыдко бигаты по хати. Надя у його видразу впала, а натомистъ выпылась скажена лютить. Винъ пидбигъ до столу, схопывъ безневынного билета и спершу зибгавъ його въ руци, а потимъ почавъ дерты на шматкы, прымовляючы якымсь здушенымъ видъ люгосты голосомъ:

— Ось тоби!.. Ось тоби!..

— Комахо дурна! Що ты робышь?.. Схаменыся!—схопывъ бувъ його за руку Васюта.

— Однаково вже нікуди зь нымъ не поткнешся,—заразъ батько признає... Одурывъ клятый Цвонцькь!—сычавъ Красыцькый, розкыдаючи по доливиці кругомъ шматочки зь билета.—Нехай же й на очи мени теперъ не наvertsається, жыдюга,—сучый сынъ буду, колы не прыб'ю, якъ собаку...

Били клаптыкы зь безневинно загубленнаго билета, що лежалы роскыдани доли, дратувалы Красыцького; винъ ногою позбывавъ ихъ у кутокъ и зновъ почавъ швидко ходыты по хати; ходячы винъ зачепывся за стилецъ и такъ пхнувъ його ногою, що той одлетивъ ажъ у кутокъ, перекрынувшысь. Невымовна, люта элисть душыла Красыцького, клекотила въ середыни, прорываючысь на-верхъ энергичнымы прокльонамы та колорытноу лайкою. Васюта все ще не додумався, що йому робыты зь своимъ билетомъ и державъ його въ руци; потимъ зитхнувъ, старанно згорнувъ його вчетверо й поклавъ у кышеню.

— Ховай, ховай, дурню!—глумлыво мовывъ Красыцькый.—Мамци повезешъ та подаруешъ... Ото зрадіє та по головци сынка поглядаты!..

Васюта нічого не видповивъ, зитхнувъ ще разъ и почавъ роздягатысь та вклататыся спаты. Роздягаючысь винъ промовывъ нібы самъ до себе: „Ото було не йисты ковбасы: пистъ, то Богъ и покаравъ...“ А Красыцькый довго ще бигавъ по хати, клявъ за вси головы та тяжко лаявся...

.....

Другого дня рано вранци Красыцькый и Васюта выйихалы зь миста. День выпавъ красныи, теплый, ясныи. На сходи ще не злынявъ веселый рум'янець, бо сонце тилькы-тилькы зійшло и його блискучый, хочъ и холодный ще, кругъ спокійно й упевнено, нібы не боючысь зблудыты въ безмирному простори свитовому, поплывъ своимъ одвичнымъ шляхомъ по чыстому неби безхмарному. Видъ земли встававъ, линыво пидіймаючысь до-горы, теплый видпаръ и сывымъ туманомъ немовъ на видпочынокъ, збирався по-надъ балкамы та ричкою, що, якъ стежка холодна, повылася сыніючы мижъ крутымы зеленымы горами та биленькымы хаткамы. Сонце зійшло й видразу наче запалыло його въ середыни, але ще хвылына, друга— и туманъ роставъ одъ того вогню та й зныкъ невидомо куды... Десь високо вгори розлягалысь голосно якисъ ранни пташкы; невысока ще трава, наплакавшысь за ничъ та поблыскуючы теперъ на сонци дрибнымы слезама-росою, видъ лагідного пдыху ран-

кового витерця, тихо гойдалась, немовъ дослухаючысь до ледве чутного гомону та розмовы сусидокъ своихъ... Скризь середь свиту въ прыроды ажъ кыпило свое жытте, таке далеке й видминне видь людського, незалежне видь його. Чы добре, чы эле людянь,—однаково йде жытте се своимъ ходомъ, крыучы въ тому невпынному рухови якусь дывну гармонію та глыбокий, холодный розумъ... Вельчній прыроды байдуже про людей, зъ ихъ дрибными та мизерными втихами и болямы; та й людянь часто,—а надто тоди, колы ти дрибни й мизерни боли до-нестерпу запечуть,—такожъ байдуже про красу й вельчність у прыроды. Й одь викувичного тягнеться той глухой, несвидомый антагонизмъ мижь мертвымъ та живымъ, та чы й буде колы инакше?!

По свижо-накоченій, ще вохкій та м'якій дорози пидтюпцемъ бижать невелички мужыцьки коненята. На простому трускому вози на передку куняе погоньчъ, колываючысь усумъ тиломъ колы визь упирнае й пидскакуе на выббахъ. Въ задку сыдыть, зигнувшысь, Красыцький и думае свою невеселу думу—чого сподиваться йому видь ридныхъ пенативъ? По-пличь Красыцького прымостывся бильшь философично настроеный Васюта й, посвыстуючы соби щось пидь нись, завзято смокче цыгарку та спльовуе иноди на м'який шляхъ...

Сергій Ефремовъ.

23. VII. 1900.
У Сыткивцяхъ.

Болотяна Квитка.

Оповіданне.

Высокоповажному
Костеву Паньківському
шыропряхильный
Авторъ.

I.

Микола Горыновычъ, адвокатъ, вертався зъ суду додому. Бувъ початокъ осени, саме той часъ, колы бильша частына деревъ ще зелена и тилькы деяки повбиралыся въ жовте й жовтогаряче вбранне и стоялы мовъ у золотыхъ шатахъ. Горыновычъ дывывся на ихъ, проходячы великымъ миськымъ садомъ. Се бувъ за малымъ не гайокъ зъ могучымы старымы кленамы й дубама. Якимся чудомъ вони позоставалыся тутъ, у самому осередкови великого миста, повытого тяжкымъ повитремъ, середъ высоченныхъ будынкивъ та закованыхъ у каминь улыць. А про те сьогодни дыхаты було лекше. Вночи йшовъ дощъ, по небу снувалыся хмары, але жъ дерева стоялы чыстеньки, повмывани, огыдный миськый пылъ прыбыло тымъ дощемъ, и чысте вохке повитре якосъ мнякко вльвалося свижою жывущою течією въ груди. Горыновычъ шыроко дыхавъ и йшовъ помалу-малу. Бувъ утомлений та й такъ легко тутъ дыхаты, що хотилося зостатыся довше середъ цихъ великыхъ задуманыхъ деревъ, систы й дывытыся на ихъ довго и прыслухатыся, якъ вони стыха-стыха шепотять своимъ, потемнымъ одъ

хмарного неба, лыстомъ. Горыновичъ любывъ дерева, любывъ ихъ спокійну пышну красу и не постеригъ, якъ зупынився й ставъ дывытыся.

— А що се вы такъ задывылыся, коллего? Красною прыродною впывааетесь?

Се товаришъ, молодой адвокатъ, выйшовшы трохы пизнише зъ суду, наздогнавъ його.

Горыновичъ трошки скривывся: заразъ ни до кого не хотилось озыватися.

— Ишовъ додому,—видказавъ, рушаючы знову,—та й спынився глянуты на си гарни дерева.

— Отъ, не могу, якъ вы, кохатыся въ сій мертвій прыроді! Що тутъ гарного? Ніякого руху: росте—зеленіе—жовтіе—чорніе, тоди знову: зеленіе—жовтіе—чорніе... одноманитно страшенно! Волю одно лычко пикантной панночки за вси дерева на свити.

— Ну, певне!—засміявся Горыновичъ, згадуючы, якои популярности заживъ чепуренькый адвокатъ середъ панночокъ.—Але мени се подобається: тутъ краса и спокій... и певність, що за сією красою не ховається ніяка гыдка таемныця, зрада, интрыга... А за вашымы пикантымы лычкамы се дуже часто трапляється.

— Ахъ, ся ваша... теорія... Адже справди можна се за малымъ не теорією вашою назваты, бо такъ дуже уперто вы на се натыскаете...

— На що саме?—спытався Горыновичъ.

— Та на вашу думку, що за сымъ гарнымъ, часомъ блискучымъ выгладомъ, що имъ до людей повернени люде, завсигды ховається якась гыдка, часомъ злочынна таемныця.

— Не завсигды,—видказавъ поважно Горыновичъ,—а часто... частише, ніжъ звычайно думаютъ.

— Ото жъ... Мени ажъ дывно: якъ вы можете буты на суди оборонцемъ, маючы таки думкы? Якъ вы можете обороняты, колы скризъ бачыте злочынни таемныци? Лекше бъ уже буты вамъ прокуроромъ!

Горыновичъ усмихнувся.

— Навпакы! Саме ци мои думкы й пособляють мени обороняты.

— Справди? А якъ же то?

— Колы такъ часто трапляються злочынни вчынкы, не покрани тилькы черезъ те, що добре ихъ заховано и не видиomi воны

громадянству, дакъ хыба жь можна обвинувачуваты того, хто здобувае кары соби тилькы черезъ те, що або винъ не вміе вчынку свого добре заховаты, або вчынокъ випадкомъ выявиться? Ризнывъ бы я зъ своїмы поглядами, зробившыся прокуроромъ.

— Такъ? — промовывъ панокъ.—Хыба що!.. Ну, то ся ваша теорія мусыла пособыты вамъ зробытыся славетнымъ адвокатомъ.

— Ну, славетнымъ!..—усмихнувся Горыновычъ, прощаючыся зъ товаришемъ на рози, бо тутъ малы розійтыся.

Пишовъ тоди самъ и вже швядче.

Властыво сей Торський трохи й правду сказавъ, называючы Горыновыча славетнымъ адвокатомъ. Колы винъ ще й не бувъ имъ, то все жь стоявъ на порози того прынадного храму, де живе, такъ звана, слава. Цила нызка важкыхъ справъ судовыхъ, у якихъ винъ умило й потужно стававъ оборонцемъ, учынылы його им'я знанымъ геть по за межы того великого миста, де винъ працювавъ. Умивъ корыстуватыся зъ найдрибнишыхъ обставынъ, щобъ изнайти въ ихъ выправданне обвинуваченому и заплутаты й збыты имы зъ тропы прокурора, а надто ще й бувъ выдатнымъ промовныкомъ. Тымъ по часопысахъ його призывше почало вже де-дали частише траплятыся зъ додатками: „нашъ видомый адвокатъ“, „нашъ талановытый речныкъ“. Було се йому до любосты, ще й несло путящый заробитокъ. Хочъ не мынуло йому ще й трыдцятьохъ п'ятохъ рокивъ, убывся вже въ добри достаткы. Черезъ те бувъ вельмы бажанымъ подружжемъ про миськыхъ панночокъ, а надто, що й зъ себе бувъ гарный: мужня постать, оточене чепурною чорною бородою, смиле облычче, зъ высокымъ лобомъ и темно-сирыми променыстымы очыма, трохи смутнымы. И въ багатьохъ сем'яхъ батькы зъ матерямы й дочкы дуже та й дуже думалы про його.

Та вси ти думкы ишли въ пlynъ за водою.

Не сказаты, щобъ винъ цурався жиночого товариства. Навпакы, здавалося, що винъ залюбки бувавъ середъ його, хочъ и не вельмы часто, умивъ добре бавыты розмовамы панночокъ та паній и дуже имъ подобався, але самъ, здавалося, не вподобавъ доси ни одніи за вси ти п'ять рокивъ, що живе въ сьому мисти. Може буты, що саме черезъ це килькы панночокъ та паній завсигды были бильше або менше закохани въ його; та ни одній не пощастыло доси не то надиты йому на палець тіем

маненькой штучки, що блящитъ геть липше за те, символомъ чого вона є, а й просто похвалитися його ласкою... Що правда, озывалась, якъ звичайно въ такихъ випадкахъ, поголоска, нібы и въ Горыновыча були якісь „сторіи“, нібы не вси паніи, якихъ винъ витавъ у своїй господи, прыходылы до його въ справахъ адвокатськихъ. Булы нібы й такі, що имъ щастыло зъ Горыновычемъ більше, ніжъ иншымъ, та нібы його, палки спершу, обіймы дуже скоро ставалы холоднымы и врешти замыкалыся зовсимъ на тяжкый жалъ та гирке нариканне покрывдженой тымъ прыхильныци.

Не знаты, скільки въ сихъ оповиданняхъ було правды, бо никто ничего певного не мигъ сказаты; правдою було тилькы те, що Горыновычева постать, до всихъ иншихъ прывабъ, повыта була ще й якымсь туманомъ прынадной таемныци.

Чы знавъ про вси ци балачки Горыновычъ, чы не знавъ,— певне тилькы, що зовсимъ на ихъ не зважавъ. Жывъ рухлывымъ моторнымъ жыттемъ: працювавъ у суди, дававъ иноди до журналивъ наукови розвідкы зъ свози спеціальности, а, купывшы соби кам'яныцю, зробывся однимъ зъ найдіяльнишихъ членивъ земського та миського зборивъ, выкликаючы своєю працею въ ихъ запекле гавканне обскурной пресы. Але на сю гавканыну зважавъ ще менше, ніжъ на залыщянные місцевой жиноты.

Горыновычъ подзвонивъ коло своихъ дверей.

Черезъ гарно повбирани, закрашени коштовнымъ малюваннемъ, свитлыци пройшовъ до кабинету, обставленого чепурнымы шахвами, повнымы кныжокъ. На столи въ себе знайшовъ прынесену сьогонди почту. Передягся, вмывся и, поky обидъ, переглянувъ ии. Часопысь, нова кныга „Кіевской Старины“, килькы пакетивъ зъ паперамы за для його адвокатськихъ справъ,—си кынувъ на вечерню роботу,—и ще килькы лыстивъ. Поклыкалы обидаты, и винъ облышывъ ихъ поky.

Обидавъ самъ, йивъ досыть просто, и черезъ те швыдко вернувся до кабинету. Лигшы на канапу, почавъ чытаты лысты. Перши тры трапылысь мало цикави; останній бувъ одъ його дядька, матерыного брата, старого чоловика, члена повитовой земськисы управы въ невельчкому губерньскому мисти на ливому боци Днипра. Горыновычъ колысь жывъ у його, и воны часомъ озывалысь одынъ до одного лыстамы, хочъ и не дуже цикавымы.

Теперь дядько пысавъ про свою сем'ю, про нови негарни течіи въ земстви и про инше таке. На пры кинци додававъ:

„Выпадкомъ потрапывъ у одну справу. Росказую, бо знаешъ цихъ людей. Певне пам'ятаешъ мою завичку завсигды блукаты надъ ричкою, дывтыся на вербы й на воду. Саме такъ блукавъ я на тому тыждни у вивторокъ: було свято, дакъ замисто управы, пишовъ уранци на свою прохидку. Промынувъ вербы (згадуешъ? що надъ яркомъ), перейшовъ луку, та й дохожу ажъ до колина, що загынае въ сьому мисци ричка. Пам'ятаешъ, якый тутъ нызькый и порожній беригъ? Дывлюсь,—щось нибы чорніе на берези. Човенъ, думаяу. Пидхожу блыжче,—не човенъ. Колода? Або жъ ни! Ще пидійшовъ и добре бачу—лежать людына, ногамы на беригъ, а головою до воды. Жинка, бачу; ноги въ черезыкахъ зъ пидъ мокрои чорнои сукни врылысь у писокъ, а голова въ води: не зовсимъ у води, бо милко, а такъ водою ии пидмывае, и довге волоссе розхвылювалося въ води,—такъ и в'ється. Пидійшовъ блыжче, и хто жъ бы то бувъ?! Гламчевська, Юлія Петровна!.. и мертва!.. Можешъ соби в'явыты, якъ я вразывся!.. Було багато клопоту, слидство и таке инше, покы ии поховано. Выявылося, що сама втопылася,—знайдено потимъ дома ии лыста: „Не можу дали,—мій грихъ мене гнитыть, не дае жыты“... Мабуть не знаешъ про ии жытте писля того, якъ ты выйихавъ Черезъ два роки потому Гламчевський умеръ, а ще передъ сымъ умеръ ихъ сынъ. Все добро прыпало матери зъ дочкою, Юліи Петровни зъ Ангельною. Та щось невесело имъ жыты було. Ангельна все не йшла замижъ, а врешти такы пишла за Шрамченка, — такый соби, служыть у контрольный палати... Немолодой чоловикъ и дуже недобрый. Такый деспотычный, якъ и старый Гламчевський бувъ. Ангельныне жытте важке, и се мабуть убывало матиръ. Ся, кажуть, ще писля твого одйизду якъ прыбыта ходыла и нибы комусь прызнавалася, що покарае ии Богъ и на ий, и на дитяхъ... Воно такъ и сталося.... Незабаромъ умеръ сынъ, а тамъ тяжке жытте доччыне,—почала вона страшно журытыся, жыла сама соби, ни до кого не хотила ходыты, та й до неи мало хто ходывъ. Тилькы йиздыла иноди въ манастыръ, по церквахъ усе ходыла, грошей дуже багато на церкви давала. Та мабуть не пособляло. Жыла соби замкнувшыся, нудьгувала на самоти и не могла подужаты тіеи нудьгы. Стривавъ и Ангельну писля матерынои смерти,—така прыгноблена...“

II.

Винь дочытавъ, и рука зъ лыстомъ упала на канапу. Згадки, давни образы, мынули подім вставалы въ його души и проймалы душу ще й доси гострымъ, ще й доси незатыхлымъ бодемъ. Все, що вже мынуло, все, що винь сылкувався забыты и—здавалося—вже забувавъ,—усе воно стало передъ имъ знову—якъ живе. День за днемъ, година за годиною переживавъ те, що вже разъ було пережите, чувъ и бачывъ передъ себе тихъ давнихъ людей, видчувавъ давню радисть и биль.

Выйшовшы зъ кыивського университету, лышывся на який часть у Кыиви, сподиваючысь адвокатського заробитку. Та черезъ щось йому не шастыло: клієнтывъ було мало, и винь тры роки дурно бввся и ничего не досягъ. Щось не давало йому ходу, а що саме,—не мигъ зрозумиты. Думавъ уже про Одесь, колы несподивано видибравъ лыста видъ сього жъ такы дядька. Старый пысавъ, що въ ихъ мисти бракуе добрыхъ адвокатывъ и пытався, чому бъ винь, Горыновычъ, не перейхавъ туды? Певне липше бъ йому тутъ велося, нижъ у Кыиви.

Горыновычъ замыслывся. Невельчкый губернський городокъ! Се, звисно, не Одесь! Ну, а що йому доси давъ великый Кыивъ? Чы не буде таке жъ и въ Одеси? Чы не липше йому справди послухатыся дядька?

И такы послухався.

Тамъ справди бракувало добрыхъ адвокатывъ, и тры-четыри sprawy, щаслыво скинчени, видразу высунулы Горыновыча напередъ. Зъ того часу забезпеченый йому бувъ добрый заробитокъ, и Горыновычъ, звыкшы до великого миста, хочъ трохы й нудывся въ сиренькому нерухлывому городку, але зъ погляду заробитного не мавъ раціи видъ добра шукаты добра.

Жывъ трохы самотно: по клубахъ не бувавъ зовсимъ, бо не навывдивъ карты, у гостяхъ—зридка. За се заробывъ призывше „гордого.“ Але знавъ людей багато: въ адвокатывъ шыроки знайомсты.

Такъ винь прожывъ два роки и на третьому трапылась йому голосна справа: интеллигентна жинка, чепурна й молода, всимъ видома, якъ дуже гарна людына, вбыла свого чоловика. Помалу-малу выявылась цила драма: довидалыся, якъ той, на

поглядъ интеллигентный, чоловікъ (скинчывъ университета), распаленый страшенною, хочъ и цилкомъ безпидставною, невирую до жинкы, не дававъ їй просвѣтку своимы прычепкамы, пыльнувавъ їи вдень и вночи, не пускавъ зъ дому, мордувавъ їи всякымы способамы: бывъ, стягавъ у самїй сорочци зъ лижка и замыкавъ—узимку—въ холодну хыжу, и таке инше. Безшасна килькы разивъ нездужала тяжко, втикала до матери, та винъ їи видтиля забираваъ. Утекла тоди въ иншу губерню и стала тамъ за вчительку, та чоловікъ лыстомъ до земства заборонивъ жинци вчителюваты, и вона мусыла покинуты школу. Вернулася додому и вбыла його того жъ дня, зъ того самого револьверу, зъ якого винъ попереду вже двичы стрілявъ на неи и разъ навить поранивъ трохы. Все це теперь выявылось, а попереду ледви чы хто ї знавъ про се: безшасна терпила мовчки и навить усякымы способомъ сылкувалася заховаты видъ людей свое ганебне становыще винчанои рабы. Зъ поглядю подружке здавалося такъ соби, звычайне, и тилькы трагичный кинець його выявивъ правду.

Горыновычъ боронивъ у суди безшасну жинку. На сю справу насходылось стилькы народу, що маленька судова зала ледви могла його мистыты. Найбільше було жинокъ. Горыновычъ промовлявъ справди такъ гарно й сыльно, якъ ще николы доси, и прысяжни выправдали обыновачену. Выйшовшы писля прысуду Горыновычъ изъ залы въ корытарь, зостривъ чымало знайомыхъ—воны поздорвлялы його зъ гарною промовою та зъ щаслывымъ послідкомъ їи, стыскалы йому руку. Саме въ цю мыть стала передъ имъ одна знайома панночка, симпатична, хочъ и занадто екзальтована людына, и вхопывшы його за руки, почала ихъ стыскаты, тремтячымъ голосомъ кажучы:

— Спасыби вамъ! Спасыби вамъ, гарный, розумный, добрый, що такъ оступаетесь за безшасныхъ жинокъ. Лино! Лино!—вхопыла вона за руку свою подругу, та чомъ же ты не дякуешъ?

И прытягла Лину блыжче. Горыновычъ глянувъ и побачывъ передъ себе високу струнку дивочу постать и молоде чепурне облычче, почервониле видъ тїеи несподиванкы, яку їй учыныла середъ натовпу и передъ незнайомымъ чоловікомъ подруга.

— Ольго, та ну бо! шо ты робышь?—казала вона, зовсимъ збентежена.

— Не выгадуй!—не вгавала Ольга,—я жъ знаю дуже добре, якъ тоби сподобалась промова... Дсзвольте васъ познайомыты: се моя

подруга, Лина Гламчевська, а се... ну ты знаешь, хто се!—промовыла вона вже до подругы.

Горыновичъ поклонывся, вони подали одне одному руки.

— Дуже радый познайомытыся и чуты, що мои немудри слова прыпалы вамъ до вподобы,—промовывъ Горыновичъ.

— Ну-ну, немудри! Кажить! Такъ говорыть, що я ажъ заплакала! Линка не плакала, бо вона нечувствѣнна,—николы не плаче...

— Ольго, та ну бо!—спыняла Лина.

— А хыба жъ не правда? Тилькы вы не думайте,—озвалася знову до Горыновича,—що вона справди нечувствѣнна, ни, вона гарна, а тилькы на слѣзы крипка... Вы идете вже зъ суду? Ну, дакъ и мы зъ вами.

И щечечучы, Ольга тягла за собою подругу, и вси трое выйшли зъ кам'яныци на вулицю. Ольга говорыла не втыхаючы, Лина мовчала. Горыновичъ зридка видповидавъ балакучій дивчыни, а самъ прыдывлявся до ии подругы. Вона була чепурна: тонкый, прямой деликатный нисъ зъ нижненькымы низдрямы; прегарно вырисувани, хочъ може трохи велькы уста, трешечкы важке, але гарне пидборидде. Лобъ ховався теперъ пидъ солом'янымъ легенькымъ брылькомъ, та кари очи, променысти й ласкави, такъ прынадно часомъ осявали Горыновича короткымъ теплымъ поглядомъ зъ-пидъ довгихъ вѣй. Вона йшла смилою легенькою ходою, трохи нахылывшы напередъ голову и мовчала, иноди тилькы озываючысь на Ольжыне або Горыновичеве пытаннѣ.

— Вже й дѣйшлы... Я до тебе сьогодни йду, Лино,—промовыла Ольга, спыняючысь передъ велькою гарною кам'яныцею, а тоди додада до Горыновича:—спасыби, що провели!

Подаючы Лини на прощаннѣ руку, Горыновичъ промовывъ:

— Дуже радый, що зъ вами познайомывся... тилькы... простить... я не знаю, якъ...

— Михайловна!—пособыла Ольга.—Ии звуть Ангелиною, та вона не любыть свого им'я и просыть, щобъ уси звалы ии Линою. Такъ и звить: Лина Михайловна.

Лина всмихнулася злехка и, стыснувшы Горыновичеву руку дужымъ смилымъ стысканнемъ, зныкла въ одчыненыхъ тымъ часомъ дверяхъ.

III.

Такъ познайомывся Горыновичъ зъ Линою и незабаромъ почавъ ходыты до Гламчевськихъ. Старого Гламчевського Горыновичъ знавъ и попереду, бо разъ, що мавъ зъ имъ невеличке дило, а друге—сього чоловіка скризь у мисти знано и поважано середъ місцевого панства. Бувъ се чоловікъ немолодой, служивъ довго въ якийсь канцелярін, потимъ килькы рокивъ бувъ миськымъ „головю“, а теперь живъ безъ ніякои посады, видпочываючы видъ клопоту,—чоловікъ бувъ зъ достаткомъ. Горыновичеви щось не подобалось у його облыччу, хочъ на око було се зовсимъ звычайне й прыстойне облычче: прѣсывий, трохи лысый, зъ чепурно пидстриженою бородою, бувъ дуже поважный зъ себе и вельмы звычайный та ввичливый зъ людьмы. Тилькы його маленьки очи, безколирни, холодни, надавалы всьому його облыччу той выразъ, що такъ не подобався адвокату. Жинка жъ його, Юлія Петровна, значно молодча за чоловіка, мала саме таки гарни очи, якъ и въ дочкы, тилькы що трохи вже прыгасли и надзвычайно смутни. Була дуже мовчазна, хочъ и звычайна зъ гостямы; Горыновичеви черезъ щось здавалося завсигды, що се блиде, мовъ застыгле въ одному нерухомому вырази, облычче николы не жывывъ смихъ; тилькы легенькый усмихъ ледви пробигавъ часомъ на ии блидыхъ стысненыхъ устахъ; уста всмихались, а гарне ще й доси облычче, а очи лышались й тоди такымы смутнымы... ни, здавалося, тоди ще мовъ смутнышымы. И вся ии худорлява постать завсигды була якась мовъ чымъ прыгничена.

Горыновичеви здавалося, що прыгничывавъ ии саме той холодный поглядъ Гламчевського, що вона тремтила передъ симъ безколирнымъ тупымъ поглядомъ. Помалу-малу, зъ усякыхъ дрибныць, що не мыналы ока звыклого до надзвычайной уважносты адвоката, Горыновичъ усе дужче й дужче розумивъ, що сей, такый кгречный у товариствы, панъ поведывся зъ жинкою цилкомъ деспотычно, а та ледви смила проты його словомъ озваться,—хочъ на око все було якъ годыться.

Сем'я була невеличка: оприче Лины, ще тилькы сынъ—студентъ зъ медычнои академіи. Чувъ ще Горыновичъ за стару бабусю, господиньну матирь, та вона була слипа и выхо-

дыла зъ свои свитлыци дуже не часто, чы й зовсимъ не вых-
дыла,—прынайми Горыновычъ доси ще ни разу ии на бачывъ.

Певне, що не стари Гламчевські, та й не сынъ ихъ (його
Горыновычъ мало й бачывъ) прываблювалы молодого адвоката.
Лина—ось хто бравъ на себе всю його увагу, и черезъ неи саму
винъ бувавъ у цій сем'и, зовсимъ йому на цікавій. Доси ни
одна дивчына не торкала йому серця такъ дуже, якъ ся—така
чепурна и така багата на ту прынадну жиночисть, що непере-
можно вабыть до себе мужчынъ, и зъ якою жинка повинна на
свить народытыся, щобъ ии маты. И Горыновыча такъ швыдко
захопыла вона, що винъ, уже закоханимъ бувшы, почавъ розва-
жаты—щѣ воно за людына ся дывчына.

Горыновычъ бувъ саме тихъ литъ, колы здоровый тиломъ
и духомъ чоловикъ шукае соби подружжя и мае якыйсь идеаль
дружны. И Горыновычъ його мавъ.

Перше його вымаганне було—краса. Лина була не тилькы
чепурна, але гарна надзвычайно, мала вроду, достойну слова поета
або хварбъ артыста. Але, оприче сього, у Горыновыча булы ще
деяки вымагання, и винъ выявлявъ ихъ трьома пытаннямы.

Чы добра вона?

Здається... Прынайми винъ николы не бачывъ, щобъ вона
зъ кымъ сварылася, щобъ колы на кого гнивалася: завсигды
однаково спокійна, однаково ласкава. Певне—добра... у всякому
рази—не зла.

Чы правдыва?

Николы не помичавъ, щобъ вона казала неправду. И очы въ
неи дывылыся такъ ясно и шыро. И черезъ те Горыновычъ
завсигды впевнявъ себе, що вона дуже правдыва. Самъ не лю-
бывъ брехни и велько шанувавъ шыристь. Одного разу, прово-
дючи ии ввечери зъ гостей додому, сказавъ ий се и додавъ:

— А вамъ я йму виру въ усьому, у найдрибнишыхъ дрибны-
цяхъ,—мени здається, що вы не можете сказаты неправды. Адже
такъ? И вы мени все по шыроци кажете?

Облычча ии не бачывъ: було темно; але вона видказала певнымъ
прыхыльнымъ голосомъ:

— Все. И я не люблю неправды.

— О, такъ! Я въ тому певень бувъ!—загомнивъ винъ, чо-
мусь израдившы.—Бо я такой соби вдався: поky людыни виру,—
то виру въ усьому, безъ вынятку; одному слову такой людыны

повирую дужче навить тоди, колы бь уси казали навпроты. Колы вирую, дакъ уже вирую. Та вже жь колы й піймаю ту людыну хочь разь єдыный тилькы на неправди,—перестаю їй вирыты зовсимь, и що выще вона въ мене стояла попереду, то ныжче те-перь упаде. Тоди ся людына про мене вже пропаща, ии тоди про мене вже нема.

— Еге, се зрзумило,—видповила вона просто, а Горыновычъ, вертаючысь потимъ додому, ажъ самъ соби дывувався: чого се винъ такъ израдивъ зь ии видмовы и чого винъ такъ до неи говорывъ, нибы перестерегавъ, щобъ вона не говорыла неправды? Адже жь до такихъ пересторогъ винъ не мае ніякои раціи властыво...

Врешти, третє: чы вона розумна?

На дыво коло сього питання винъ найбильше морочывся. Вывчывшысь у гимназіи, вона мала таку-сяку початкову освіту; щось тамъ читала, переважно беллетрыстыку; про те прочытала й килькы науково-популярныхъ книжокъ, пошыренныхъ тоди середь молодежи,—отъ, подругы читали, хвалылы, то й вона взяла. Се бувъ ии освітний капиталъ,—дуже малый. Горыновычъ дбавъ, щобъ побильшыты його, дававъ їй чытаты книжки, розмовлявъ зь нею про чытани. Що правда, сама вона такихъ розмовъ нико-лы не знимала,—все винъ почынавъ. Говорывъ їй багато, выяснявъ, вона слухала добре, зридка щось пыталася. Надія Горыновычева довидатыся зь сихъ розмовъ про ии розумъ—не справдылася: вона нико-лы не сказала ни одной нисенитницы,—такъ же й казала вона мало що, бильше слухала. Горыновычеви здавалось, що вона просто боиться говорыты про науку, пысьменство, бо сама не певна въ соби, бачучы, що знае дуже мало. Се ще не доводыть, що вона нерозумна, тилькы, що несмыльва...

Се такъ миркувавъ Горыновычъ пидь часть спокойниший, вильниший одъ того почування, що обняло його до Лины. Здебильшого жь просто впывався нею, ии красою. Дывытыся на неи, почуваты ии биля себе було йому безмирно любо.

— Чы такы жь може вона буты нерозумна!—думавъ Горыновычъ, дывлючысь на ии высокый, чудово зформованный лобъ. И сказавъ їй якось:

— Який у васъ гарный лобъ!

— Справди? Чого се такъ—мени вже не разь казано, що въ мене гарный лобъ?—одказала Лина.—Уси його хвалюгь.

Це не сподобалося Горыновичеві—перше, що в їй не сподобалося йому. Черезъ вищо? Винъ завсигды бувъ тієї думки, що красу треба скривъ, у всякихъ формахъ, шанувати й... хвалити. Та на що жъ вона сама?.. „Уси його хвалют!“ Нерозумно!

Заспокоивъ себе тымъ, що властвують жъ се вельмы невинна ричъ,—просто їй гарно було йому, найблыжчий до неї людныи, розказаты про те, якъ їи хвалютъ.

Бильше не сподобався йому другый випадокъ. Вона зфотографувалась и, даруючы йому свого портрета, спыталась: чы добрый?

— Еге, рысы вси такъ,—одказавъ,—одного тилькы нема: вашихъ очей.

— Якъ то?—спыталася.

— Нема того проминня, що б'е зъ вашихъ очей и мовъ ажъ у душу засягае...

— А знаете,—жваво перепынула вона,—мени й Лыповський казавъ: „Ну й очы у васъ: якъ глянете, то такъ и проймают!“ И все каже: „Не дывитесь на мене такъ!“

Це вразило Горыновича. Лыповський бувъ чепурный дурень, и Горыновичъ николи не думавъ, щобъ Лина могла дозволити йому щось таке казаты соби. Винъ гостро, за малымъ не гнивно, выяснивъ їй, якъ се негарно.

Вона выслухала покирно й сказала, мовъ прохала простыты.

— Я така ще дурна! Иноди роблю щось и негарне, не знаючы до пуття, чы можно його робыты, чы ни. Вы мене вчить, розкауйте мени, щобъ я могла зробытыся крашою.

Якъ можно було гниватися на сю ласкаву дытну, що прохала сама науки й направи? Ся видповідь цилкомъ роззброила Горыновича. И бильше вже ничего пидхожого въ ихъ николи не було. Безъ ніякои перешкоды винъ мигъ упыватыся їи красою и заслухуватыся їи писень. Вона добре спивала. Сившы въ куточокъ, винъ дывывся на їи облычче, на вузьки руки, що бигалы по клавишахъ, а кругъ його литалы спивучи згукы їи любого дорогого голосу... Якъ винъ любывъ таки хвылыны! Ще бильше, ніжъ ти довги прохидкы въ вельчезному миському парку тилькы вдвохъ изъ нею, пидъ виттемъ старыхъ ряснолыстыхъ деревъ. Та плаванне човномъ—то було найкраще. Йидуть ричкою кудысь за мисто, въ веселому молодому товариствыи, середъ якого вони завсигды булы вдвохъ. Йидуть довго по-пидъ берегамы,

ажъ помы оберуть десь гарну мисцыну, прыстануть, и тоди скількы биганыны по квитчастій луци, або середъ невеликого гайка, скількы крыку, писень, руху, свиту, пахошивъ и молодсты, и середъ усього цього—вона, його чудова, його дорога, його найкраца въ свити Лина... Вертаються додому пизно вечери, за малымъ не вночи, не гребучы, пустывшы човенъ за водою... Легенька хвля ледви плеще объ човенъ, мисяшне сяєво срибнымъ пасмомъ лягае черезъ усю ричку... минуться й жактыть на дрибненькыхъ хвилькахъ... Хтось плеснувъ весломъ, повернувъ човенъ,—винъ уихавъ у те пасмо,—зъ пиднятого весла одна по одній падають, тремтучы й сяючы, блыскучи крапли. Невыдни доси въ темряви облычча стають выднымы, нижно матовымы, зъ мякымы, трохы невыразнымы рысама... На мыть се, а дали зновъ усе зныкае въ темряви. Частына товариства спивае, и далеко несуть хвыли чудову писню... А воны, Лина й винъ, сядять поручъ, и винъ чуе, якъ еднаються ихъ души...

Такъ промынула весна, лито, надходила осинь.

— Чого жъ я ще шукатуму?—думавъ соби Горыновычъ.—Хыба жъ я не знайшовъ чого мени треба? Хыба моя повсякчасна мрія—гармонія души й тила, щобъ краса тила едналася зъ красою души,—хыба вона не здійстнылася теперь у сій дивчыни? Чы не гарна жъ вона, якъ зоря пышного ранку, чы не чыста жъ, якъ краплина росы на билій лилеи? А цей спокій, ся добристь ии,—воны жъ вишчуютъ йому ясне, спокійне, лагидне жытте зъ нею вдвохъ! И чого жъ ще дожыдаты, колы винъ ии кохае, колы винъ ии хоче, а жыты безъ неи не хоче, ни, вже й не може?

IV.

И Горыновычъ, и Лина хотили, щобъ весилле було швыдче. Та якись тамъ практычни перешкоды прымусылы старыхъ Гламчевськихъ одсунуты його на мисяць, и довелось пидождаты.

Покры мынавъ сей мисяць, Горыновычъ сылкувавса яко мога липше влаштуваты кубельце за-для ихнього жыття вкупи. Найнявъ кватырю бильшу, накупывъ мебливъ и всього, чого треба, щобъ зробыты зъ голыхъ стинъ чепурне й прынадне гниздечко. Середъ того клопоту часъ помынувъ досыть швыдко, и за тыждень мало вже буты весилле.

У неділю Горыновичъ прійшовъ до Гламчевськихъ, якъ звичайно, зранку. Стари ще вчора вихали на два-три дни до Кыива. Винъ — за якимсь своїми справами, а вона, — щобъ де-що покупыты дочки. Лина й соби замірылась була йихаты, та трошки занедужала й лышылася дома. Сьогонди Горыновичъ стривъ їи вже зовсимъ здоровою, тилькы трохи блидишою, нижъ звичайно.

Вона простягла до його руки, а винъ почавъ ихъ цилуваты. Думка про те, що ось-ось надходить день, колы винъ зиллеться зъ нею въ одну духсвну гармонію, пиднимала йому серце.

— Лино! Лино!.. якъ гарно!.. Швядче, швядче буты вдвохъ, тилькы вдвохъ...

— Хочешъ, щобъ мы завсигды булы *тільки вдвохъ?*—пошуткувала вона.

Винъ засміявся щасливимъ, радиснымъ смихомъ.

— Ба ни, мое ясне щасте! Тилькы хочу, щобъ никто не перешкджавъ намъ буты вдвохъ що-разу, якъ забажаемо. А жыты треба середъ людей. Щобъ боротысь и працюваты. Боротысь за кращи, ясниши идеалы, нижъ ти, яки панують теперъ середъ людей. Працюваты, щобъ побачыты липши, ясниши дни.

Воны вже ходылы вдвохъ по свитлыци, винъ обнимавъ їи за станъ и казавъ:

— Адже мы будемо боротысь и працюваты? Правда? Въ сьому жытте, безъ сього тилькы сиреньке истнуванне безъ меты. Тилькы высока мета робыть жытте розумнымъ и щасливимъ. И мы пидемо до неї,—правда?

Вона слухала його й казала: „Еге, правда!.. Ты мій коханий... Правда!..“ А винъ, щасливый и зворушений, зъ пиднесеными почуваннямы, все говорывъ до неї про те, чымъ палала й сяла теперъ його душа, дывлючысь у высокости...

Воны силы въ куточку—тамъ, де стояло килькы пышныхъ гиллястыхъ олеандръ та фікусивъ. Жартуючы, вони звали се „своимъ садкомъ“ и любылы въ йому „ховатыся“. И теперъ силы тамъ на маненькый канапи, прытульшысь одне до одного. Воны стыхлы, очы имъ заплушылысь, ихъ головы схылылысь одна до одніи чѣламы. И ледви Горыновичъ почувъ, якъ до його доторкнулось се кохане чоло людыны, кращои й чыстишої за яку винъ не стривавъ на свити, видразу його обняло могуче й страшне почуванне:—мовъ зныкає все навкругы його, мовъ не-

має ни сього будынку, ни людей, що жыуть у йому, що жыуть у всьому цьому мисти, мовъ нема ничего,—тильки ихъ двое: Лина й винь... И въ ихъ двохъ з'єдналося все—увесь свить шырокий и глыбокий... Почуванне обнимало його, пидносило выще й выще, прымушувало напружуватыся всю його истоту... винь чувъ, що дали такъ уже не може быты, що се мусить якась, чымсь перепынытыся...

Видразу Горыновычъ почувъ у свитлыци якась тыхе-тыхе шамотинне, мовъ хтось излехка йшовъ, ледви ступаючы. Росплющывъ очи й закам'янивъ.

Навпроты його, тамъ, у другому кинци свитлыци, де byly двери, стояла якась страшна истота и робыла щось надзвычайне. Выпроставшыся рывно, вона простягла напередъ свои руки, кощави руки зсохлого кистяка, и, держучы ихъ долонямы внизъ, якась перебирала въ повитри пальцямы. Передъ очыма въ Горыновыча ворущылысь довги, закандзюблени якъ кихти хыжого птаха, нигти; обголени по ликти руки трусылысь... выще ликтивъ бруднымы клаптямы звысало щось,—воно колысь було одежею... Голова держалася высоко на брыдко-тонкій худій шыи, а блидо-земляного колиру облычче, си кисткы, обтягнени шкурою, було бъ облыччемъ выкопаного зъ земли трупу, колы бъ не ти шыроко расплющени нерухоми очи... Биле довге волоссе жиноче поплутанымы нечыстымы патламы падало на плечы, ледви прыкрыти чорнымъ дрантемъ. Се дранте высило навкругы стану, б'ючысь огыдно-бруднымы торочкамы объ страшно худи боси ноги.

Вона йшла напередъ, стыха й обережно ступаючы, и все мацала въ повитри рукамы, ворущыла пальцямы. Мижъ Горыновычемъ и нею стоявъ стиль, а билия його канапа й крисла. Вона дійшла до ихъ, и лива рука торкнулась до одного. Вона спынылася и почала обмацуваты. Горыновычъ зрозумивъ, що вона слипа.

Въ сю мыть Лина расплющыла очи й скрыкнула стыха.

— Хто тутъ?—хрыпкымъ прыгниченимъ голосомъ спытала слипа, перестаючы обмацуваты мебель.

Сей голосъ мовъ очутывъ Горыновыча.

— Мабуть якась старчыха,—подумавъ соби и, покынувшы Лину на канапи, пидйшовъ блыжче до дывной гисти.

— Чого вамъ?—спытався.

— Хто зо мною говорыть?—спытала вона, не видповидаючы.

— Та чого вамъ треба въ чужій господи?—сказавъ Горыновычъ.

— Не въ чужій... у свой, —казала слипа.—Моя господа... однявъ ии въ мене...

— Хто виднявъ?—пытавъ Горыновычъ, ничего не розуміючы.

— Зять мій... Гламчевський.

И видразу Горыновычъ зрозумивъ, що се мусыть бути та слипа бабуса, Гламчевської маты, що никола не выходыла зъ своєї свитлыци.

А вона казала дали:

— Вы чужый? Правда?.. Поможить!.. колы Бога въ серци маєте... Богъ вамъ заплатыть!.. Обрятуйте мене!..

И вона благаючы простягала руки въ той бикъ, видкиля чула його голосъ.

Горыновычеви почало здаватися, що вона божевильна. Винъ повернувся до Лины, хотивъ спытатыся що се, щѣ тутъ треба робыты. Лина сядила на канапи, якость прыщульвшысь, зобгавшысь, зципывшы руки, била, якъ стена. Винъ хотивъ кынутыся до неи, але въ сю мыть слипа досягла до його, вхопылася своими кощавымы пальцями йому за руку и казала дали хрыпкымъ голосомъ, разъ-у-разъ урываючы мову, спыняючысь, мовъ ий важко було знаходыты слова:

— Зять пограбувавъ... усе мое... все... и домъ, и зѣмля, и грошы... а винъ однявъ...

— Якъ однявъ?—спытавъ Горыновычъ, сылкуючыся зрозумиты, що се дѣтыся передъ имъ.

— Жыла зъ дочкою... Умерла дочка... Колы бъ не вмерла,—прышла бъ... Десять рокивъ не чула ии... И Лина... дивчына... онука... вси повмиралы... Ни, не повмиралы...—казала Параска,—жыви... А до мене — ништо... Десять рокивъ... Видколы виднявъ... Слипа, не бачыть... Каже: окладный лысть изъ зѣмства... Пидпышыть... Отутъ и тутъ... Я не бачу... Я пидпысала... А то не окладный лысть, то документъ... на все... щѣбъ йому все... Забравъ, мене замкнувъ... Щѣбъ никому не сказала... И ништо, ништо не... якъ се? не одвидавъ... десять рокивъ... Боже!... За що? Десять рокивъ!... ништо!... Ратуйте! Вы чужый... у васъ серце... у моихъ дитей нема. Ратуйте!...

Вона скрыкнула й захыталась. Горыновичъ пидхопивъ иї, бильше донись, нижъ довивъ, до великои канапы и положивъ на ії, пидсунувшы пидъ голову подушку.

Пидвившысь, побачивъ у дверяхъ наймычку.

— Ликаря!—скрыкнувъ.—Ликаря швыдче!

Наймычка выбигла.

Горыновичъ нахылився надъ слипою. Вона здригнулася килькы разивъ и стыхла. Горыновичъ прытуливъ руку ії до сердца,—воно не былося. Вона вмерла, вытратившы всю силу на останній выбухъ.

Тоди Горыновичъ повернувся до Лины. Вона вже стояла, блида, прыбыта. Передъ його поглядомъ вона спустила очи и стала нерухомо. Горыновичъ затремтивъ одъ страшного холоду, але перемигся.

— Правда?—спытався винъ и самъ злякався свого дывного голосу.

— Я... я не знаю... Я була тоди ще малою,—видказала ледви говорючы Лина.—Батько тилькы Параску пускавъ... Завсигды замыкавъ... Я не могла...

— Та вы жъ прохалы, вмовлялы, благалы батька, щобъ винъ выпустывъ, не мучывъ?... Кажить же!...

— Еге... я... еге...

— Неправда!

Вона мовчала.

Винъ рвонувъ иї за руку и прытягъ до мертвои.

На едвабній, шытій шовкомъ подушци спочыла страшна голова людныи, що сталася трупомъ давно, ще передъ десятима рокамы; брудне дранте, вмазани грязею кощави ноги лежалы на пышному червоному оксамыти.

— Сыдили на сій ії канапи, жылы въ ії будынкovi, закрашалы себе симы золотымы цяцькамы, за ії грошы добутымы, йилы й пылы сласно, а вона вмирала зъ голоду, замерзала въ дранти! И вы мовчали? Та кажить же!... Кажить же щось!... Вы правдайтесь!..

Вона стояла передъ имъ и тремтила.

А Горыновичъ почувавъ, що ще мыть, и винъ зробить щось дыке, щось нелюдське—вдарыть иї, уб'є—сю зрадлыву га-

дыну, що могла спокійно спаты въ одній господи зъ катованою мученицею, жыты зъ їи мукъ и смила казаты слово: *люблю*.

Винъ чувъ, якъ огонь обнимае йому голову, груди...

Винъ кынувся зъ хаты, щобъ утекты видъ такои... щобъ не бачыты їи!...

Б. Гринчѣнко.

У Чернигови,
1901.

Бібліографичный покажчыкъ

пысаннивъ П. Кулиша.

Выдаючы альманахъ на згадку про П. О. Кулиша, годылося податы въ йому й повну бібліографію його пысаннивъ та пысаннивъ про його й його творы.

Та на лыхо альманахъ лаштувався въ такому мисти, де нема не то вкраинської, але й ніякои доброй, до науковыхъ студій здатной, бібліотеки.

Черезъ те, писля деякихъ початковыхъ заходивъ, замирь що до покажчыка пысаннивъ *про* Кулиша зовсимъ довелося облышыты: занадто бувъ бы вже винъ не повный. Лекше було скласты покажчыкъ пысаннямъ самого Кулиша, але жъ и тутъ перешкода тая въ матеріялахъ не дала зробыты ричъ такою повною, якъ хотилося бѣ. Та зважаючы на те, що покажчыка творамъ Кулишевымъ доси ще нема, а сей, що склався въ Чернигови, мабутъ такы мистыть $\frac{9}{10}$ усього матеріялу, друкуемо його тутъ, бо все жъ зъ його мусыть буты корысть за для исторыка литературы, та й за-для кожного, хто хотивъ бы довидатися про Кулишеву діяльність, надто, що сю діяльність никто ще доси всю цилкомъ не оглянувъ, хочъ мы вже й маемо дви поважни працы про Кулиша—д.д. Маковея й Шенрока.

Склавъ сей показчыкъ д. А. М. Балика; я жъ перевиравъ по змоси матерiяль зъ книжкамы, доточывъ трохи своихъ записивъ и врешти зредактувавъ увесь матерiяль.

1901. XI. 15.

Б. Гринченно.

Кулишевы псевдонимы: Козакъ Белебень, Т. Вешнякъ, Гургурдядько, Петро Забоцень, Иродчукъ, Панько Казюка, П. К., Ломусъ, Николай М., Н. М., Н. Необачный, Панько Небреха, Опанась Прачъ, Павло Ратай, Ратай, Денысь Федоренко, Хуторянынъ. Д. П. Хоречко, Даныло Юсь.

1840.

1. **Малороссійскіе разказы:** I. О томъ, отъ чего въ мѣстечкѣ Воронежѣ высохъ Пѣшевцовъ ставъ, II. О томъ, что случилось съ козакомъ Бурдюгомъ на Зеленой недѣлѣ. П. Кулишъ.—Кіевлянинъ, изд. М. Максимовичъ. Кіевъ. Книга I, боки 205—228.

1841.

2. **Огненный змѣй.** Повѣсть изъ народныхъ преданій. П. Кулѣша.—Кіевлянинъ. Изд. М. Максимовичъ. Кіевъ. Книга вторая 181—288.

3. **Цыганъ.** (Урывокъ зъ казкы). П. Кулишъ.—Ластивка. Сочиненія на малороссійскомъ языкѣ. Собралъ Е. Гребенка. Спб. Боки 362—370.

1843.

4. **Украинка.** Зложывъ П. Кулишъ. Одъ початку Вкраїны до батька Хмельницького. Кіевъ. Въ Университетской Типографіи. 100 бк. in. 8°. Цина 1 руб.

5. **Михайло Чарнышенко** или Малороссія восемьдесятъ лѣтъ назадъ. П. Кулѣша. Кіевъ. In 8°. ч. I: 1+206+1 бк. ч. II: 1+190+1 бк; ч. III: 1+221 бк.

1845.

6. **Черная Рада.** П. Кулишъ.—Современникъ. Спб. [Перши V главъ].

1846.

7. **Повѣсть объ украинскомъ народѣ.** П. Кулишъ.—Звѣздочка. Спб.

8. **Повѣсть объ украинскомъ народѣ.** Написаль для дѣтей старшаго возраста П. Кулѣшъ. С.-Петербургъ. Въ типографіи Императорской Академіи Наукъ. 2+114 бк. 16^о.

9. **Предисловіе къ Лѣтописи Самовидца о войнахъ Богдана Хмельницкаго и о междуособіяхъ, бывшихъ въ Малой Россіи по его смерти.**—Чтенія Императорскаго Общества Исторіи и Древностей Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ, Москва.

1847.

10. **Украинскія народныя преданія.** Собраль П. Кулѣшъ. Книжка первая. Москва. 90 бк. 8^о. [Надруковано р. 1847, але выйшло зъ початку 90-хъ рокивъ у „Чтеніяхъ Моск. Общ. Исторіи и Древностей“.]

1852.

11. **Исторія Ульяны Терентьевны.** Повѣсть Николая М.—Современникъ. Спб.

12. **Исторія испанской литературы по Тиннору.**—Отечественныя Записки. Спб. [Выйшла й окремою книгою].

1853.

13. **Яковъ Яковлевичъ.** Повѣсть Николая М.—Современникъ. С.-Петербургъ.

14. **Алексѣй Однорогъ.** Повѣсть.

1854.

15. **Лѣто въ Малороссіи.** Николая М.—Современникъ, кн. I.

16. **Записки о жизни Гоголя.** Н. М.—Современникъ, Петербургъ.

17. **Опытъ біографіи Н. В. Гоголя, со включеніемъ до сорока его писемъ.** Сочиненіе Николая М. Спб. 206+II бк. 8^о.

18. **Запису** П. О. Кулишевого народни писни (зъ пидпысомъ: П. К.) надруковано въ книзи: „Народныя южнорусскія пѣсни, изд. А. Метлинскаго“, Кіевъ. (Про те, що се Кулишивъ пидпысь дыв. „Записки о Южной Руси, I, 199—200).

1856.

19. **Записки о жизни Николая Васильевича Гоголя**, составленныя изъ воспоминаній его друзей и знакомыхъ и изъ его собственныхъ писемъ. Съ портретомъ Н. В. Гоголя.—Николай М.—Петербургъ, т. I, стр. 6+333+1 и т. II, стр. 302+10, 8^о.

20. **Разсказъ современника-поляка о походахъ противъ гайдамакъ**. П. Кулиша.—„Русская Бесѣда“, кн. 4, стр. 68—101.

21. **Записки о Южной Руси**. Издалъ П. Кулишъ. Томъ первый. Спб. XXVI+322+2 стр. 8^о.

1857.

22. **Записки о Южной Руси**. Издалъ П. Кулишъ. Томъ второй. Спб. XIV+354+1 стр. 8^о:

23. **Грамматка**. С.-Петербургъ. 149 бк. 12^о Цина 50 к.

24. **Проповѣди на Малороссійскомъ языкѣ**, протоірея Василя Гречулевича. Изданіе второе, исправленное. Петербургъ. XIV+203+3 стр. 8^о Ц. 1 р. [Кулишъ у цьому виданні поперероблявъ проповіди Гречулевича, а деяки й самъ понапысувавъ. Дыв. листъ Кулишивъ зъ дня 19 жовтня р. 1893-го въ львівській „Зори“ 1894 р., бикъ 44—45].

25. **Чорна Рада**, хроника 1663 року. Напысавъ П. Кулишъ. Санктпетербургъ. 428+1 бк. 8^о.

26. **Черная Рада**, хроника 1663 г. П. Кулиша.—„Русская Бесѣда“, кн. II—IV, стр. 108 и 145.

27. **Черная Рада**. П. Кулиша. Москва. 263 стр. 16^о Ц. 1 р. 50 к.

28. **Объ отношеніи Малороссійской словесности къ общерусской**. Эпилогъ къ „Черной Радѣ“.—„Русская Бесѣда“.

29. **Кіевскіе богомоуьцы**.—„Народное Чтеніе“ за февраль.

30. **Повѣсть о Борисѣ Годуновѣ и Димитріи Самозванцѣ**. П. Кулишъ. Петербургъ?

31. Слово одъ издателя. П. Кулишъ.—Въ книзи: „Народни оповидання Марка Вовчка. Издавъ П. А. Кулишъ. Спб. 1858“. [Книга ся, хочъ и датована рокомъ 1858, вышла вже 1857-го].

32. Взглядъ на Малороссійскую словесность, по случаю выхода въ свѣтъ книги: „Народни оповидання Марка Вовчка“. П. Кулишъ.—„Русскій Вѣстникъ“, № XII, стр. 227—234.

33. Объ игрѣ г. Артемовскаго въ малороссійской оперѣ: „Москаль чаривныкъ. П. Кулишъ.—Русскій Вѣстникъ, № XII, кн. 2-я, стр. 224—227.

34. Воспоминаніе Русскаго о польскомъ археологѣ Константинѣ Свидзинскомъ. П. Кулишъ. „Русскій Вѣстникъ“, октябрь, книга 2-я.

1858.

35. Григорій Квитка (Основьяненко) и ёго повисти. Слово на новый выходъ Квитчыныхъ повистей. Напысавъ П. Кулишъ. Спб. XXXVI бк. 12^о. [На обгортци надруковано: „Эта брошюрка прилагается бесплатно при „Повистяхъ Квитки“, изданныхъ П. Кулишемъ. Всѣ, купившіе уже „Повисти Квитки“ получаютъ ее отъ книгопродавцевъ, которымъ издатель выдаетъ эту брошюрку съ такимъ условіемъ“].

36. Записки о Южной Россіи [по сочин. П. Кулиша] В. К. [овальскій].—„Отечественный Сборникъ.“ Видень. №№ 6 та 7.

37. Переписка Н. В. Гоголя съ А. А. Ивановымъ. [П. А. Кулишъ].—„Современникъ“, № XI.

1855 чы 1858?

38. Венлуша. Повѣсть Николая М. „Русская Бесѣда“, кн. II.

1859.

39. Климентій. Украинскій стихотворецъ временъ гетмана Мазепы. П. А. Кулишъ.—„Русская Бесѣда“, стр. 79—140.

40. Народныя пѣсни, подобранныя П. Кулишемъ.—„Народное чтеніе“, № 2, стр. 204—212.

41. Повѣсть о южной Руси. П. Кулишъ. „Народное чтеніе“, № 36.

42. Н. В. Гоголь. [Біографія у книзи: „Лицей князя Безбородко“]. П. Кулишъ.

43. Майоръ, малороссійская повѣсть.—„Русскій Вѣстникъ“. №№ 1 и 2.

1860.

44. Хатя. Издавъ П. А. Кулишъ. Петербургъ. XXII+2+215 бк. 8^о. [Въ альманаси цьому належыть Кулишеви: Передне слово до громады. Поглядъ на Украинську словесность (боки VII—XXII), „Слово одъ издателя“ до „Первоцвиту“ Щоголева и Кузьменка (1—24), „Одъ издателя“ — до „Прыказокъ“ Гребинки (39—57), „Сира кобыла“ Иродчука, зъ словомъ одъ издателя (59—70). Одъ издателя—до „Лыхо не безъ добра“ Ганны Барвинокъ (90—103), Тры слъозы дивочы [виршы] (105—111), Коли. Украинська драма зъ останнього польского панування на Вкраини. Актъ первый (113—156), Одъ издателя—до „Въ осени лито“ Ганны Барвинокъ (157—172)].

45. Сира Кобыла. Оповиданне Иродчука. Петербургъ. Цина 3 коп.

46. Повѣсти П. А. Кулиша въ четырехъ томахъ. Петербургъ. Мал. 8^о. Томъ первый: Черная Рада 6+357 стр.—Томъ второй: Алексѣй Однорогъ. 6+357 стр. Томъ третій: Воспомянія дѣтства Николая М*. 8+412 стр. Томъ четвертый: Майоръ. Потомки заднѣпровскихъ гайдамакъ. 6+323+3 стр. Ц. 2 р. 50 к.

47. Повѣсть о южной Руси. П. Кулишъ.—Народное Чтеніе, № 1.

48. На почтовой дорогѣ въ Малороссіи. П. Кулишъ. „Искра“, № 49.

1861.

49. Лысты съ хутора. Хуторянына. Лысты I—V [Перши лысты пидпысано: Хуторянынъ, останній: Козакъ Белебень]—„Основа“ I, 310—318; II, 227—232; III, 25—32; IV, 143—156; XI—XII, 122—128.

50. Обзоръ украинской словесности. П. Кулишъ. I. Климентій. II. Котляревскій.—Основа, I, 159—262; III. Артемовскій

Гулакъ. Ibid., III, 78—113; Гоголь. Ibid., IV, 67—90; V, 1—33; IX, 56—68; XI—XII, 1—11.

51. **Объ изданіи украинскаго словаря.** П. Кулишъ.—Основа, I, 333—334.

52. **Знайденый на дорози листь.** П. Необачный.—Основа, II, 233—238.

53. **Другой человекъ.** П. А. Кулишъ.—Основа, кн. II, 56—104.

54. **Характеръ и задача украинской критики.** П. А. Кулишъ.—Основа, кн. II, 157—162.

55. **Литературныя извѣстія.** П. Кулишъ.—Основа, кн. II, 263.

56. **О публичныхъ чтеніяхъ профессора Костомарова изъ исторіи Украины, по смерти Богдана Хмельницкаго.** П. Казюка.—Основа, кн. II, 252—253.

57. **Объясненіе неудобопонятныхъ южнорусскихъ словъ, содержащихся во 2-й книжкѣ „Основы“.** Письмо къ редактору. П. Кулишъ.—Основа, II [на пры кинци кныгы, бк. 1—9].

58. **Хмельныщина.** П. А. Кулиша [частына].—Основа, кн. III, бк. 1—15.

59. **Старосвѣтское дворище.** П. Кулишъ.—Основа, кн. III, 32—49.

60. **Слова надъ гробомъ Шевченка.** П. А. Кулиша [въ статьѣ Л. Жемчужникова: „Воспоминаніе о Шевченкѣ.“] Основа, кн. III, 5—6.

61. **Пивпивнына.** Гышпанська дитська казочка. Панько Казюка.—Основа, IV, 39—43.

62. **Липовыя пуши.** Д. П. Хоречко.—Основа, кн. V, 1—25.

63. **Плачь Россійскій [Передмова й текстъ]** П. А. Кулиша.—Основа, кн. V, 46.

64. **Народня слава, Солбныця, Зъ за Дунаю.** П. Кулишъ [Виршы].—Основа, кн. IX, бк. 25—34.

65. **Русалка.** Мицкевичова баллада. Ломусъ.—Основа, кн. IX, бк. 34—40.

66. **Съ того свиту.** Кумейкы. Дума (1637). П. Кулишъ [Виршы].—Основа, кн. IX, бк. 49—55.

67. **Что есть мнѣ и тебѣ жено?** П. Кулишъ [Виршы]. Основа, кн. IX, бк. 108—109.

68. **Исторія Украины.** П. А. Кулишъ.—Основа, кн. IX, бк., 79—107.

69. **Украинскія незабудни.** П. Кулишъ.—Основа, кн. IX, 1—48.

70. **Передовые жида.** П. Кулишъ.—Основа, кн. IX, 135—138.

71. **О повѣсти г. Кузьменка.** П. Кулишъ.—Основа, кн. IX, 139—141.

72. Частына поемы: Черныця Мар'яна. Т. Г. Шевченка [зъ переднимъ словомъ та ввагамы П. Кулиша].—Основа, кн. IX, бк. 1—12.

73. **Хымеры.** Мицкевичова баллада: *Romantyczność*. Ломусъ. Основа, кн. X, бк. 17—20.

74. **Самъ соби.** Люли-люли. Старецъ (Дума). Дунайська дума. П. Кулишъ [Виршы].—Основа, кн. X, бк. 20—43.

75. **Гоголь и ворона.** (Байка) П. Кулишъ.—Основа, кн. X, [останняя картка въ кнызи].

76. **Настуся.** Поема (1648). П. Кулишъ.—Основа, кн. X, бк. 1—30, кн. XI и XII, бк. 1—16.

77. **Святыня.** П. Кулишъ [Виршы].—Основа, XI—XII, бк. 15—16.

78. **Давне горе,** Дума. П. Кулишъ.—**Чумацьки диты.** Мицкевичова баллада: *Rowót taty*. Ломусъ.—**Lago maggiore.**—До Данта, прочытавшы його поему Пекло. П. Кулишъ [Виршы].—Основа, XI и XII, бк. 1—9.

79. **До Маруси Т.** Родына едына. П. Кулишъ [Виршы]. Основа, XI—XII, бк. 11—14.

80. **Гордовыта пара.** (Бабусыне оповиданне). Петро Забоцень.—Основа, кн. XI и XII, бк. 49—56.

81. **Выговцына.** П. Кулишъ.—Основа, кн. XI—XII, бк. 1—15.

82. **Нѣсколько предварительныхъ словъ.** П. Кулишъ. [До оперетты Я. Г. Кухаренка:—„Чорноморскый побыть на Кубани“]. Основа, кн. XI—XII, бк. 1—5.

83. **Хмельныцына.** Историчне оповиданне. П. Кулишъ. Коштомъ Ө. И. Чорненка. Петербургъ. 128 бок. 12⁰, ц. 25 к.

84. **Орыся.** Идилля П. А. Кулиша. Петербургъ. 16 бк. 16⁰. Ц. 5 к.

85. **Лысты съ хутора.** Петербургъ. Въ друкарни П. А. Кулиша. Лысть I и II. Про городы й села. 30 бк. 16⁰. Ц. 5 к. Лысть III. Чого стоить Шевченко яко поеть народній. 17 бк. 16⁰. Ц. 5 коп. Лысть IV. Про злодія у сели Гакивныци. 29 бк. 16⁰. Ц. 5 коп.

86. **Пивпивиыка.** Гышпанська дитська казочка. По нашому розказавъ Панько Казюка. Петербургъ. Въ друкарни П. А. Кулиша. 16 бк. 16⁰. Ц. 3 к.

87. **Бабуся съ того свиту.** Оповиданне про померши души. Петербургъ. Въ друкарни П. А. Кулиша. 14 бк. 16⁰. Ц. 5 к.

88. **Очакивсьна бидз.** Козацьке оповиданне. Петербургъ. Въ друкарни П. А. Кулиша. 8 бк. 16⁰. Цина 2 коп.

89. **Граматка.** П. Кулиша. Петербургъ. 68 бк. 16⁰. [На окладынци надруковано: **До громады.** П. Кулишъ].

90. **Остання писня.** П. Кулишъ [Виршы].—Черниговскій Листокъ, № 11, стр. 83.

91. **Зъ за Дунаю.** П. Кулишъ. [Виршы].—Слово. Львивъ № 71.

92. **Концертъ въ память Т. Шевченка.** П. Кулишъ.—Съверная Пчела, № 95.

93. **Публичныя чтенія г. Костомарова объ Украинѣ,** во времена гетмана Выговскаго. П. Кулишъ.—Вѣкъ, № 7.

94. [Передмова П. О. Кулишева до книжкы: „Украинскыя писни зъ голосамы. Д. Каменецкый. Десятокъ первый.“ Петербургъ. 28 бк. 16⁰].

95. **Исторія испанской литературы по Тиннору.** Составиль П. Кулишъ. С.-Петербургъ. Печатано въ типографіи П. А. Кулиша. IV+205 стр., 8⁰. Ц. 75 коп.

1862.

96. **Велькы проводы.** Поема (1648). П. Кулишъ.—Основа, кн. I, боки 17—70; кн. II, бк. 30—81.

97. **Людська память про старовыну.** Сичови гости. Панько Казюка.—Основа, кн. I, бк. 1—12.

98. **Простонародность въ украинской словесности.** П. Кулишъ.—Основа, I, 1—10.

99. **Переглядъ украинскыхъ книжокъ.** П. Кулишъ.—Основа, кн. I, Библиографія, бк. 57—64; II, 48—53.

100. **Рецензія (по велькоруському) на книгу: „Гоголь предъ судомъ обличительной литературы, Н. Герсеванова“,** безъ підпысу.—Основа, кн. I, Библиографія, бк. 52—56.

101. **На добра-ничъ усимъ на ничъ.** Т. Вешнякъ. [Виршы].—Основа, II, бк. 66.

102. **До землячки.** Т. Вешнякъ [Виршы].—Основа, II, боки 81—82.

103. **Полякамъ объ Украинцахъ.** (Отвѣтъ на безыменное письмо). П. Кулишъ.— Основа, II, 67—86.

104. **До бративъ на Вираину.** П. Кулишъ [Виршы].—Основа, III, боки 29—32.

105. **Устня мова зъ науки.** Слово зъ боку. П. Кулишъ [Предмова до „Про дощъ“ В. Коховського].—Основа, кн. III, бк. 29—30.

106. **Отвѣтъ на письмо съ юга.** П. Кулишъ.—Основа, кн. III, 41—45.

107. **Отвѣтъ московскому „Дню“.** П. Кулишъ.—Основа, кн. III, 31—40.

108. **П. О. Кулишева** промова въ допысови: „Извѣстiе объ обѣдѣ, 5 марта 1862 года, въ Петербургѣ, по случаю годовщины смерти Т. Г. Шевченка.—Основа, III, 27—28.

109. **Поѣздка въ Украину.** (1857). П. Кулишъ.—Основа, кн. IV, 92—110.

110. **Взглядъ южно-русскаго челоуѣка XVI в. на нѣмецко польскую цивилизацію.** П. Кулишъ.—Основа, VI, 12—16.

111. **Ридне слово.** П. Кулишъ [Виршы].—Основа, кн. VIII, бк. 40.

112. **Заспивъ.** П. Кулишъ [Виршы: „Кобзо, моя непорочна утихо“ зъ „Черниговск. Листка“].—Основа, VIII, бк. 51—52.

113. **Нѣсколко предварительныхъ словъ.** П. Кулишъ. [До комедii В. Гоголя „Простакъ“].—Основа, IX, 19—23.

114. **Варооломееви Шевченкови.** П. Кулишъ. [Виршы].—Основа, X, бк. 30—32.

115. **Початокъ новой поемы (1648—1654) Заспивъ.** Писня перва. П. Кулишъ.—Черниговскiй Листокъ. № 10, боки 76—77.

116. **Реляція Демиана Щербыны,** осаула пана кошового Кости Гордiенка. (Вывизъ изъ-за Дунаю Панько Казюка).—Черниговскiй Листокъ, № 19, боки 148—149.

117. **Хуторъ Мановка** (Начало романа) П. Кулиша.—Черниговскiй Листокъ. № 20, стр. 156—160; № 21, стр. 163—166.

118. **Офицерская лирушка у Иволгина** (отрывокъ изъ перваго тома „Украинскихъ Незабудокъ“). П. Кулишъ. — Черниговскiй листокъ, № 22, стр. 170—174.

119. **Украинскія Незабудки** (другой, третій, четвертый, пятый, шестой, седьмой, восьмой, девятый, десятый отрывки изъ перваго тома) П. А. Кулиша.—Черниговскій Листокъ, № 23, с. 179—181; № 24, с. 187—190; № 25, с. 195—199; № 26, с. 204—207; № 27, с. 212—215; № 28, с. 220—222; № 29, с. 227—231; № 30, с. 234—240; № 31, с. 242—245.

120. **Сонетъ**. П. А. Кулишъ.—Черниговскій Листокъ, № 27, стр. 215.

121. **За те идъ чого у мисточку Воронежи высохъ Пишевцивъ ставъ**. Украинське оповидане. П. Кулиша. [Переклавъ зъ російського Клымковичъ Ксенофонтъ].—Вечерныци. Львивъ, № 19.

122. **Огняный змій**. Украинська повисть П. Кулиша. Переложывъ зъ російського Ксен. Кл.(ымковичъ).—Вечерныци. Львивъ, №№ 20—26.

123. **Чого стоить Шевченко, яко поеть народній**. Хуторянынъ.—Вечерныци, Львивъ, № 21.

124. **Иный чоловікъ**. Оповидане П. Кулиша. Переведене зъ російського.—Вечерныци. №№ 27—33.

125. **Про города и села**. [Зъ Основы].—Вечерныци. У Львови №№ 28, 29, 31.

126. **За те, що сталося зъ козакомъ Бурдюгомъ на зеленій недилі**. Народне оповидане. П. Кулиша. Переведене зъ велькоруського. [Клымковичъ Ксенофонтъ].—Вечерныци. Львивъ, №№ 36—37.

127. **Дивоче серце**. Идилія. П. Кулиша.—Вечерныци, №№ 39—42.

128. **Гордовыта пара**. Бабусыне оповидане. Петро Забоцень.—Вечерныци, № 43.

129. **Самъ соби**. П. Кулишъ [Виршы].—Слово, № 7. Львивъ.

130. **Полрякамъ объ Украинцахъ**. Отвѣтъ на безыменное письмо. П. Кулишъ. Изъ „Основы“.—Слово, Львивъ. №№ 80—83.

131. **Паденіе шляхетскаго господства въ Украйні обѣихъ береговъ Днѣпра**, въ XVII в. П. Кулишъ.—Вѣстникъ юго-западной и западной Россіи, № 1—6 (Іюль-Декабрь), стр. 30—49; 136—158; 190, 220.

132. **Встрѣча**.—**Братья**.—**Два стана**. [Тры урывкы зъ исторычнаго роману XVII в].—Вѣстникъ юго-западной и западной Россіи.

133. **Досвитки.** Думы и поемы П. Кулиша. Петербургъ. 254+
2 бока малои 16⁰. Цина 80 коп.

134. **Дивоче сердце.** Идилія П. Кулиша. Передруковано зъ
„Вечерныць“ коштомъ руськихъ семинарыстивъ. Львивъ. 31 бк. 16⁰.

135. **Гордовыта пара.** Оповиданне Петра Забоцня. Санкт-
петербургъ. 15 бокивъ 16⁰. Цина 3 коп.

136. **Лысты зъ хутора.** Лысть V. Хто такый хуторянынъ.
Петербургъ. 13 бк. 16⁰. Цина 3 коп.

137. **Сичови гости Чупрыны и Чортоусъ.** Оповиданне Панька
Казюкы. Петербургъ. 27 бк. 16⁰. Цина 5 коп.

138. **Цыганъ.** Урывокъ изъ казкы. П. А. Кулиша. Петербургъ.
7 бк. 16⁰. Ц. 2 коп.

139. **Украинскія незабудки.** Повѣсть П. А. Кулиша. Петер-
бургъ. 82 стр. 8⁰.

1863.

140. **До бративъ на Вирайну.** П. Кулишъ. [Виршы].—Вечер-
ныци, № 2.

141. **До землячкы.** Т. Вешнякъ [Виршы].—Вечерныци. № 5.

142. **Кумейкы.** Дума 1637. Зъ „Досвиткивъ“. П. Кулишъ.—
Вечерныци. № 6.

143. **Исторія Украины одъ найдавнішыхъ часивъ.** Початокъ
зъ обшырнійшого дила. П. Кулишъ.—Вечерныци, №№ 7—11.

144. **Дума про Саву Кононенка.** П. Кулишъ. [Виршы].—Мета,
томъ I, боки 9—13.

145. **Сонеть** [Ще любо дывляться на мене кари очы]. П. Ку-
лишъ. [Виршы].—Мета, т. I, бк. 13.

146. **Могылни сходыны.** Поема. Гургурдядько.—Мета, литера-
турно-политычный вистныкъ. Томъ першый. № 1—4, за мисяць
Вересень-Грудень, боки 18—34, 106—116.

147. **Мартынъ Ганъ.** П. Кулишъ.—Мета, т. I, Львивъ,
35—44.

148. **Руина.** П. Кулишъ.—Мета, т. I, бк. 134—148.

149. **Кинець дунайсьиои думы.** П. Кулишъ.—Галичанинъ.
Кныга I, выпускъ II, боки 7—8.

150. **Дивоче сердце** (Идилія) П. Кулиша.—Черниговскій Листокъ, № 1, боки 3—6; № 2, бк. 13—15; № 3, бк. 21—23; № 4, бк. 28—30.

151. **Дума про Саву Кононенна** (1637). [Зъ переднимъ словомъ]. П. Кулишъ.—Черниговскій Листокъ, № 3, боки 20—21.

152. **Битва подъ Кумейнами**. (Отрывокъ изъ исторіи борьбы шляхты съ козаками) П. А. Кулиша.—Черниговскій Листокъ, № 9, стр. 66—72; № 10, с. 75—79.

153. **Борьба шляхты съ козаками за обладаніе Украиною обѣихъ сторонъ Днѣпра**. П. Кулишъ.—Библіотека для чтенія, №№ 7 и 9.

154. **Паденіе шляхетскаго господства въ Украинѣ обѣихъ береговъ Днѣпра, въ XVIII в.** П. Кулишъ.—Вѣстникъ юго-западной и западной Россіи, № 7 (Январь), стр. 1—21.

1864.

155. **Браты**. Исторычній романъ початку XVII вѣку. П. Кулишъ.—Мета. Томъ другій, № 5, за мѣсяць сичень, боки 21—45.

156. **Руина**. П. Кулишъ.—Мета. Томъ другій, № 5, за мѣсяць сичень, боки 50—67.

157. **Польско-козацкая война 1638 г.** П. Кулишъ.—Отечественныя Записки, №№ 9—11.

1865.

158. **До Счастливаго Саламона**, прочитавшы його „Коломыйкы и Шумкы.“ Допысь зъ Украины. Даныло Юсь.—Мета, № 6, боки 173—176.

159. **Изъ „Записокъ о Южной Руси.“**—Золотая Грамота, иллюстр. письмо, въ Видни, №№ 5—8.

160. **Объ отношеніи малороссійской словесности къ общерусской**. Епиглогъ къ „Черной Радѣ.“ П. Кулишъ.—Золотая Грамота. Иллюстр. письмо для поученія и забавы. Прилога до „Страхопуда,“ № 10.

161. **Холмскій греко-уніатскій календарь** (на 1866 г.). Варшава. [Дыв. Кіев. Стар. 1898, I, 134].

1867.

162. **Майоръ.** Повість П. Кулиша. Переложено зъ велькоруського [Лукашевичъ Лонгинъ].—„Правда,“ №№ 3—20.

163. **Отвертый лысъ.** П. Кулиша.—Правда. № 2, бк. 72.

164. **Громадський судъ** надъ Страхопудомъ.—Правда, бк. 143—144.

165. **Спиръ П. Кулиша** зъ московськымы газетамы „Москва“ и „Московскія Вѣдомости.“—Правда, боки 167—168, 175—176 и 183—184.

166. **Пысьмо П. А. Кулиша** до Якова Головацького пидъ заголовкомъ—Отреченіе Кулиша отъ своей правописи.—Слово, № 44.

167. **Пысьмо П. Кулиша,** заявляющее его отреченіе отъ Кулишивки.—Боянь, пысьмо для белетристики и науки. Львовъ, № 10.

168. **Пысьмо Катнову** и Аксакову. П. А. Кулиша.—С.-Петербургскія Вѣдомости, №№ 250—251.

1868.

169. **Потомкы украинського гайдамацтва.** Оповиданне. П. Кулишъ.—Правда, №№ 1—4.

170. **Первый перыодъ козацтва** одъ його початку до ворогування зъ ляхама.—Правда, №№ 1—17, 25—35.

171. **Топиръ гора.** Волянська дума. Переспивъ [з „Слзвомъ одъ Редакціи“]. Денъсь Федоренко.—Правда, №№ 26, 27.

172. **Товначъ.** Оповиданне [Перекладъ зъ Берт. Ауербаха].—Правда, №№ 29, 30.

173. **Чумацьки диты.** Зъ Мицькевича: Powrót taty.—Русалка. Мицкевичова балляда. [Виршы].—Чорна Рада. [Урывокъ]. П. Кулишъ.—Руская Читанка. Зложывъ А. Тороньскій. Львивъ, боки 382—419.

174. **Орыся.** Перекладъ на немецьку мову: Fliegende Blätter.

1869.

175. **Нарысъ исторыи словесности русько-украиньскои.**—Правда №№ 1—3.

176. Псалма XV та XVI. Павло Ратай.—Правда №№ 1 та 5.
177. Герценивъ Дзвинь. Опанась Прачъ.—Правда №№ 2—3.
178. Иовъ. Переспивъ Павла Ратая.—Правда №№ 6—11.
179. Выкохування дитей.—Правда, № 11.
180. Выкохування дитей за пидмогою школы. Опанась Прачъ.—Правда, № 23.
181. Иовъ, переспивъ Павла Ратая. Печатано в-ви Львови коштомъ и заходомъ Правды. XV+96 бк. 16^о.
182. Святе Письмо. Перша частына Быблїи. Пять книгъ Мусїевыхъ. П. А. Кулишъ. Додатокъ до Правды, Львिवъ.
183. Сира кобыла. Иродчукъ. „Календарь Народный“ товариства Просвита на рикъ 1870. Боки 61—64.
184. Псаломъ I, V. Павло Ратай.—Зоря—чытаночка для сельськихъ людей. Книжка перша. У Львови. Коштомъ и заходомъ товариства Просвита. Боки 9—12.

1860 чы 1861?

185. Исторїя Англіи Маколя. [Перекладъ] П. А. Кулиша. [Дыв. Шенрока, К. С. 1901 кн. VII—VIII, 49, 56].

1870.

186. Псалма СXXXIX. Павло Ратай.—Правда, № 2.
187. Спомыны молодыхъ литъ. Мыколы М*: Теклюся. [Перекладъ зъ російського]. В. Барвинський.—Правда, боки 23—45, 73—82, 130—140, 173—181, 209—222, 241—253.
188. Поглядъ на устню словеснисть украинську. П. Кулишъ. [Передрукъ зъ Чытанкы Ол. Барвинського]. Правда, чысло 2, боки 68—73.
189. Поглядъ на устню словеснисть украинську. П. Кулишъ. [Зъ додаткомъ „Очакивської биды“ та иньшыхъ фольклорныхъ матерїаливъ зъ „Записокъ о Южной Руси“].—Руска Чытанка для высшой гимназиї. Уложывъ Алекс. Барвинський. Частына перша. У Львови, боки 1—4.

190. **Очакивська беда.** П. Кулишъ.—Зоря. Чытаночка для сельськихъ людей. Улож. Ом. Партыцький. Кн. третя. У Львови. Боки 51—57.

191. **Про померши души.** Оповиданне бабуси. П. Кулишъ.—Зоря. Чытаночка для сельск. людей. Уложывъ Ом. Партыцький. Кныжка четверта. У Львови, боки 46—57.

1871.

192. **Псалтырь** або книга хвалы Божои. Переспивъ украинський Павла Ратая Львивъ. Накладомъ автора. Зъ друкарни К. Будвайсера, 4+329+1 бк. 160.

193. **Евангелія** по Св. Матееви, Маркови, Луци и Іоаннови. Коштомъ громадськымъ. Видень.

194. **Чумацьки диты.** За Мицкевичемъ.—Весна на хутори.—Псалмы Давыдовы (I, V, XV, XXIV та XCIII). П. Кулишъ. [Виршы].—Чытанка руска для нызш. клясь середн. шкиль. Ч. I. Львивъ. Боки 391—392, 439—440, 452—455.

195. **Сира кобыла.** Иродчукъ.—Чытанка руска для нызшыхъ клясь середнихъ шкиль. Часть I. Ви Львови. Боки 17—19.

196. **Пивъ-Пивнына.** Гышпанська дитська казочка. Панько Казюка.—Чытанка руска для нызшыхъ клясь середныхъ шкиль. Часть I. Ви Львови. Боки 89—94.

197. **Казна о убитій сестри и о калыновій дудци.**—Казкы зъ усть народа на Украини: а) Перемина въ вовкулаку, б) Свырдова могыла.—Бабуся съ того свиту. Казка нар. про померши души. [Зъ „Записокъ о Южной Руси“].—Чытанка Руска для нызш. клясь середн. шкиль. Ч. I. Львивъ. Боки 97—99, 120—124.

198. **Наладь татарь.** (Федоренко), бк. 6—7. Ничлигъ въ сели Гакивныци, бк. 3; Майорсвщына, бк. 19; Очаковська беда (зъ „Записокъ“ Кулиша) бк. 56. Хмарыще, бк. 72. Товкачь, бк. 90. Турова круча, бк. 96. Чорна Рада запорозка, бк. 108. Опрощенный сынъ, бк. 127. Способы узнаваты видьмъ (зъ „Записокъ“ Кулиша), бк. 179. Якъ видьмы клычуть до себе людей? (Зъ „Записокъ“), бк. 180. Якъ знахоръ управляє бурею (зъ „Записокъ“), бк. 180. О тимъ, якъ маты выдила мертвого сына (зъ „Записокъ“), бк. 181. Нема лучше, якъ жыты мижъ мурашкамы, бк. 182. Ключъ одъ вырея, бк. 182. Зъ видкы берутся писни?, бк. 183. Чорто-

вый млынъ, бк. 183. Свырыдова могила.—Урочыска въ Звенигородци, бк. 184. Переказы про татарь, бк. 186. Про сына Хмельницького (Все зъ „Записокъ“) бк. 187. Кырыло Кожемяка, бк. 191—193.—Зъ поезій П. Кулиша: Бабуся, бк. 19. Дума про Саву Коненка 1637 р., бк. 31—32. Молодисть, бк. 69. Забута могила, бк. 79—80. Чужа маты, бк. 82. Нежата ныва, бк. 103—104. Думка о козаци Голоти (зъ „Записокъ“), бк. 114—116. Дума о бури на Чорнимъ мори (зъ „Записокъ“), бк. 118—120. Кырыкъ, бк. 122—123 (зъ „Записокъ“).—Передруку въ кнызи: Руска Чытанка для нызшыхъ клясъ середныхъ шкилт. Уложывъ Омелянъ Партыцкій. Часть II. У Львови.

199. **Засливъ.**—Народня слава.—Самъ соби.—Люли-люли.—Lago Maggiore.—До Данта, прочытавшы його поему „Пекло.“—Русалка. Мицкевичова баллада.—Моя родына. П. Кулишъ [Виршы].—Руска Чытанка для высш. гимназ. А. Барвиньского, ч. III, Львивъ, боки 170—176.

200. **Чорна Рада.** Пант. Кулишъ. [Урывокъ].—Передрукъ у кнызи: Руска Чытанка для высшой гимназиі. Уложывъ А. Барвиньскій. Частына третя. Львивъ. Боки 185—218.

201. **Орыся.** Идилія. П. Кулишъ. Руска Чытанка для высшой гимназиі. Уложывъ А. Барвинскій. Част. третя. Львивъ. Боки 176—185.

202. **Исторыя Украины.** Одъ найдавнішыхъ часивъ. П. Кулишъ.—Руска Чытанка для высш. гимн. Уложывъ А. Барвиньскій. Част. третя. Львивъ. Боки 245—259.

203. **Лысть III съ хутора.** Чого стоить Шевченко, яко поеть народній. П. Кулишъ. Руска Чытанка для высшой гимназиі. Улож. А. Барвиньскій. Частына третя. Львивъ. Боки 237—244.

204. **Грыгорій Квитка и його повисти.** Пант. Кулишъ.—Руска Чытанка для высшой гимн. Улож. А. Барвиньскій. Частына третя. Львивъ. Боки 218—237.

205. **Святе пысьмо.** Перва книга Мойсеева. Голова XLI.—Руска Чытанка. Част. третя. Улож. А. Барвиньскій. Львивъ. Боки 525—527.

206. **Землячкѣ.**—[Перекладъ Кулишевыхъ виршивъ у кнызи „Поззія Славянъ... въ переводахъ русскихъ писателей... Н. В. Гербеля.“]

1872.

207. **Значине руськихъ земель у давній Польщи.** П. Кулишъ.—
Основа. У Львови, №№ 43—45.

208. [Фольклорни запысы Кулишевы надруковано у князи]:
Труды этнографическо-статистической экспедиции въ западно-рус-
скій край, снаряженной И. Р. Г. Обществомъ. Юго-западный от-
дѣлъ. Матеріалы и изслѣдованія, собранныя д. член. П. П. Чу-
бинскимъ. Спб. Т. I, выпускъ первый и т. III.

1874.

209. **П. А. Кулишъ.** Исторія возсоединенія Руси. Изданіе то-
варищества Общественная польза. С.-Петербургъ. In 8°. Томъ
первый. Отъ начала колонизаціи опустошенной татарскимъ по-
громомъ Кіево-Галицкой Руси до начала столѣтней козацко-шля-
хетской войны. 8+IV+IV+363 стр.—Томъ второй. Отъ начала
столѣтней козацко-шляхетской войны до възстановленія въ Кіевѣ
православной іерархіи, въ 1620 году. 4+VIII+IV+456 ст.+1 ри-
сунокъ.

210. **Спомынки молодыхъ литъ Мыколы М*:** Яковъ Яковле-
вычъ, въ переклады В. Барвинського.—Правда, боки 330—337,
371—380, 417—425, 495—506, 534—544.

211. **Польская колонизація юго-западной Руси.** П. А. Ку-
лишъ.—Евѣстникъ Европы. Мартъ, 5—35, и апрѣль, 483—552.

212. **Козацкій судъ.** П. Кулишъ.—„Мотыль,“ Чытанка для
русского народу уложена Русынами Перемыскими. У Львови. Бо-
кы 10—19.

213. [Фольклорни запысы Кулишевы у князи]: Труды этно-
графическо-статистической экспедиции въ западно-русскій край,
снаряженной И. Р. Г. Обществомъ. Юго-западный отдѣлъ. Мате-
ріалы и изслѣдованія, собранные д. чл. П. П. Чубинскимъ. Томъ V.
С.-Петербургъ.

1876.

214. **Дивоче сердце.** Идилія П. Кулиша. Коштомъ Наголки-
на. Кіевъ. Цина 20 коп. 35 бк. 16°.

215. **Мальована Гайдамащина.** Словесный забутокъ незнано-го автора [П. Кулишъ].—Правда №№ 9—12, боки 349 и 384.

216. **Мятедь въ степи.** Повѣсть. П. А. Кулишъ. „Газета Гатцука.“

217. **Солоныця.**—Господы, хто буде жыты, псалъмъ П. Ратая.—Люли-люли...—Кумейкы.—Почуй глаголы мои, Боже, псалъмъ П. Ратая.—Заплакала Украина.—[Виршы; оприче псалъмъ, пидпысь: П. Кулишъ, а остання ричъ пидпысана: Ганна Барвинокъ]. Сира кобыла. Иродчука.—Бабуся зъ того свиту. Народн. оповид.—„Чайка,“ украинск. альбомъ (Кіевъ), боки 1, 8, 11, 17, 24, 25, 29 и 38.

218. **Завирюха на степахъ.** Повість польська. [Михаила Грабовского], оповидана по руськи. П. Кулиша. Переложывъ зъ велкоруського Ос. Б(арвинський).—Правда. У Львови, №№ 12—14.

219. **Предисловіе П. Кулиша къ книгѣ:** „Малорусскіе козаки между Россіей и Польшей въ 1659 году по взгляду на нихъ серба Юрія Крижанича.“—Чтенія Москв. Об—ва ист. и древн. росс. кн. 3, ст. 109—124.

1877.

220. **Хуторянка** або спивана хвала молодой передъ весильными гостымы. Антычня народня дывовыжа. Яко либретто. П. Кулишъ.—Руська хата. Буковынський Альманахъ на рикъ 1877. Выдавъ Даныло Млака. Львивъ и Чернивци. Бикъ 25.

221. **Галыцька Русь въ почынахъ козацько-шляхоцькой усобыци.** П. Кулишъ.—Руська хата. Буковинск. Альманахъ на рикъ 1877. Выдавъ Даныло Млака. Львивъ и Чернивци, Бикъ 179.

222. **Где-що про выховане дитей.** П. Кулишъ.—Газета школьна, Рочныкъ III. Львивъ. №№ 14—16.

223. **[Фольклорни запысы П. Кулиша въ книзи]:** Труды этнографическо-статистической экспедици въ западно-русскій край, снаряженной И. Р. Геогр. Обществомъ. Юго-западный отдѣлъ. Матеріалы и изслѣдованія, собран. д. чл. П. П. Чубинскимъ. Томъ IV. Спб.

224. **Турецкая неволя.** П. А. Кулишъ.—„Русская Старина“, томъ XVIII, мартъ, стр. 385—401.

225. **Казакы въ отношеніи къ государству и обществу.** П. А. Кулишъ.—Русскій Архивъ, №№ 3 и 6.

226. П. А. Кулишъ. **Исторія возсоединенія Руси.** Томъ третій. Религіозное, соціальное и національное движеніе въ эпоху Іова Борецкаго. Изданіе товарищества „Общественная польза“. Москва. цѣна 2 руб. X+374 стр. 8^о.

227. П. А. Кулишъ. **Матеріалы для исторіи возсоединенія Руси.** Томъ первый, 1578—1630. Москва. Ц. 2 р. XVIII+324 бк. 8^о.

1878.

228. **Досвітны.** Думы и поемы П. Кулиша. 2-е выдання. Коштомъ Іогансона. Кієвъ. Ц. 80 коп. 256 бок. 16^о (3000 прымирныкивъ).

229. **Олекса Товначъ.** Оповиданне. [Перекладъ зъ Ауербаха]. „Зоря“. Чытанка для селянъ и мищанъ. Уложывъ Ом. Партыцкій. У Львови. Бикъ 15.

1879:

230. **Чумацьки диты.** За Мицкевичемъ П. Кулишъ [Виршы].— Псалмы I, V, XV, XXIV, XCIII. П. Ратай.—Руска Чытанка для нызшыхъ клясь серед. шкиль. Ч. I. Улож. Юліянъ Романчукъ. Боки 216, 247, 277. Львивъ.

231. **Сира кобыла.** Иродчукъ.—Руска Чытанка для нызш. клясь середн. шкиль. Ч. I. Улож. Юл. Романчукъ. Бикъ 8.

232. **Понута гайдаманы.** П. Кулишъ.—Руска Чытанка для ныз. кл. сер. шк. Ч. I. Улож. Юл. Романчукъ. Бикъ 47.

233. **Назна о убитій сестри и калыновій дудци.**—Свырыдсва могоyla.—Вовкулака.—Бабуся съ того свиту. П. Кулишъ.—„Руска Чытанка для нызш. клясь середн. шкиль. Частына I. Улож. Юл. Романчукъ. Выдане друге. Т. I. Боки 45, 47, 71 и 77. Львивъ.

1880.

234. **Святе Письхо Нозого Завиту.** Мовою русько-украинськсю переклалы вкупи П. А. Кулишъ и д-ръ И. Пулюй. Печатано у еи Львови. 464+1 бк. 8^о.

235. **Русалка.** Мицкевичова баляда. П. К.—Зоря, пысьмо литературно-наукове. Вви Львови, № 17.

1881.

236. *Lago maggiore*.—До Данта.—До Маруси Т. П. Кулишъ.—До землячки на чужини. Т. Вешнякъ.—[Виршы] „Антологія руська. Збирникъ найзнаменитыхъ творивъ руськихъ поетивъ“. Львивъ. Боки: 15, 73, 146, 80.

237. *Поэтъ Шевченко въ полномъ расцвѣтѣ*. Изъ воспоминаній П. Кулиша.—Трудъ, газета, № 6.

238. *Изъ „Повѣсти о Борисѣ Годуновѣ и о Димитріи Самозванцѣ“*. Изъ „Исторіи возсоединенія Руси“.—П. Кулишъ.—Историческая хрестоматія по русской исторіи Я. Г. Гуревича и Б. А. Павловича. Часть вторая. Петербургъ. Стр. 135—141, 192—197 и 330—337.

1882.

239. П. А. Кулишъ. *Крашанка Русынамъ и Полякамъ на велыкдень 1882 року*. Накладомъ автора. Уви Львови, зъ друкарни Товариства Имены Шевченка. 31 бк. 8^о Ц. 30 крейцаривъ.

240. П. А. Кулишъ. *Крашанка Русынамъ и Полякамъ на велыкдень 1882 року*. Выдана тыпомъ другимъ зъ додаткомъ послислов'я. Накладомъ автора. Уви Львови. 40 бк. 16^о Ц. 50 кр. а. в.

241. П. А. Кулишъ. *Хуторна поезія*. Уви Львови. Накладомъ автора [Змистъ: а) Историчне оповидання 1847 року, б) Виршивъ—24, в) Лысть до украинської интелігенціи]. 137+1 бк. 8^о малои. Ц. 1 гульд.

242. *Шекспирови творы*. Зъ мовы брытанської мовою украинською поперекладавъ П. А. Кулишъ. Томъ первый. Отелло. Троиль та Крессида. Комедія помылокъ. Накладомъ перекладчыка. Уви Львови, зъ друкарни Товариства имены Шевченка. 418 бк. 16^о Цина 3 гульдены.

243. *Vergevaltigung der Basilianer in Galizien durch Jesuiten*. Vien. Im Selbstverlage des Verfassers. Druck. von Ad. della Torre (A. Dorfmeister). 20 бк. 16^о.

244. *Славянська ода*. П. Кулишъ.—Сьвитъ, илюстр. литер.-политычно-наукова часопысь. Львивъ. № 14.

245. **Орыся.** Идилія. П. Кулиша. Друге виданя. Коштомъ Наголкина. Кіевъ.

246. **Бабуса съ того свиту.** Оповидання про померши души. Кийвъ.

247. **Пивпивныка.** Казочка. П. Казюка. Кийвъ, друге видан. Коштомъ Наголкина.

248. **Цыганъ.** Урывокъ зъ казкы. П. Кулиша. Кийвъ. Коштомъ Наголкина.

1883.

249. **П. А. Кулишъ. Магометъ и Хадыза.** Поема Печатано вви Львови, въ друкарни Кароля Будвейсера. Накладомъ автора. 46 бк. 8^о.

250. **Поетъ.**—До кобзы та до музы.—На чужій чужыни. Поезиі П. Ратая.—Рада, украинський альманахъ на 1883 рокъ, частына перша. Выданія М. Старыцького. Боки 351—355.

251. **Орыся.** [Перекладъ на немецку мову профес. Петра Левыцького].—Oesterreichische Rundschau. Видень. За грудень.

252. **Дви казкы.** I. Пивпивныка. Гышпанська дитська казочка, по нашому росказавъ Панько Казюка. II Цыганъ. Урывокъ изъ казкы. П. Кулиша. Кийвъ. 16 бокивъ 16^о. Выданія кныжной торговли В. П. Наголкина.

253. **Сира кобыла.** Оповидан. Иродчука. Коштомъ Наголкина Кийвъ. Ц. 10 коп.

1884—1885?

254. **Предшественники „Козацкаго Батька“.** П. Кулишъ.— Южный Край, № 1399 и № ? [Було друковано у двоухъ нумерахъ].

1885.

255. **П. А. Кулишъ. Байда, князь Вышневецкий.** Драма (1553—1564) у 5-ты актахъ. С.-Петербургъ. 158 бок. 8^о.

256. **Прокыдъ одъ сну.**—До кобзы та до Музы.—Добродіямъ-ляхамъ.—Зъ Пидгирия.—Кобзарський заповіть. П. Кулишъ. [Виршы].—Альманахъ буковынський. Чернивци. Боки 37—40.

257. „Про зелени садны, про пахучи квіткы“.—[Виршы П. Кулишъ].—Народный писенныкъ В. Александрова, Харьковъ.

258. Воспоминанія о Николаѣ Ивановичѣ Костомаровѣ. П. Кулиша.—Новъ, журналъ. Томъ IV, № 13, стр. 61—75.

259. Брошенный изъ за угла камень. П. Кулишъ.—Кіевская Старина. IX, стр. 184.

260. *Orysią. Jdylla P. Kulisza.* [Ярославъ Романчукъ] „Gazeta Narodowa,“ Lwów, № 164.

1886.

261. Дума про Ганджу Андыбера. Записаль П. А. Кулишъ Харьковъ. Изданіе книжнаго магазина Б. Хавкина и Д. Полуехтова. Ц. 5 коп.

262. Сира кобыла. Иродчука.—Казка о убитій сестри и о калыновій дудци.—Свырыдова могила.—Покута гайдамакы. П. Кулишъ.—Чумацьки диты. За Мицкевичомъ.—Псалмы I, V, XV. П. Кулишъ.—Руска Чытанка. Ч. I. Уложывъ Юл. Романчукъ. Т. I боки 15, 52, 54, 231, 261. Львивъ.

263. Оленсій [оповид].—Хмарыще. П. Кулишъ.—Руска Чытанка для III кл. шкиль середн. Ом. Партыцкого. Боки 102 та 247.

264. Прощане зъ свитомъ.—Турова круча. П. Кулишъ.—Очакивська беда.—Руска Чытанка для IV кл. шкиль середнихъ. Боки 126, 208, 197. Львивъ.

1887.

265. Святе пысьмо Нового Завиту. Перекладъ П. А. Кулиша та И. Пулюя. Львивъ, накладомъ А. I. Пика.

266. Коло колодязя.—Степъ.—Чумаки ничлижане.—Гаданне-вишуванне. П. Кулишъ. [Виршы].—Ватра, литературный збирныкъ. Выд. В. Лукычъ. Стрый. Боки 60—62.

1888.

267. „Кырыло Методіевске Братство“ въ Кієви 1843—1847 р. Розъяснене П. Кулиша члена того Братства. Выимокъ зъ его „Хуторной Поезій“.—Дило. Львивъ. №№ 47, 49, 50, 53 та 54.

1888—1889.

268. **Отпаденіе Малороссіи отъ Польши (1340—1654)** П. А. Кулиша. Три тома.—Чтенія Моск. Общ. Исторіи и Древн. 1888, кн. 2 и 4; 1889 кн. 1.

1890.

269. **Степь о пивдні.**—Козацька хата. П. Кулишъ [Виршы].—Зоря, боки 166—167.

270. **Весна й лито въ степу.** П. Кулишъ [Виршы].—Зоря, бик. 182.

271. **Степова синожать.** П. Кулишъ. [Виршы]. — Зоря. Бк. 213.

272. **Невыдумый спивецъ.** П. Кулишъ. [Виршы]. — Зоря, бк. 227.

273. **Привитане зъ Дономъ.** П. Кулишъ. [Виршы].—Зоря. Бк. 307.

274. **Чорна рада,** хроника 1663 року. Напысавъ П. Кулишъ. Выдане друге. Библиотека найзнамен. повистый „Дила“. Томъ XXVI. Львивъ. 239 бк. 8°.

275. **Дви назны:** I Шивпивныка. Гышпанська дитська казочка, по нашому розказавъ Панько Казюка. II. Цыганъ. Урывокъ изъ казкы П. А. Кулиша. Выдання В. Наголкина. Кывивъ. 16 бок. 16°. Ц. 5 коп.

276. **Орыся.** Идилля П. А. Кулиша. Изданіе В. Наголкина. Кіевъ. 16 бк. 16° Ц. 5 коп.

277. **П. А. Кулишъ. Отпаденіе Малороссіи отъ Польши.** (1340—1654). Москва. Въ 3 томахъ. Т. I-ый, 283 с.; т. II, 399 с.; т. III, 415 с. 8°.

1891.

278. **Соловейко.** П. Кулишъ. [Виршы].—Зоря, бикъ 32.

279. **Донъ Жуанъ,** поема Лорда Байрона. Переспивъ Панька О ельковича Кулиша. Львивъ. 56 бк. 8°. Цина 20 кр. [Друкувалъ ся спершу въ журналы „Правда“].

1892.

280. [Частина листивъ П. А. Кулиша уривками].—Русскій Архивъ, № 11, боки 291—304.

1893.

281. Куляшъ Олельковичъ Панько. Дзвинь. Староруськи думы й спивы. Женева. Украинська друкарня. 239+1 нenum.+IV бк. 16°. Цина 13 р.

282. Кулишъ Олельковичъ Панько. Товытовы словеса, переказани старорусчыною. Коломыя. Выдавъ М. Павлыкъ. 27 бк. 16°. Ц. 10 кр.

283. Чумаки ночлижане. [Виршы].—Пролиски. Збирныкъ зъ виршивъ. Одесса. Бк. 15—16.

1894.

284. Чоломъ доземный мой такы знаній.—Шуканне-выкльканне П. А. Кулиша. [Виршы]. Зоря, бк. 434.

285. Чоломъ доземный мой такы знаній. П. Кулишъ. Дило, Львивъ. № 241.

286. [Зъ творивъ Кулишевыхъ дещо у книзи:]—Выимкы зъ народной литературы украинско-русской XIX вику.—Для высш. клясъ середн. шкиль. Улож. Ол. Барвинскый. Ч. II. У Львови.

287. Псалмы LXII и CIV, переспивъ Павла Ратая.—Орыся, идиля П. Кулиша.—Взоры поезыи и прозы для клясы пятой шкиль средн. Улож. Д-ръ Лучаковскый. У Львови.

288. Иродчунъ. Сира кобыла. Оповиданне. Тыпомъ першымъ. Въ Одеси. 15 бок. 16°.

1895.

289. Выпыскы зъ „Позыченои Кобзы“. П. Кулиша.—Наша доля. Збирныкъ праць рижныхъ авторивъ [Жиноча библиотека. Выдае Н. Кобрынська. Кн. 2]. У Львови.

290. Выпыскы зъ „Позыченои Кобзы“. Кулишъ Олельковичъ Панько. [Передрукъ зъ Нашои Доли]. У Львови. 23 боки 8°.

291. Лысть П. Кулиша до В. Ганны.—Жите и Слово. Кныжка IV, за лыпень и серпень.

292. Украинскіе казаки и паны въ двадцатилѣтіе передъ бунтомъ Богдана Хмельницкаго. П. Кулишъ.—Русское Обзорѣніе, кн. 1—V.

1896.

293. Вечирь.—Бабуся. П. Кулишъ [Виршы].—Крынычка. Зибравъ Б. Г.[ринченко] У Чернигови. Боки 8—9, 19—20.

1897.

294. Позычена Кобзі. Переспивъ чужомовныхъ спививъ. Переспивувавъ же ихъ Кулишъ Олельковычъ Панько. Выступцемъ первымъ ись кобзою. Печатано въ Женевѣ въ украинській друкарни. Цина 2 фр.

295. Корчемня Кобза (Народный Домъ) [Виршы] та лысты Кулишевы въ розвидци В. Щурата: „До исторіи останнього побуту П. Кулиша у Львови“.—Зоря, бк. 434—436.

296. Омуть. П. А. Кулиша.—Русское Обзорѣніе. Кн. III—V.

297. Иродчунъ. Сира Кобыла. Оповидання. Тыпомъ першымъ. Одесса. 16, бк. 16^о. Ц. 5 коп.

298. Письма П. А. Кулиша къ О. М. Бодянскому (1846—1877 гг.) А. Титова.—Кіевск. Старина. Кн. IX, ст. 394—408; кн. X, ст. 27—45; кн. XI, ст. 242—280; кн. XII, ст. 449—472.

299. Письмо Кулиша къ Гилярову Платонову и къ кн. Н. В. Шаховскому.—Русское Обзорѣніе, кн. III, ст. 194—202.

300. Посмертна спомынка. Якъ П. Кулишъ видносывся до нашихъ селянь. [Коротенький некрологъ Кулиша и лысть його до Вересая].—Правда, число 7., бк. 97—100.

301. Лысть Кулиша до Остапа Вересая.—Правда, ч. 7.

302. Судьбы Кіевснаго великаго княжества и удѣльныхъ княжествъ въ Кієво-Днѣпровской Руси до татарскаго погрома. П. А. Кулиша.—Живописная Россія. Подъ редакц. П. П. Семенова. Изд. М. О. Вольфъ. Спб. Т. V. Малороссія и Новороссія. Часть 1 я.

1898.

303. **Судьбы Малороссіи и Украины послѣ татарскаго погрома.** П. А. Кулишъ.—Живописная Россія. Подъ ред. П. П. Семенова. Изданіе М. О. Вольфъ. Спб. т. V, часть 2 я.

304. **Фенлуша.** Повѣсть П. А. Кулиша. Изъ воспоминаній дѣтства (посвящается П. Е. Чуйкевичу).—Читатель, журналъ. Москва. Стр. 5—126.

305. **Чумацьки диты.** П. Кулиша [Виршы].—Батькове вищовання та инше. Выдавъ Б. Гринченко. № 30. У Чернигови, бскы 6—10.

306. **Бабуся съ того свиту.** Оповидання про померши души. Кіевъ.

307. **Письма П. А. Кулиша къ И. Ф. Хильчевскому.** 1858—1875.—Кіевская Старина. Кн. I, стр. 84—149.

308. **Письма П. А. Кулиша къ О. М. Бодянскому.**—Кіевская Старина, кн. II, ст. 283—313.

309. **Гисьма П. А. Кулиша къ Шевченку.**—Кіевская Старина, кн. II, стр. 229—239.

310. **Письма Кулиша къ Д. С. Каменецкому** 1857—65 гг.—Кіевская Старина, кн. V, 222—244; кн. VI, 366—394; кн. VIII, 132—144; кн. XII, 345—352.

311. **Переписка Кулиша съ Володиміромъ Барвинскимъ въ первой половинѣ 1871 года.**—Кіевская Старина, кн. X, 83—117.

312. **Гисьма Кулиша къ В. В. Тарновскому.** 1855—58 гг.—Кіевск. Стар., кн. IV, 107—131; кн. XII, 353—366.

313. **Изъ переписки П. Кулиша зъ Галычанами 1870—71. р.** Подав. Др. Ів. Франко.—Запыскы Науковаго Товариства имени Шевченка. Львиль, т. XXVI, виддилъ Miscellanea, боки 6—16.

1899.

314. **Повна выданне творивъ Пантелеймона Олександровыча Кулиша.**—Досвиткы, думы та поемы. Тыпомъ другимъ, зуповненымъ. Харьковъ. 254 бк. in 32°. Цина 75. коп.

315. **Маруся Богуславна,** поема П. А. Кулиша.—Литературно-наукowy Вистныкъ, кн. X, бк. 1—19; XI, 141—161; XII, 259—281.

316. П. А. Кулишъ. **Маруся Богуславна**. Поема (1620 р). Выд. редакціи „Литературно-наукового Вистныка“. У Львови. 67 бк. велик. 8^о. Цина 50 крейц.

317. **Уилліамъ Шекспиръ**. Гамлетъ, принць данскый. Перекладъ П. А. Кулиша. Выданный зъ передмовою и поясненямы Др. Ів. Франка. Накладомъ Украинсько-Руськои Выдавнычої Спилкы. У Львови. XXIII+172 бк. Ц. 70 крейц.

318. П. Кулишъ. **Черная рѣда**. Хроника 1663 года. Сочиненіе П. А. Кулиша (Новая Библіотека Суворина). Спб. 370 с. 8^о.

319. П. А. Кулишъ. **Воспоминанія дѣтства**. Повѣсти. Съ портретомъ автора и предисловіемъ В. И. Шенрока. Бахмутъ. 2 нум.+2+490+2 с. 26^о. Ц. 1 р. 25 коп. [Змистъ: Предисловіе; Яковъ Яковлевичъ; Ульяна Терентьевна; Феклуша.]

320. **Ворожиння**.—**Давнѣ горе**.—До Кобзы.—Коло колодизя.—Lago Maggiore.—Люли-люли.—Поеть.—Соловейко.—Степъ.—Удосвита.—Чоломъ.—Что есть мнѣ и тебѣ жено?—Чумаки-ночлижане.—Шуканне-выкыканне. П. А. Кулиша.—Степови Квиткы.—Виршы. Упорядкувавъ и выдавъ Б. Гринченко. У Чернигови. Боки 8, 102, 66, 59, 157, 96, 91, 31, 26, 11, 61, 89, 123 та 148.

321. **Сира Кобыла**.—**Орыся**.—Малороссійскій сборникъ повѣстей, сценъ, разказовъ и водевилей извѣстныхъ малороссійскихъ писателей. Москва.

322. **Письма П. А. Кулиша къ В. В. Тарновскому - сыну**.—Кіевск. Стар. кн. I, 81—100.

323. **Письма П. А. Кулиша къ М. В. Юзефовичу (1843—1861)**.—Кіевск. Стар., кн. II, 185—208; кн. III, 303—324.

324. **Письмо П. А. Кулиша въ Буковину, 1861 года**.—Кіевск. Старина, кн. IV, 3—4 [Документы, извѣст. и замѣтки].

325. **Изъ писемъ П. А. Кулиша къ С. Д. Носу (1860—1892)**.—Кіевская Старина, кн. IV, 8—31.

326. **Письмо П. А. Кулиша къ М. А. Максимовичу**.—Кіев. Стар., кн. VII, 6—8.

327. Частная переписка Г. П. Галагана. 3) **Письма П. А. Кулиша (1856—1858 гг.)**.—Кіев. Старина, кн. IX., 341—355.

328. **Письма П. А. Кулиша**: 1. Къ В. В. Тарновскому-отцу, 2. Къ Д. С. Каменецкому. 3. Къ Тарновскому-сыну.—Оттискъ изъ журн. Кіевск. Старина.

329. **Письма П. А. Кулиша къ И. Ф. Хильчевскому, Т. Г. Шевченку и д-ру С. Д. Носу.** Оттискъ изъ журнала *Кіевская Старина* Кіевъ. 2+77+24. с. 8^о.

1900.

330. **Кулишъ Олельковичъ Панько. Драмована трылогія.** Байда князь Дм. Вышневецкій. Гетьманъ Петро Сагайдашный. Наказный Гетьманъ Северынъ Налывайко. Харьковъ. 150+316+3 бк. 8^о. Ц. 2 руб.

331. **П. О. Кулишъ. Оповідання.** Зъ переднимъ словомъ М. Чернявського. Бахмутъ, 1900, 159+VIII бк. in 16^о. Печатня М. Крамарева. Цина 40 к. Змистъ: Передне слово (1—VIII), Орыся (1—13), Сичови гости (14—34), Гордовыта пара (35—47), Дивоче сердце (48—75), Сира кобыла (76—81), Пивпивныка (82—88), Цыганъ (89—93), Лысты зъ хутора: I—V (94—149).

332. **П. О. Кулишъ. Чорна рада.** Хроника 1663 року. Выданне друге. (Зъ портретомъ автора). Одесса. Бк. 249+III (словарь) 8^о. Ц. 50 коп. Тежъ выданне зъ 16 малюнками А. Ждахы: Ц. 1 р. 25 к. та 2 р.

333. **Молытва.** Прысвячена докторови Пулюеви на спомынъ зоряной ночи въ хутори на Украини. П. Кулишъ [Виршы].— Литературно-науковый Вистныкъ, кн. II, бикъ 113.

334. **Орыся** (зъ малюнками) П. А. Кулишъ. Благотворительное общество изданія общеполезныхъ и дешевыхъ книгъ. № 4. С.-Петербургъ. Бк. 16 in 32^о. Цина 2 коп.

335. „**Про зелени садны, про пахучи квітны**“.—Заспивъ.—До кобзы.—Муза.—Поетъ.—Невыдимый спивецъ.—На чужій чужыни.— На чужыни (Lago Maggiore).— Премудристь.— Псаломъ LXVII.—Что есть мнѣ и тебѣ жено?—Степъ.—Нагулялося по небу.—Квиты зъ слъозамы.—Козацька хата.—Заворожена крыныця.—Лилея.—Серце мое тыхе.—Шуканне-выкльканне. П. Кулишъ. [Виршы].—Викъ (Кыивъ), боки 3—4, 127—148.

336. **Уилліамъ Шекспиръ. Прыборкана гоструха.** Комедія въ 5 діяхъ зъ передогрою. Перекладъ П. А. Кулиша. Выданный зъ передмовою и поясненямы д-ра Ив. Франка. Накл. Укр.-руськ. выдавн. Спилки у Львови. Бокивъ 16+117, 8^о. Цина въ оправи 1 корона 40 сотыкивъ.

337. **Уилліамъ Шекспиръ. Макбетъ.** Перекладъ П. А. Кулиша, зъ передмовою И. Франка. Ч. 18. Львивъ. Бок. XX+118.

338. Шекспиръ Уилліамъ. Коріолянъ. Перекладъ П. А. Кулиша. Выданный зъ передм. и поясн. д-ра Ив. Франка. Накладомъ Укр.-руськ. Выдавн. Спилкы. У Львови. Бк. XII+170 in 8°. Цина въ оправи 1,80 кор.

339. Письмо П. А. Кулиша къ М. Грабовскому. 1856 г., іюня 12. Спб. П. Кулишъ.—Кіевск. Старина, Кн. XI, 71—74.

1901.

340. Маруся Богуславна. Друга половина. П. Кулиша.—Литературно-науковий Вистныкъ“ Львивъ, кн. II, бк. 117—139; кн. III, бк. 239—262.

341. Уилліамъ Шекспиръ. Юлій Цезарь. Перекладъ П. А. Кулиша. Выданный зъ передмовою и поясненямы д-ра Ив. Франка. Львивъ. Накладомъ Украинсько-руськои Выдавнычои Спилкы. Бок. XII+132, 8°. Цина 1.60 кор.

342. Шекспиръ Уилліамъ. Антоній и Клеопатра. Перекладъ П. А. Кулиша. Зъ передмовою и поясненямы Ив. Франка. Выдан. Укр.-Руськ. Выдавн. Спилкы. Ч. 32. Львивъ. Бокивъ XIV+180. Ц. 80 сот.

343. Уилліамъ Шекспиръ. Багацько галаеу зъ нечевля. Перекладъ П. А. Кулиша. Выданный зъ передмовою и поясненямы д-ра Ив. Франка. [Белетрыстычна Библіотека. Ч. 35]. У Львови. Накладомъ Укр.-рус. Выдавнычои Спилкы. XII+106 бк. 8°. Цина 1 кор. 60 сот.

344. Уилліамъ Шекспиръ. Ромео и Джульета. Перекладъ П. А. Кулиша. [Белетрыстычна Библіотека, № 38]. У Львови. Накладомъ Укр.-руськ. Выдавнычои Спилкы.

345. П. О. Кулишъ. Про злодія въ сели Гакивныци. Кіевъ. 21 бк. 16°. Цина 3 коп.

346. Орыся. Идылля II. Кулиша. Выдання Укр.-руськ. Выдавнычои Спилкы. Ч. 14. Львивъ. Бок. 17, 8°. Цина 6 сотк.

347. Хмельныщина. Исторычне оповиданне П. Кулиша. 116 бк. 16° [Зъ малюнкамы]. Цина 15 коп.

348. Выговщина. Исторычне оповиданне. Напысавъ П. О. Кулишъ. Зъ портретомъ Выговського. Благодетельное Общество изданія общеполезныхъ и дешевыхъ книгъ. № 11. С.-Петербургъ. 26 бк. 16°. Ц. 2 коп.

П. А. Кулишъ выдавъ своимъ заходомъ:

1857.

1. Народни оповидання Марка Вовчка: 179 бк. 8^о. У Петербурзі.
2. Сочиненія и письма Н. В. Гоголя. Шість томовъ. Спб. Ц. 12 руб.

1858.

3. Повисти Грыгорья Квиткы (Основьяненка). Спб. 2 томы. Томъ I. XXXVI+264 бк. и т. II—335 бк.

1861.

4. Повисти Квиткы—окремо кожна. Спб.
5. Анты, относящіеся къ исторіи южной и западной Россіи, собранные и изданные Археографической Коммиссією. Т. III, Спб. [вкупы зъ М. И. Костомаровымъ].

1862.

6. Пысанія Котляревського. Зъ патретомъ и малюнкомъ будыночка його въ Полтави. 5 выданне. Коштомъ П. А. Кулиша. Спб. Ц. 1 р. 452 бк. 16^о.
7. Выргыліева Енеида. На малорос. языкъ перелицёвано И Котляревськымъ. 5-е выданне. Спб. Ц. 25 коп.
8. Наталка Полтавна. И. Котляревського. 3 выданне. Спб. 80 бк. 16^о.
9. Москаль Чаривникъ. Водевиль въ 1 д. Котляревського. 2-е выданне. Спб. 65 бк. 16^о.

Чернигивъ.
1901 р.
XII. 9.

А. Балака.

Що є въ книзи.

Портреты Кулишевы.

	Боки.
Портреть за молодого вику. Фототыпія зъ малюнку ольвцемъ самого Кулиша. (Зъ музею В. Тарновського)	4—5
Портреть шестыдесятыхъ рокивъ. (Зменшено зъ выдання: „Портреты украинскихъ писателей, изданные Д. Каменецкимъ, Вып. 1, Спб. 1861“. Гравюра, роблена въ Парыжи). (Поставлено зъ початку книгы).	
Портреть такожь шестыдесятыхъ рокивъ (зъ фотографіи), зъ факсимиле	14—16
Портреть зъ 1867 р.	72—73

М а л ю н к ы.

Кулишева хата. на х. Мотронивци, пидъ Борзною	80—81
Похоронъ Кулишевъ	184—185
Кулишева могила (ливоручъ—дерев'яный хрестъ надъ могилою В. Би- лозерського)	200—201

Б. Гринченко. До чытачывъ	5
М. Лысенко. Ноты до „Удосвита вставъ я“	17
П. Мырный. Середъ степивъ. Оповиданне	21
Г. Грыгоренко. Вона пысьменна. Оповиданне	44
Л. Яновська. Рукавичкы. Оповиданне	55
Л. Украинка. Егыпетськи фантази. Виршы	67
И. Франко. Мій злочынь. Оповиданне	73
А. Крымський. На темы зъ Хейяма.—Зъ Абуль-Атя. Виршы	81
В. Самійленко. Весна. Виршы	86
Н. Кобрынська. Очы. Оповиданне	94
М. Чернявський. Поезиі	99
М. Коцюбынський. Лялечка. Етюдъ	103
М. Воронный. Що зи мною таке. Виршы	131
М. Чернявський. Змій. Оповиданне	132
Б. Гринченко. Якъ я вмеръ. Оповиданне	141
О. Кобылянська. Бытва. Оповиданне	159
О. Маковей. Самота. Оповиданне	176
О. Маковей. Думка.—Колы помремъ. Виршы	184
Л. Украинка. Робертъ Брюсъ. Виршы	185
П. Грабовський. Божый свить. Виршы	200
С. Ефремовъ. Мали люде,—мале й горе. Оповиданне	201
Б. Гринченко. Болотяна квитка. Оповиданне	226
А. Балика. Вибліографичный покажчыкъ пысаннивъ П. Кулиша	245

[Faint, illegible text]

Acme
Bookbinding Co., Inc.
300 Summer Street
Boston, Mass. 02210